

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

**TOPLUMSAL TARİH DERGİSİ'NDE ATATÜRK,
ATATÜRKÇÜLÜK VE İNKILÂP TARİHİNE DAİR
YAZILAR (1994 – 2010)**

Bilal KUŞ

İstanbul 2011

T.C.
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ
Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı

**TOPLUMSAL TARİH DERGİSİ'NDE ATATÜRK,
ATATÜRKÇÜLÜK VE İNKILÂP TARİHİNE DAİR
YAZILAR (1994 – 2010)**

Bilal KUŞ

Tez Danışmanı
Yrd. Doç. Dr. Ali SATAN

İstanbul 2011



MARMARA ÜNİVERSİTESİ
TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ

Yüksek Lisans öğrencisi Bilal Kuş'un "Toplumsal Tarih Dergisinde Atatürk, Atatürkçülük ve İnkılap Tarihi'ne Dair Yazılar (1994 - 2010)" konulu tez çalışması jürimiz tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Anabilim Dalı yüksek lisans tezi olarak oy birliği / oy çokluğu ile başarılı bulunmuştur.

Tez Danışmanı : Yrd.Doç.Dr. Ali Satan
Üniversitesi Marmara

İmza

Üye : Prof.Dr. Vahdettin Engin
Üniversitesi Marmara

Üye : Yrd.Doç.Dr. Göksel Öztürk
Üniversitesi Marmara

ONAY

Yukarıdaki jüri kararı Enstitü Yönetim Kurulu' nun ...16.../...09.../2011 tarih ve ...2011/17-2... sayılı kararıyla onaylanmıştır.



Prof.Dr. Emel KEFELİ
Müdür

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER.....	I
ÖNSÖZ.....	IX
ÖZET.....	XI
ABSTRACT.....	XII
KISALTMALAR.....	XIII

GİRİŞ

1. Türkiye’deki Tarih Dergiciliğinin Başlangıcı ve Gelişim Süreci.....	1
2. Em. Prof. Dr. Mete TUNÇAY ile Toplumsal Tarih Dergisi ve Toplumdaki Atatürk Algısı Üzerine Yapılan Röportaj.....	6

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL TARİH DERGİSİ’NDE ATATÜRK (1994-2010)

1.1. Mustafa Kemal Paşa’ya Halifelik Önerisi – Mesut ÇAPA.....	11
1.2. Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi Hakkında Bilinmeyen Birkaç Nokta – İlgaz ZORLU.....	13
1.3. Atatürk Portreli Posta Pullarımız – Salih M. KUYAŞ.....	14
1.4. Enver ve Mustafa Kemal Libya’da – Jean-Louis MATTEI.....	15
1.5. 75’ten 700’e Anma Etkinlikleri ve Unutulan Atatürk – Engin BERBER.....	17
1.6. Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk’ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi – Hayrullah GÖK – Mesut UYAR.....	18
1.7. Bir Belgenin Işığında... Mustafa Kemal Paşa ve Komintern – Solmaz Rüstemova – TOHİDİ.....	20
1.8. Atatürk ve Ulusal Müzik – Hasan ERSEL.....	21

1.9. Yeni Bulunan Belgeler Işığında Mustafa Kemal'in Harp Okulu Öğrencilik Dönemine Katkı – Hayrullah GÖK , Mesut UYAR.....	22
1.10. II. Meşrutiyet Devri Aydınlarının Atatürk Üzerindeki Etkileri – Selami KILIÇ.....	23
1.11. Atatürk Hakkında Bazı Belgeler: Ali Rıza Bey, Anıtkabir, MacArthur ile Mülakat– Cemil KOÇAK.....	25
1.12. Hasan Rıza Soyak'ın Anılarında... Atatürk'ün Son Günleri – Hasan Rıza SOYAK.....	26
1.13. Atatürk'ün Ölümünden Sonra... Mulajı, Tahniti ve Otopsi Tartışması – Eren AKÇİÇEK.....	28
1.14. Atatürk'ün Sesleri: Az Zamanda Büyük İşler Başardık... – Mehmet Ö. ALKAN.....	29
1.15. Fransa'da Atatürk İmajı: Kurtarıcıyı Beklerken – Pınar DOST.....	30
1.16. Mustafa Kemal Atatürk'ün Amerika'ya Mektubu – Hakan ÖZOĞLU.....	32
1.17. Mustafa Kemal – İttihatçılık İlişkisi Üzerine: 'Bir İttihatçı İyi Dosttur, İki İttihatçıdan Korkulur...' – Ayşe HÜR.....	34
1.18. Dersimiz: Atatürk Korkar mı? – Ayşe HÜR.....	36
1.19. Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporu: Atatürk'ün Dine Bakışı – Rıfat N. BALİ.....	37
1.20. 68 Yıl Önceki Çekişme: Anıtkabir İçin Rasattepe Doğru Yer mi? – Tunç BORAN.....	39
1.21. Mustafa Kemal Boşanırken Ter Dökmüştü – İpek ÇALIŞLAR.....	40
1.22. Bir Ermeni Atatürk'ün Biyografisini Yazabilir mi? – Cemil KOÇAK.....	41
1.23. En Doğru Bildiğimizden Kuşkulanmak – 1: Atatürk Ne Zaman Doğdu? – Mehmet Ö. ALKAN.....	42
1.24. En Doğru Bildiğimizden Kuşkulanmak – 2: Mustafa'dan Kamal'a Atatürk'ün İsimleri – Mehmet Ö. ALKAN.....	43
1.25. Değerlendirme.....	45

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL TARİH DERGİSİ'NDE ATATÜRKÇÜLÜK (1994-2010)

2.1. O Zaman Öyle Mi Gerekiyordu? – Mete TUNÇAY (Kitap Eleştirisi).....	52
2.2. Tek Parti Yönetimi'nde Halka Yönelik Propaganda: İnkılâp ve İstiklal Konferansları – Hakkı UYAR.....	53
2.3. Genç Türkler, Milli Mücadele, Kemalizm, Türk Devrimi ve İslam Dünyası – Cemil KOÇAK.....	55
2.4. Türk Ulusçuluğunda İrkçi Temalar: 1930 ve 1940'ların Türkçü Akımı – Günay Göksu ÖZDOĞAN.....	56
2.5. Kemalist Türkiye Nereye Gidiyor – Şefik HÜSNÜ.....	59
2.6. 1930'larda Türkiye Basınında Liberal Muhalefet: Ağaoğlu Ahmet'in Akın Gazetesi – Hakkı UYAR.....	60
2.7. Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın Tarihinden – Necdet SAKAOĞLU....	61
2.8. Osmanlı Başkentinde Cumhuriyet'in İlk Yıldönümü – Mehmet Emin HELVACI.....	63
2.9. Cumhuriyeti Kuran Kadrodan: Operatör Hüseyin Hüsnü Paşa (1883-1930): Atatürk'ün Yanındaki Doktor – Necdet SAKAOĞLU.....	64
2.10. İttihat ve Terakki ve Genç Cumhuriyet – Güneş VURAL.....	66
2.11. Kürt İsyanlarının Liderleri Nasıl Yargılandı, Nasıl Asıldı? – Osman KÖKER....	67
2.12. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları 1 – Erkan SERÇE , Sabri YETKİN.....	68
2.13. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları 2 – Erkan SERÇE , Sabri YETKİN.....	69
2.14. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Bastırıp Dağıttığı 10. Yıl Destanları – Mustafa DUMAN.....	71
2.15. Manisa'da Cumhuriyetin 10. Yılı Kutlamaları – Mevlüt ÇELEBİ.....	72
2.16. Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları 1 – Kihara YUMİKO.....	73

2.17. Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları 2 – Kihara YUMİKO.....	74
2.18. Açılışının 71. Yıldönümü Dolayısıyla Millet Mektepleri – Mustafa DUMAN....	76
2.19. 9 Eylül Günü İzmir’e İlk Giren Türk Subayı: Yüzbaşı Şerafettin ve İzmir’in Kurtuluşu Üzerine Notları – Kemal ARI.....	77
2.20. Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı (1918-1923) – Bilmez Bülent CAN.....	78
2.21. Radikal – Sosyalist Enternasyonal ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi – Zafer TOPRAK.....	80
2.22. CHP’nin İkinci Seçmenlerinden Hareketle Tek Parti İktidarının Toplumsal Kökenleri – Hakkı UYAR.....	81
2.23. Cumhuriyet’in İlanından Sonra Yurtdışında Öğretmen Yetiştirme Çabaları – Füsun ÖKSÜZOĞLU.....	83
2.24. Kuvayı Milliyecilerin Gizli Sığınağı ve Ardındaki Bilinmeyenler: Özbekler Tekkesi – Mehmet ALTUN.....	84
2.25. Resmen Bayram Olmadan Önceki 19 Mayıs Kutlamaları: 19 Mayıs Nasıl Bayram Oldu – Nevin Yurdsever ATEŞ.....	85
2.26. Tek Parti Meclisleri Üzerine Bazı Sayısal Veriler – Ahmet DEMİREL.....	87
2.27. Cumhuriyet’in Nüfus Politikası – Kemal Arı.....	88
2.28. Türkiye’de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi – Mesut ÇAPA.....	89
2.29. Şeyh Senusi’nin Kemalist Misyonu – Mustafa ORAL.....	90
2.30. Türk Ulusçuluğuna ‘Gayrimüslim’ Katkı: Avram Galanti’nin ‘Küçük Türk Tettebular’ı – Aytül TAMER.....	92
2.31. Şah Rıza Pehlevi’nin Türkiye Ziyareti: Ortadoğu’da Kurt’la Aslan’ın Dansı – Orhangazi ERTEKİN.....	94
2.32. Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler: Kurtuluş Savaşı’nda Ankara – Sovyet İlişkileri – Arsen AVAGYAN.....	95
2.33. Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler – II: Mustafa Kemal’e Karşı Enver Kartı (1920 – 1922) – Arsen AVAGYAN.....	96

2.34. İkinci Evliliği ve Yarattığı Tepkiler: Atatürk'ün Manevi Kızı Ülkü – Rıfat N. Bali.....	97
2.35. Yeni 8. Sınıf TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi – Nalan ÇİÇEKÇİ.....	99
2.36. İlhan Tekeli: Çoğulcu Bir Tarih Anlayışıyla Mustafa Kemal'i Kuşatmalıyız.....	100
2.37. Değerlendirme.....	102

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL TARİH DERGİSİ'NDE İNKILÂP TARİHİ (1994-2010)

3.1. Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler – Metin AYIŞIĞI.....	105
3.2. Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler 2 – Metin AYIŞIĞI.....	107
3.3. İlanı Ertesinde Cumhuriyet Tartışmaları – Yücel DEMİREL.....	108
3.4. Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları 1 – Mehmet DEMİRYÜREK.....	110
3.5. Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları 2 – Mehmet DEMİRYÜREK.....	111
3.6. Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları 3 – Mehmet DEMİRYÜREK.....	113
3.7. Osmanlı Hükümeti'nin Kuva-yı Milliyye'ye Yardımlarına Dair – Süleyman BEYOĞLU.....	116
3.8. Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinden Önce İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası (1928-1930) – Serap TABAK.....	117
3.9. Tarihe Nasıl Bakmak? Türk Devrimi, İkinci Grup ve Hüseyin Avni Ulaş Örneği – Hakkı UYAR.....	118
3.10. Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği – Mesut ÇAPA.....	121

3.11. Erzurum Kongresi'nin Bolşeviği'nden Gazi'ye Açık Mektup – Mete TUNÇAY.....	122
3.12. Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri – Nevin COŞAR.....	123
3.13. Cumhuriyet Baloları – Doğan DUMAN.....	125
3.14. Milli İktisat Politikasına Bir Katkı: 1930'larda Yerli Ürün Sergileri – Doğan DUMAN.....	127
3.15. 1934'te Basındaki Tartışmalar: Kadınlar Milletvekili Seçilirken... – Ayşen DOYRAN.....	128
3.16. 1930'larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları: Yaşasın Yerli Malı, Yaşasın Kumbara – Doğan DUMAN.....	130
3.17. Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları – Doğan DUMAN, Pınar DUMAN.....	131
3.18. Fikirden Eyleme Türkçe Namaz Meselesi: 1920'lerin Cesur Bir Hocası – Başak Ocak GEZ.....	133
3.19. Basın Özgürlüğü Tartışmaları: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara - İstanbul Çatışması – Hasan TÜRKER.....	135
3.20. Atatürk'ün Yasakladığı Sosyal Demokrat Fırka – Hasan İLERİ.....	136
3.21. Halk Fırkası Kurulurken... – Nevin Yurdsever ATEŞ.....	137
3.22. İlanından Önce Cumhuriyet Tartışmaları – Hasan TÜRKER.....	138
3.23. İlanından Sonra Cumhuriyet Tartışmaları – Hasan TÜRKER.....	140
3.24. Cumhuriyetin İlk Yıllarına Ait Bir Beyanname – Hülya BALCI.....	141
3.25. Tek Parti Döneminde Seçimler – Hakkı UYAR.....	142
3.26. Hilafetin Kaldırılması ve Hanedanın Yurtdışına Çıkarılması – Fahri ÇOKER.....	144
3.27. Türk Kadınının Siyasi Haklarını Kazanması ve Türk Kadınlar Birliği – Gürcan BOZKIR.....	145
3.28. 80. Yıldönümünde Birinci Meclis – Ahmet DEMİREL.....	146

3.29. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne – Oktay GÖKDEMİR.....	147
3.30. Şapka Devrimi Kafanın Dışına Değil İçine Yönelikti – Orhan KOLOĞLU.....	148
3.31. 72. Yıldönümü Dolayısıyla Yazı Devrimine Doğru – Mustafa DUMAN.....	150
3.32. 17 Şubat – 4 Mart 1923, İzmir: Türkiye İktisat Kongresi'nin Belgeleri – Murat KORALTÜRK.....	152
3.33. 1935 Seçimlerinde Kadın: Türk Kadınının Sayısal Konusuna Yaklaşımı – Nil Türker TEKİN.....	153
3.34. 80. Yıldönümünde Lozan Barış Antlaşması – Zafer TOPRAK.....	154
3.35. Cumhuriyet'in Kilit Taşı: Harf Devrimi – Zafer TOPRAK.....	155
3.36. CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü İle Yazışmaları: Durmayalım Düşeriz! – Hakkı UYAR.....	157
3.37. Bir Milli Mücadele Muhafızı: 150'liklerden Sait Molla – Mehmet DEMİRYÜREK.....	158
3.38. Milli Mücadelenin En Uzun Yılı: Saltanatın Kaldırılması – Ayşe HÜR.....	160
3.39. Kemalist Devrimin Zor Dönemeci: Hilafetin Kaldırılması – Ayşe HÜR.....	161
3.40. Ümmetin Kaimesinden Milletın Lirasına Geçişte Türk Parası – Önder KAYA.....	163
3.41. 1933 Üniversite Reformu: Einstein ve Propaganda – Ali Y. BALTACIOĞLU.....	164
3.42. Cumhuriyet Devrinde “Askere Din Dersleri”: İyi Asker İyi Müslüman, İyi Müslüman İyi Asker Olur – İsmail KARA.....	165
3.43. Cumhuriyet, Demiryolu ve Laiklik: Bir ‘Modernite’ Metaforu – Zafer TOPRAK.....	167
3.44. Darülfünun'dan Üniversiteye (I) 1933 Reformuna Doğru – Ali Y. BALTACIOĞLU.....	168
3.45. Darülfünun'dan Üniversiteye (II) 1933 Üniversite Reformu – Ali Y. BALTACIOĞLU.....	170

3.46. Darülfünun'dan Üniversiteye (III) 1933 Üniversite Reformu'nun Sonrası – Ali Y. BALTACIOĞLU.....	171
3.47. Ulusal Kimlik İnşasında Soyadı Kanunu: Devrek Örneği – Tarık DAKAL.....	172
3.48. Tek Partili Dönemde İlk Kitap Sergileri – Gökhan AKÇURA.....	174
3.49. Milli İktisat, Ekonominin Türkleştirilmesi: İzmir İktisat Kongresi – Murat KORALTÜRK.....	175
3.50. Türkiye'de Devletçi - Milliyetçi Tarih Yazımı – Serap IŞIKÇIUS.....	177
3.51. Değerlendirme.....	178
SONUÇ.....	182
BİBLİYOGRAFYA (Alfabetik).....	186
BİBLİYOGRAFYA (Kronolojik).....	195
EKLER.....	204

ÖNSÖZ

Ülkemizde tarih dergiciliğinin başlangıcı 1910'lu yıllara kadar uzanmaktadır. Günümüze kadar geçen yaklaşık yüz yıllık zaman dilimi içerisinde çok sayıda tarih dergisi piyasaya çıkmış, bunlardan bir kısmı yayın hayatına uzun süre devam edememiştir. *Toplumsal Tarih Dergisi* 1994 yılında yayın hayatına başlayarak istikrarlı bir şekilde varlığını günümüzde de devam ettirmektedir. Derginin içeriğine bakıldığında hemen hemen bütün tarih dönemleriyle ilgili çok çeşitli yazıların yer aldığı görülmektedir.

Bu çalışmada *Toplumsal Tarih*'in ilk sayısından başlayarak 2010 yılının sonuna kadar olan dönemde yani toplam 204 sayıda, Atatürk, Atatürkçülük ve İnkılâp Tarihi ile ilgili yazılar incelenmiş ve tahlil edilmeye çalışılmıştır. Türkiye'deki Atatürk algısı geçmişte olduğu gibi günümüzde de güncelliğini yitirmemiş, her daim üzerinde tartışmaların yaşandığı, araştırılmaya ve üzerinde çalışılmaya değer konuların başında gelmektedir.

Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde 1994-2010 arasında çıkan sayıların içerisinde Atatürk'ün daha çok kendisiyle ilgili olan, kişisel özellikleri, özel hayatı, fikirsel dünyası gibi insani özelliklerini konu edinen makalelerin incelenmesi yapılmıştır. İkinci bölümde Atatürkçülük kavramını konu alan, Atatürkçülüğün toplum hayatına ve politikaya nasıl yansıdığıyla ilgilenen, makaleler incelenmiş ve tahlil edilmiştir. Üçüncü bölümde ise daha geniş bir perspektifle İnkılâp Tarihi'ne dair konular incelenmiş, Atatürk inkılâplarının öncesi, sonrası ve meydana getirdiği etkileri irdeleyen makaleler tahlil edilerek yazarların ve dolayısıyla derginin konuya bakış açısı saptanmaya çalışılmıştır. Sonuç bölümünde ise dergide incelenen makalelerle ilgili sayısal veriler ve istatistikler de kullanılarak, derginin Atatürk, Atatürkçülük ve İnkılâp Tarihi konularına ne kadar yer verdiği üzerinde durularak, derginin genel olarak eleştirel bir bakış açısıyla bu konulara yaklaştığı ifade edilmiştir.

Tezimin oluşmasında en büyük emeği ve katkısı olan, beni sürekli motive ederek, her zaman en iyiye teşvik eden çok kıymetli danışman hocam Yrd. Doç. Dr. Ali SATAN'a, bu tezin öncesinde, özellikle tez danışmanı ve tez konusu belirlenmesi aşamalarında yardımlarını esirgemeyen saygıdeğer hocam Prof. Dr. Vahdettin ENGİN'e, sonsuz şükranlarımı sunarım. Ayrıca ülkemizin en değerli bilim adamları arasında yer alan ve röportaj isteğimi kırmayarak bana zaman ayıran, verdiği röportajla

bu çalışmayı onurlandıran, çok kıymetli hocamız Prof. Dr. Mete TUNÇAY'a minnettar olduğumu ifade ederek teşekkürlerimi sunarım. Çalışmamızın oluşumu sırasında her zaman destekleriyle yanımda olan çok değerli dostlarım Uzman Tarihçi M. Sinan DERELİ' ye ve yine Uzman Tarihçi Emir ALIŞIK' a şükranlarımı sunuyorum. Tezin başlangıcından bitişine kadar geçen süre zarfında benden her türlü desteğini eksik etmeyen, hayattaki en değerli varlığım olan canım Anneme de minnet duygularıyla beraber teşekkürlerimi sunarım.

Bilal Kuş

İstanbul 2011

ÖZET

Bu çalışmada *Toplumsal Tarih Dergisi*'nin (1994 – 2010) tarihleri arasında yer alan 204 sayısı taranarak burada yer alan Atatürk, Atatürkçülük ve İnkılâp Tarihi'ne dair yazılar tespit edilmiş ve üç bölüm halinde gruplanarak incelenmiştir.

Bu makalelerin incelenmesi ile derginin Atatürk'e, Atatürkçülüğe ve İnkılâp Tarihi konularına ne kadar yer ayırdığı ve nasıl yaklaştığı anlaşılmaya çalışılmıştır. Yapılan incelemeler neticesinde, derginin Atatürk ve İnkılâp Tarihi konularına değişik açılardan farklı yorumlar getirerek, resmi tarihin dışında daha eleştirel bir gözle baktığı görülmüştür. Atatürk ve İnkılâp Tarihi konularında yayımlanan makalelerin farklı konulardaki makalelere göre sayıca daha az olduğu tespit edilmiştir. Bu konulardaki makalelerin sayıca az olmasının değişik nedenleri bulunmakla birlikte yürürlükte olan Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun da önemli bir faktör olabileceği tahmin edilmektedir. İncelenen yazılarda kullanılan dilin ve üslubun oldukça sade, anlaşılır olduğu, ayrıca bazı istisnalar olmak kaydıyla büyük bölümünün de uzman araştırmacılar, akademisyenler ve yazarlar tarafından kaleme alınarak, ortaya atılan iddiaların bilimsel temellere oturtulmaya çalışıldığı sonucuna varılmıştır. İncelenen makalelerin içeriğine bakıldığında çoğunlukla, önceden bilinen bilgilerden farklı olarak gözden kaçan veya yeterince dikkat edilmeyen noktalara yer verildiği görülmektedir.

ABSTRACT

This study examined through 204 issues of *Toplumsal Tarih Journal* which were published monthly between 1994 and 2010. All the articles which concern Atatürk, Kemalism and the History of Turkish Revolution were detected and were studied under three main categories.

The main object of the study is to analyze how much space the magazine devoted to Atatürk, Kemalism and the History of Turkish Revolution, and how the general policy of the journal to these topics was. The study revealed that Atatürk and the History of Turkish Revolution are treated from a wider perspective which also includes a critical approach, which is different than the official mainstream history, to these issues. The articles which concern Atatürk and the History of Turkish Revolution have a small proportion comparing to the other topics. Along with many different reasons, the current law which concerns Atatürkü Koruma is another good reason for that. In most of the articles the writing style is smooth, plain and easily understandable, and most of the articles were written by professional researchers and academicians. Most of the articles follow a scientific research method while analyzing the data. Most of the studied articles had caught a focus which was not so vivid in former research which concerns the same topics.

KISALTMALAR

A.g.e.	Adı geçen eser
A.g.m.	Adı geçen makale
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
T.B.M.M.	Türkiye Büyük Millet Meclisi
MKD	Mustafa Kemal Derneği
İTF	İttihat Terakki Fırkası
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
SCF	Serbest Cumhuriyet Fırkası
TpCF	Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası
M.E.B.	Milli eğitim Bakanlığı
DRF	Darülfünun
Bkz.	Bakınız
vb.	ve benzeri
c.	Cilt
s.	Sayfa

GİRİŞ

1- Türkiye'deki Tarih Dergiciliği'nin Başlangıcı ve Gelişim Süreci

Türkiye'de tarih dergisi yayıncılığı ilk kez 1910 yılında *Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası*'yla başlamış ve günümüze kadar kimisi uzun, kimisi kısa ömürlü olan onlarca tarih dergisi yayımlanmıştır. Bunların yayın hayatları arasına bazen uzun boşluklar girmiştir. Örneğin Latin harfleriyle basılan ilk tarih dergisi olan *Tarihten Sesler* bile Cumhuriyetin ilanından 20 yıl sonra yayımlanmıştır. Tarih dergiciliği 1950'li yıllarda bir altın çağ yaşamış ve bu dönem içerisinde onlarcası bir arada çıkmaya başlamıştır. 1965'te aylık yayımlanmaya başlayan ve Şevket Rado ve Yılmaz Öztuna'nın birlikte çıkardıkları *Hayat Tarih Mecmuası* ise uzun yayın hayatı, yüksek tirajı, hem de popüler tarih konularına yaklaşımıyla hâlâ bir rekoru elinde tutmaktadır.¹

Bağımsız Dergilerin Tablosu²

YIL	DERGİ	YAYIMCI/ ÇIKARTAN	NOTLAR
1910-1931	Tarih-i Osmani Encümeni Mecmuası		Osmanlı'dan Cumhuriyet'e devredilen ilk tarih dergisi, Cumhuriyet döneminin ilk süreli tarih yayını. Bu akademik dergi 21 yıl boyunca 101 sayı yayımlandı. Son yıllarda adı "Türk Tarih Encümeni Mecmuası" olarak değiştirildi. Sonradan da "Belleten" ismiyle yayını sürdürdü.
1918-1922	Osmanlı Tarih ve Edebiyat Mecmuası	Ali Emiri Efendi	Toplam 36 sayı çıktı. Tüm makaleleri de Ali Emiri Efendi bizzat kendisi yazıyordu. Bu dergiden sonra 25 yıl piyasaya yeni bir tarih dergisi çıkmadı.
1937'den bugüne	Belleten	Türk Tarih Kurumu	Dört ayda bir çıkıyor. "Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası" ve "Türk Tarih Encümeni Mecmuası"nın devamı niteliğinde. Türkiye'nin en uzun ömürlü tarih dergisi.

¹ http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye'de_yayımlanmış_tarih_dergileri (erişim tarihi 28.09.2011 saat 20:35)

² http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye'de_yayımlanmış_tarih_dergileri (erişim tarihi 28.09.2011 saat 20:35)

YIL	DERGİ	YAYIMCI/ ÇIKARTAN	NOTLAR
1943-1945	Tarihten Sesler	İskender Fahrettin Sertelli	Bellekten'den sonra Latin harfleriyle basılmış ikinci tarih dergisi. 25 sayı çıkmıştır.
1950'ler	Tarih Dünyası		
1950'ler	Tarih Orduya Sesleniyor		
1950'ler	Tarih Sesleniyor		
1950'ler	Resimli Tarih Mecmuası	Server İskit	Aylık dergi toplam 84 sayı çıktı. Kendi türünün ilk popüler dergisiydi. İlk sayısı hemen tükenmiş ve ikinci baskısını yapmıştı. Tirajı 36 binlere ulaşmıştı.
1950'ler	Tarih Hazinesi	İbrahim Hakkı Konyalı	17 sayı çıktı.
1950'ler	Tarih Aynası		
1950'ler	Yeni Tarih Dünyası	Server İskit	Resimli Tarih Mecmuası'nın devamı niteliğindedir.
1950'ler	Dün ve Bugün		
1950'ler	Yakın Tarihimiz	Feridun Kandemir	Dergi haftalık yayımlanıyordu. 52 sayıdan sonra kapandı.
1950'ler	Tarih Konuşuyor		
1950'ler	Tarihin Sesi		
1950'ler	Tarih Dünyası	Niyazi Ahmet Banoğlu	Dergi 3 yıldan fazla çıktı. 38. sayıdan sonra kapandı.
1950'ler	Tarihçi		
1956-1982	Hayat Tarih Mecmuası	Şevket Rado ve Yılmaz Öztuna	1956'da haftalık, 1965'te aylık olarak çıkmaya başladı. Tirajı 100.000'leri geçti. (216) sayıyla en uzun süre yayın hayatını sürdüren dergilerin başında geliyordu. Yüksek resim kalitesi sunan Tifdruk baskı sistemi kullanılmıştı.
1960	Tarih-Coğrafya Dünyası	Niyazi Ahmet Banoğlu	Bu dergi 12 sayı çıkabildi.

YIL	DERGİ	YAYIMCI/ ÇIKARTAN	NOTLAR
1978-1985	Yıllarboyu Tarih	Hürgün Gazetecilik (Hürriyet) / Erol Simavi	Aylık dergi.
1984-2004	Tarih ve Toplum	Mete Tunçay / İletişim Yayınevi	Aylık dergi. Hâlen Tarih ve Toplum-Yeni Yaklaşımlar adıyla yayını sürdürüyor
1987'den beri	Türk Dünyası Tarih Kültür Dergisi	Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı	Bu aylık dergi 282 aydır kesintisiz çıkmaktadır.
1994-1999	Tarih ve Medeniyet		
1999	Tarih ve Düşünce		
1994	Toplumsal Tarih	Tarih Vakfı	Hâlen çıkıyor.
1998-1998	Albüm Dergisi	Hürriyet Dergi Grubu / Gökhan Akçura	Gündelik yaşamın, ayrıntıların, objelerin ve insanların tarihini ele alan aylık görsel kültür ve tarih dergisi. 1998'in Şubat ve Haziran ayları arasında sadece 5 sayı çıktı.
2000-2007	Popüler Tarih	Lütfü Tınç	Aylık yayımlanıyordu.
2005'ten beri	Tarih ve Toplum- Yeni Yaklaşımlar	İletişim Yayınevi	Tarih ve Toplum dergisinin devamı niteliğinde.
2008'den beri	Yedikıta	Ömer Faruk Yılmaz	İlk sayısı 1 Eylül 2008'de yayımlanmış olan bu aylık dergiye abone sistemiyle de ulaşılabilmektedir. Ayrıca Yedikıta'yı daha uygun bir fiyata e-dergi formatında internet üzerinden de okumak mümkündür.
2009'dan beri	NTV Tarih	Doğuş Yayın Grubu	Bu aylık derginin ilk sayısı Şubat 2009'da yayımlandı. Formatı ve tarzı "Popüler Tarih" dergisine çok benzemektedir.
2010'dan beri	Atlas Tarih	Doğan Burda Dergi Yayıncılık	Haziran ayında yayın hayatına başladı. İlk birkaç sayısı aylık olarak çıkan derginin sonradan iki ayda bir yayımlanacağı duyurulmuştur.

Gazete Eki Olan Dergilerin Tablosu³

YIL	DERGİ	YAYIMCI/ ÇIKARTAN	NOTLAR
2002-2007	Hürriyet Tarih	Murat Bardakçı	Hürriyet gazetesinin haftalık eki olarak yayımlandı. İlk sayı 6 Kasım 2002, son sayı da 3 Ocak 2007 tarihinde çıkmıştır. Toplam 217 sayı çıktı. Fasiküller 24'er sayfa tabloid boy, gazete kağıdına basılmıştır.
2010-2011	Habertürk Tarih	Murat Bardakçı	Habertürk gazetesinin haftalık eki olarak pazar günleri çıkıyordu. İlk sayısı 30 Mayıs 2010 tarihinde yayımlandı. İçerik ve format olarak yukarıdaki dergiye çok benziyor. Bu dergi de 22 Mayıs 2011 tarihli 52. sayısı ile yayınına son vermiştir.

Toplumsal Tarih Dergisi ise 1994 yılının Ocak ayında yayın hayatına başlıyor. Aylık olarak yayımlanan derginin basımı ve satışı günümüzde halen devam etmektedir. Yukarıdaki tablolardan da görüleceği üzere ülkemizde aslında çok sayıda tarih dergisi çıkarılmış, bunlardan bazıları uzun ömürlü bazılarıysa ne yazık ki kısa ömürlü olmuşlardır. *Toplumsal Tarih* bu dergilerin arasından başarıyla sıyrılarak 1994 yılından bugüne kadar yayın hayatını sürdürmektedir. *Toplumsal Tarih*'in bu başarısında kuşkusuz birçok etkenin var olduğunu söyleyebiliriz. Özellikle seçilen konuların orijinalliği, okuyucunun ilgisini çekebilecek nitelikte ve ağır olmayan bir dille kaleme alınmış olması elbette derginin okuyucu tarafından beğenilmesine ve dolayısıyla derginin başarılı olmasına yol açmıştır. Ayrıca *Toplumsal Tarih*'i incelediğimizde çok çeşitli konulardan makaleler yayınlandığını görebiliriz. Örneğin, ilkçağ, ortaçağ, Avrupa tarihi, dünya tarihi, arkeoloji, yakınçağ, cumhuriyet tarihi, siyasi tarihin yanında kültürel, ekonomik ve sosyal tarihle ilgili konulara yer verilmektedir. Ayrıca dergide yayınlanan makalelerin birçoğunun alanında uzman bilim adamları, araştırmacılar, akademisyenler tarafından hazırlanması derginin belli bir kalite seviyesinin üzerinde olmasını sağlamış, güvenilirliğini artırmıştır.

³ http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye'de_yayımlanmış_tarih_dergileri (erişim tarihi 28.09.2011 saat 20:35)

⁴ Em. Prof. Dr. Mete Tunçay, (*Toplumsal Tarih Dergisi*'ni yayımlayan Tarih Vakfı'nın kurucuları arasında yer alan

Derginin belirli olarak her ay dzenli yazan, bir yazar kadrosu olmadığı görülmektedir. Bu da dergideki yazarların tıpkı konular gibi çok çeşitli olması sonucunu doğurmuştur. Ayrıca önemli tarihlerde, belirli gün ve haftalarda veya çok gündemde olan bir tarihsel konunun derginin içeriğini etkilediği, yani derginin makale seçiminde güncele duyarlı olduğu anlaşılmaktadır.

Em. Prof. Dr. Mete TUNÇAY⁴ ile Toplumsal Tarih Dergisi ve Toplumdaki Atatürk Algısı Üzerine Yapılan Röportaj

Toplumsal Tarih Dergisi hangi ihtiyaçtan ortaya çıkmıştır?

- 1984 yılında İletişim Yayınları'nda *Tarih ve Toplum* adında aylık bir yarı popüler, yarı-akademik dergi çıkarmaya başladım. Daha sonra Tarih Vakfı'nı kurduk. Ben Tarih Vakfı'nda böyle bir derginin çıkarılabileceğini söyledim. İletişim'den çıkan *Tarih ve Toplum* dergisi 2004 yılına kadar bensiz on yıl daha devam etti. Yani tam olarak 20 yıl sürdü. *Toplumsal Tarih* 1994'te başladı ve ben iki sene daha genel yayın yönetmenliğine devam ettim.

Toplumsal Tarih Dergisi tarih dergiciliğini nasıl etkilemiştir?

- Popüler aylık tarih dergiciliğinin bir geleneği vardı. Mesela *Hayat Tarih Mecmuası*, Şevket Rado'nun çıkardığı en iyi döneminde 80 bin tiraja kadar yükselmiş. Fakat orada zaman zaman ilginç yazılar olmakla birlikte, kötü manada gazeteci tarihçiliği vardı. Türkiye'de mesela Cemal Kutay gibi adamların çok zararı olmuştur. Yani bunlar bir tarih ilgisi yaratmakla birlikte, bazen hatta belge uydurmuşlardır. Osmanlı tarihine bakış da "bizim ordularımız Viyana'ya kadar barış ve demokrasi için gitmişler, bir yerden bir salkım üzüm aldıklarında parasını bırakmışlar, oraya üzüm kütüğüne bağlamışlar..." gibi saçma sapan bir övünme havası içinde idi. Biz daha eleştirel bakmaya çalıştık. *Tarih ve Toplum*'da bizim çok işbirliği yaptığımız rahmetli Orhan Şaik Gökyay vardı. Orhan Şaik bey sağcıların, milliyetçilerin çok önemli bir insanıydı, ama derin bir edebiyat tarihçisiydi. Onun yazılarını bastık, çünkü biz doğru ve eleştirel bakanlara yer vermeye çalıştık. O vakte kadar tarihle ilgilenmek solculara yakışmayan bir şey gibi düşünülüyordu. Muhafazakârların alanı gibi görülüyordu. Bizim *Toplumsal Tarih*'i çıkartmaya başladığımızda Tarih ve Toplum devam ediyordu ama başka bir dergi yoktu. Bir ara "Belgelerle Türk Tarihi" diye bir yayın vardı. Fakat o nasıl devam ediyordu, onu anlamak da zor. Kendim zor buluyordum onun sayılarını.

⁴ Em. Prof. Dr. Mete Tunçay, (*Toplumsal Tarih Dergisi*'ni yayımlayan Tarih Vakfı'nın kurucuları arasında yer alan Mete Tunçay, derginin yayın hayatına başlamasında büyük katkılar sunmuş ve *Toplumsal Tarih*'in 1994-1996 yılları arasında sorumlu yazı işleri müdürlüğü ve yayın yönetmenliği görevlerini üstlenmiştir.)

Dergicilikte önemli olan iadedir. Mesela bir dergiyi on bin basıp, üç bin satarsan batarsın. On binde yedi bin iadeyi hiçbir dergi kaldıramaz.

***Toplumsal Tarih Dergisi*'ni çıkarırken kaç tiraj ve satış hesaplıyordunuz, bu hesaplarınız ne kadar tuttu?**

- Aşağı yukarı tuttu. Üç bin civarında bir yere yerleşmeyi umuyorduk, tabii ilk sayının satışı daha fazla olabilir eğer reklam falan olursa. *Toplumsal Tarih* herhalde şimdi üç bin beş yüz, dört bin falan basıp üç bin civarında satıyor. Bu kabul edilebilir bir şey. Bu dergiyi dört bin değil kırk bin bassak mesela, on bin satabilir. Ama otuz bin iade dayanılabilecek bir şey değildir.

Dergi Türkiye'de tarih algısını değiştirdi diyebilir miyiz? Bu değişim hangi yönde oldu?

- Etkiledi. Değiştirdi demek mümkün değil, çünkü hala o eski kafada bir tarih dergisini okumak isteyenler vardır. Milli mücadeleye bakarken, Atatürk kültürünün, Atatürk'ün bir tapı haline getirilmesi gibi konularda eleştirel bakarak herhalde bir hayli etkili oldu.

Dergi çıkarken herkesten yazı kabul etti mi? Yazar kadrosunu nasıl oluşturdu?

- Tabii herkesten yazı kabul etti ama yazının bazı özellikleri olmak şartıyla. Mesela hem çekici olacak, hem sağlam dayanakları olacak.

Yazarlara telif ödediniz mi? Türkiye'de ve Dünya'da telif usulü nedir?

- Hayır ödemedik. Telif ödemek için önce yüksek tiraj lazım. Yazardan önce derginin editör kadrosu, yani ideal olarak batıda çıkan dergilerin kalabalık bir editör kadrosu vardır. Mesela kitap eleştirileri bölümüne birisi bakar. Yeni çıkan kitaplar hakkında kritikler yazdırır ve bunlara para verir. Bizimki öyle değil. Biz mümkün olduğu kadar bir çeşitlilik yapmaya çalıştık. Çeviri pek kullanmadık. Üniversitelerde yükselme için yayın gösterme kuralı var orada da hakemli dergi isterler. Bizimki hakemli değil. Hiçbir zaman resmi hakemli bir dergi olmadı.

Siz "Tarihi sağcılarının tekelinden kurtardım" demişsiniz, bunu açar mısınız?

- Ben hiçbir zaman bu kadar sivri olarak söylemedim, ama biraz önce dediğim gibi tarih daha çok muhafazakârların, İslamcı, milliyetçi çevrelerin meraklı olduğu bir şeydi. Oysa tarih herkese lazım, solculara da lazım. Her alanda eleştirel bir tarih yaklaşımı gerekli.

Üniversite dışı araştırmacıların yazı üretim performansı için bir değerlendirme yapar mısınız?

- Üniversite hocaları yazılarında ağır bir dil kullanırlar. Akademik üslup denen bir şey var, işte dipnotlar falan olacak.. O yazılar okunur olmaktan uzaklaşıyor. Doğru bilgileri okunur bir üslupla yazmayı başarabilen yazarlar da var tabii ki. Mesela Hürriyet gazetesinde haber yazma üslubuyla bir tarih denemesi yazan bir adam çıkmıyor. Oysa öyle bir rahat okunurluk sağlamak lazım.

Dergide editoryal müdahale oldu mu? Sizce, araştırmacının yazısına müdahale edilebilir mi?

- Yok olmadı. Tabii bir maddi hata olursa, mesela İstanbul 1553'te fethedilmiştir diye yazarsa, sen yanlış yazmışsın 1453 demek istiyorsun diye bir uyarı yapılabilir. Ama bakışında bize uymayan bir şey varsa onu hiç yayınlamamak, reddetmek yoluna gidilir. Hele yazara danışmadan onun metnini değiştirmek gibi bir yola gidilmez. Bir değişiklik öneriliyorsa yazarın rızasını almak gerekir.

***Toplumsal Tarih Dergisi* Atatürk'ü bir tabu olmaktan çıkartabildiğini söyleyebilir miyiz? Bu konuda yeni yaklaşımlar getirildiğini söyleyebilir miyiz?**

- Tabii Atatürk tabudan önce, Atatürk bir "tapı". Bu yavaş yavaş aşınıyor, fakat hala bir Atatürk'ü koruma kanunu var, Demokratların çıkardığı ve hala devam eden. Pek çok insan Atatürk'ten bahsederken "ulu önder" demeden Atatürk diyemez. Biz böyle şeyler yapmamaya çalışıyoruz. Sıfat kullanmadan, eğer 1934 öncesinden bahsediyorsak Gazi Mustafa Kemal, Gazi Paşa, Mustafa Kemal Paşa, eğer miralay ise Miralay Mustafa Kemal Bey falan demek ve burada sıfat katmamak önemli. Ama bu böyle kolay yapılacak bir şey değil. Ayrıca Atatürk düşmanlığı diye bir şey yok mu? Var. Atatürk'ün gayrimeşru bir çocuk olduğuna dair bir zamanlar uydurma belgeler gelmişti. Bunlar doğru değil. Ama bu tapı o hale getirilmiş ki, mesela Atatürk'ün doğduğu ev konusunda da yalan söyleniyor. Bu Selanik'teki ev Atatürk Orman Çiftliğinde Ankara'da replikası yapılan ev Atatürk'ün doğduğu ev falan değil. Atatürk'ün üvey babasının Selanik'teki evi. Atatürk Manastır'da okurken oraya izne

gelirmiş, yani bir alakası var ama doğduğu ev değil. Doğduğu ev çoktan ortadan kalkmış daha mütevazı bir ev. Mesela ben Avni Doğan'ın bir mektubunu buldum ve onu benim Tek Parti kitabında yayımladım. Şeyh Sait Ayaklanması'ndan sonraki gazeteciler davasında, gazeteciler toplanıp İstiklal Mahkemesi'nde yargılanmaya götürülüyorlar. Şimdi Avni Doğan da orada savcıya vekâlet ediyor. İçişleri bakanına mektup yazmış Cemil Bey'e. Mektupta diyor ki İsmet Paşa bu gazetecileri asın diye tutturuyor. Mustafa Kemal de bunları bir tövbe ettirip affedin diyor. Avni Doğan "yukarı tükürsem bıyık, aşağı tükürsem sakal ne emrederseniz onu yapacağım efendim" diyor. Şimdi bu da İstiklal Mahkemesi'nin terazisinin ne kadar doğru tarttığını gösteren bir şey. Sonunda Mustafa Kemal'in dediği oluyor. Gazetecilere bir özür dileme metni yazdırılıyor, sadece Orhan Kemal'in babası Abdülkadir Kemalî itiraz ediyor, hapiste kalıyor, ötekilerin hepsi kurtuluyorlar. İstiklal Mahkemesi'nin nasıl sübjektif kararlar verdiği, emirle hareket ettiğinin açık kanıtı. Mesela bunu söylemek çok insanı rahatsız etti. Rauf Bey mahkûm oldu hem de suikasttan, İzmir Suikastından. Rauf Beyin o tarıklarda bezi olmadığı anlaşılıyor. Hatta Rauf beyin sonradan adam haklıydı dediğini de biliyoruz. Yani Mustafa Kemal'in diktatörlük dönemini bile haklı saymış bir adam. Hoş bir kişi Rauf Bey. Dürüst, terazisi doğru tartan bir adam, ama onu da gıyabında mahkûm ettiler.

Toplumsal Tarih Dergisi resmi tarih dışında Milli Mücadele hakkında yaklaşımı ne idi ve bu konuda toplumsal algıyı değiştirecek dosyalar yer aldı mı?

- Yani biz Milli Mücadele konusunda bir kitap yazmadık. Toplumsal algıyı değiştirecek dosyalar yer aldı mı diye sorulunca, yani bir dergiden böyle bir şey beklenemez ama zaman zaman bu konulara girildikçe biz de fikirlerimizi söyledik.

Dergi Genel Yayın Yönetmenliğinden neden ayrıldınız?

- Üniversiteye daha çok zaman ayırabilmek için.

Derginizde sansür uyguladınız mı? Uyguladı iseniz hangi konularda?

- Hayır uygulamadık.

Derginize yayınlarınızdan dolayı açılan herhangi bir dava oldu mu?

- Oldu, kaybettik. Bir hayli zaman oldu. Bir okuyucu mektubu gelmişti. KIA otomobillerinin satışını yapan grupla ilgili ağır eleştiriler olan bir mektuptu; bunu

yayınladık. Karşı taraf bizi mahkemeye verdi ve biz mahkûm olduk. Bir daha böyle bir şey yapmadık.

Bugün Türkiye'deki tarih dergiciliğini nasıl değerlendiriyorsunuz?

- Şimdi *NTV Tarih*, bir de *Atlas Tarih* dergileri var. Onlar da hayırlı şeyler yapıyorlar, ama mesela *NTV Tarih*, bana fazla güncele meraklı geliyor. Murat Bardakçı bir ara bu *Habertürk* gazetesine Pazar günleri ek yapıyordu, ama onu sürdüremedi. Kolay şey değil tabii. *NTV Tarih* herhalde bizim en az on katımız satıyor. Hem reklam avantajı var, hem de onlar para falan da verebiliyorlar yazarlarına. Daha avantajlı durumdalar, ama bu avantajı benim anlatmaya çalıştığım yönde kullandıkları söylenemez. Onlar daha böyle popüler konulara giriyorlar, mesela her ay geçmişte o gün ne olmuş gibi konulara bakıyorlar.

11 Temmuz 2011

Bilgi Üniversitesi

İSTANBUL

BİRİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL TARİH DERGİSİNDE ATATÜRK (1994-2010)

1.1. Mustafa Kemal Paşa'ya Halifelik Önerisi – Mesut ÇAPA⁵

Mesut Çapa'nın kaleme aldığı yazıda Antalya mebusu Rasih Efendi başkanlığındaki bir Kızılay Heyeti'nin Hindistan'a yaptığı ziyaret ve buradaki Müslümanların Rasih Efendi'ye ilettikleri mesajlar ile Atatürk'e Halifelik makamını kabul etmesi yönünde yaptıkları teklifin yer aldığı rapor ve bununla ilgili açıklamalar yer alıyor. Ayrıca bunun dışında içte ve dışta halifeliğin devam ettirilmesi yolunda yapılan telkinler ve bu yolda çeşitli şahıslar tarafından yapılan çalışmalara değinilmiştir. Yazı 14 – 17. sayfalar arasında yer alıyor. 15. sayfada sağ alt köşede “Rasih Efendi'nin Mustafa Kemal Paşa'ya Sunduğu Rapor” adlı başlığın altında raporun Osmanlıca olarak yazılan orijinalinden çekilmiş bir fotoğrafı bulunmakta ve raporun latin harfleriyle yazılmış hali 15. sayfadan başlayarak 16. ve 17. sayfalarda yer almaktadır. Yazıda öne çıkan bazı noktalar şunlardır:

“...Türkiye'de halifeliğin kaldırılmasına yönelik gelişmeler, içte ve dışta bazı görüş ve önerinin doğmasına sebep olmuştur. Halifelik makamının muhafazasında, dini ve siyasi menfaat ve zaruret bulunduğunu düşünen birtakım kişiler, halifelikle ilgili kararların alındığı son dakikalarda, Mustafa Kemal Paşa'ya halifelik önerisinde bulunmuşlar; ancak, bu öneri derhal geri çevrilmişti. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde halifeliğin kaldırılmasından kısa bir süre sonra, böyle bir öneri ile gelen Antalya Mebusu Rasih Efendi'ye Mustafa Kemal Paşa şu cevabı vermişti:⁶

Siz din bilginlerindensiniz. Halifenin devlet başkanı olduğunı bilirsiniz. Başlarında kralları, imparatorları bulunan uyrukların bana ulaştırdığınız dilek ve

⁵ Mesut Çapa, “Mustafa Kemal Paşa'ya Halifelik Önerisi” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 1, İstanbul 1994, s.14

⁶ Mesut Çapa, A.g.m., s. 14

önerilerini ben nasıl kabul edebilirim? Kabul ettim desem o uyrukların başındaki kişiler bunu kabul eder mi? Halifenin buyrukları ve yasakları yerine getirilir. Beni halife yapmak isteyenler buyruklarımı yerine getirebilecekleri midir? Bu duruma göre, yapacak işi ve anlamı olmayan asılsız bir sıfatı takınmak gülünç olmaz mı?...”⁷

Halifelik kaldırılmadan önce, Rasih Efendi başkanlığındaki bir Kızılay (Hilal-i Ahmer) heyeti Hindistan’a gitmişti. Bu heyet mübadele yoluyla Yunanistan’dan Türkiye’ye gelecek göçmenler için yardım sağlayacak ve aynı amaçla Mustafa Kemal Paşa’nın tüm Müslümanlara hitaben yazdığı beyannameyi Hindistan’da dağıtacaktır. Heyet, 9 Şubat 1924’de Bombay’a vardı. Rasih Efendi Hindistan’da faaliyet gösteren Müslüman cemiyetlerin ileri gelenleriyle yaptığı toplantılarda halifelikle ilgili görüşmelerde bulunmuştu. Halifeliğin kaldırıldığı günlerde, İngilizlerce Hindistan’da Türkiye aleyhine bir kamuoyu oluşturulmaya başlanmıştı. Rasih Efendi’nin ifadesine göre, insani bir amaç taşıyan Kızılay’ın bu teşebbüsüne siyasi bir şekil verilmek isteniyordu. Nihayet ümit edilenin çok altında cüzi miktarda bağış toplayan Heyet, beyannameleri dağıtamadan geri dönmüştü. Halifelik önerisiyle Ankara’ya dönen Rasih Efendi, bu önerinin Mustafa Kemal Paşa tarafından kabul görmeyeceğini şüphesiz ki tahmin edebiliyordu. Çünkü kendisinin Hindistan’da bulunduğu sırada, Hindistan’dan Ankara’ya gönderilen bu konudaki bir telgrafa Mustafa Kemal Paşa’nın olumlu cevap vermediği biliniyordu.⁸

Ayrıca İngiliz yönetimine yakınlığıyla bilinen Ağa Han ile Emir Ali imzasıyla “Hilafet ve İngiltere İslam Cemiyeti” adına Londra’dan Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Paşa ile Başbakan İsmet Paşa’ya gönderilen ve Türkiye’nin tam bağımsızlık ilkesi dikkate alınmadan yazılan bir mektupta “Sünni dünyasının başkanlık makamının şeriata uygun bir şekilde dokunulmaz kalması” istenerek “Halifelik Makamının Türk siyasi yapısında dini bir etmen olma niteliğinin kaldırılmasının, İslamiyet’in yeryüzünde sahip bulunduğu manevi kuvvetin yok olması sonucunu doğuracağından, Halifeliğin kaldırılmaması ve korunması öneriliyordu.⁹

Bu konu Meclis’in 8 aralık 1924 günkü gizli oturumunda ele alındı. Başbakan İsmet Paşa’ya göre bu mektup olayı tamamen İngilizlerin bir tertibiydi. Çünkü mektubu

⁷ Mesut Çapa, A.g.m., s. 14

⁸ Mesut Çapa, A.g.m., s.14

⁹ Mesut Çapa, A.g.m., s.14

kaleme alan ve Sünni birliğini savunan kişilerden birisi olan Ağa Han, İsmailiye mezhebinin başkanı idi; Emir Ali'nin ise Kraliyet sarayında önemli bir görevi vardı.¹⁰

Yukarıda yazılanlardan da anlaşıldığı üzere Mustafa Kemal Paşa kendisine yerli ve yabancı kesimlerden Halife olması yönünde iletilen taleplerin ve isteklerin hepsini kesin bir dille derhal reddetmiştir.

1.2. “ Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi Hakkında Bilinmeyen Birkaç Nokta ” – Ilgaz ZORLU¹¹

Ilgaz Zorlu tarafından hazırlanan yazıda Selanik şehrinin, yapılan tarih araştırmalarında yeterince ele alınamadığından, bu kentin Osmanlı Devleti'nin siyasi ve sosyal yaşamında çok büyük öneme sahip olmasına rağmen, şehrinin yeterince araştırılıp çeşitli eserler yoluyla tanıtılmadığından bahsedilmiştir. Atatürk'ün ilk öğretmeni olan Şemsi Efendi'nin de tıpkı Selanik gibi hakkında yeterli çalışmanın ve araştırmanın yapılmadığı belirtilmiştir. Şemsi Efendi ile ilgili birkaç makale yayınlandığını fakat bunların hiçbirinin tam olarak aydınlatıcı bir bilgi vermediğini yazmaktadır. Ilgaz Zorlu bu yazısında Şemsi Efendi'nin okulunda modern sistemde bir eğitim verildiğini ifade etmekte ve Atatürk'ün babasının da bu nedenle küçük Mustafa'nın bu okula gitmesini istediğini belirtmektedir. Ayrıca Şemsi Efendi'nin Sabetaycı bir aileden geldiğini ve kurduğu okulların Sabetaycı gruplar tarafından maddi olarak desteklendiğini belirtmekte, Şemsi Efendi'nin sağlığında Sabetaycı Karakaş ve Kapancı gruplarını birleştirmeye çalıştığını ancak bunun tepkiyle karşılandığını ifade etmektedir. Yazı 59 – 60. sayfalar arasında yer almaktadır. 59. Sayfada tam orta bölümde Şemsi Efendi'nin bir öğrencisiyle beraber çekilmiş fotoğrafı, 60. Sayfada ise Şemsi Efendi'nin tek başına hayatının son yıllarında çekilmiş bir fotoğrafı yer almaktadır. Yazıda öne çıkan bazı noktalar şunlardır:

Şemsi Efendi 1852 yılı civarında aslen Sabetaycı bir ailenin ferdi olarak doğdu. Arapça, Farsça ve Fransızca öğrenen Şemsi Efendi Selanik'te açılan bir yabancı okulda çalışmaya başladı. Burada öğrendiği metodları kendi kuracağı bir okulda uygulamak amacındaydı. Ancak maddi olanakları yeterli olmadığı için destek bulması gerekiyordu. İşte bu destek mensup olduğu “Kapancı” grubu üyelerince sağlanmıştır. O zamana

¹⁰ Mesut Çapa, A.g.m., s.14-15

¹¹ Ilgaz Zorlu, “ Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi Hakkında Bilinmeyen Birkaç Nokta” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 1, İstanbul 1994, s. 59.

kadar aile içerisinde sürekli olarak İspanyolca konuşan Sabetaycılar bu durum karşısında ülkede en çok kullanılan dil Türkçe'yi öğrenme zorunluluğunu anlamaktaydılar. Nitekim okulların desteklenmesinin belki de en başta gelen nedeni budur.¹²

Mustafa Kemal Atatürk'ün ilk öğretmeni olan ve onun nutkunda adı geçen Şemsi Efendi, devrinin yalnız büyük bir eğitimcisi değil aynı zamanda siyasi yönleri de olan bir Kabalistiydi. Hayatının büyük bir bölümünü Zohar'ı tetkik ederek geçiren bu kişi Karakaş ve Kapancı gruplarını birleştirerek Sabetaycı cemaatin yaşamasını amaçlıyordu. Ancak bu idealinde başarılı olamadan öldü. Acı olan yaşamının son yıllarını sefalet ve zorluklarla geçiren bu insanla ilgili yeterli bilimsel çalışmanın yapılmamış olması, Türk eğitim hayatına olan katkılarının unutulmasıdır.¹³

1.3. “Atatürk Portreli Posta Pullarımız” – Salih M. KUYAŞ¹⁴

Salih M. Kuyaş tarafından hazırlanan yazıda, Cumhuriyet'in ilanından sonra ülkemizde kullanılan Atatürk portreli posta pullarının tarihi ile ilgili detaylı ve doyurucu bilgiler sunulmaktadır. 32-35. sayfalar arasında yer alan yazıda çeşitli tarihlerde basılan Atatürk portreli pullara dair örnek fotoğraflar da gösterilmiştir. Yazıda öne çıkan bölümlerden bazıları şunlardır:

“ ...Türkiye Cumhuriyeti'nin en önemli sürekli posta pulları Atatürk portreli olanlardır. Cumhuriyetin ilanından günümüze kadar geçen zaman içinde, irili ufaklı olmak üzere otuza yakın Atatürk portreli sürekli posta pulları tedavüle çıkarılmıştır. Atatürk portreli sürekli posta pulları serilerini genel olarak iki kategoride müteala etmemiz uygun olur. Bunlardan birincisi: 1931 yılından 1955 yılına kadar, bir fasıla haricinde devamlı olarak bastırılan ve bugün tabir caiz ise, “klasik” Atatürk pulları diye isimlendirebileceğimiz emisyonları içermekte, ikincisi ise 1955'ten başlamak üzere günümüze kadar çeşitli aralıklarla çıkartılan ve üzerlerinde değişik Atatürk portreleri bulunan emisyonları ihtiva etmektedir...¹⁵

¹² Ilgaz Zorlu, A.g.m., s. 59.

¹³ Ilgaz Zorlu, A.g.m., s. 60

¹⁴ Salih M. Kuyaş, “Atatürk Portreli Posta Pullarımız”, Toplumsal Tarih, c.4, sayı 24, İstanbul 1995, s.32.

¹⁵ Salih M. Kuyaş, A.g.m., s.32.

...1926 yılında Londra’da bastırılan ve “Türkiye Cumhuriyeti Postaları” başlığını taşıyan ve doğal olarak Arap harufatı ile basılan ilk sürekli Cumhuriyet dönemi serimizin tükenmeye yüz tutması ve daha da önemlisi 2.11.1928 tarihinde gerçekleştirilen Harf İnkılabı nedeniyle, biri 1929 ve ikincisi 1930 yıllarında olmak üzere gene Londra’da bastırılan ve filatelik literatürümüzde 4. ve 5. Londra Serileri olarak tanımlanan pullardan sonra, artan günlük posta pulu ihtiyacına cevap verecek sürekli pulların yurtdışında bastırılmalarının giderek daha külfetli olacağını göz önünde bulunduran PTT Umum Müdürlüğü o devirdeki “vatandaş yerli malı kullan...” temaülüne de uygun düşen bir eylem olarak sürekli posta pullarının yurt içinde bastırılması yollarını araştırıyordu. Bu girişimin neticesi 1931 yılı sonlarına doğru alınacak ve 19 Eylül 1931 tarihinden itibaren İstanbul’da Damga Matbaası’nda Atatürk’ün portresini taşıyan 19 pulluk bir serinin basımına başlanmış olacaktır.¹⁶

Birinci Atatürk Serisi diye isimlendirdiğimiz bu seride Atatürk’ün farklı bir portresi, üç ayrı kompozisyon şeklinde pullar üzerinde yer almaktadır...

...Birinci serinin en önemli özelliği 250 kuruşluk pulun yalnız 50.000 adet basılmış olmasındandır. Bir sürekli seri için pek cüz’i olan bu baskı adedi bu pulun, özellikle, damgalı çoğullarının fevkalade nadir olması sorununu doğurmuştur. 1. Atatürk Serisi Cumhuriyet dönemi pulları koleksiyonunda çok önemli bir yer işgal etmektedir. Bu seride renk farkları pek fazla değildir. Buna karşı 2. Atatürk Serisi’nde çok önemli ve çok bariz renk farkları mevcuttur. Bu renk farkları içinde de özellikle 25 kuruşluğun bir nüansı Cumhuriyet döneminin nadir pullarındandır...”¹⁷

1.4. “Enver ve Mustafa Kemal Libya’da” – Jean-Louis MATTEI¹⁸

Jean-Louis Mattei tarafından hazırlanan bu yazıda, Mustafa Kemal ve Enver Paşa Libya’da buldukları sırada onlarla görüşen Georges Remond’un bölgeyle ve görüşme yaptığı bu iki ünlü askerle ilgili izlenimleri aktarıyor.¹⁹ 27-31. Sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı noktaları şunlardır:

¹⁶ Salih M. Kuyaş, A.g.m., s.32.

¹⁷ Salih M. Kuyaş, A.g.m., s.33.

¹⁸ Jean-Louis Mattei, “Enver ve Mustafa Kemal Libya’da”, Toplumsal Tarih, c.8, sayı 43, İstanbul 1997, s.27-31

¹⁹ Jean-Louis Mattei, A.g.m., s.27-31.

“...Mustafa Kemal’in komuta ettiği subaylar heyetiyle Hilal-i Ahmer mensupları, Başkomutan Enver Bey’i selamlamaya geliyorlar. Geçmiş olaylar, Türk ihtilaline katkısı, padişah ile yakınlığı ve şimdiki savaşta düzenleyici rolü, onu Sirenayka Türk-Arap ordusunun en çarpıcı ve en gösterişli siması kılıyor. Enver Bey, Mısır süslemesiyle görkemli çadırının altında heyetleri kabul ediyor. Konuşuyor ve savaşın başından beri ne kadar ilerleme kaydedildiğini belirtip, kazandıkları zaferlerden, Türk asker ve gönüllüleri sayesinde doğan umutlardan ve vatan için oluşturulan genel birliktelikten bahsediyor. Okuduğu Avrupa mahreçli haberler çerçevesinde, Boğazların girişinde İtalyan donanmasının püskürtüldüğünü ve Meclis-i Mebusan’da padişahın Trablusgarp ve Sirenayka’nın ne pahasına olursa olsun kendi mutlak hakimiyeti altında kalacağını söylediğini ilan ediyor. Çok alkışlanıyor...”²⁰

...Öğleden sonra komutan Enver Bey ön hatlardan kampa kadar duruma bakmak üzere beni davet ediyor. Derne komutanı Mustafa Kemal, Cerebub’a gidecek olan Nuri Bey, Reşid Bey ve Enver Bey’le konuşurken çok sayıda Arap etrafımıza toplanıyor. Çavuşlar onları zorla engelliyor, kırbaçlarıyla vurup tehditler savuruyor. Çünkü hepsi de kendi kabilesinin zaferini görmek istiyor ve uzak bir tepeden uzun bir çığlık yükselip de kabile mensuplarının gelişi haber verilince, tutulmaları imkansız hale geliyor. Çiğnenmeyi tercih ediyorlar. İşte, atlılar kırmızı tozda geliyorlar! Önde gelen tüfeğini sallayıp Enver Bey’in önünde ateş ediyor ve rakipleri onu yakından takip ediyorlar...”²¹

...‘Bu sabah’ dedim komutana “bütün bunlardan çok gözüme şu çarptı: Arap birliklerinin özellikle milislerin iyi organizasyonu ve bu kadar kısa bir zaman zarfında elde edilen sonuçlar. Fransa’nın kendi Afrika İmparatorluğu için yaptığını Türkiye aynı şekilde ilk defa yapmaya çalışıyor ve başarı şansı son derece yüksek, çünkü Araplarla din ve duygu müşterekliğiniz vardır. Osmanlı hükümetinin bunu daha önce düşünmemesi ve en iyi kozu olacak olguya karşı mücadelesi şaşkırtıcı görünebilir. Fakat bugün kaybedilen zaman telafi ediliyor ve imparatorluğun bu işe başladığı tarihin önemli olduğunu düşünüyorum. Arap dünyası, fetihle düzene sokuldu ve askeri prestijle asimile edildi. Fransızlar olarak bizim sömürge sürecimizin en sağlam yanı, ordunun düzenlenmesidir. Müslüman dünyasını yaratan öge bir kez daha yaratılabilir.”²²

²⁰ Jean-Louis Mattei, A.g.m., s.27.

²¹ Jean-Louis Mattei, A.g.m., s.28.

²² Jean-Louis Mattei, A.g.m., s.29.-30.

İşinizde başarılı olursanız, bu başarı imparatorluğunuz ve diğer ülkeler için bir örnek oluşturacaktır. Şimdiden bütün yoğunluğunu ölçebildiğimiz gizli kuvvetler uyandırılacaktır. İhtilalci karakterini ispat ettikten sonra genç Türkiye, aynı şekilde düzenleme faaliyetleri konusunda, hegemonyası altında bulunan Avrupada'ki Hristiyan ülkelere nazaran daha az kuvvetli bir direnişle karşılaşarak bu Arap ortamında büyük başarılarla ulaşmada ne kadar etkin olduğunu gösteriyor...”²³

1.5. 75'ten 700'e Anma Etkinlikleri ve Unutulan Atatürk – Engin BERBER ²⁴

Engin Berber tarafından hazırlanan bu yazıda, 1998 yılında cumhuriyetin ilan edilmesinin 75. Yılı sebebiyle anma etkinlikleri ve kutlamalar yapıldığı, 1999 yılında ise Osmanlı İmparatorluğu'nun 700. Kuruluş yıldönümü sebebiyle yine coşkulu kutlamalar ve törenler düzenlendiğinden bahsedilerek bu iki durumun aslında tezat oluşturduğu ve dünyada başka bir ülkede buna benzer bir durumun yaşanmadığından bahsedilmektedir. Ayrıca Atatürk'ün Samsun'a çıkışı ile ilgili olarak onu Vahdettin'in görevlendirdiği ve yardım ettiği gibi iddiaların olduğu fakat bunların gerçeği yansıtmadığını belirterek iki tane önemli belgeyi yazı içerisinde vermiştir. (1. Belge: Vahideddin'in Mustafa Kemal Paşa'dan yoksun bırakarak ulusal hareketi çökertme girişimi, Yüzbaşı Selahattin'in (Yurdoğlu) Tanıklığı. 2. Belge: Vahideddin'in İstanbul'daki İngiliz Yüksek Komiseri Sir Horace Rumbold'a Beyanatı.)²⁵ 39- 42. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı noktaları şunlardır:

“...1998'in aynı zamanda, Türk Devrimi'nin mimarı Mustafa Kemal Atatürk'ün, 60. ölüm yıldönümü olduğunun ayırına pek varılmadı/varılamadı. Atatürk'ün doğum tarihi olarak benimseyecek derecede önemseydiği 19 Mayıs (1919)'ın yani Samsun'a çıkışının 80. yıldönümü, ise ne yazık ki 1999 yılıyla keşmişmiştir. “Ne yazık ki” diyoruz çünkü bunun Osmanlı kutlamalarının gölgesinde kalacağını söylemek için kahin olmaya gerek yok. Doğru olan ikisini de aynı coşkuyla kutlayabilmektir...”²⁶

²³ Jean-Louis Mattei, A.g.m., s.30.

²⁴ Engin Berber, “75'ten 700'e Anma Etkinlikleri ve Unutulan Atatürk”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 65, İstanbul 1999, s.39-42.

²⁵ Engin Berber, A.g.m., s.39 – 40.

²⁶ Engin Berber, A.g.m., s.39 – 40.

...Saltanat ve Hilafete yakınlık duyan bazı kalemlerin, “Mustafa Kemal Paşa’yı, Kurtuluş Savaşını başlatması amacıyla çok geniş yetkileri içeren bir hatt-ı hümayun (padişah buyruğu) ve bol parayla Sultan Vahideddin’in Anadolu’ya (=Samsun’a) yolladığı” savı, söz konusu tartışmanın temelini oluşturuyor. “Vahideddin omuz verdiği için, Milli Mücadele kazanılabilmıştır” havasını yaratmak isteyen bu ve benzeri savların asılsızlığını, kaleme almış olduğumuz Kurtuluş Savaşı’nda Mustafa Kemal ve Vahdetin, İddialar-Yanıtlar (Ankara, Mart 1997, ikinci baskı: Şubat 1999) adlı kitapta verdiğimiz bilimsel yanıtlarla kanıtlamıştık. Kısa bir süre sonra piyasaya çıkan, Turgut Özakman’ın, Vahdetin, M. Kemal ve Milli Mücadele: Yalanlar, Yanlışlar, Yutturmacalar (Ankara, Eylül 1997, İkinci baskı: Şubat 1998) başlıklı ve 1997 Sedat Simavi Sosyal Bilimler Ödülü’ne de değer bulunan hacimli çalışmasında sergilediği tavır, bizimle uyum içindedir. 1998 sonbaharında yayımlanan bir başka kitap: Murat Bardakçı, Şahbaba, Osmanoğulları’nın Son Hükümdarı VI. Mehmed Vahidettin’in Hayatı, Hatıraları ve Özel Mektupları, (İstanbul, Kasım 1998) ise, önsözünde “sadece bir gazetecilik ürünü” olduğunu belirtiyorsa da (s.19), tartışmaya sebebiyet veren savı “belgeler üzerinden giderek” sağlamlaştırmayı hedefleyen bir görüntü içindedir...”²⁷

1.6. Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk’ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi – Hayrullah GÖK , Mesut UYAR²⁸

Hayrullah Gök ve Mesut Uyar tarafından hazırlanan bu yazıda Atatürk’ün de eğitim gördüğü Harp Akademisi’nin tarihinden ve kuruluşundan bahsedilerek, Atatürk’ün akademiye giriş süreci ve öğrencilik dönemi ile ilgili bilgiler verilmiş ve daha önce bilinmeyen, yeni ortaya çıkarılan Atatürk’ün Harp Akademisi 1. ve 2. Sınıf notlarını gösteren not çizelgeleri orijinal fotoğrafları da gösterilerek yayımlanmıştır.²⁹ 8 - 15. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“Mustafa Kemal Atatürk’ün Kara Harp Okulu’na girişinin 100. yıldönümü olan 1999 yılı, Kara Harp Okulu bünyesinde bir dizi etkinlikle kutlanmıştır. Bu etkinlikler çerçevesinde Okul Komutanı Tümgeneral S. Işık Koşaner’in emirleri doğrultusunda

²⁷ Engin Berber, A.g.m., s.40.

²⁸ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, “Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk’ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 71, İstanbul 1999, s.8.-15.

²⁹ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, A.g.m., s.8.-15.

Kara Harp Okulu Arşivi'nin tasnifi çalışması da başlamıştır. Halen devam etmekte olan tasnif esnasında Mustafa Kemal Atatürk'ün daha önce hiç bilinmeyen Harp Akademisi (Mekteb-i Fünun-ı Harbiye-i Şahane Erkan-ı Harbiye Sınıfları) 1. ve 2. sınıf ders geçme not çizelgelerine rastlanılmıştır. M. Kemal Atatürk'ün Harp Akademisi 1. sınıf notları şimdiye kadar bulunamamış, 2. sınıf notları ise Faik Reşit Unat tarafından 3. Sınıf notu olarak algılanmış ve yanlış yorumlanan bu notlar bir karne formatı içerisine yerleştirilerek pek çok yerde yayınlanmıştır...³⁰

...Manastır Askeri İdadisinden Rumi 1 Mart 1315 (13 Mart 1899) tarihinde Harp Okulu'na duhul eden M. Kemal Atatürk, 28 Kanunısanı 1317 (10 Şubat 1902) tarihinde Kara Harp Okulu'ndan mülazım-ı sani (teğmen) rütbesiyle mezun olmuştur. Bu dönemde Goltz Paşa öğrenci seçim sistemini değiştiremediği için Harp Akademisine Harp Okulu mezuniyet sıralamasına bağlı olarak öğrenci alınmaktadır ve Harp Okulunu 8. olarak 5998 diploma numarası ile bitiren Mustafa Kemal tahsis edilen kontenjana girerek Harp Akademisi öğrencisi olmaya hak kazanmıştır...³¹

...Mustafa Kemal'in ders durumu Harp Akademisi'nde kısmen değişmiş, ülkenin içinde bulunduğu politik karmaşa ve baskı ile dış tehdidin artan boyutları onu derslerden önemli ölçüde soğutmuştur. Zamanının büyük bir kısmını kitap okumakla ve yanında kaldığı Fransız pansiyon sahibi vasıtasıyla ulaştığı yabancı gazeteleri takip etmekle geçirmekte, okuduğu yayınlar rejimce sakıncalı olduğu için geceleri gizli gizli okumaktadır. Bu durum ise uykusuz kalmasına ve derslere yeterli ilgi gösterememesine neden olmaktadır. Ders dışı zamanlarda ise okuyup edindiği bilgileri arkadaşlarına iletmeye çalışmakta, sık sık politik tartışmalara katılmaktadır...³²

...Mustafa Kemal'in derslere olan ilgisizliği notlarından da anlaşılmaktadır. 1. sınıfta 10., 2. Sıfta 6. durumdadır. Ancak, 3. sınıfta muhtemelen ilk 3 içine girerek okulu 5. olarak bitirecektir. İlerleyen sınıflarda daha çok çalışmasının nedeni o dönemde Harp Akademisi'nden mezun olanların tamamının kurmay nasbedilmemesidir. Kabaca ilk 10 ile 15'e girenler "kurmay" diğerleri ise "mümtaz" subay olarak nasbedilmektedir. Aralarındaki fark kurmayların üç yıl erken terfi almalarına karşın mümtazların iki yıl

³⁰ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, A.g.m., s.8.

³¹ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, A.g.m., s.9.

³² Hayrullah Gök-Mesut Uyar, A.g.m., s.11.

terfi etmesi ve kurmayların üst düzey seçkin kademelerde görev almasıdır. Dolayısıyla Mustafa Kemal kurmay subay olarak mezun olacak şekilde çalışmakla yetinmiştir...³³

...Yukarıda belirttiğimiz hususların ışığında Mustafa Kemal'in Harp Akademisi öğrencilik döneminde derslerden ziyade II. Abdülhamid rejiminin politik baskıları ve imparatorluğun bekası sorunlarıyla ilgilendiği, arkadaşlarını aydınlatmaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu aşırı politize ortamdan ve eğitim kalitesinin düşüklüğünden dolayı derslere pek ilgi göstermemiştir. Kurmay subay olarak mezuniyetini sağlayacak derecede derslere çalışmakla yetinmiş ve amacına ulaşmıştır. Son sınıfta biraz gayret gösterip (muhtemelen ilk üç içerisinde girerek) 1. ve 2. sınıf notlarının düşüklüğüne rağmen 5. sırada mezun olması, istemesi halinde daha iyi bir dereceyle mezun olabileceğini göstermektedir. Harp Akademisi yıllarının en kalıcı etkisi ordunun politika dışı kalması fikridir. II. Meşrutiyet'in ilanı sonrasında ordunun mutlaka politika dışına çıkarılması, politize olmuş subayların disiplin altına sokulması konusunda yoğun ısrar göstermiştir. Bu ısrar ve tekliflerinin İttihat ve Terakki ileri gelenlerinde rahatsızlık yaratması bile onu caydıramamıştır. Çünkü politizasyonun ordunun disiplin, dayanışma ve askeri niteliğini olumsuz etkilediğini, askeri okulların eğitim düzeyini düşürdüğünü bizzat yaşayarak görmüştür. 1908 öğrenci hadiselerine Harp Okulu öğrencilerinin de karışması ve Balkan harbinde yaşananlar onun haklılığını ve öngörüsünü kanıtlamıştır.”³⁴

1.7. Bir Belgenin Işığında... Mustafa Kemal Paşa ve Komintern – Solmaz Rüstemova TOHİDİ³⁵

Solmaz Rüstemova - Tohidi tarafından hazırlanan bu yazıda, Komintern'in resmi temsilcisi Yefrem Eşba ile Mustafa Kemal arasındaki 29 Ocak 1921'deki görüşmeyi ve karşılıklı yapılan konuşmaları içeren belgenin ışığında Sovyet Rusya – Komintern, Türkiye ve Mustafa Kemal arasındaki ilişkiler değerlendirilmiş 20 ve 21. sayfalarda bu belgenin Türkçesi verilmiştir.³⁶ 16 - 21. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

³³ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, A.g.m., s.12.

³⁴ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, A.g.m., s.14.

³⁵ Solmaz Rüstemova-Tohidi, “Bir Belgenin Işığında... Mustafa Kemal Paşa ve Komintern”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 72, İstanbul 1999, s.16.-21.

³⁶ Solmaz Rüstemova-Tohidi, A.g.m., s.16.-21.

“...Mustafa Kemal Paşa'nın yönettiği Türkiye Milli Kurtuluş Hareketi, Komünist Enternasyonalin Doğu politikalarında birçok ümitlerini bağlamış olduğu bir akımdı. 1920 yılında hala dünya proleter devriminin yakın zaferine inanmakta olan ve kitleleri dünya emperyalizmi ile son savaşa hazırlamak yönünde ciddi çalışmalar yapan Komintern, bu dönemde Doğu dünyasını ve bu arada Türkiye'yi sarmış olan milli kurtuluş hareketlerine ve bunların milyonlarca katılımcısına kayıtsız kalamazdı. Dolayısıyla Komintern, bu dev gücü kendi gerçek müttefiki olarak değerlendirdi ve 2. Kongre'de (Haziran 1920) kabul ettiği Doğu politikası prensiplerinden biri olarak, uluslararası proletaryanın sömürge ve bağımlı ülkelerde yürütülen milli kurtuluş hareketleri ile geçici ittifak kurulması görüşünü ortaya koydu...³⁷

...Eşba'nın, Türkiye'nin III. Enternasyonel (Komintern) ile ilişkileri konusunda doğrudan sorular sormamasına rağmen, Mustafa Kemal bu konuya da açıklık getirmeye çalışmıştır. “İstismar edilen kitlelerin mutluluğunu temin etmek isteyen” III. Enternasyonel'in görüşlerinin “dünyanın en fazla istismar edilen halklarından olan” Türkiye halkı tarafından beğenildiğini ve desteklendiğini ifade eden Mustafa Kemal, hemen bir teessüf duygusu ile şunu bildirmiştir ki, “buna rağmen III. Enternasyonel'in bazı program tezleri Türkiye'de kabul edilemez.” Mustafa Kemal, bu tezler arasında iki en önemli hususu, din ve millet meselesini öne çıkarmıştır. “Dine itinasızlığı ile dikkat çeken” komünizmin “dini duyguları Araplardan bile güçlü olan” Türkler tarafından kabul edilip edilmeyeceği hususuna eğilmeye gerek dahi görmemiştir. Fakat Türkiye lideri “komünizmde millet meselesi” konusuna ilişkin görüşlerini ayrıntılı bir şekilde açıklamaya çalışmıştır...³⁸

1.8. Atatürk ve Ulusal Müzik – Hasan ERSEL ³⁹

Hasan Ersel tarafından hazırlanan bu yazıda, 20. yüzyılın başlarında Türkiye'de müziğin tarihinden ve müzik türlerinden bahsedilmiş daha sonra Atatürk'ün müzik zevkenden, Atatürk döneminde müzik alanında yapılan faaliyetlerden ve Atatürk'ün siyasal programı içerisinde müziğin yerinden ve öneminden söz edilerek önemli bilgiler

³⁷ Solmaz Rüstemova-Tohidi, A.g.m., s.16.

³⁸ Solmaz Rüstemova-Tohidi, A.g.m., s.18.

³⁹ Hasan Ersel, “Atatürk ve Ulusal Müzik”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 74, İstanbul 2000, s.4.-12.

sunulmuştur.⁴⁰ 4 - 12. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Atatürk’ün siyasal programı, Osmanlı İmparatorluğu’ndan sonra Türk Ulusu kavramına dayanan bir devleti oluşturmaktı. Bunun kültürel boyutunda önem verdiği nokta da Türk sanatını yaratmak ve bunun çağın evrensel değerlerini taşımasını sağlamaktı. Böylece amaçladığı toplumun çağdaş olmasının bir boyutu sağlanmış olacaktı. Müzik bu bağlamda önemli bir sanat alanıydı. Çünkü dili evrenseldi. Dolayısıyla evrensel estetik değerleri yakalayıp yakalamadığı bir anlamda en kolay sınanabilen sanat dalıydı (ikincisi de resim/heykel olsa gerek). Atatürk ve onun neslindeki pek çok kimse için, herhalde klasik batı müziği evrensel estetik değerlerin neler olduğu konusunda iyi bir yol gösterici olarak kabul ediliyordu. Bu savı ileri sürerken iki noktaya dayanıyorum. Bunlardan ilki, 20. yüzyıl başında başta İstanbul olmak üzere Osmanlı imparatorluğunun büyük şehirlerinde batı müziğinin bir nevi hâkimiyetinin kurulmuş olmasıdır. Dolayısıyla Atatürk’ün görüşlerinin oluştuğu ortamda batı müziği belli bir saygınlık kazanmıştı.⁴¹

Öte yandan Atatürk ve yaşdaşları batı dünyası ile temas ettiklerinde klasik batı müziğinin ulusal sınırların ötesinde değer taşıdığını görüyorlardı. Sözelimi Sofya’da sahnelenen Giacomo Puccini’nin Tosca operası, sadece salondaki İtalyanları değil, Bulgarları da Fransızları da etkiliyor, duygulandırıyor. Öte yandan savaşta Almanlarla dövüşmelerinin bir İngiliz ya da Fransız subayının Beethoven’e hayran olmasıyla çelişmediğine de tanık oluyorlardı. Bu da, müzikte evrensel değerler olduğu ve söz konusu bestecilerin bu değerlere ulaştığının bir kanıtı idi. Dolayısıyla Türkiye de çağdaş uygarlık sahnesine çıkacaksa, bu değerleri hedeflemeli, bu değerlere ilişkin ölçütlerle başarılı olmalıydı...⁴²

1.9. Yeni Bulunan Belgeler Işığında Mustafa Kemal’in Harp Okulu Öğrencilik Dönemine Katkı – Hayrullah GÖK , Mesut UYAR ⁴³

⁴⁰ Hasan Ersel, A.g.m., s.4.-12.

⁴¹ Hasan Ersel, A.g.m., s.7.-8.

⁴² Hasan Ersel, A.g.m., s.8.

⁴³ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, “Yeni Bulunan Belgeler Işığında Mustafa Kemal’in Harp Okulu Öğrencilik Dönemi’ne Katkı”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 78, İstanbul 2000, s.23.-28.

Hayrullah Gök ve Mesut Uyar tarafından hazırlanan bu yazıda, Mustafa Kemal'in yeni bulunan Kara Harp Okulu birinci sınıf ders geçme not çizelgesini daha önce bilinen ikinci ve üçüncü sınıf çizelgeleriyle birlikte yayınlanarak, Mustafa Kemal'in öğrencilik yıllarına ilişkin çarpıcı ve ilginç bilgiler verilmektedir.⁴⁴ 23.- 28. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Mustafa Kemal'in sınıf ve okul bitirme derecesi konusunda sürekli olarak farklı tahminlerde bulunulmuştur. Mustafa Kemal'in Harp Okulu birinci sınıfta 27. olduğunu iddia eden Yusuf Hikmet Bayur, bu bilginin “Harp Dairesi” vasıtasıyla alınan “Harp Okulu arşivlerindeki kayıtlara” dayandığını belirtmekte, 1908 tarihli Salname-i Askeri'ye dayandığı iddia edilen bir başka çalışmada ise “(...) Büyük Atatürk, 1898-1899 ders yılında birinci sınıfı okumuş, 736 öğrenci arasında 459 not ile 29. olarak ikinci sınıfa geçmiştir.” denilmektedir. M. Kemal'in öğrenim hayatı ile ilgili ilk ciddi çalışmaları yapan Faik Reşit Unat ise bu konuda “Harb Okulu'nun ilk sınıfında geçirdiği seneye ait kayıtlar maalesef kaybolduğundan bu seneki durumu hakkında bir şey bilmiyoruz” demektedir. Biraz karışık olarak aktarmasına rağmen, Mustafa Kemal'in birinci sınıf bitirme derecesiyle ilgili en doğru bilgiyi, “Genel sınavlara, derslerimizi iyice pekiştirerek girdik ve başarı gösterdik. İkinci sınıfa geçtik. Mustafa Kemal, yedi yüz küsur kişilik sınıfın dokuzuncusuyken bu sefer altıncılığa yükselmişti.” diyen sınıf arkadaşı Ali Fuat Cebesoy vermektedir ki, tarafımızdan bulunan Rumi 1315 (1899) tarihli Harp Okulu birinci sınıf not çizelgesi de Ali Fuat Cebesoy'un aktardığı bilgiyi doğrulamaktadır.⁴⁵

Bu not çizelgesine göre Mustafa Kemal, 484 not toplamıyla 635 mevcutlu 55. Dönem Piyade sınıfının 9.'su olarak ikinci sınıfa geçmiştir. Mevcut karmaşaya son veren bu belge, bugüne kadar ortaya atılan iddia ve tahminlerin de tamamen hatalı olduğunu göstermesi bakımından oldukça önemlidir. Burada dikkat edilmesi gereken husus, birinci sınıf sonuçları itibariyle Mustafa Kemal'in Harp Okulu'nun değil Piyade sınıfının 9.'su olduğudur. Çünkü piyade sınıfının yanı sıra o dönemde okulda, 88 mevcutlu bir süvari ve 16 mevcutlu bir baytar sınıfı da mevcuttur. Farklı dersler tedris edilen süvari ve baytar sınıflarında derslerin not hesaplamaları da ayrı yapılmakta, bu nedenle okul çapında bir derecelendirme yapılamamaktaydı...”⁴⁶

⁴⁴ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, A.g.m., s.23.-28.

⁴⁵ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, A.g.m., s.23.-24.

⁴⁶ Hayrullah Gök-Mesut Uyar, A.g.m., s.24.

1.10. II. Meşrutiyet Devri Aydınlarının Atatürk Üzerindeki Etkileri – Selami KILIÇ⁴⁷

Selami Kılıç tarafından hazırlanan bu yazıda Tanzimat ve Meşrutiyet dönemi aydınlarının Atatürk'ün fikirsel dünyasını nasıl etkilediği ve şekillendirdiği, bu aydınların hangi fikirlerinin Mustafa Kemal üzerinde daha etkili olduğu hakkında önemli bilgiler verilmektedir.⁴⁸ 16- 20. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı önemli kısımları şunlardır:

“...Özellikle Ziya Gökalp, Dr. Abdullah Cevdet (Karlıdağ), Celal Nuri (İleri), Kılıçzade Hakkı Bey gibi bazı Türk aydınları, yazdıkları kitap, risale ve makalelerde, Osmanlı Devleti'nin yıkılmaması ve ilerlemesi için çeşitli görüşler ileri sürmüşlerdir. Memleket meseleleriyle yakından ilgili olan ve tenkitçi bir okuma alışkanlığına sahip bulunan Atatürk'ün de, bu yayınları dikkatle takip etmiş olduğu kesindir...⁴⁹

...Atatürk, Türk ve yabancı düşünürlerin fikirlerinden ilham almış olmakla beraber, kendine has görüşler geliştirmiş ve bunları başarı ile uygulamıştır. Öyleyse bu gerçeği göz ardı etmeden, Türk İnkılabı'nın fikir temellerini yeteri derecede kavrayabilmek için bir başka gerçeği, II. Meşrutiyet devri aydınlarının fikirleriyle Atatürk ve Atatürkçü düşünce sistemi üzerinde etkileri olduğunu belirtmek gerekir. Gerçekten de Türkçülük akımının en büyük temsilcisi Ziya Gökalp'in, ılımlı bir batıcı düşünür olan, Cela Nuri'nin, “Müslümanlığın hususi bir kıyafeti olmadığına göre, şapka giyilmesinde hiçbir zarar yoktur” diyen Kılıçzade Hakkı Bey'in ve diğer bazı Türk aydınlarının Atatürk'ü ve Atatürk'ün düşünce yapısını etkiledikleri tarihi bir gerçektir...⁵⁰

...Gökalp'in fikirlerinin Atatürk'e etkisi milliyetçilik, din ve Batılılaşma sahalarında oldukça somut örneklerle görülür. Yine Gökalp ile Atatürk'ün milli kültür anlayışları da esasta farksızdır. İkisi de milli ruhun araştırılması milli şuurun yaşatılması, gereğine inanıyordu. Atatürk bu konuda Gökalp'in düşüncesini paylaşmış ve onun fikirlerini gerçekleştirmiştir. Gökalp'in dinde savunduğu laiklik fikrini Atatürk

⁴⁷ Selami Kılıç, “II. Meşrutiyet Devri Aydınlarının Atatürk Üzerindeki Etkileri”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.16.-20

⁴⁸ Selami Kılıç, A.g.m., s.16.-20.

⁴⁹ Selami Kılıç, A.g.m., s.16.

⁵⁰ Selami Kılıç, A.g.m., s.16.

aynen kabullenir. Gökalp'e göre, şeyhülislamın vazifesi iman ve ibadet işleriyle uğraşmak olmalıdır. Medreseler de İlahiyat Fakültesi'ne katılmalı ve skolastik din öğretimine son verilmelidir. Atatürk'ün şeyhülislamlık kurumu yerine Diyanet İşleri Başkanlığı'nı kurması ve medreseleri kapatması, Gökalp'in gösterdiği yolda gerçekleştirilmiş hareketlerdir. Atatürk 1924'te hilafeti kaldırmakla da Türkiye'de laik devletin gelişmesi için gerekli adımı atmıştır...⁵¹

1.11. Atatürk Hakkında Bazı Belgeler: Ali Rıza Bey, Anıtkabir, Mac Artur ile Mülakat – Cemil KOÇAK ⁵²

Cemil Koçak tarafından hazırlanan yazıda, Ali Rıza Bey, Anıtkabir ve Atatürk'ün ABD Genelkurmay Başkanı Mac Artur ile yaptığı mülakat hakkında ilginç bilgiler aktarılmıştır.⁵³ 22- 27. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Selanik Başkonsolosluğu'nun yazısına ek olarak bazı tapu kayıtları sunulmuştu. Bu tapu kayıtları Atatürk'ün anne ve babasına ve kendisine ait Selanik'teki evlerin tapu devirlerine ilişkindir. Eğer bu kayıtlar doğruysa, Selanik'te Ahmet Subaşı Mahallesi (ya da Koca Kasım Paşa mahallesi)'nde bulunan ve Atatürk'ün doğduğu ev olarak kabul edilen ev, tapuda 2 Kânunuevvel 1293 (14 Aralık 1877) tarihinde babası Ali Rıza Efendi'nin ve 10 Mart 1294 (22 Mart 1878) tarihinde de annesinin üzerine devredilmiş olmalıdır. Evin daha önceki (hisseli) sahipleri, en azından Teşrinisani 1292 (Kasım 1876) tarihinde, İbrahim Hıfzı zevcesi Hatice Zarife Hanım ile Yusuf bin Ferhad imiş. Bu da, evin Ali Rıza Efendi tarafından yaptırılmadığını, fakat satın alındığını gösteriyor. Dolayısıyla Aydemir'in adı geçen eserinde ve Andrew Mango'nun Atatürk kitabında yazdığı gibi, evin Ali Rıza Efendi tarafından yaptırıldığı doğru olamaz...⁵⁴

...Atatürk'ün Söylev ve Demeçler'inde 1951 yılında yabancı bir dergide çıkan ve Cumhuriyet gazetesinde de iktibas edilen ve Atatürk'ün 27 Eylül 1932 tarihinde ABD Genelkurmay Başkanı MacArtur ile yaptığı ve dünyanın gelecekteki durumuna ilişkin kehanetini içeren konuşmanın “biraz kuşkulu” olduğunu yazan Mango, anlaşılan

⁵¹ Selami Kılıç, A.g.m., s.17.

⁵² Cemil Koçak, “Atatürk Hakkında Bazı Belgeler: Ali Rıza Bey, Anıtkabir, MacArtur ile Mülakat”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 119, İstanbul 2003, s.22.-27.

⁵³ Cemil Koçak, A.g.m., s22.-27.

⁵⁴ Cemil Koçak, A.g.m., s24.-25.

tamamen haklıdır. Elimizde bulunan ve bu görüşmenin özetini aktaran resmi bir rapor bunu gösteriyor. Rapora göre, “Dünyadaki Harp tehlikeleri mevzuu bahis olduğunda, Gazi Hazretleri, önümüzdeki on sene zarfında cihanşümül harbin hemen imkânsız olduğunu söylemişti!...”⁵⁵

...Bilindiği gibi bugün Anıtkabir’in bulunduğu yerin saptanması da bir dizi gelişme sonucunda mümkün olabilmisti ve yakın zamanlara kadar bu yerin niçin Çankaya olmadığı yolunda bazı tartışmalar da yapılmıştır...”⁵⁶

1.12. Hasan Rıza Soyak’ın Anılarında... Atatürk’ün Son Günleri – Hasan Rıza SOYAK⁵⁷

Hasan Rıza Soyak’ın “Atatürk’ten Hatıralar” isimli kitabından alınan bir bölümden oluşan bu yazıda, Hasan Rıza Soyak’ın tanıklığında ve kendi anlatımıyla Atatürk’ün son günleri ve ölüm anıyla ilgili önemli bilgiler aktarılmaktadır.⁵⁸ 12- 17. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...8 Kasım 1938 günü çok yorgun olmakla beraber sakindi. Doktorlar sıra ile yanına geliyor, icap eden tedaviyi yapıyorlardı. O gün gıda olarak saat 6.00’da altı kaşık sütlü kahve, 8.30’da beş kaşık sütlü çay, 11.00’de bir miktar yulaf unundan pirinç, 13.00’de altı kaşık süt, 15.10’da biraz çorba ve 17.15’te dört kaşık elma suyu almıştı. Saat 18.00’den sonra yanından ayrılıp, günlük işlerimle meşgul olmak için büroma inmiştim; çok geçmeden fenalaştığını telefonla bildirdiler. (Saat 18.35) Telaşla hususi daireye koştum; yatak odasının iç içe olan iki kapısı arasındaki boşlukta Ali Kılıç duruyordu. Odaya girdiğim zaman Atatürk’ü şu vaziyette gördüm: Yatağın ortasında iki elini yanlarına dayamış, oturuyor ve mütemadiyen öğürerek: “Allah kahretsin” diye söyleniyordu. Ara sıra da hizmetçilerin tuttukları bir tasa koyu kahverengi bir mayı (pıhtılaşmış kan) çıkarıyordu.⁵⁹

Nöbetçi doktor Abrevaya ile o sırada yetişen Prof. Neşet Ömer İrdelp kendisine yine bir taraftan bazı ilaçlar enjekte etmeye, bir taraftan da buz parçaları yutturmaya

⁵⁵ Cemil Koçak, A.g.m., s.25.

⁵⁶ Cemil Koçak, A.g.m., s.26.

⁵⁷ Hasan Rıza Soyak, “Hasan Rıza Soyak’ın Anılarında... Atatürk’ün Son Günleri”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 131, İstanbul 2003, s.12.-17.

⁵⁸ Hasan Rıza Soyak, A.g.m., s.12.-17.

⁵⁹ Hasan Rıza Soyak, A.g.m., s.17.

başladılar. Bir aralık sağında bulunan tuvalet masası üzerindeki saate baktı; herhalde iyi göremiyordu ki bana sordu: “Saat kaç?” cevap verdim “7.00 efendim.” Aynı suali bir iki defa daha tekrar etti, aynı cevabı verdim. Biraz sükunet bulunca yatağa yatırdık; başucuna sokuldum: “Biraz rahat ettiniz değil mi efendim?” diye sordum. “Evet” dedi. Arkamdan Neşet Ömer İrdelp yanaşıp rica etti: “Dilinizi çıkarır mısınız efendim?”. Dilini ancak yarısına kadar çıkardı; Dr. İrdelp tekrar seslendi: “Lütfen biraz daha uzatınız!” Nafile! Söyleneni anlamıyordu; dilini uzatacağı yerde tamamen çekti; başını biraz sağa çevirerek Dr. İrdelp’e dikkatle baktı ve “Aleykümesselam” dedi; son sözü bu oldu ve ikinci ponksiyondan tam 30 saat sonra komaya girdi...⁶⁰

1938 yılı Kasım ayınının 10. Günü saat 9.00. Türk Vatanının Kurtarıcısı, Türkiye Cumhuriyeti’nin Kurucusu, Eşsiz İnkılâpçı ve beşerin Müstesna Evladı Büyük İnsanın fena âleminde ancak beş dakikası kalmıştır; gözleri kapalıdır; göğsü mütemadiyen inip çıkmaktadır. Odada ve bütün Sarayda derin ve ruhani bir sükût hüküm sürüyor. Sağ tarafta başucunda Operatör Mim Kemal Öke duruyor; Dr. Kamil Berk başını onun omzuna dayamış hıçkırıyor... Prof. Dr. Akil Muhtar Özden kendisinden geçmiş, odanın içinde telaşlı adımlarla durmadan dolaşıyor; hem ağlıyor, hem de mütemadiyen “Aman Yarabbi!” diye mırıldanıyor. Ben yatağın sol tarafında ayakta duruyorum; yanımda muhafız komutanı İsmail Hakkı Tekçe var. Her tarafım uyuşmuş, bütün duygularım donmuş bir halde, o güzel, o nurlu çehreye dalmış bakıyorum. Hazin sessizlik içinde kulağıma yalnız Dr. Mehmet Kamil ve Prof. Akil Muhtar’ın hıçkırıkları çarpıyor. Saat tam 9’u 5 geçiyor. Birden bire gözleri açılıyor, dikkat ediyorum: Gök mavisi gözlerinde hala bildiğimiz çelik parıltıları ışıltamaktadır. Bir an sert bir hareketle başını sağa çeviriyor. Bana öyle geliyor ki, bu hareketiyle etrafındakilerin şahıslarında ilahi bir aşk ile bağlandığı ve aziz milletini son defa askerce selamlamaktadır. Birkaç saniye sonra o Azametli Varlık, milletinin kalp ve idrakiyle beşer tarihindeki ölümsüz hayatına göçmüş bulunuyordu. Ben artık hıçkırıklarımı zaptedemedim; yatağa dönüp diz çöktüm, sağ elini ellerimin içine aldım, öptüm ve yüzüme gözüme sürdüm. Bu sırada Operatör Mim Kemal gözlerini kapatıyor, Mehmet Kamil de çenesini bağlıyordu. Yerimden kalktım, yapılacak vazifelerim vardı; gözyaşlarımı sildim ve odadan çıktım.”⁶¹

⁶⁰ Hasan Rıza Soyak, A.g.m., s.17.

⁶¹ Hasan Rıza Soyak, A.g.m., s.17.

1.13. Atatürk'ün Ölümünden Sonra... Mulajı, Tahniti ve Otopsi Tartışması – Eren AKÇİÇEK ⁶²

Eren Akçiçek tarafından hazırlanan bu yazıda, Atatürk'ün ölümünden sonra yaşanan otopsi tartışması ve yapılan tahnit işlemi hakkında önemli bilgiler verilmiştir. ⁶³ 18- 20. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Tıpta her ölüm olayının bilimsel açıklaması ve tanımlanması otopsiyle olmaktadır. Hasta yaşarken konulan tanının, ölümünden sonra denetlenmesi, bilimsel tıbbın vazgeçemeyeceği bir kuraldır. Atatürk'ün ölümünden sonra postmortem (ölüm sonrası) inceleme yapılmış olsaydı hastalığa ait bütün ayrıntılar öğrenilecek, hastanın yaşamında konulan tanının denetlenmesi ve eksik öğeler taşıyıp taşımadığı ortaya konulacaktı. Dr. Sırrı Akıncı bu konuda şunları söylemektedir: “Günümüzden yüzyıllarca yıl sonra biri... Atatürk karaciğer sirozundan değil, siyasal nedenlerle öldürüldü diye bir iddia ile pekâlâ ortaya çıkabilir. Eğer otopsi işlemine gidip bir raporla tespit edilseydi, ileride söylenebilecek her türlü bilimsel ya da siyasal iddia için de kapılar kapanmış olurdu”... ⁶⁴

...Atatürk'ün ölümünden sonra Dr. Neşet Ömer İrdelp, bir gazeteciye verdiği demeçte “Hükümet otopsi istemez ise bizce de ihtiyaç yoktur.” dedik. “Hükümet de buna lüzum görmedi, yapılsa belki bir dedikodu çıkardı. Büyük bir önderin ölümünden sonra lüzumsuz dedikoduya mahal vermek istemedik” demiştir. ⁶⁵

Atatürk'ün ölümünden sonra cesedi tahnit edilmiştir. Bu işlemi, Gülhane Tıp Akademisi'nden Prof. Dr. Lütfi Aksu, 11 Kasım 1938 Cuma günü yapmıştır. Atatürk'ün sürekli ve danışman doktorları, Atatürk'e tahnit yapılmasını bir raporla karara bağlamışlardır... ⁶⁶

...Dr. Lütfi Aksu, tahnit işlemi için kullandığı cihazı Atatürk'ten sonra başka hiç kimseye kullanmamıştır. Yıllar sonra bu cihaz, Dr. Sırrı Akıncı tarafından, Dr. Lütfi

⁶² Eren Akçiçek, “Atatürk'ün Ölümünden Sonra... Mulajı, Tahniti ve Otopsi Tartışması”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 131, İstanbul 2003, s.18.-21.

⁶³ Eren Akçiçek, A.g.m., s.18.-21.

⁶⁴ Eren Akçiçek, A.g.m., s.19.

⁶⁵ Eren Akçiçek, A.g.m., s.19.

⁶⁶ Eren Akçiçek, A.g.m., s.19.

Aksu'nun yakınlarından alınarak İstanbul Üniversitesi Tıp Fakültesi Tıp Tarihi Müzesine konulmuştur...⁶⁷

1.14. Atatürk'ün Sesleri: Az Zamanda Büyük İşler Başardık... – Mehmet Ö. ALKAN⁶⁸

Mehmet Ö. Alkan tarafından hazırlanan bu yazıda, geçmişten günümüze kaydedilmiş ve bu günlere ulaşmış olan Atatürk'e ait ses kayıtları hakkında kıymetli bilgiler aktarılmış, Atatürk için yapılan marşlardan bahsedilmiştir.⁶⁹ 104- 109. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Belirleyebildiğimiz kadarıyla, Türkiye’de Atatürk’ün sesini içeren ilk plak, Atatürk’ün ölümünün 25. yılına rastlayan 10 Kasım 1963 tarihinden bir süre sonra 33 devirli ve 45’lik boyutunda yayınlanmıştır. (Dengin Plak: PN-13, K.9-10). Plağın kapağında şu açıklama yer alır: “Bu plaktaki ALTIN KONUŞMALAR Büyük Önder K. ATATÜRK’ün sayın İSMET İNÖNÜ’nün, CEMAL GÜRSEL’in ve Amerika Birleşik Devletleri Cumhur Başkanlarından J. F. KENNEDY’nin kendi sesleriyle yapılmıştır. DENGİN PLAK, Tarihi değeri çok büyük olan bu söylevleri derlemiş ve Aziz ATATÜRK’ü sevenlere, sayanlara kıymetli bir Hatıra olur düşüncesi ile sunmuştur.” Plağın hemen başında da “Bu plak Aziz Atatürk’ü sevenlere, sayanlara çok kıymetli bir hatıra olur düşüncesiyle hazırlanmış ve sunulmuştur, nur içinde yatsın” sözleri iştilir. Ardından, plağın ön yüzünde, Atatürk’ün 19 Ekim 1933’te Ankara Hipodromu’ndaki törenlerin başlangıcında söylediği 10. Yıl Nutku yer alır. Bu Nutuk izleyen yıllarda Atatürk ile ilgili plakların hepsinde yer alacaktır. 10. Yıl Nutku’nun ardından İsmet İnönü’nün Atatürk ile ilgili kısa bir konuşması vardır. Plağın arka yüzünde ise dönemin Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in ve daha da ilginç ABD’nin popüler başkanı J. F. Kennedy’nin İngilizce konuşması ve Türkçe çevirisi bulunmaktadır...⁷⁰

...Atatürk’ün elimizdeki en eski ses kaydı, tespit edebildiğimiz kadarıyla, 1 Kasım 1932’de TBMM Dördüncü Dönem İkinci Toplanma Yılıni açış konuşmasıdır.

⁶⁷ Eren Akçiçek, A.g.m., s.19.

⁶⁸ Mehmet Ö. Alkan, “Atatürk’ün Sesleri: Az Zamanda Büyük İşler Başardık...”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 131, İstanbul 2003, s.104.-109.

⁶⁹ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m. s.104.-109.

⁷⁰ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m. s.106.

Gazi, bu konuşmasında ulusların kendi aralarındaki güvensizliğe, siyasal ve ekonomik krize dikkat çekmektedir. Bu olumsuz ortamdan kurtulmak için yakın ve uzak barışın kurulmasının bu krizleri atlatmanın yegâne yolu olduğunu altını çizmektedir...⁷¹

...Atatürk'ün son ses kaydı ise, 1935 seçimleri sonrasında toplanan CHP'nin 4. Büyük Kurultayı'nda yaptığı konuşmadır. Yukarıda belirttiğimiz gibi bu konuşma, bir plak hariç, CHP isminin geçtiği cümleler çıkarılarak yayınlanmıştır. Dilde sadeleşmenin etkisinin görüldüğü bu konuşmasında Atatürk, yaklaşan İkinci Dünya Savaşı'na dikkat çekmektedir:...”⁷²

1.15. Fransa'da Atatürk İmajı: Kurtarıcıyı Beklerken – Pınar DOST⁷³

Pınar Dost tarafından hazırlanan bu yazıda, özellikle 1930'lu yıllardaki Fransa'da basın ve yazarlar tarafından Atatürk'ün ve Türkiye'nin nasıl algılandığı ve nasıl değerlendirildiği hakkında önemli ve açıklayıcı bilgiler sunulmuştur.⁷⁴ 52- 55. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...1930'lu yıllarda Türkiye'deki rejimi onaylayan birçok Fransız yazar Türkiye'nin tarihini yeniden yazar. Daha önce Mustafa Kemal'e yakıştırılan “maceraperest” ya da “asi” sıfatlarından vazgeçildiği gibi, bu eserlerde yaşlı Avrupa bu kişiliğin büyüklüğünü ve önemini zamanında kavrayamamakla suçlanmaktadır. Mustafa Kemal artık yaratıcıdır, reformcudur. Ülkesinin topraklarından sonra halkının ruhunu da fethetmek istemiştir. 1928-1933 yılları arasında Türkiye'deki Büyükelçi Kont Charles de Chambrun bile görevi sırasında yazdığı olumsuz raporların aksine, Atatürk üzerine 1939'da yayımladığı eserinde onu “yeni Türkiye'nin hem yaratıcısı, hem özgürlüğe kavuşturan kılıcı, hem de dahi bir reformcu” olarak niteler. Reformları bu eski Doğu'yu ilerlemeye ve modernliğe itip, bir uygarlıktan başka bir uygarlığa geçilmesini sağlayacaktır...”⁷⁵

⁷¹ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m. s.107.

⁷² Mehmet Ö. Alkan, A.g.m. s.108.

⁷³ Pınar Dost, “Fransa'da Atatürk İmajı: Kurtarıcıyı Beklerken”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 145, İstanbul 2006, s.52.-55.

⁷⁴ Pınar Dost, A.g.m., s.52.-55.

⁷⁵ Pınar Dost, A.g.m., s.53.

...Gazeteci René Marchand ve Türkolog Jean Deny için ise Mustafa Kemal'in reformlarından en önemlileri din alanında laikliğin yerleşmesi için yapılanlardır: "Devletin dinle karıştığı bir ülkede camiye devletten ayırdı; tamamıyla teokratik bir toplumdan radikal olarak laik bir toplum yarattı." 1925-1926 arasında Türkiye'deki Fransa büyükelçisi olan Albert Sarraut, Marchand ve Deny'nin kitaplarının önsözünü yazar ve "halkın uyandırıcısı" dediği Mustafa Kemal'e övgüler yağdırır. Batı toplumlarının Kemalistleri uzun süre görmezden gelmelerinden ve yaptıklarını iyi değerlendirememelerinden yakınıdır. Kemalistlerden "yurttaşlarından en zor fedakârlıkları istemeye, alışkanlıklarını, hatta geleneklerini yeniden doğuş çabalarına zıt düştükleri yerde değiştirmeye tereddüt etmeyen bu adamları ilk andan itibaren sevdim" diye bahseder.⁷⁶

Cenevre Üniversitesi'nde antropoloji profesörü olan ve 1921-1925 yılları arasında Türkiye'de yaşayan Eugene Pittard, 1928'de ve 1937'de Türkiye'ye seyahatler yapmış ve Atatürk'le karşılaşmıştır. Ona göre Batı "hiç abartısız Türkiye mucizesi diye anılabilecek" gelişmeleri yeterince bilmemektedir, oysa bunlardan ders çıkarabilirdi. 1922-1925 yılları arasında Le Temps gazetesinin Türkiye muhabiri Paul Gentizon, Türkiye'de yerleşmiş olan rejimin "gerçek bir diktatörlük" olduğunu gösteren tüm unsurları saydıktan sonra, Kemalist rejimin hükümet ilkelerinin Rusya'da ve İtalya'da uygulananlarla aynı olduğunu söyler, ama "diktatörlük varsa da, kabul etmek gerekir ki bu gereklidir." Yazara göre zaten Mustafa Kemal istemeseydi de şartlar diktatörlüğe gidecekti. "Mustafa Kemal başka türlü davranamazdı. Yürüttüğü devrimi o yaptı. Kimseye bir şey borçlu değildir. İktidarı hiçbir onaya ya da seçime başvurmadan kendi gücüyle aldı. Başarısını sadece cesaretine borçludur."...⁷⁷

...Herriot, 21 Ağustos 1933'te Dolmabahçe Sarayı'nda sohbet ettiği Mustafa Kemal'in diktatör olduğunu kabul etmez. Onun sadece halifeliği değil ömür boyu başkanlığı da reddettiğini hatırlatır. Herriot yeni Türkiye'yi şöyle tanımlar: "Osmanlı İmparatorluğu'nun, halifeliğin ve sultanlığın kalıntıları üzerine, demokratik, laik bir cumhuriyet kuruldu, bir düzen ve ilerleme rejimi."...⁷⁸

...Mustafa Kemal'in halk üstündeki etkisi ve gücü onun diğer diktatörler gibi şiddete başvurmasına gerek bırakmıyordu. Öyle ki, Mustafa Kemal'i diğerleriyle

⁷⁶ Pınar Dost, A.g.m., s.54.

⁷⁷ Pınar Dost, A.g.m., s.54.

⁷⁸ Pınar Dost, A.g.m., s.54.

kıyasladıklarında diktatör olmadığını söyleyen de çoktur: “...Bir diktatör olması için çok uygun koşullar vardı. Ancak demokratik ruhu ve vatanına olan sevgisi onu tüm vatanseverlerin ve demokratların hayranlık duyacağı bir örneğe dönüştürdü.” (Krista S. Chantitch-Chandan, Le miracle turc) Bu yazarlara göre ilke olarak Cumhuriyetçi demokrat olan, ama uygulamada otoriter olan Mustafa Kemal ülkesinin geleceğini kişisel bir yönetimin temelleri üzerine kurmak istemiyordu. Ankara’da Mustafa Kemal’le karşılaşan René Merchand’a göre onun arzusu demokrasydi: “Kişisel bir diktatörlük kurmak için koşullardan ve adının dayanılmaz itibarından faydalanmamış olması Mustafa Kemal’in saygınlığı olacaktır.”

Türkiye’deki büyükelçiliği sırasında Mustafa Kemal’i eleştiren ve bu raporlarda onu diktatör ilan eden Charles de Chambrun, bu görevinden altı yıl sonra daha olumlu fikirler beyan ediyor: “Tahta çıkabilirdi. O, Atatürk olmayı, halkın babası olmayı tercih etmişti. Atatürk’ün mirası diktatörlük değildi” diye yazmıştır...”⁷⁹

1.16. Mustafa Kemal Atatürk’ün Amerika’ya Mektubu – Hakan ÖZOĞLU⁸⁰

Hakan Özoglu tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyet’in ilan edilmesiyle birlikte resmi olarak tekrar başlayan Türk-Amerikan diplomasisinden bahsedilmiş, ayrıca Atatürk’ün 1927 yılında Amerika Başkanı Calvin Coolidge yazdığı ve yeniden cumhurbaşkanı seçildiğini ilan eden mektubunun orijinali ve günümüz Türkçesine çevrilmiş halinin fotoğrafları yazının içerisinde sunulmuştur.⁸¹ 59- 61. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...1923 yılında Başkan olan Calvin Coolidge ise yeni kurulan Türkiye Devleti ile ilişkilerin normalleştirilmesi ve diplomatik ilişkilerin büyükelçilik düzeyinde yeniden kurulması için çalışmaların hızlandırılmasına karşı çıkmamıştı. İstanbul’dan gelen raporlar Türkiye’de tek söz sahibinin Ankara’daki yeni rejim olduğunu belirttiği için, Başkan Coolidge 1924 yılında devrik Sultan Vahdettin tarafından gönderilen ve Kemalistleri, hükümetlerini ve halifeliğin kaldırılması gibi faaliyetleri aşağılayan mektuba cevap vermedi. 17 Şubat 1927 yılında Amiral Bristol ile Türkiye Dışişleri

⁷⁹ Pınar Dost, A.g.m., s.55.

⁸⁰ Hakan Özoglu, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Amerika’ya Mektubu”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 150, İstanbul 2006, s.59.-61.

⁸¹ Hakan Özoglu, A.g.m., s.59.-61.

Bakanı Tefvik Rüştü arasında, diplomatik ilişkiler kurulması konusunda bir protokol imzalandı. Bu Türkiye'deki yeni rejimin Amerika ile iki eşit devlet statüsünde ilişki kurmaya başlaması açısından önemli bir başlangıç sayılabilir. Böylece Amerika ile 6 Ağustos 1923 yılında Lozan Antlaşması çerçevesinde imzalanan fakat 21 Nisan 1930'a kadar Amerikan Senatosu tarafından onaylanmadığı için bir türlü yürürlüğe giremeyen Türk-Amerikan Dostluk Anlaşması da diplomatik ilişkilerin başlaması açısından bir engel teşkil etmekten çıkarıldı. Bunun sonucunda Joseph Clark Grew, Amerikan Devleti'nin Türkiye Cumhuriyeti'ne atadığı ilk büyükelçi olarak 19 Mayıs 1927 yılında göreve başladı. Washington ise Muhtar Bey'i yani rejimin ilk Türk büyükelçisi olarak kabul etti. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in 21 Kasım 1927'de Amerika Başkanı Calvin Coolidge'e gönderdiği ve yeniden cumhurbaşkanı seçildiğini ilan eden mektubu önem taşımaktadır...⁸²

...Burada göze çarpan en önemli nokta, daha birkaç yıl öncesine kadar Amerikan mandası altına girme konusu gündemdeyken, artık Mustafa Kemal'in Amerikan Başkanı'na bağımsız bir devletin cumhurbaşkanı sıfatı ile diplomatik ilişkilerin başladığını teyid etmesidir. Mektup bu açıdan sembolik olarak büyük önem taşımaktadır. Peki sabık Sultan Vahdettin'in yazdığı mektuba cevap vermeyen Başkan Coolidge, bu mektuba cevap verdi mi? 11 Kasım 1928 tarihli ve 867.001 K31/34 sayılı rapordan anladığımızı göre Başkan Coolidge, ABD Dışişleri Bakanlığı Protokol Dairesi'nin arzusu doğrultusunda tebriklerini ilettiği kısa bir mesajı orijinal imzası ile Mustafa Kemal'e gönderdi. Burada dikkati çeken başka bir konu Mektubun 21 Kasım 1927 'de yazılmasına rağmen, ABD yetkililerine Washington'daki Türkiye Büyükelçisi Muhtar Bey tarafından ancak 12 Eylül 1928'de verilmesidir. Bu gecikmenin sebebi tam olarak bilinmemektedir. Ayrıca ABD Başkanı'nın, Protokol Ofisi'nin arzusu üzerine cevap yazmasının ne anlama geldiği de spekülasyona açıktır. İlk akla gelen sebep, Başkan Calvin Coolidge'e 1928 yılında ABD'deki Türkiye karşıtı lobi faaliyetlerinden etkilendiğidir ancak bu konuda kesin bir bilgiye sahip değiliz. Buna rağmen cevap yazılmış olması, artık ABD'nin Türkiye'yi eşit şartlarda bir müttefik olarak görmeye başlamasının bir simgesi sayılabilir. Bu başlangıç iki ülke için de gelecekte, Soğuk

⁸² Hakan Özoğlu, A.g.m., s.60.

savaş yıllarında meyvelerini alacakları ve günümüze kadar iniş ve çıkışlarla süregelen bir dostluğun temellerini atmıştır.”⁸³

1.17. Mustafa Kemal – İttihatçılık İlişkisi Üzerine: ‘Bir İttihatçı İyi Dosttur, İki İttihatçıdan Korkulur...’ – Ayşe HÜR ⁸⁴

Ayşe Hür tarafından hazırlanan bu yazıda, Mustafa Kemal ve Kemalistler ile İttihatçıların arasındaki ilişkiler incelenmiş, tarihsel süreç içerisinde birbirlerine yaklaştıkları ve uzaklaştıkları dönemler olduğu belirtilerek, bu sürecin detayları hakkında bilgiler sunulmuştur.⁸⁵ 56 - 61. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır;

“...Mustafa Kemal Ocak 1925’te günlüğüne şöyle yazmıştı: “Haksız ve insafsız eleştirilere karşı hoşgörülü değilsek, sert davranıyorsak, bunun nedeni, ülke ve ulus çıkarını her şeyin üstünde görmemizdir.” Mustafa Kemal’in sertlikte nereye kadar gidebileceği, Şeyh Said Ayaklanması bahanesiyle 4 Mart 1925’te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ve bunu takiben kurulan İstiklal Mahkemeleri yargılamaları sırasında görüldü. Kanun uyarınca, ilk iş İstanbul’da ve Anadolu’da çıkan onlarca gazete ve derginin kapatılması ve bazı gazetecilerin yargılanması oldu. 3 Haziran 1925’te Şeyh Said isyanına destek verdiği gerekçesi ile TpCF kapatıldı. Genel olarak muhaliflerle verilen savaş sertleşirken, İttihatçılara karşı verilen mücadelenin son perdesi, 17 Haziran 1926 günü İzmir Valiliği’ne yapılan bir ihbarla açılacaktı. Söz konusu tarihte, Giritli Motorcu Şevki adlı bir kişi İzmir Valiliği’ne bir ihbarda bulundu. İddiasına göre, İzmir’i ziyaret edecek Mustafa Kemal’e bir suikast yapılacaktı. Aynı akşam İzmir’de ve bütün İstanbul’da bir dizi tutuklama yapıldı. Tutuklananlar arasında, saltanatın kaldırılmasına tek ret oyunu veren (ancak oyu, karar oy birliği ile alınmış olsun diye tutanaklara geçirilmeyen) eski Lazistan mebusu Ziya Hurşit, eski İttihatçılardan ve Mustafa Kemal ile Samsun’a çıkanlardan Miralay (Ayııcı) Arif, ordudan ihraç edilmiş Çopur Hilmi, Gürcü Yusuf, Laz İsmail gibi kişilerle Sarı Efe Edip adlı istihbaratçı vardı. İddialara göre, suikast Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası Umumi Heyeti (TpCF)

⁸³ Hakan Özoglu, A.g.m., s.61.

⁸⁴ Ayşe Hür, “Mustafa Kemal-İttihatçılık İlişkisi Üzerine: ‘Bir İttihatçı İyi Dosttur, İki İttihatçı’dan Korkulur...’”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 152, İstanbul 2006, s.56.-61.

⁸⁵ Ayşe Hür, A.g.m., s.56.-61.

tarafından planlanmıştı. Hatırlanacağı üzere fırka, Haziran 1925'te Şeyh Said isyanı ile ilişkilendirilerek kapatılmıştı, ama anlaşılan Mustafa Kemal'in endişeleri hala geçmemişti ki, Başbakan İsmet Paşa'ya Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Cafer Tayyar (Eğilmez), Rüştü ve Mersinli Cemal paşalar başta olmak üzere tüm terakkipverer paşaların tutuklanmasını ve yargılanmak üzere İzmir İstiklal Mahkemesi'ne gönderilmesini emretti. (Eski başbakan Rauf Bey o sırada yurtdışında olduğu için giyaben yargılanacaktı. Suikasta adı karışan Dr. Adnan Adıvar ise tam o günlerde Fransa'ya gittiği için mahkeme sürecinden kurtulmuştu.)⁸⁶

İsmet Paşa ortada ciddi bir kanıt olmadan Milli Mücadele'nin önderliğini yapmış bu önemli şahsiyetlerin tutuklanmasının bir skandal olacağını düşündü, ancak sadece Kazım Karabekir'in serbest bırakılmasını sağladı. Bu sefer, mahkeme az daha İsmet İnönü'yü tutuklayacaktı ama neyse ki bu kadar ileri gitmeye kimse cesaret edemedi. Duruma bakılırsa, Mustafa Kemal ve Fevzi Çakmak dışında kalan tüm "çılgın Türkler", birden "hain Türkler" oluvermişti!...⁸⁷

..."Kara Çete" diye anılan eski İttihatçıların davası 18 Temmuz'da Ankara'da başlar. Küçük Talat, Enver Paşa'nın 1921'de geri dönme girişimlerine katılmakla; eski maliye nazırı Cavit Bey ise 1923 Nisan'ında İttihatçıları evinde toplamakla suçlanır. 26 Temmuz'da mahkeme; Cavit Bey, Dr. Nazım, Ardahan Mebusu Hilmi ve Nail beylere idam, aralarında eski Başbakan Rauf Bey ve İzmir eski valisi Rahmi Bey olmak üzere 7 kişiye 10'ar yıllık kalebentlik cezası verir. Bu idamlar 26/27 Ağustos 1926 gecesi infaz edilir. Kara Kemal yakalanacağını anlayınca, sığındığı tavuk kümesinde intihar eder. İzmir'de idama mahkum edilen Ankara eski valisi Abdülkadir Bey İstiranca Dağları'nda yakalanır ve Ankara'da idam edilir. Böylece İttihatçılar ile Mustafa Kemal arasındaki mücadelenin son perdesi de kapanmış olur...⁸⁸

...Milli Mücadele'nin örgütlenmesinde İttihatçıların önemli rolleri olmuştur. Dahası, Mustafa Kemal ile İTF önderleri arasında en azından işin başında belli bir ittifak olduğu anlaşılmaktadır. Ancak bu süreç içinde hem eski İttihatçılar önemli bir dönüşüm geçirmiş hem de Mustafa Kemal bu ittifakın çizdiği çerçevenin dışına çıkmıştır. Örneğin bazı İttihatçılar eski liderlerine bağlılıklarını sürdürürken, bazıları Mustafa Kemal'in ekibine dahil olmuşlardır. Bir kısmı ise İslami-Bolşevik akımlardan

⁸⁶ Ayşe Hür, A.g.m., s.59.

⁸⁷ Ayşe Hür, A.g.m., s.59.-60.

⁸⁸ Ayşe Hür, A.g.m., s.60.-61.

etkilenecek sivilleşmiş, yerelleşmişlerdir. Milli Mücadele'yi başarıya ulaştırmak için her türlü ittifakı kurmaktan kaçınmayan Mustafa Kemal ise askeri zaferin kazanılmasından sonra, ileride siyasi rakip olarak ortaya çıkması mümkün tüm dini, etnik ve siyasi unsurlarla birlikte eski İttihatçıları da tasfiyeye yönelmiştir...”⁸⁹

1.18. Dersimiz: Atatürk Korkar mı? – Ayşe HÜR⁹⁰

Ayşe Hür'ün kaleme aldığı bu yazıda, “5816 Sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun” kapsamında yazılarıyla Atatürk'e hakaret ve saldırıda buldukları iddia edilen bazılarının cezası kesinleşen bazılarının ise mahkeme süreci halen devam etmekte olan yazarlar ve araştırmacılarla ilgili bilgiler aktarılmış ve “Latife Hanım” kitabının yazarı İpek Çalışlar ve onunla röportaj yapan Hürriyet gazetesi, sorumlu müdürü Necdet Tatlıcan'ın da bu yasa kapsamında haklarında dava açıldığını söylemekte ve bunu eleştirmektedir.⁹¹ 8- 9. sayfalarda yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır;

“ ...‘5816 Sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun’ yine gündemde. Bağcılar Başsavcılığı, Hüseyin Tuğrul Pekin adlı bir şahsın şikâyeti üzerine, Latife Hanım (İst. Doğan Yayıncılık, 2006) kitabının yazarı İpek Çalışlar ve onunla röportaj yapan Hürriyet gazetesinin sorumlu müdürü Necdet Tatlıcan hakkında 4.5 yıl hapis cezası istemiyle dava açtı. Söz konusu kanun, o tarihlerde Atatürk heykellerine saldıran Ticaniler adlı tarikatın neden olduğu gerginlikten siyasi fayda sağlamayı hedefleyen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın kişisel gayretleri ile 31 Temmuz 1951'de yürürlüğe konmuştu...⁹²

...İpek Çalışlar olayına gelince... Savcılığın suç olarak nitelediği şey, yazarın Latife Hanım'ın kız kardeşi Vecihe İlmen'in hatıralarına dayanarak, Trabzon Mebusu Ali Şükrü Bey'in 1 Nisan 1923 gecesini cinayet zanlısı Topal Osman'ın Çankaya Köşkü'ne düzenlediği silahlı baskında Atatürk'ün Latife Hanım'ın çarşafını giyerek köşkten kaçtığını ifade etmesi...⁹³

⁸⁹ Ayşe Hür, A.g.m., s.60.

⁹⁰ Ayşe Hür, “Dersimiz: Atatürk Korkar mı?”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 153, İstanbul 2006, s.8.-9.

⁹¹ Ayşe Hür, A.g.m., s.8.-9.

⁹² Ayşe Hür, A.g.m., s.8.

⁹³ Ayşe Hür, A.g.m., s.8.

...Elbette, savcılık İpek Çalışlar'ın bu yorumunun doğruluğunu, yanlışlığını tartışmıyor; bu yorumun, Mustafa Kemal'in "korkak," hatta daha ileri gidelim "karısından bile korkak" olduğunu ima ettiğini düşünüyor. (Belki de daha derinlerde "kadın kılığına girecek kadar korkak olmak" gibi Freudyen endişeler de vardır, bilemiyoruz.) Buna benzer tartışmalar, "Atatürk ağlar mı?", "Atatürk içer mi?", "Atatürk sever mi?" gibi onlarca konuda yaşandı. Birileri ortaya çıkıp, "evet bunların hepsi mümkündür çünkü Atatürk bir insandı, Tanrı değil," deyinceye kadar da sürecek. Ama İpek Çalışlar'ın amacının Mustafa Kemal'in zaaflarını ortaya çıkarmak ve daha ileri gidip küçük düşürmek olduğunu ileri sürmek, sadece "zihin okumak" gibi gayri-bilimsel yöntemlerle mümkün. Ancak daha vahim ve marazi olanı, Mustafa Kemal başta olmak üzere tüm tarihi şahsiyetlerle ilgili, resmi tarihin onayladığı portrelerin dışına her çıkıldığında, eylemi yapanı kötü niyetli ya da vatan haini ilan etmek..."⁹⁴

1.19. Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporu: Atatürk'ün Dine Bakışı – Rıfat N. BALI⁹⁵

Rıfat N. Bali tarafından hazırlanan bu yazıda, bir dönem Türkiye'de Amerika'nın büyükelçiliğini yapmış olan ve Atatürk'le görüşme fırsatını elde eden General Charles H. Sherrill'in, Atatürk'le ilgili yazdığı 'Sherrill'in A Year's Embassy To Mustafa Kemal' isimli kitabından bahsedilmiş ayrıca Sherrill'in kitap çıkmadan önce Atatürk'le yaptığı mülakatın kitabına almadığı fakat bir raporla Amerikan Dışişleri'ne bildirdiği gizli kısımları yazının içerisinde sunulmaktadır.⁹⁶ (14.- 19.) sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

"...Sherrill'in kitabı Kurtuluş Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve devrim kanunlarını anlatan klasik bir yapıya sahip. Kitabı ilginç kılan kısım ise, Atatürk'ün dine bakışını içeren bölüm. Kitabının bu bölümünde Sherrill, Atatürk ile Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yaptığı uzun mülakata yer vermiş, ancak Atatürk'ün sözlerinin bir kısmını kitaba almamış. Bunu da, "Din konusundaki şahsi görüşleri hususunda söylediklerinin tamamına burada yer vermek hiç doğru olmaz," satırlarıyla dile getirmiş. Ancak Sherrill bir diplomat ve tarihçinin, tarih önünde sorumlu olduğunu

⁹⁴ Ayşe Hür, A.g.m., s.9.

⁹⁵ Rıfat N. Bali, "Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporu: Atatürk'ün Dine Bakışı", Toplumsal Tarih, c.22, sayı 153, İstanbul 2006, s.14.-19.

⁹⁶ Rıfat N. Bali, A.g.m., s.14.-19.

unutmamış ve kitabının yazım safhasında Atatürk ile yaptığı ve kitabına sadece bir bölümünü aldığı görüşmeyi Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda ayrıntılı bir şekilde yer vererek tarihe mal etmiş. Kitabında belirtmekten imtina ettiği bilgilerin yer aldığı bu görüşme raporu, Atatürk hakkında yazılan biyografilerde de yer almayan ilk elden bilgileri ihtiva etmekte...⁹⁷

‘...Bu çerçevede yakın tarihte cereyan eden Bursa hâdisesi üzerinde serbestçe konuştu. Bu hadise Türkler tarafından değil üç yabancı tarafından çıkarılmıştı: bir Arnavut, bir Bulgar ve bir Rus. Hatta Üçüncü Enternasyonal tarafından kışkırtıldığını da ima etti. Muhtemelen sıkıntı verecek bu siyasi hareketi basit bir dil meselesine, ezanın Arapça yerine Türkçe okunması haline dönüştürerek gösterdiği siyasi maharetten ötürü kendisine iltifatta bulundum. Bu sözlerim Kuran'ın Arapçadan Türkçeye tercüme edilmesi için nasıl ve neden telkinde bulunduğu konusunda konuşmasına sebep oldu ve bu mevzuda yepyeni bir ufuk açtı. Türk halkının uzun zamandan beri ezberden okuduğu bazı Arapça duaların gerçek manasını anladığı zaman tiksineceğini söylüyor. Kuran'dan alınan bir Arapça bölüm okudu. Bu duada Hz. Muhammed amcası ile amcakızının yaptıkları bir şeyden ötürü cehenneme gitmeleri için beddua eder. "Düşünen bir Türk'ün böylesi bir duayı okumaktan elde edeceği dini ilhamı veya dine ilgi göstermesini tahayyül edebilir misin?" dedi. Bu fikrini geliştirdikçe ben de git gide Kuran'ın Türkçe okunmasını teşvik etmesinin sebebinin Kuran'ın Türkler arasında gözden düşmesi olduğu neticesine varıyorum.⁹⁸

Daha sonra umumi ve şairtıcı bir beyanda bulunarak Türk halkının gerçekte hiçbir şekilde dindar olmadığını, aralarından camilere giden az sayıda kişinin alışkanlıktan veya yüksek sesle söylenen duaların cezbine kapılarak camiye gittiğini ileri sürdü. Gayet saygılı bir şekilde bu bakışıyla mutabık olmadığını, eşimle birlikte yaşadığımız tecrübeyi anlattım. İki Türk arkadaşımızın daveti üzerine 23 Ocak öğleden sonra geç saatlerde Ayasofya Camii'ne gidip Kadir Gecesi'ne şahit olduk. O'na yüzde yirmisi askerî üniformalı onbin mümin tarafından doldurulan camiinin ne kadar kalabalık olduğunu, bütün müminlerin tam bir saat boyunca Gazi'nin de varlığını kabul ettiği Tanrı'ya doğrudan yönelttikleri dualarla nasıl yoğun bir şekilde ibadet ettiklerini anlattım...’⁹⁹

⁹⁷ Rıfat N. Bali, A.g.m., s.15.

⁹⁸ Rıfat N. Bali, A.g.m., s.19.

⁹⁹ Rıfat N. Bali, A.g.m., s.19.

1.20. 68 Yıl Önceki Çekişme: Anıtkabir İçin Rasattepe Doğru Yer mi? – Tunç BORAN¹⁰⁰

Tunç Boran tarafından hazırlanan bu yazıda, Anıtkabir'in yer seçimi ve inşası için yapılan tartışmalardan bahsedilmiş, ayrıca Anıtkabir'in yapım süreciyle ilgili teknik bilgilerin de yer aldığı önemli değerlendirmeler yapılmıştır.¹⁰¹ 64- 69. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Atatürk'ün İstanbul'dan Ankara'ya getirilen cenazesi, 21 Kasım 1938 günü düzenlenen resmi törenle Etnografya Müzesi'ne konuldu. Ancak tabutun, hemen giriş bölümündeki mermer bir masa üzerinde durmasının yakışsız olduğu düşünülmüş olacak ki, masanın bulunduğu yerin altına bir “mezar odası” kazıldı. Tabut, 31 Mart 1939 günü devlet erkânının da hazır bulunduğu bir topluluk tarafından bu odaya indirildi. Büyük Millet Meclisi Başkanı Abdülhalik Renda, Başbakan Refik Saydam, Genel Kurmay Başkanı Fevzi Çakmak, Cumhurbaşkanlığı Genel Sekreteri Kemal Gedeleş, Cumhurbaşkanlığı Başyaveri Celal Üner ve Ankara Valisi, Belediye Başkanı Nevzat Tandoğan bu olayı bir tutanakla belgelediler. Devletin başı olan Cumhurbaşkanı İsmet İnönü törene katılmadı. Törene katılmaması daha sonraları özellikle demokrat partililer tarafından çok eleştirilecek ve 4 Kasım 1953'te tabutun Etnografya Müzesi'nden çıkarılmasına, bu sefer ana muhalefet lideri olan İsmet İnönü bu olay hatırlatılarak davet edilmeyecekti. Ancak İnönü'nün katılmadığı tören yalnızca bu değildir. Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 9 Ekim 1944'te Anıtkabir'in temel atma törenine de katılmaması kamuoyunun dikkatinden kaçmayacaktır...¹⁰²

...Anıtkabir'in inşaatına 9 Ekim 1944 günü, saat 10.00'da temel atma töreniyle başlandı. Temele ilk kazmayı Başbakan Şükrü Saraçoğlu vurdu. 9 yıl sürecek Anıtkabir inşaatı böylelikle başlamıştı. Anıtkabir inşaatına başlanması için Atatürk'ün ölümünün üzerinden 6 yıl geçmesi gerekmişti, üstelik yeri daha ilk aylarda belli olmuşken... İsmet İnönü muhalifleri, bu gecikmeyi İnönü'nün Anıtkabir inşasına yeterli ilgiyi göstermemesine bağlamakta, bunun en büyük delili olarak da temel atma törenine bile katılmamasını göstermektedirler. Ancak gözden kaçırılmaması gereken en önemli nokta, o yılların İkinci Dünya Savaşı'nın yaşandığı günler olduğu gerçeğidir. Avrupa ve

¹⁰⁰ Tunç Boran, “68 Yıl Önceki Çekişme: Anıtkabir İçin Rasattepe Doğru Yer mi?”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 157, İstanbul 2007, s.64.-69.

¹⁰¹ Tunç Boran, A.g.m., s.64.-69.

¹⁰² Tunç Boran, A.g.m., s.64.-65.

dünya o güne kadar gördüğü en büyük, en kanlı savaşı yaşıyor, Türkiye ise bu savaşın dışında kalmaya çalışıyordu. Savaşın dışında kalmayı başaran Türkiye, savaşın bir sonucu olarak büyük bir ekonomik darboğaz yaşıyordu. Doğru ve nesnel bir analiz için, savaş ve savaşın getirdiği ekonomik zorlukların Anıtkabir'in yapım sürecini uzattığı gerçeğini de göz önünde bulundurmak gerekir...¹⁰³

...Rasattepe'deki Anıtkabir inşaatı nihayet 1953 yılında bitirildi. 10 Kasım 1953 gününde düzenlenen törenle Atatürk'ün cenazesi Etnografya Müzesi'nden Anıtkabire nakledildi. Anıtkabir inşaatı gündeme geldiğinde sürekli olarak inşaatın uzaması üzerinde durulur, ancak Rasattepe'nin Anıtkabir için ne ölçüde doğru bir karar olduğu çok fazla gündeme gelmez. İnşaatın uzamasının bir nedeni de Rasattepe'nin yumuşak ve alüvyon toprakla kaplı zeminidir. Anıtkabir, zemini bu olumsuzluğuna rağmen oldukça zorlu bir inşa süreci sonunda gerçekleştirildi ve elbette inşaat müelliflerinin titiz çalışmalarını da unutmamak gerekir. Ama yine de Anıtkabir'in sağlamlığı konusunda birtakım iddialar hala devam etmektedir...¹⁰⁴

1.21. Mustafa Kemal Boşanırken Ter Dökmüştü – İpek Çalışlar¹⁰⁵

İpek Çalışlar tarafından hazırlanan bu yazıda, Tarih Vakfı'nda tasnifi yapılmakta olan Necmettin Sahir Sılan'ın arşivinden çıkan, Atatürk'ün boşanırken yazdığı Talak metnini tadil ettiği bilgisinin bulunduğu mektuptan hareketle, Atatürk ve Latife Hanım ayrılığı ile ilgili bilgiler verilmiş, Latife Hanım'ın akrabalarının görüşleri dile getirilerek Talak belgesinin (boşanma belgesi) fotoğrafı ve Latin harflerine tercüme edilmiş sureti yazı içerisinde sunulmuştur.¹⁰⁶ 52- 55. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Kesinleşmiş talakname metni, Mustafa Kemal'in Latife Hanım'ı boşadığını duyurmuyor; karı-kocanın karşılıklı birbirlerinden boşanmaya karar verdiklerini ilan ediyordu. Belli ki, Cumhurbaşkanı, “karısına boş düş” diyen geleneksel erkek konumuna düşmek istememişti. Ne var ki, metin değiştirilmiş de olsa, bu ince ayrıntı,

¹⁰³ Tunç Boran, A.g.m., s.67.

¹⁰⁴ Tunç Boran, A.g.m., s.69.

¹⁰⁵ İpek Çalışlar, “Mustafa Kemal Boşanırken Ter Dökmüştü”, Toplumsal Tarih, c.25, sayı 192, İstanbul 2009, s.52.-55.

¹⁰⁶ İpek Çalışlar, A.g.m., s.52.-55.

dünya basını ve biyografi yazarlarını ikna etmedi. 1925 yazında Medeni Kanun'un çıkmasına ramak kala Mustafa Kemal'in karısını bir hükümet kararnamesi ile boşanmış olması bir skandal biçiminde algılandı...¹⁰⁷

...Talakname metni, İzmir'e milletvekili Ali Rıza Bey tarafından özel bir mektup eşliğinde götürülmüştü. Arkadaşı olan Ali Rıza Bey'i Mustafa Kemal, Latife'nin dayısı Ragıp Paşa'nın kızı Talia Hanım ile evlendirmişti. Şimdi de boşanma sırasında yardımını istiyordu. Ancak ortada ciddi bir sorun vardı, Latife boşanmak istemiyordu. Onu ikna etmek gerekiyordu. Mustafa Kemal Paşa, talakname metni üzerinde belki de bu yüzden titizlenmiş ve yeniden yazmıştı. İzmir'e giden Ali Rıza Bey, Prag Büyükelçisi Vasıf Çınar'ın da yardımıyla Latife'yi talaknameyi kabul etmesi için ikna etti. Talaknameyi kabul ettiğine dair Latife Hanım'dan bir de imza alınmıştı. Latife sanıldığı gibi Anadolu Ajansı'na gönderilmiş sıradan bir bültenle boşanmamış, Mustafa Kemal'e ter döktürmüştü...¹⁰⁸

1.22. Bir Ermeni Atatürk'ün Biyografisini Yazabilir mi? – Cemil KOÇAK¹⁰⁹

Cemil Koçak tarafından hazırlanan bu yazıda, 1939 yılında Ermeni kökenli bir İngiliz vatandaşının Atatürk'ün biyografisini yazma isteğinde bulunması ve bu isteği dönemin Londra'daki Türkiye Büyükelçiliği'ne ulaştırması anlatılmaktadır.¹¹⁰ 9. sayfada bulunan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Efendim, 1939 yılının Haziran ayında bir gün, Türkiye'nin Londra Büyükelçisi Tevfik Rüştü Aras, İngiltere'nin Ankara Büyükelçisi Percy Loraine'nin tavsiyesiyle kendisini ziyaret eden John S. Linell'den söz ediyordu. Konu Sarkis Megherian (Megeryan) adındaki bir Ermeni'ye Atatürk'ün biyografisini yazdırmaktı. İngiliz büyükelçi, “Atatürk hakkında yazılacak bir eserin müellifinin bir Ermeni olmasının bu esere hususi bir kıymet verdireceği”ni özellikle vurgulama ihtiyacını duymuştu. “Bu eserde, bundan başka, Atatürk'ün Türk-İngiliz dostluğunun temellerini atmış olduğu” da vurgulanacak ve “bu dostluğun kıymeti ve manası, İngilizce konuşan

¹⁰⁷ İpek Çalışlar, A.g.m., s.53.

¹⁰⁸ İpek Çalışlar, A.g.m., s.53.

¹⁰⁹ Cemil Koçak, “Bir Ermeni Atatürk'ün Biyografisini Yazabilir mi?”, Toplumsal Tarih, c.26, sayı 195, İstanbul 2010, s.9.

¹¹⁰ Cemil Koçak, A.g.m., s.9.

milletlere anlatılmak istenilecekti.” Talep edilen yalnızca birkaç yüz İngiliz lirası idi. Eğer talep kabul edilirse, yazarın “bazı vesaik ve dosyaları tetkik edebilmesi için imkân” verilmesi de gündeme gelecekti...¹¹¹

...Türk Dışişleri Bakanlığı, konuyu 21 Temmuz’da başbakanlığın bilgisine sundu. Başbakanlık da konunun İçişleri Bakanlığı’na incelenmesini ve bakanlığın görüşünün bildirilmesini 15 Ağustos’ta istedi. Yazışmanın sonucunu ise bilemiyoruz. Bildiğimiz, böyle bir kitabın yazılmamış ve yayınlanmamış olduğudur. Aslında Ermeni bir yazarın Atatürk’ün biyografisini yazması ve yayınlaması, Türkiye’nin tanıtımı açısından elverişli bir proje olarak görülebilirdi. Muhtemelen Ankara bir Ermeni’ye güvenerek, bazı vesikalarını açmayı göze alamamıştı. Müstakbel yazarın kimliği de, projeye ilgi gösterilmemiş olmasının nedeni olabilir. Bir de Atatürk’ün sürekli olarak Doğu’nun önemli şahsiyeti olarak gösterilmesinin nedeni olabileceğini tahmin edebiliriz. Belki de bu kadar oryantalist bir yaklaşım, Ankara’yı tatmin etmemişti.”¹¹²

1.23. En Doğru Bildiğimizden Kuşulanmak – 1: Atatürk Ne Zaman Doğdu? – Mehmet Ö. ALKAN¹¹³

Mehmet Ö. Alkan tarafından kalem alınan bu yazıda, Atatürk’ün doğum tarihi ile ilgili çeşitli kaynaklarda geçen değişik iddialar incelenmiş ve ayrıntılı bilgiler verilmiştir.¹¹⁴ 50- 60. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Atatürk hakkında bilgilerimiz ona gösterilen ilginin yanında oldukça az. Özellikle 1919 öncesi hayatını daha az biliyoruz. Doğum tarihi, doğduğu ev, rüştiye ve idadiye kayıt tarihleri, babasının öldüğü tarih, baba mesleği, ölürken hangi isimle öldüğü gibi konular hala tartışmalı. Örneğin Atatürk’ün doğum yılı ve gününe dair çeşitli tarihler ve rivayetler var. Bunlar arasında 23 Aralık 1296, 23 Aralık 1880, 12 Mart 1881, 4 Ocak 1881, 13 Mart 1881 ve 19 Mayıs 1881 tarihlerine rastlamak olanaklıdır. Hatta en son olarak Savarona’nın siparişi ile ilgili belgelere dayanarak 20 Nisan 1881 tarihi bile ileri sürülmüştür. Bazı kaynaklar da tarih vermek yerine mevsim

¹¹¹ Cemil Koçak, A.g.m., s.9.

¹¹² Cemil Koçak, A.g.m., s.9.

¹¹³ Mehmet Ö. Alkan, “En Doğru Bildiğimizden Şüphelenmek-1: Atatürk Ne Zaman Doğdu?”, Toplumsal Tarih, c.26, sayı 203, İstanbul 2010, s.50.-60.

¹¹⁴ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m.50.-60.

ipuçlarını değerlendirmiştir. “Erbain soğukları devam ederken”, “zemheride”, “kabak kızartması yapılırken”, “kirazlar kızarıırken”, “taç ağaç patlarken”, “Mayıs ayında”... gibi açıklamalar bunlardan bazılarıdır. Hatta bazı yazarlar daha ileri giderek bir araya gelmesi imkânsız “erbain soğukları” ile “kabak kızartma” mevsimini aynı aya mahsus bir özellik olarak gösterme çabasına girişeceklerdir...¹¹⁵

...1947 yılında kurulan Mustafa Kemal Derneği (MKD), 13 Mart 1957’de bir basın toplantısı düzenleyerek Atatürk’ün doğum tarihini 13 Mart 1881 olarak ilan etmişti. Söylendiğine göre kaynak Atatürk’ün kardeşi Makbule Atadan’dı ve bu tarihi resmi doğum günü olarak kabul etmek ve resmi tatil ilan etmek gerekiyordu...¹¹⁶

...Atatürk’ün doğum tarihine ilişkin en erken bilgilerden biri 1922 yılına dayanmaktadır. Enver Benhan Şapolyo, 1922 yılında Zübeyde Hanım’a Atatürk’ün doğduğu ay ve günü sorduğunu, Zübeyde Hanım’ın biraz düşündükten sonra şu cevabı verdiğini yazar: “- O zamanki Hamidiye kâğıtlarına gün ve ay yazılmaz, yalnız yıl yazılırdı. Ben, oğlum Mustafa’yı Erbain soğukları devam ederken doğurdum. Bu doğum benim aklımda kaldığına göre (23 Kânunuevvel 1296) tarihlerine denk düşmektedir.”...¹¹⁷

...Aslında Atatürk’ün doğum tarihine dair bildiğimiz tek şey “96” rakamıdır. Eski tarihle verilen 96 sayısı, 1296 yılının son iki rakamıdır ve tahmin edildiği kadarıyla Rumi yılı vermektedir. Bu tarih, aynı zamanda Atatürk’e dair elimizdeki en eski doğum bilgisinin yer aldığı belgede, Kara Harb Okulu Arşivi, Künye Defteri, No:21’de yer almaktadır...¹¹⁸

1.24. En Doğru Bildiğimizden Kuşkulanmak – 2: Mustafa’dan Kamal’a Atatürk’ün İsimleri – Mehmet Ö. ALKAN¹¹⁹

Mehmet Ö. Alkan tarafından hazırlanan, önceki sayıda birinci bölümü yer alan yazının bu bölümünde, Atatürk’ün hayatı boyunca kullandığı isimler ve bu isimlerin

¹¹⁵ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m.50.

¹¹⁶ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m.51.

¹¹⁷ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m.51.

¹¹⁸ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m.54.

¹¹⁹ Mehmet Ö. Alkan, “En Doğru Bildiğimizden Şüphelenmek-2: Mustafa’dan Kamal’a Atatürk’ün İsimleri”, Toplumsal Tarih, c.26, sayı 204, İstanbul 2010, s.56.-64.

ortaya çıkış hikâyeleri anlatılmıştır.¹²⁰ 56- 64. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Atatürk’ün bütün isimlerinin, Mustafa’nın, Kemal’in, Atatürk’ün ve nihayet Kamal’in ayrı ayrı pek dokunulmamış hikâyeleri var. İlginçtir, Atatürk, ailesinin kendisine koyduğu ilk isimden vazgeçmiş, sonraki bütün isimlerini kendi kendine koymuştur. “Mustafa” isminin yanına önce “Kemal” ismini ekleyecek, rüştiyeden itibaren “Mustafa Kemal” olacaktır. Sonra “Mustafa” kısalır ve “m” (eski deyişle “mim”) harfine dönüşür ve “M[im]. Kemal” olur. Rütbe aldıkça “M. Kemal Bey” ve sonra da “M. Kemal Paşa” olacaktır. Milli Mücadele sırasında Mustafa Kemal Paşa, Gazi unvanını aldıktan sonra da –ki bu unvanı sevdiği anlaşılıyor– artık “Gazi Mustafa Kemal Paşa” veya daha çok “Gazi M. Kemal Paşa” ve nihayet “Gazi Paşa” olarak yazılacak, anılacaktır. Sonunda 1934 yılında Latin alfabesi ile “M” harfinden bile vazgeçecek, Mustafa ismini tamamen ve resmen bırakacaktır. Yalnızca Kemal ismini kabul edecek, soyadı olarak da Atatürk’ü seçecektir. Üstelik birkaç ay sonra Kemal adını da bırakacak, “Kamal” adını alacak buna uygun olarak yeni bir nüfus cüzdanı çıkarılacaktır. Öldüğünde adı Kemal değil, Kamal’dır. Bu yazı biraz da “Kamal” isminin hikayesidir...¹²¹

...Türkiye’de Atatürk’e dair hemen herkesin bildiği, ezberlediği ilk olay “Kemal” isminin verilmiş hikâyesi olsa gerek. Bilindiği gibi bu isim kendisine Selanik Askeri Rüştiyesi’nde okurken matematik öğretmeni tarafından verilmiştir. Atatürk, çocukluğuna ve özel hayatına dair anılarına ilk kez “Gazi Mustafa Kemal Paşa” adıyla 10 Ocak 1922/1338 tarihli Vakit gazetesine, Ahmet Emin (Yalman) Bey’e verdiği uzun röportajda değinmiştir. Bu röportaj çok önemlidir. Zira ilk kez özel hayatına dair bilgilerin yer aldığı bu mülakat, bu tarihten sonra yazılan bütün Atatürk biyografilerinde onun çocukluğuna dair anlatımların temel malzemesini oluşturmuştur. Bu söyleşide “Kemal” isminin hikayesini de anlatmış ve bu anı hemen bir efsaneye dönüşmekte gecikmemiştir...¹²²

...Sonuçta “Kemal”, “Kamal” olmuş ve bir süre de heyecanla kullanıldığı anlaşılmaktadır. Kamal adının 1936 yılı boyunca kullanıldığı, dönemin basınında isminin ya –çoğunlukla– Atatürk ya da “Kamal Atatürk” şeklinde yazıldığı görülür.

¹²⁰ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m.56.-64.

¹²¹ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m.56.

¹²² Mehmet Ö. Alkan, A.g.m.57.

Atatürk 1937 sonuna kadar resmi yazışma ve mektuplarda imzasını Kamal Atatürk olarak kullanmış, 1937 yılından itibaren özel mektuplarını da Kemal Atatürk veya Atatürk diye imzalamıştır. Bununla birlikte Atatürk'ün kütüphanecisi Nuri Ulusu, isim değişikliği günlerinde sık sık kütüphaneye geldiğini ve (Kemal mi Kamal mı) diye kendi kendine konuşarak dolaştığını aktarır. Granda gibi o da “Kamal Atatürk” diye kartvizit bastırıldığını hatırlıyor, ancak pek dağıtılmadığını belirtiyor. Basında 1937 yılının Mayıs ayı itibariyle “Kamal” yerine “Kemal” de yazıldığı, anlaşılan o ki hassasiyetin azaldığı, en azından gazetelerde gerekmedikçe ilk adının kullanılmadığı, Atatürk olarak yazıldığı görülmektedir. Genelde “Kamal”dan “Kemal”e dönüşün başladığı da gözden kaçmamaktadır. Hatta La Turquie Kamaliste olarak adı değiştirilmiş olan resmi yayın organı Aralık 1937’de 21/22. sayısından itibaren yeniden La Turquie Kemaliste adını almıştır. Örneğin Nutuk’un 1938 baskısı da Gazi Mustafa Kemal Atatürk adıyla yapılacaktır. Atatürk, ikinci çıkarttığı nüfus cüzdanında yazdığı isimle, yani “Kamal Atatürk” olarak ölmüştür.”¹²³

1.25. Değerlendirme

Toplumsal Tarih dergisinin 1994 – 2010 yılları arasındaki toplam iki yüz dört sayısı taranmış ve 1. Bölümde “Toplumsal Tarih Dergisinde Atatürk” başlığı altında ele alınabilecek yirmi dört makale tespit edilmiştir. Bu makaleler seçilirken Atatürk’ü veya onun yakın çevresini kişisel olarak ele alan özellikte olmasına dikkat edilmiştir. Makalelere genel olarak bakıldığında büyük çoğunluğunun bilimsel kurallar çerçevesinde, özenle ve titizlikle hazırlanmış olduğu görülmüştür. Fakat sayıları az olmakla birlikte bazı makalelerin, bilimsellikten uzak, subjektif yorumlar ve suçlamalar içerdiği tespit edilmiştir. Bu makaleleri sıralayacak olursak;

İlk sırada, derginin 152. sayısında yer alan, Ayşe Hür tarafından hazırlanan “Mustafa Kemal – İttihatçılık İlişkisi Üzerine: ‘Bir İttihatçı İyi Dosttur, İki İttihatçıdan Korkulur...’” başlıklı makale gelmektedir. Yazar bu makalede Mustafa Kemal’in İttihatçılarla olan ilişkilerini tarihsel süreç içerisinde incelemiş ve ulaştığı sonuçlar ile kendi yorumlarından oluşan bu yazıyı hazırlamıştır. Yazının içerisinde özellikle Atatürk’e yönelik ciddi ithamlar bulunmaktadır. Örneğin: “...*Mustafa Kemal Ocak 1925’te günlüğüne şöyle yazmıştı: “Haksız ve insafsız eleştirilere karşı hoşgörülü*

¹²³ Mehmet Ö. Alkan, A.g.m.62.

değilsek, sert davranıyorsak, bunun nedeni, ülke ve ulus çıkarını her şeyin üstünde görmemizdir” Mustafa Kemal’in sertlikte nereye kadar gidebileceği, Şeyh Said Ayaklanması bahanesiyle 4 Mart 1925’te çıkarılan Takrir-i Sükûn Kanunu ve bunu takiben kurulan İstiklal Mahkemeleri yargılamaları sırasında görüldü. Kanun uyarınca, ilk iş İstanbul’da ve Anadolu’da çıkan onlarca gazete ve derginin kapatılması ve bazı gazetecilerin yargılanması oldu. 3 Haziran 1925’te Şeyh Said isyanına destek verdiği gerekçesi ile TpCF kapatıldı....”¹²⁴ burada Takrir-i Sükun Kanununun ve İstiklal Mahkemeleri’nin Şeyh Said Ayaklanması bahane edilerek oluşturulduğu, aslında bunların muhalif gazeteleri ve muhalefet partisini ortadan kaldırmak amacıyla oluşturulduğuna dair bir iddia var. Bu iddia için hiçbir kaynak ve dipnot gösterilmemiş. Aslında çok ciddi bir itham olan bu iddianın bilimsel kantlarını (varsa eğer) makalede belirtilmemiş. Buradaki iddianın aslında sadece yazarın subjektif ve bilimsel temelden yoksun bir yorumu olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Ayrıca yine aynı makalede başka bir bölümde İzmir Suikasti ile ilgili olaylara değinilmiş ve: “...İddialara göre, suikast Terakkiperver Fırkası Umumi Heyeti (TpCF) tarafından planlanmıştı. Hatırlanacağı üzere fırka, Haziran 1925’te Şeyh Said isyanı ile ilişkilendirilerek kapatılmıştı, ama anlaşılan Mustafa Kemal’in endişeleri hala geçmemişti ki, Başbakan İsmet Paşa’ya Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Cafer Tayyar (Eğilmez), Rüştü ve Mersinli Cemal Paşalar başta olmak üzere tüm terakkiperver paşaların tutuklanmasını ve yargılanmak üzere İzmir İstiklal Mahkemesi’ne gönderilmesini emretti. (Eski başbakan Rauf Bey o sırada yurtdışında olduğu için giyaben yargılanacaktı. Suikasta adı karışan Dr. Adnan Adıvar ise tam o günlerde Fransa’ya gittiği için mahkeme sürecinden kurtulmuştu.)...”¹²⁵ Burada da Mustafa Kemal’in Başbakan İsmet Paşa’ya Kazım Karabekir, Ali Fuat (Cebesoy), Refet (Bele), Cafer Tayyar (Eğilmez), Rüştü ve Mersinli Cemal paşalar başta olmak üzere tüm terakkiperver paşaların tutuklanmasını ve yargılanmak üzere İzmir İstiklal Mahkemesi’ne gönderilmesini emrettiği iddia edilmektedir. Burada yine Atatürk’e yöneltmiş çok ciddi bir itham olduğu görülmektedir. Yazar bu iddiasıyla ilgili de hiçbir kaynak, dipnot veya kanıt göstermemiştir. Bu iddianın inandırıcı olabilmesi için, Mustafa Kemal’in İsmet İnönü’ye bu tutuklamalar ile ilgili verdiği emrin yazılı bir belgesi olması veya bu emir verildiği sırada yanlarında bulunan bir veya birkaç kişinin

¹²⁴ Ayşe Hür, “Mustafa Kemal-İttihatçılık İlişkisi Üzerine: ‘Bir İttihatçı İyi Dosttur, İki İttihatçı’dan Korkulur...’”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 152, İstanbul 2006, s.59.

¹²⁵ Ayşe Hür, A.g.m., s.59.

tanıklığı, veya yalnız iseler en azından İsmet Paşa'nın Atatürk'ten böyle bir emir aldığına dair, beyanının olması ve yazar tarafından bunların kanıt olarak gösterilmesi gerekmektedir. Aksi takdirde yine bir önceki örnekte olduğu gibi bu iddia da yazarın subjektif bir yorumu olmaktan öteye gidememektedir.

Makale içerisindeki diğer bir bölümde ise: “...*Milli Mücadele’yi başarıya ulaştırmak için her türlü ittifakı kurmaktan kaçınmayan Mustafa Kemal ise askeri zaferin kazanılmasından sonra, ileride siyasi rakip olarak ortaya çıkması mümkün tüm dini, etnik ve siyasi unsurlarla birlikte eski İttihatçıları da tasfiyeye yönelmiştir...*”¹²⁶ diyerek Mustafa Kemal’i zaferden sonra siyasi rakip olarak ortaya çıkması muhtemel tüm dini, etnik ve siyasi unsurlarla birlikte eski ittihatçıları da tasfiyeye yöneldiğini iddia etmektedir. Yazar yine bu iddiasını kanıtlayabilecek bir belge, kaynak ve dipnot göstermemiştir. Bu iddia da yine Mustafa Kemal dini, etnik ve siyasi olarak eski ittihatçıları da içine alan büyük bir tasfiye hareketine girişmekle itham edilmektedir. Fakat kanıt olmadan yapılan ithamlar daha önce de söylediğimiz gibi yazarın subjektif yorumdan ibaret olmakla birlikte ne yazık ki makalenin bilimsel açıdan değerini ve inandırıcılığını büyük oranda yok etmektedir.

Derginin 153. sayısında yer alan yine Ayşe Hür’e ait olan “Dersimiz: Atatürk Korkar mı?” başlıklı makalede yazar, Demokrat Parti döneminde çıkarılan ve bugün hala yürürlükte olan Atatürk’ü Koruma Kanunu, nedeniyle yargılanan ve ceza alan kişilerden bahsetmekte ve “Latife Hanım” kitabının yazarı İpek Çalışlar’ın da kitabında geçen bazı ifadeler yüzünden bu yasa kapsamında yargılandığından bahsederek yasayı ciddi şekilde eleştirmektedir. Yazının içerisinde yer alan bir bölümde : “...*Ama İpek Çalışlar’ın amacının Mustafa Kemal’in zaafalarını ortaya çıkarmak ve daha ileri gidip küçük düşürmek olduğunu ileri sürmek, sadece “zihin okumak” gibi gayri-bilimsel yöntemlerle mümkün. Ancak daha vahim ve marazi olanı, Mustafa Kemal başta olmak üzere tüm tarihi şahsiyetlerle ilgili, resmi tarihin onayladığı portrelerin dışına her çıkıldığında, eylemi yaparı kötü niyetli ya da vatan haini ilan etmek...*”¹²⁷ İpek Çalışlar’ın kitabı yazmaktaki veya kitapta yargılanmasına sebep olan ifadeleri kullanmasının nedeninin, Mustafa Kemal’i küçük düşürmek olduğunu ileri sürmenin (sadece “zihin okumak” gibi gayri-bilimsel yöntemlerle mümkün) olduğunu söylüyor ve bu yaklaşımı eleştiriyor. Fakat çok ilginçtir kendisi gayri-bilimsel bulduğu zihin

¹²⁶ Ayşe Hür, A.g.m., s.61.

¹²⁷ Ayşe Hür, “Dersimiz: Atatürk Korkar mı?”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 153, İstanbul 2006, s.9.

okumak yöntemini aynı yazının içerisinde bir başkası için kullanabiliyor. Yazının ilk paragrafında Atatürk'ü Koruma Kanunu'nu çıkarılış sürecinden bahsederken şöyle bir ifade kullanıyor: “...Söz konusu kanun, o tarihlerde Atatürk heykellerine saldıran Ticaniler adlı tarikatın neden olduğu gerginlikten siyasi fayda sağlamayı hedefleyen Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın kişisel gayretleri ile 31 Temmuz 1951'de yürürlüğe konmuştu...”¹²⁸ Burada Celal Bayar'ın Atatürk'ü Koruma Kanunu'nun çıkarılmasında gerginlikten “siyasi fayda sağlamak için” kişisel gayret göstererek kanunun çıkarılmasını sağladığı iddia edilmektedir. Celal Bayar'a yöneltilen siyasi fayda sağlamak düşüncesinde olduğu iddiasını ve ithamını kanıtlayan hiçbir kaynak, belge veya dipnot verilmemiştir. Bu itham da yazarın subjektif bir iddiası olarak kalmıştır. İpek Çalışlar'a karşı yapılan niyet okuma yönteminin gayri-bilimsel olduğunu belirterek bunu eleştirirken kendisi, aynı niyet okuma yöntemini bugün hayatta olmayan ve dolayısıyla da kendisini savunma ve iddialara cevap verme şansı bulunmayan Celal Bayar'a yapmaktadır. İpek Çalışlar bugün hayattadır ve kendisine yöneltilecek ithamlara gerekirse hukuki yolları da kullanarak cevap verebilecek şansa sahiptir. Fakat yazarın “siyasi fayda sağlamakla” itham ettiği Celal Bayar hayatta değildir. Bu yüzden yazarın sergilediği bu tavrın maalesef bilimsellikten ve objektif bakış açısından çok uzakta olduğunu üzümlere belirtmek istiyoruz.

Diğer bir makale ise derginin yine 153. sayısında yer alan ve aynı zamanda kapak konusu olan, Rıfat N. Bali'nin hazırladığı “Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporu: Atatürk'ün Dine Bakışı” başlıklı makaledir. Bu makalede yazar, bir dönem Türkiye'de Amerika'nın büyükelçiliğini yapmış olan ve Atatürk'le görüşme fırsatını elde eden General Charles H. Sherrill'in, Atatürk'le ilgili yazdığı ‘Sherrill'in A Year's Embassy To Mustafa Kemal’ isimli kitabından bahsetmekte ayrıca Sherrill'in kitap çıkmadan önce Atatürk'le yaptığı mülakatın kitabına almadığı fakat bir raporla Amerikan Dışişleri'ne bildirdiği gizli kısımlarını yazının içerisinde sunmaktadır. Bu gizli kısımlarda Sherrill'in Atatürk'le ilgili çok ciddi iddiaları var. Örneğin: “...Bu çerçevede yakın tarihte cereyan eden Bursa hâdisesi üzerinde serbestçe konuştu. Bu hadise Türkler tarafından değil üç yabancı tarafından çıkarılmıştı: bir Arnavut, bir Bulgar ve bir Rus. Hatta Üçüncü Enternasyonal tarafından kışkırtıldığını da ima etti. Muhtemelen sıkıntı verecek bu siyasi hareketi basit bir dil meselesine, ezanın Arapça yerine Türkçe okunması haline dönüştürerek gösterdiği siyasi maharetten ötürü

¹²⁸ Ayşe Hür, A.g.m., s.8.

kendisine iltifatta bulundum. Bu sözlerim Kuran'ın Arapçadan Türkçeye tercüme edilmesi için nasıl ve neden telkinde bulunduğu konusunda konuşmasına sebep oldu ve bu mevzuda yepyeni bir ufuk açtı. Türk halkının uzun zamandan beri ezberden okuduğu bazı Arapça duaların gerçek manasını anladığı zaman tiksineceğini söylüyor. Kuran'dan alınan bir Arapça bölüm okudu. Bu duada Hz. Muhammed amcası ile amcakızının yaptıkları bir şeyden ötürü cehenneme gitmeleri için beddua eder. "Düşünen bir Türk'ün böylesi bir duayı okumaktan elde edeceği dini ilhamı veya dine ilgi göstermesini tahayyül edebilir misin?" dedi. Bu fikrini geliştirdikçe ben de git gide Kuran'ın Türkçe okunmasını teşvik etmesinin sebebinin Kuran'ın Türkler arasında gözden düşmesi olduğu neticesine varıyorum..."¹²⁹ Burada Sherrill Atatürk'ün "Türk halkının uzun zamandan beri ezberden okuduğu bazı Arapça duaların gerçek manasını anladığı zaman tiksineceğini söylediğini" iddia ediyor ve kendisine Atatürk'ün Kuran'dan bir bölümü ve manasını okuduğunu daha sonra bu duayla ilgili Atatürk'ün "Düşünen bir Türk'ün böylesi bir duayı okumaktan elde edeceği dini ilhamı veya dine ilgi göstermesini tahayyül edebilir misin?" şeklinde bir soru yönelttiğini bu soru üzerine Sherrill, Atatürk'ün bu fikrini geliştirdikçe Kuran'ın Türkçe okunmasını teşvik etmesinin sebebinin Kuran'ın Türkler arasında gözden düşmesi olduğu neticesine vardığını belirtiyor. Sonra yine devam ediyor "...Daha sonra umumi ve şaşırtıcı bir beyanda bulunarak Türk halkının gerçekte hiçbir şekilde dindar olmadığını, aralarından camilere giden az sayıda kişinin alışkanlıktan veya yüksek sesle söylenen duaların cezbine kapılarak camiye gittiğini ileri sürdü. Gayet saygılı bir şekilde bu bakışıyla mutabık olmadığını, eşimle birlikte yaşadığımız tecrübeyi anlattım. İki Türk arkadaşımızın daveti üzerine 23 Ocak öğleden sonra geç saatlerde Ayasofya Camii'ne gidip Kadir Gecesi'ne şahit olduk. O'na yüzde yirmisi askerî üniformalı on bin mümin tarafından doldurulan camiinin ne kadar kalabalık olduğunu, bütün müminlerin tam bir saat boyunca Gazi'nin de varlığını kabul ettiği Tanrı'ya doğrudan yönelttikleri dualarla nasıl yoğun bir şekilde ibadet ettiklerini anlattım..."¹³⁰ Burada da Atatürk'ün "Türk halkının aslında dindar olmadığını, aralarından camilere giden az sayıda kişinin, alışkanlıktan veya yüksek sesle söylenen duaların cezbine kapılarak camiye gittiğini ileri sürdüğünü" iddia ediyor. Hatta kendisi Atatürk'e bu fikrine katılmadığını belirterek Kadir Gecesi Ayasofya Camii'ne gittiğini ve orada yüzde yirmisi askeri üniformalı olan

¹²⁹ Rifat N. Bali, "Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherrill'in Raporu: Atatürk'ün Dine Bakışı", Toplumsal Tarih, c.22, sayı 153, İstanbul 2006, s.19.

¹³⁰ Rifat N. Bali, A.g.m., s.19.

on bin müminin ibadet ederken gördüğünü ve tüm bunları Atatürk'e anlattığını iddia ediyor. Yani Sherrill'in iddiasına göre, Türk Milletinin içinden çıkan, hayatını milletine adayan, belki de dünyada Türk milletini en iyi tanıyan ve anlayan Mustafa Kemal, Türk halkının ne kadar dindar ve dinine bağlı olduğunu yıllardır Türkiye'de bulunmasına rağmen anlayamamış, fakat kendisi Türkiye'de ancak bir yıl bulunan Sherrill, Ayasofya Camii'ne giderek bir gecede Türk halkının dindarlığını Atatürk'ten daha iyi anlamış ve hatta Atatürk'e de bir anlamda öğretmek için (!) sözde bunları anlatmış.

Bunlar tabi ki General Sherrill'in iddiaları ve bu iddialarının gerçek olup olmadığını sorabileceğimiz tek kişi olan Atatürk ne yazık ki bugün hayatta değil. Ayrıca bu iddiaları Atatürk ile ilgili yazdığı kitapta (Sherrill'in A Year's Embassy To Mustafa Kemal) yayımlamıyor. Bir rapor olarak Amerikan Dışişlerine bildiriyor. Atatürk öldükten yıllar sonra bu gönderilen rapor ortaya çıkıyor. Anladığımız kadarıyla Sherrill Atatürk'le yapılan bu mülakatı herhangi bir ses kayıt cihazına kaydetmemiş. Yani böyle bir kayıttan makalede bahsedilmiyor. Ayrıca, Sherrill'in bu iddialarını yazılı olarak içeren ve Atatürk'ün kendi imzasını taşıyan bir belgenin varlığı da söz konusu değil. Yukarıda ifade ettiğimiz gibi Atatürk'ün kendisi hayatta olmadığı için bu iddiaların gerçekliğini ona da sorma şansımız yok. Geriye ne kalıyor? Sadece General Sherrill'in yayımlanan kitabına bile almadığı Atatürk öldükten yıllar sonra ortaya çıkan, Amerikan Dışişleri Bakanlığına yazılmış bir rapor. Ayrıca Sherrill'in bir diplomat olduğunu ve bütün sözlerinde, davranışlarında ve verdiği beyanatlarda doğal olarak kendi ülkesinin menfaatlerini düşüneneğini unutmamalıyız. General Sherrill'in yazılarından bir bilim adamının titizliğini ve objektifliğini beklememeliyiz. General Sherrill'in iddialarının Atatürk'ün tüm yaşamı göz önüne alınarak değerlendirildiğinde ve Atatürk'ün din alanında yaptığı reformlar, İslamiyet ile ilgili söylediği ve yazdığı yüzlerce söz düşünüldüğünde, Sherrill'in hiçbir bilimsel temele dayanmayan ve hiçbir kanıtı bulunmayan bu iddialarının gerçek dışı ve hayal mahsulü olduğu görülmektedir.

Ancak makaleyi kaleme alan yazar bu belge hakkında bizimle farklı düşünmektedir. *"...Sherrill'in kitabı Kurtuluş Savaşı'nı, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu ve devrim kanunlarını anlatan klasik bir yapıya sahip. Kitabı ilginç kılan kısım ise, Atatürk'ün dine bakışını içeren bölüm. Kitabının bu bölümünde Sherrill, Atatürk ile Cumhurbaşkanlığı Köşkü'nde yaptığı uzun mülakata yer vermiş, ancak Atatürk'ün sözlerinin bir kısmını kitaba almamış. Bunu da, "Din konusundaki şahsi görüşleri hususunda söylediklerinin tamamına burada yer vermek hiç doğru olmaz,"*

satırlarıyla dile getirmiş. Ancak Sherrill bir diplomat ve tarihçinin, tarih önünde sorumlu olduğunu unutmamış ve kitabının yazım safhasında Atatürk ile yaptığı ve kitabına sadece bir bölümünü aldığı görüşmeyi Amerikan Dışişleri Bakanlığı'na gönderdiği raporda ayrıntılı bir şekilde yer vererek tarihe mal etmiş. Kitabında belirtmekten imtina ettiği bilgilerin yer aldığı bu görüşme raporu, Atatürk hakkında yazılan biyografilerde de yer almayan ilk elden bilgileri ihtiva etmekte...¹³¹ Yazar burada Sherrill'in kitabına almadığı bölümleri Amerikan Dışişleri bakanlığına gönderdiği raporda ayrıntılı olarak yazmasını “ tarihe mal etmek” olarak tanımlamış, raporun içerdiği bilgilerin Atatürk hakkında yazılan biyografilerde yer almayan ilk elden bilgiler ihtiva ettiğini belirtmiştir. Ancak makalenin hiçbir yerinde raporda yer alan bu iddiaların gerçekliğinin şüpheli olduğu, General Sherrill'in elinde iddialarını doğrulayabilecek başka herhangi bir kanıtının olup olmadığı sorgulanmamıştır.

Böyle bilimsel temelden yoksun bir belgenin yazar tarafından sanki yüzde yüz doğruluğu kanıtlanmış bir belge gibi önemsenmesi ve böyle lanse edilmesi tarafımızca yadırganmış ve bilimsellikten uzak bir davranış olarak değerlendirilmiştir. Ayrıca bu makalenin derginin kapak konusu yapılması ve kapakta büyük puntolarla “ Atatürk'ün Dine Bakışı ” yazılarak¹³² belgenin gerçekten Atatürk'ün dine bakışını yansıtan doğruluğu kanıtlanmış bir belge gibi sunulması, derginin okurlarını da yanıltabileceğinden bilimsel tarihçilik anlayışından uzak bir yaklaşım olarak görülmüştür.

¹³¹ Rifat N. Bali, A.g.m., s.15.

¹³² Bkz. Ekler, Ek.1. s.204.

İKİNCİ BÖLÜM

TOPLUMSAL TARİH DERGİSİNDE ATATÜRKÇÜLÜK (1994-2010)

2.1. O Zaman Öyle Mi Gerekiyordu? – Mete TUNÇAY (Kitap Eleştirisi) ¹³³

Mete Tunçay'ın kaleme aldığı bu yazıda, Prof. Dr. Ahmet Taner Kışlalı'nın “Atatürk’e Saldırmanın Dayanılmaz Hafifliği” isminde basılan kitabına yönelik eleştirilerini ve kitap üzerinden “Kemalizm” ve “Atatürk” ile ilgili düşüncelerini açıklamaktadır. Mete Tunçay yazısında 2'nci Cumhuriyetçilerden olmadığını fakat yakın geçmişe yönelttikleri eleştirileri haklı bulduğunu belirtiyor. Fakat öngördükleri siyasal demokrasinin ancak liberal kapitalizm temeli üstünde var olabileceği inançlarını paylaşmadığını da sözlerine ekliyor. Türkiye koşullarında siyasal liberalizme evet, ekonomik liberalizme hayır dediğini açıkça ifade ediyor. Yazı 62 - 64 sayfaları arasında yer alıyor. 63. sayfada Ahmet Taner Kışlalı'nın kitabının kapak fotoğrafı yer almakta. Yazıda öne çıkan bazı bölümler şunlardır:

“...Atatürk'ün ne yapmak istediğini, söylemeyi “münasip” gördüklerinden çıkarabilir miyiz? Emin değilim. Cumhuriyet'ten demokrasiyi anlıyormuş. Kendi zamanında yapılanlar, pek öyle görünmüyor. Türk Dil ve Tarih Kurumlarını “siyasal iktidarların etkisinden uzak, bağımsız bir yapıda oluşturmuş.” Bu kurumların 12 Eylül döneminde uğratıldıkları dönüşüme ben de kızgınım; fakat Atatürk zamanında kültürel özerklik araçları olduklarını kabul etmem olanaksız. Bunlar, bütün eğitim sistemi gibi, o zamanki rejim propagandasının kurumları idiler. Elli yıl sonra daha kötüye değiştirilmeleri, başlangıçta doğru yolda olduklarını göstermez.¹³⁴

Ona göre, “bu ülkede Atatürk'ü yıkarak olumlu bir şeyler yapılabileceğini sananlar” yanılıyormuş. “Atatürk'ü yıkmak” ne demek? Evet, uydurma belgelerle onun nesebini falan karıştıranlar olduğunu ben de biliyorum. Elbette, onlardan yana değilim. Ama, ortada yıkılması gereken bir şey var: Kişi tapısı. Bu yaşadıkça –ki gayet diri görünüyor- , Türkiye’de demokrasinin gelişmesi olanaksızdır.¹³⁵

¹³³ Mete Tunçay, “O Zaman Öyle Mi Gerekiyordu?” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 1, İstanbul 1994, s.63

¹³⁴ Mete Tunçay, A.g.m., s.63.-64.

¹³⁵ Mete Tunçay, A.g.m., s.64

Kışlalı'ya göre Kemalist milliyetçiliğin içe yönelik hedefi çağdaş bir ulus yaratmaktır. Bu milliyetçilik, ırkçı ve ümmetçi olmayan, çoğulcu ve ilerici, hümanist bir milliyetçiliktir. Keşke, bunlar doğru olsaydı. O zaman belki hala Kürt sorununu yaşamazdık. Kışlalı bu anlayışta ulusun öğelerinin ortak tarih, ortak dil ve ortak kültür olduğunu söylüyor. Çelişkiler, bence işte bu noktalarda. Cumhuriyet döneminde laiklik adı altında uygulanan siyaset çizgisi, Türkiye insanları arasındaki başlıca tutunum (cohesion) ögesi olan dini zedeledi. Milliyetçilik de, onun yerini tutamadı. Türkleştirme (bizim Arapların özellikle Meşrutiyet İttihatçılarının zorlamasından yakındıkları tatrik) başarılı olamadı. Sonuç ortada.¹³⁶

Milliyetçiliğin insanlığa sadece bela getirdiğini düşünüyorum. Şovenlik, eleştirel yetilerimizi köreltir, bizi alacağına şahin vereceğine karga haline getirir. Jivkov Bulgaristan'ındaki Türkleri Bulgarlaştırma zulmüne karşı çıkan insanlar, Türkiye'de Kürtlerin kendi çocuklarına diledikleri gibi isim koymalarının engellenmesini doğal sayarlar.¹³⁷

2.2. Tek Parti Yönetimi'nde Halka Yönelik Propaganda: İnkılâp ve İstiklal Konferansları – Hakkı UYAR¹³⁸

Hakkı Uyar tarafından kaleme alınan yazıda, propaganda'nın genel olarak tanımı yapılmakta daha sonra Türk Devrimi'nde propagandanın nasıl ve ne şekilde yapıldığına değinilmektedir.¹³⁹ Özellikle 1930'larda halka, Türk Devrimi'ni anlatmak ve benimsetmek için yapılan faaliyetler sıralanmakta ayrıca İnkılâp ve İstiklal Konferansları hakkında detaylı bilgiler verilerek, konferansların içeriğine dair çarpıcı örnekler sunulmaktadır.¹⁴⁰ 52-56. sayfalar arasında yer alan yazının önemli noktaları şunlardır:

“ ...Propaganda, bazı siyasal ve toplumsal düşünceleri ya da dogmaları geniş toplumsal kesimlere kabul ettirmek amacıyla, kamuoyunun bilinçli ve sistemli bir şekilde işlenmesidir. Bir modernleşme/çağdaşlaşma hareketi olan Türk Devrimi de, diğer birçok devrim hareketlerinde de görüldüğü gibi, toplumsal tabanda

¹³⁶ Mete Tunçay, A.g.m., s.64

¹³⁷ Mete Tunçay, A.g.m., s.64

¹³⁸ Hakkı Uyar, “Tek Parti Yönetimi'nde Halka Yönelik Propaganda: İnkılâp ve İstiklal Konferansları”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 17, İstanbul 1995, s.52.-56.

¹³⁹ Hakkı Uyar, A.g.m., s.52-56.

¹⁴⁰ Hakkı Uyar, A.g.m., s.53-54

benimsenmek/kabul görmek amacıyla, Cumhuriyet rejiminin ve devrimlerin propagandasını yaparak, halkı bunlara ısındırmaya çalıştı...¹⁴¹

...Konferansları CHP Genel İdare Heyeti düzenledi. İnkılap ve İstiklal konularını kapsayan konferanslar CHP milletvekilleri, CHP il başkanları ile il ve ilçe yönetim kurulu üyeleri, akademisyenler, Halkevi başkan ve yönetim kurulu üyeleri, belediye başkanları, öğretmenler, bürokratlar ve diğer aydınlar tarafından verildi. Konferansçuların bir bölümü CHP Genel İdare Heyeti tarafından belirlenirken, diğer bölümü de yerel CHP örgütlerince atandı.

Devrim ve Erkinlik Konferansları da denilen İnkılap ve İstiklal Konferansları iki ayrı bölüm halinde verildi. Bu konferansları vermekle görevlendirilenler gittikleri şehirlerde genellikle ilk gün “inkılap” konusunu anlatıyorlardı. Ertesi gün de “istiklal” konusunu işliyorlardı. Ülkenin birçok il ve ilçelerinde düzenlenen konferanslar, Halkevi veya sinema salonlarının yanı sıra şehir meydanlarında da veriliyordu. Basın taramalarından edindiğimiz izlenime göre, konferanslara o yörenin üst düzey yöneticilerinden başka geniş halk kitleleri de dinleyici olarak katılıyordu...¹⁴²

...Çeşitli illerde farklı konuşmacıların verdikleri konferansları karşılaştığımızda konuşmaların içeriklerinin hemen hemen aynı olduğu ya da benzediği görülmektedir. Aralarındaki farklar ise yerel konularla ilgilidir. Örneğin konuşmacı eğer Erzurum’da ise, Kurtuluş Savaşı’nda Erzurum’un, Balıkesir’de ise, Balıkesir’in yerinden söz etmektedir...¹⁴³

...Konferanslarda milliyetçilik ilkesi önemle işlenmiştir. Bu dönemin milliyetçilik anlayışı Turancılığı reddeder, Misak-ı Milli ile sınırlıdır. M. Kemal’e göre, “Millet, dil, kültür ve mefkûre birliği ile birbirlerine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyettir”...¹⁴⁴

...İnkılap ve İstiklal Konferanslarında etnik unsurlara ilişkin yer alan görüşler, doğal olarak Kemalist milliyetçilik anlayışına uygundur. Turancılık reddedilmekte ve bir üst Türk kimliği yaratılmaya çalışılmaktadır...

...CHP’nin düzenlediği İnkılap ve İstiklal Konferansları, bu dönemde devletin resmi görüşünü yansıtmaktaydı. Zaten konferansları düzenlenmesinden kısa bir süre

¹⁴¹ Hakkı Uyar, A.g.m., s.52

¹⁴² Hakkı Uyar, A.g.m., s.53

¹⁴³ Hakkı Uyar, A.g.m., s.54

¹⁴⁴ Hakkı Uyar, A.g.m., s.54

sonra Parti-Devlet özdeşliği sağlandı. Parti, devletin tamamen kontrolüne girdi. Haziran 1936'da İçişleri Bakanı CHP Genel Sekreterliğine, valiler de CHP il başkanlıklarına getirildi...¹⁴⁵»

2.3. “Genç Türkler, Milli Mücadele, Kemalizm, Türk Devrimi ve İslam Dünyası” – Cemil KOÇAK¹⁴⁶

Cemil Koçak tarafından hazırlanan yazıda, editörlüğünü, İskender Gökalp ve François Georgeon'un yaptığı, Cüneyt Akalın'ın Türkçeye çevirdiği, Arba Yayınları tarafından 1992 yılında İstanbul'da yayınlanan “Kemalizm ve İslam Dünyası” isimli kitap üzerinde yapılan incelemenin sonuçlarına yer verilmiştir. Kitabın özensiz bir çeviriye, kötü bir sayfa düzenine ve dizgiye sahip olması sebebiyle yeterince ilgi görmediği ve kitapçıların arka raflarında kaderine terkedildiği fakat içerdiği bilgiler bakımından üzerinde durulmaya değer bir çalışma olduğu belirtiliyor.¹⁴⁷ Kitabın esas itibarıyla, Genç Türkler'in, Milli Mücadele'nin, Kemalizm'in, ve Türk Devrimi'nin İslam Dünyası üzerindeki etkilerini ve yankılarını inceleyen sekiz ayrı tebliğden oluştuğu ifade edilmektedir.¹⁴⁸ 53 – 54. Sayfalar arasında yer alan yazının, öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“... İlk tebliğ Georgeon'a ait... Bu metinde, yazar, Genç Türk/İttihat Terakki hareketinin İslami Dünya ve İslam Ülkeleri üzerindeki etkilerini kuşbakışı toparlamaya çalışıyor. Daha sonra da, kendisinden sonra gelecek tüm metinlerin esas temalarına değiniyor ve ana sorunları ile yanıtları saptamaya çalışıyor...¹⁴⁹

... Georgeon, Kemalizm'in İslam Dünyası üzerindeki etkilerini ele alırken, bunu iki ayrı döneme ayırarak yapmanın anlamlı olacağını belirtiyor. İlk dönem 1919-1924, ikinci dönem ise 1924-1938'dir. “Bu iki zaman dilimi, Hilafet'in kaldırılması ile, birbirinden ayrılmıştır.”

1922-1923 yıllarında Mustafa Kemal, İslam Dünyası'nın “en popüler kişisi” dir. Çünkü, zafer, “her şeyden önce, İslam'ın Hristiyanlığa karşı kazandığı bir zafer olarak” algılanıyordu. Diğer yandan Milli Mücadele de, kendisini, İslam Dünyası'na bir İslam

¹⁴⁵ Hakkı Uyar, A.g.m., s.55

¹⁴⁶ Cemil Koçak, “Genç Türkler, Milli Mücadele, Kemalizm, Türk Devrimi ve İslam Dünyası” Toplumsal Tarih, c.4, sayı 19, İstanbul 1995, s.53.-54.

¹⁴⁷ Cemil Koçak, A.g.m., s.53.-54.

¹⁴⁸ Cemil Koçak, A.g.m., s.53.

¹⁴⁹ Cemil Koçak, A.g.m., s.53.

hareketi olarak sunmaya çalışıyordu. “Hilafet’in kaldırılması, Türkiye’nin Müslüman geçmişinden kopuşun ve İslam Dünyası’nın geri kalan bölümü ile ilişkilerini köklü biçimde değiştirmenin de bir aracı idi.”¹⁵⁰

Bundan sonra Türkiye, o zamana değin kendisini şiddetle desteklemiş olan ve kendisine hayran İslam Dünyası ile ilişkilerini radikal bir biçimde koparacaktır. Ama bu kopuşu da genelleştirmemek gerekir. İslam Dünyası’nın tutucu kanadı Mustafa Kemal’i ve Türk Devrimi’ni mahkum ederken , pek çok yerde de Kemalizm’i destekleyen gruplar ortaya çıkacaktır. Mustafa Kemal’in popülerliği ve itibarı hala çok büyük olmaya devam etmekle birlikte, görüntüsü yavaş yavaş değişti. Muzaffer Şef, ‘İslamın kahramanı’ tipi, yerini giderek daha sivil ve dünyevi bir tipe bıraktı: Bir dizi cesur reform sayesinde, ülkesini birkaç yıl içinde ortaçağdan modern uygarlığa geçiren devlet adamı tipine...¹⁵¹

...Günümüzde hayli gündemde olan Cezayir üzerine olan tebliğde ise, sorun şöyle özetleniyor: “Kemalizm’den değil, Kemal’in, Gazi’nin etkisinden söz edilebilir. Cezayir’liler, yalnızca işgalciye karşı direnişin sürecini akıllarında tutmuşlar, (fakat) Kemalist önlemlerin içeriğini unutmak istemişlerdir.” Türk Devrimi’nin Malezya’daki etkileri de son tebliğde ele alınıyor. Genel olarak bakıldığında, yakın dönem siyaset maceramızın İslam dünyası üzerindeki yankılarını ve tepkilerini kısaca ve kuşbakışı olarak izlemek hayli yararlı...¹⁵²

2.4. Türk Ulusçuluğunda İrkçı Temalar: 1930 ve 1940’ların Türkçü Akımı – Günay Göksu ÖZDOĞAN¹⁵³

Günay Göksu Özdoğan tarafından kaleme alınan yazıda, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşuyla birlikte başlayan Türk ulusçuluğundan, bu ulusçuluğun daha çok resmi devlet milliyetçiliğiyle ve dolayısıyla Kemalizm’le özdeşleştirildiğinden, Kemalist ulusçuluğun Türk ulusunun siyasi tanımı ve tarihi etnik kökeni konusunda benimsediği söylemin, izlediği tavır ve sergilediği ideolojik arayış

¹⁵⁰ Cemil Koçak, A.g.m., s.53.

¹⁵¹ Cemil Koçak, A.g.m., s.53.

¹⁵² Cemil Koçak, A.g.m., s.54.

¹⁵³ Günay Göksu Özdoğan, “Türk Ulusçuluğunda İrkçı Temalar: 1930 ve 1940’ların Türkçü Akımı”, Toplumsal Tarih, c.5, sayı 29, İstanbul 1996, s.19.-24.

açısından çelişkiler içine düştüğünden bahsedilmiştir.¹⁵⁴ Otuzlu yılların başından itibaren devletin ulusçuluk anlayışına ve politikasına muhalif yeni Türkçülük akımlarının ortaya çıkmasından ve bu akımların içinde Nihal Atsız'ın fikirlerinden ve öneminden söz edilmekte ayrıca yine bu dönemde ortaya çıkan muhalif Türkçü akımlardan bir diğerinin temsilcisi olan Reha Oğuz Türkkân hakkında bilgi verilmekte ve Nihal Atsız ile ayrıldıkları noktalar ifade edilmektedir.¹⁵⁵ 19-24. Sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan noktalarından bazıları şunlardır:

“ Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşuyla birlikte Türk ulusçuluğu daha çok resmi devlet milliyetçiliğiyle ve dolayısıyla Kemalizm'le özdeşleştirilmiştir. Bir anlamda Türk ulusçuluğunun doğuşu ve önemi Kemalist ulusçuluğun ilkeleri ve kazanımları doğrultusunda yorumlanmış; tek parti dönemi de resmi ideoloji ve söylem dışında farklı ulusçu temaların yaygınlaşmasına izin vermemiştir...¹⁵⁶

...Türk Ulusçuluğu'nun diğer ilginç bir yönü de Kemalist ulusçuluğun Türk ulusunun siyasi tanımı ve tarihi etnik kökeni konusunda benimsediği söylem, izlediği tavır ve sergilediği ideolojik arayış açısından içine düştüğü çelişkiler olmuştur. Bu çelişkilerin bir kısmının dışlamaya çalıştığı pantürkist ve ırkçı siyaseti çağrıştırıyor olması ayrıca kayda değer bir olgudur. Resmi Türk ulusçuluğunun ırka, etnik kökene dayalı ulus anlayışını reddeden ve Fransız modeline uygun yurttaşlar birliğine dayandığı ileri sürülmüştür. Bu durumda Türklük de kabaca Türkiye vatandaşlığı olarak yorumlanmıştır. Başka bir deyişle Türklüğün siyasi ulusun adı olduğu ve etnik içerik taşımadığı iddia edilmiştir...¹⁵⁷

...Yüksek Muallim Mektebi ve 1930 Edebiyat Fakültesi mezunu olan Nihal Atsız Türkiyat Enstitüsü'nde iki yıl boyunca (1931-33) Fuad Köprülü'nün asistanlığını yapmış ve aynı zamanda Zeki Velidi Togan'ın öğrencisi olmuştur. Nihal Atsız'ın Türkçü yayın faaliyetinin başlangıcı sayılan Atsız Mecmua (15 Mayıs 1931-25 Eylül 1932) aynı zamanda Türk Ocakları'nın kapatılmasından hemen bir ay sonra yayınlanmaya başlayan ilk (aylık) Türkçü dergidir. Nihal Atsız'ın esas kamuoyunda adını duyurması ise Birinci Türk Tarih Kongresi'nde Dr. Reşit Galip ile Togan arasında geçen tartışmada hocasının tarafını tutmasıyla başlamıştı. Atsız'ın resmi görüşe karşı çıkması hem İstanbul Üniversitesi'ndeki görevini kaybetmesi hem de Atsız Mecmua'nın kapanmasıyla sona

¹⁵⁴ Günay Göksu Özdoğan, A.g.m., s.19.-24.

¹⁵⁵ Günay Göksu Özdoğan, A.g.m., s.20.-23.

¹⁵⁶ Günay Göksu Özdoğan, A.g.m., s.19.

¹⁵⁷ Günay Göksu Özdoğan, A.g.m., s.19.

ermiştir. Orta Asya'dan batıya göçlerin tarihi ile ilgili bu tartışmada Togan'ın Orta Asya Türkleri'nin Hitit, Sümer ve Mısır gibi uygarlıkların atası olduğu görüşüne katılmaması aynı zamanda Togan'ın da Türkiye'den ayrılarak Viyana'ya yerleşmesiyle sonuçlanmıştı...¹⁵⁸

...Nihal Atsız Türk milletini Türk ırkına eşitleyen görüşleri doğrultusunda aynı zamanda açıkça Türk kanı taşımayanların veya "Türkümsü" olanların Türklüğe ve Türk devletine sadakatinden kuşku duyulması gerektiğini ifade etmektedir. Osmanlı'nın kaybettiği savaşların sorumlusu olarak bazı Rumeli kökenli kumandanlardan söz ettiği gibi Arnavut, Çerkez, Arap asıllı veya Giritli ya da Ermeni dönmesi yöneticilerle, Kürt milliyetperveri, Yahudi asıllı ve Selanikli Yahudi dönmesi aydınlar olarak adını saydığı birçok Osmanlı ve Türkiye Cumhuriyeti seçkinini de ihanetle suçlamaktadır. Nihal Atsız için Türkiye sınırları içinde en makbul unsur kanı karışmamış, tercihen de Sivas'ın batısındaki yörelerden gelen Anadolu köylüsüdür...¹⁵⁹

...Türkkan'ın Nihal Atsız'ın çizgisine ters düşen ve Atsız tarafından çokça eleştirilen bir iddiası da Sümer, Hitit, Mısır, Yunan ve Roma gibi büyük uygarlıkların da Orta Asya'dan göç eden Türk ırkının eseri olduğudur. Atsız, Türkkan'ın Gürcüleri Türk ırkına dahil etmesini de alayla karşılamıştır. Atsız ve Türkkan arasında gelişen görüş ayrılığı zamanla birbirlerinin Türklüğü konusunda karşı iddialara varmıştır. Türkkan, Atsız'ı brakisefalik bir kafatasına sahip olmadığı, Atsız ise Türkkan'ı atalarının Anadolu'nun Ermeni bir köyünden geldiği iddiasıyla gerçek Türk saymamakta ve dolayısıyla birbirlerinin Türkçülük hareketi içindeki öncü rolünü sorgulamaktadırlar. Bu iddialar kısa sürede Türkçü yayın faaliyeti içinde bir yol ayrımına ve dergiler arası seviyesiz atışmalara yol açmıştır. Atsız ve arkadaşları Bozkurt'a sahip çıkmaya çalışırken Türkkan da Gök-Börü dergisini yayınlamaya başlamıştır...¹⁶⁰

¹⁵⁸ Günay Göksu Özdoğan, A.g.m., s.20

¹⁵⁹ Günay Göksu Özdoğan, A.g.m., s.21

¹⁶⁰ Günay Göksu Özdoğan, A.g.m., s.23

2.5. Kemalist Türkiye Nereye Gidiyor – Şefik HÜSNÜ¹⁶¹

Mete Tunçay, 1930’larda TKP MK’nın yayınladıkları “İnkılap Yolu” isimli derginin 1932 Ocak-Şubat sayısının Dr. Şefik Hüsni tarafından kaleme alınan başyazısını aynen aktardığını ifade ederek Toplumsal Tarih’te yayınlamıştır. Yazıyı incelediğimiz zaman yazarın, Serbest Cumhuriyet Fırkasını, 1931 seçimlerini, yeni basın yasasını, Türk Ocakları’nın kapatılmasını, ekonomik bunalımın ülkemizdeki etkilerini, işsizlik sorununu, o yıl daha yeni kurulan Kadro dergisini vb. analiz ettiğini ve Kemalizm üzerine ciddi ve sivri eleştiriler yönelttiğini görüyoruz.¹⁶² 17-23. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Halk Fırkası, bir senedir temelinden sarsılmış olan diktatörlüğünü sağlamlaştırmaya uğraşiyor. Halk kütelleri üzerinde icra ettiği istibdat ve ceberudu bir nimet gibi göstermek için, o çeşit çeşit çarelere ve kurnazlıklara başvurdu. Muhtevası, ruhu bir kıl kadar değişmeyen, zorbalık ve soygun rejimi, bir sinema şeridi süratiyle, kalıptan kalıba, renkten renge girdi...¹⁶³

...Halk Fırkası her sahada milletin boynuna geçirmiş olduğu boyunduruğu sıkıştırmaya gayret ediyordu. Bu meyanda gençlik en ziyade dikkat nazarlarını üzerine celp etmişti. İlk iş olarak onun kazanmış olduğu mebus seçilmek hakkına şiddetle hücum edildi. Sonra sıra Türkiye’nin en büyük gençlik teşkilatı olan Türk Ocakları’na geldi. Bunlar gerçi Halk Fırkası’nın idaresi altında bulunuyorlardı. Ve son seneler zarfında tamamıyla onun bir aleti, oyuncağı menzelesine (derecesine) indirilmişlerdi. Fakat ne de olsa bazı mühim vilayetlerde merkezin itimadını haiz idaresi şahsiyetlere ve yukardan gelen talimatlara karşı çıkışlar yapılabiliyor; faaliyetler arzu ve iltizam edilen çerçevenin haricine çıkıyordu. Hatta bazı ahvalde mahalli ocakların, Halk Fırkası’na aleyhtar cereyanlara müzaheret ettiği bile olmuştu. Halk Fırkası’nın umumi tensikat ve ıslahatı meyanında, Türkçülüğün beşiği olan ocak teşkilatının ortadan kaldırılması ve onun yerine hükümet fırkası nezdinde bir gençlik şubesi tesisi kararlaştırıldı. Bunun konuşulan dilde manası Halk Fırkası’nın ocakları öldürmesi ve mirasına konması demektir...¹⁶⁴

¹⁶¹ Şefik Hüsni, “Kemalist Türkiye Nereye Gidiyor?”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 41, İstanbul 1997, s.17.-23.

¹⁶² Şefik Hüsni, A.g.m., s.17.-23.

¹⁶³ Şefik Hüsni, A.g.m., s.17.

¹⁶⁴ Şefik Hüsni, A.g.m., s.19.

...Görülüyor ki, Halk Fırkası siyasetinin memleketi sürüklediği sarp yolun daha henüz çıkılması en müşkül kısımlarında bulunuyoruz. Bugün çekilen sıkıntının, sefaletin, açlığın tahammül edilemeyecek bir dereceyi bulduğundan haklı olarak herkes şikâyet ediyor. Fakat önümüzdeki aylar zarfında, verdiğimiz izahatın gösterdiği üzere , vaziyetin daha da kötüleşeceğini göz önünde bulundurmamak gerekir...”¹⁶⁵

2.6. 1930’larda Türkiye Basımında Liberal Muhalefet: Ağaoğlu Ahmet’in Akın Gazetesi – Hakkı UYAR ¹⁶⁶

Hakkı Uyar tarafından hazırlanan yazıda, 29 Mayıs 1933 ile 24 Eylül 1933 arasında çıkan, başyazarlığını Ahmet Ağaoğlu’nun yaptığı muhalif bir gazete olan “Akın” gazetesi çeşitli yönleriyle incelenmiştir. Yazının içerisinde Akın gazetesinden bazı örnekler verilerek çeşitli yorumlarda bulunulmuştur.¹⁶⁷ 43-50. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Tek Parti yönetiminin gittikçe pekiştiği bir ortamda Ağaoğlu, iktidara muhalif bir gazete olan Akın gazetesini çıkardı. 1930’ların otoriter ortamında çoksessliliği ifade eden birkaç küçük “adacık”tan biri olan bu gazete uzun süre yaşayamadı. İlk sayısı 29 Mayıs 1933 Pazartesi günü yayımlanan Akın gazetesi, toplam olarak 119 sayı çıktı. Yayın hayatı 24 Eylül 1933 tarihli 119. sayısı ile sona erdi. İstanbul’da çıkan ve başyazarı Ağaoğlu Ahmet olan gazete, kendini Akın başlığının altında yer alan ibareyle “Yevmi-Siyasi-İçtimai-Müstakil Türk Gazetesi” olarak tanımlıyor. Gazetenin ilk sayısı 8 sayfa ve fiyatı da 5 kuruş. Son sayısına kadar geçen süre içinde gazetenin sayfa sayısı 4’e, fiyatı da 3 kuruşa düşüyor...”¹⁶⁸

...Akın gazetesi kendisini müstakil, halkçı, demokrat bir tenkit gazetesi olarak tanımlarken, diğer gazetelerle arasındaki farkı temelde iktidarla ilişkilerindeki mesafeye bağlıyor. İktidarın savunusu yapan gazeteler eleştiriliyor ve özellikle de CHP’nin resmi yayın organı olan Hâkimiyeti Milliye bu eleştiriden nasibini alıyor...”¹⁶⁹

¹⁶⁵ Şefik Hüsnü, A.g.m., s.21.

¹⁶⁶ Hakkı Uyar, “1930’larda Türkiye Basımında Liberal Muhalefet: Ağaoğlu Ahmet’in Akın Gazetesi”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 41, İstanbul 1997, s.43-44.

¹⁶⁷ Hakkı Uyar, A.g.m., s.43.-44.

¹⁶⁸ Hakkı Uyar, A.g.m., s.43.

¹⁶⁹ Hakkı Uyar, A.g.m., s.44.

...Gazetede yer alan konulardan biri de Türkiye'nin dış politikasıdır. Dönemin Hariciye Vekili Tevfik Rüştü Bey'e (Aras) göre, Türkiye "açık bir sulh politikası" izlemektedir. Türkiye'nin dış politikasının iki temeli vardır. Bunlardan biri Sovyetler, diğeri Yunanistan ile dostluktur. T. Rüştü Bey'in "bir Balkanlı, Avrupalı, Asyalı veya Akdenizli camiasında bir hemşeri olmağı bir memleket Hariciye Vekili olmağı tercih ederim" sözlerine Ağaoğlu Ahmet "Bir Görüş Farkı" başlığı ile şu yanıtı veriyor: "Doğrusu, ben Türk kalmağı, hatta en ideal Pan Avrupalılığa, en ideal Balkanlılığa tercih ederim."...¹⁷⁰

...Sonuç olarak, SCF muhalefetinin sona erdirildiğı ve 1931 Matbuat Kanunu'nun çıkarıldığı bir dönemde Ağaoğlu Ahmet, Akın gazetesinde hükümeti, belediyeleri, yolsuzlukları, inhisarlar idaresini, ekonomik sistemi, tek parti uygulamalarını eleştirmektedir. Kısa ömürlü bir yayın olmasına rağmen Akın gazetesinde parlamenter demokrasiyi savunmuş ve o yılların yükselen ideolojileri olan faşizmi, Hitlerizmi ve komünizmi eleştirmekte, Kemalizmi savunmaktadır. Devletçilik ilkesi dışında Kemalist ilkeleri benimsemekte, Cumhuriyet rejiminin demokratik bir ortamda gelişebileceğini belirterek, dönemin birçok yazarıyla da bu konuda polemige girmektedir. Bu gazetenin bir başka önemi de, Ağaoğlu'nun bu gazetede SCF dönemindeki liberal görüşlerini, SCF kapandıktan sonra da aynı kararlılıkla savunmasıdır. Ağaoğlu dışındaki SCF'lilerin hepsinin tekrar CHP'ye dönmesine rağmen, Ağaoğlu'nun görüşlerini ısrarla savunması, onun görüşlerinde samimi olduğunun bir göstergesi olsa gerektir."¹⁷¹

2.7. Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın Tarihinden – Necdet SAKAOĞLU¹⁷²

Necdet Sakaoglu tarafından hazırlanan yazıda, milli bayramların Türkiye'deki tarihçesinden kısaca bahsedilerek ve eskiden kutlanan fakat günümüzde olmayan bazı bayramlarla ilgili ilginç bilgiler verilmektedir. Esas konu olarak ise 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının ortaya çıkışı ve Atatürk dönemindeki kutlanma şekilleri, basında bayramın nasıl değerlendirildiğı, bayrama halkın katılımı ve ilgisi gibi

¹⁷⁰ Hakkı Uyar, A.g.m., s.47-48.

¹⁷¹ Hakkı Uyar, A.g.m., s.48.

¹⁷² Necdet Sakaoglu, "Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı'nın Tarihinden", Toplumsal Tarih, c.9, sayı 52, İstanbul 1998, s.4-12.

konularda detaylı ve ilginç bilgiler aktarılmaktadır.¹⁷³ 4-12. Sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Ulusal Egemenlik Bayramı ile Çocuk Bayramını buluşturan rastlantının 1921’e değin gerilere uzandığı saptanmaktadır. O yıl TBMM’nin açılışının 1. yıldönümü münasebetiyle 2 Mayıs 1337 tarih ve 112 sayılı “23 Nisanın Milli Bayram Addine Dair Kanun” kabul edilmiş ve bu yasanın 1. Maddesinde “T.B.M.M.’nin yevm-i küşadı olan 23 Nisan günü milli bayramdır” denilmiştir. Ancak yasa tasarısı 23 Nisan’dan 10 gün sonra kabul edildiğinden 23 Nisan 1921 de bayram değil tezahürat yapılmıştır. Sivil giyimli Mustafa Kemal Paşa, çevresindeki hemen hepsi sivil mebuslarla ilk Meclis Binasının balkonundan halkı, mekteplileri ve askeri birlikleri selamlamıştır. Bu anı yansıtan ve 1922’de yayımlanan “Anadolu Hediyesi” adlı albümdeki fotoğrafın üstünde “Büyük Millet Meclisi’nin sene-i devriye-i tesisi olan 22 Nisan sene 337(1921)’deki tezahürat ve Mustafa Kemal Paşa Hazretlerinin ahaliyi selamlayışı” yazılıdır...¹⁷⁴

...1929’a kadar yalnızca Hakimiyet-i Milliye (Ulusal Egemenlik) Bayramı olarak kutlanan 23 Nisan’ın aynı zamanda Çocuk Bayramı olarak da kutlanması ilk kez o yıl, Himaye-i Etfal Cemiyeti’nin (Çocuk Esirgeme Kurumu) kendi örgütüne gönderdiği bir genelge ile gerçekleşmiştir. Adı geçen Cemiyet, 23-29 Nisan günlerini “Çocuk Haftası”, haftanın ilk günü olan 23 Nisan’ı, Hakimiyet-i Milliye Bayramına koşut olarak “Çocuk Bayramı” ilan etmiştir. Bu ilk çocuk bayramının Ankara ve İstanbul’da nasıl geçtiğini o günlere ait gazetelerden öğreniyoruz: Hakimiyet-i Milliye (Ankara): “Çocuk Bayramı Başladı. Gazi Hazretlerine Selam! Çocuk Haftası münasebetiyle binlerce çocuk Himaye-i Etfal Umumi Merkezinde toplandılar ve saat 9.30’da Ankara’nın bütün otomobil ve otobüslerine binerek Millet Meclisi önü, Bankalar Caddesi Yenişehir yolu ile Çankaya’ya gittiler. Himayietfal Umumi Merkezi azalarından bazıları ile Ankara Merkez Reisi ve azaları çocuklara refakat etmekte idi. Gazi Hazretlerinin Köşkleri önünde duran büyük kafilenden bir grup ayrıldı ve köşkün bahçesine giderek Büyük Gazi’yi selamladı”...¹⁷⁵

...1940’lara gelindiğinde, 23 Nisan Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramının giderek şamatalı bir ilkokul seyirliği olarak çocuklar arası kılık kıyafet, şiir okuma,

¹⁷³ Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s.4.-12.

¹⁷⁴ Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s.5-6.

¹⁷⁵ Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s.7.

büyüklerin koltuklarına oturma yarışına dönüştüğü bir gerçektir. Büyüklerin bu günlerde verdikleri demeçler ise ciltler doldurur!...”¹⁷⁶

2.8. Osmanlı Başkentinde Cumhuriyet’in İlk Yıldönümü – Mehmet Emin HELVACI ¹⁷⁷

Mehmet Emin Helvacı tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyet’in ilk yıldönümünde İstanbul’da kutlama için yapılan geniş hazırlıklardan bahsedilmiş, basın bu konuda yazdığı yazılardan örnekler sunulmuş ve kutlama günü etkinlikleri hakkında bilgi verilmiştir. Ayrıca Darülfünun’da gerçekleştirilen kutlamalar ve yapılan konuşmalardan söz edilmiş ve İstanbul’da yapımı tamamlanan bir caddeye Mustafa Kemal’in adının verilmesi ve açılışının 29 Ekim 1924’te gerçekleştirilmesi hakkında açıklamalarda bulunulmuştur.¹⁷⁸ 14-18. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...29 Ekim’den bir hafta önce İstanbul’da yapılacak tören ve şenliklerin programını oluşturmak için belediye başkan yardımcısı Şükrü Ali Bey’in başkanlığında ve polisten, jandarmadan, askeriyeden, merkez kumandanlığından, maariften ve belediyeden birer kişiden oluşan bir komisyon oluşturulmuştu. Bu komisyon 21,22 ve 24 Ekim’de üç toplantı yaparak programı oluşturmuş ve basına dağıtmıştır. Bu sırada 25 Ekim tarihinde Ziya Gökalp’in ölümü İstanbul’da büyük bir şok yaratmıştı. Bir gün sonraki büyük cenaze töreni sırasında Maarif Vekili bütün okulların kapatılmasını ve bütün öğretmen ve öğrencilerin cenazeye katılmasını emretmişti...”¹⁷⁹

...29 Ekim gününe gelindiğinde gazeteler, bu günün önemini halka duyurmaya başlamışlardı. Cumhuriyet gazetesi, 29 Ekim’de ilk sayfasında Mustafa Kemal Paşa’nın büyük bir resmini, “Büyük Münci Gazi Paşa Hazretleri” tanıtımıyla verdikten sonra “Türkler, bugün büyük müncinin işaret ettiği mesut gayeye doğru başladıkları seferin bir yıllık mesafesini kat etmekten mütevellid en büyük sevincini his etmektedirler.” diyerek görüşlerini bildirmişti. Vatan gazetesi ise bir yıl önce meydana gelen hükümet bunalımını ve cumhuriyetin ilan edilmesi sırasındaki meclis görüşmelerini aktarmış ve

¹⁷⁶ Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s.9.

¹⁷⁷ Mehmet Emin Elmacı, “Osmanlı Başkentinde Cumhuriyet’in İlk Yıldönümü”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.14-17.

¹⁷⁸ Mehmet Emin Elmacı, A.g.m., s.14.-17.

¹⁷⁹ Mehmet Emin Elmacı, A.g.m., s.15.

manşet olarak da “Cumhuriyet idare(si) halk hükümetinin en mükemmel şeklidir. Her millet cumhuriyete geçmeyi bir gaye bilir.” cümlelerini kullanmıştı...¹⁸⁰

...Sıra bayram kutlamalarına gelmişti. Bayram sabahı saat yediden itibaren bütün caddeler, sokaklar, tramvaylar, dükkânlar, vapurlar bayraklarla donatılmıştı. Erkek, kadın, çoluk çocuk sabah erkenden bu muazzam bayramı kutlamak için sokaklara dökülmüştü. Halk Hükümet Konağı ile resmi geçidin yapılacağı yer olan Sultan Mahmud Türbesi önüne kadar olan yerde (Divan Yolu caddesinin iki tarafını) büyük bir kalabalıkla doldurmuştu. Resmi geçide katılacak olan askeri okullar Sultanahmet Meydan’ında toplanmışlar ve burada fırka kumandanı Hüseyin Hüsnü Emir Bey tarafından teftiş edildikten sonra, Şükrü Naili Paşa tarafından da selamlanmışlardı...¹⁸¹

...Darülfünun’daki o günkü törenlere kalabalık bir grup katılmıştı. Darülfünun’un Beyazıt yönündeki büyük kapısı elektrikle aydınlatılmıştı. Bu kapıdan meydana kadar olan bölüme karşılıklı olarak direkler dikilmiş ve bu direklerin arası defne dalı ve bayraklarla donatılmıştı. Meydandaki binanın balkonuna da Darülfünun’un Botanik bölümü tarafından “İlim ve İstiklal” levhası ziller arasında asılmıştı...¹⁸²

2.9. Cumhuriyeti Kuran Kadrodan: Operatör Hüseyin Hüsnü Paşa (1883-1930): Atatürk’ün Yanındaki Doktor – Necdet SAKAOĞLU¹⁸³

Necdet Sakaoğlu tarafından hazırlanan yazıda Çanakkale savaşlarında Atatürk’ün yanında bulunan askeri doktor, Hüseyin Hüsnü Paşa’nın hayatı ve başarıları hakkında önemli belgeler ışığında detaylı bilgiler verilmekte ve Atatürk’ün kendisine gönderdiği mektup ve telgraflardan örnekler sunulmaktadır. Ayrıca yazıda Hüseyin Hüsnü Paşa gibi nice önemli hizmetlerde bulunmuş, savaşta cephe gerisinde büyük başarılarla imza atmış kahramanların ne yazık ki yeterince hatırlanmadıkları ve

¹⁸⁰ Mehmet Emin Elmacı, A.g.m., s. 16.

¹⁸¹ Mehmet Emin Elmacı, A.g.m., s. 16.

¹⁸² Mehmet Emin Elmacı, A.g.m., s. 17.

¹⁸³ Necdet Sakaoğlu, “Cumhuriyeti Kuran Kadrodan: Operatör Hüseyin Hüsnü Paşa (1883-1930): Atatürk’ün Yanındaki Doktor”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.23.-31.

unutulmaya mahkum edildikleri sitemkar bir şekilde ifade edilmektedir.¹⁸⁴ 23-31. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“ Balkan bozgunundan Cumhuriyet’e uzanan on yılın ördüğü tarih yumağına ilgi duyanları, sayısı belirsiz olay ve kahramanların; dokunulmamış on binlerce belgenin beklediğine; o yılların bir vatanseveri, görev tutkunu ve kahramanı olduğunu belgelerin kanıtladığı merhum Hüseyin Hüsnü Paşanın yaşamını öğrenince bir kez daha inandım. Yemen ve Libya çöllerinde, Balkanlarda, Gelibolu kasırgasında, Büyük Savaşın cephelerinde, Milli Mücadele yıllarında da Anadolu bozkırlarında, cephe gerisi mahşerlerinde yüzlerce binlerce yaralının birinden öbürüne yetişerek mesleğinin gereğini “bilhakkın” yapan operatör Hüseyin Hüsnü Paşayı bugüne kadar tanıma olanağını bize vermeyen kültürümüzün ve eğitimimizin sırlığına ve yapay olgularla şişirildiğine de bir kez daha inandım...¹⁸⁵

...İlk tayin yeri Yemen’dir. Buradan Trablusgarp’a geçmiş; Mustafa Kemal’le tanışmıştır. Balkan Harbinin felaket sahnelerinde kahramanca çalışmıştır. Birinci Dünya Savaşına önce Gelibolu’da Mustafa Kemal’in komutasındaki 19. Fırkaya sertabip olarak katılmış ve yoktan bir hey’et-i sıhhiye kurarak büyük yararlılıklar göstermiştir. Mustafa Kemal Anafartalar Grubu Komutanı olunca kendisini sıhhiye reisi olarak yanına almıştır. Hüseyin Hüsnü Bey, Gazi ile Bitlis cephesinde de bulunmuştur. İstiklal Savaşında Konya’da Menzil sertabipliği yapmış; 1922’de Milli Müdafaa Vekaleti Sıhhiye Reis Muavinliğine atanmıştır. İstiklal Savaşından sonra Türk Ordusunun yeniden düzenlenmesinde Sıhhiye Reisi ve bilahare de Büyük Erkan-ı Harbiye Sıhhiye Müfettişi olmuştur. 16 Mart 1930 tarihinde henüz 47 yaşında iken vefat etmiştir...¹⁸⁶

...10) Atatürk’ün telgrafı: Hüseyin Hüsnü Beye ulaştırılmak üzere “Konya 12 Fırka Erkan-ı Harbiye Riyasetine” Sivas’tan şifreyle çekilen 23/24.11. 35 (1919) tarihli: (Aynen) “Sertabib Hüseyin Beyefendi’ye: Sivas’a teşrifiniz büyük bir memnuniyetle karşılandı . Adem-i imkana binaen otomobil tahsisi mateessüf gayr-i mümkündür. Oraca teminine çalışılmasını rica ederim efendim. Mustafa Kemal”

11) Atatürk’ün mektubu: “M.K.” imzalı ve 30.11.35 (1919) tarihli olup Sivas’tan yazılmıştır.(Aynen): “Kardeşim Hüseyin Bey, mektubunuzu memnuniyetle aldım. En müşkil evanda refakat eden arkadaşların vatan halasına matuf mesaide dahi

¹⁸⁴ Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s.23.-31.

¹⁸⁵ Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s.23.

¹⁸⁶ Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s.23.-24.

bana refik olacaklarından mutmainim. Mesai-yi vatanperveranenizi büyük takdirlerle karşıladım. Yakında size daha yakın bir merkeze geleceğim. O zaman belki görüşürüz. Gözlerinizden öper, temadi-yi afiyetinizi dilerim kardeşim...”¹⁸⁷

2.10. İttihat ve Terakki ve Genç Cumhuriyet – Güneş VURAL ¹⁸⁸

Güneş Vural tarafından kaleme alınan bu yazıda, Toplumsal Tarih’in 55. sayısında yayımlanan Dr. Ahmet Mehmetefendioğlu’nun “İttihat ve Terakki’nin 1909 Kongresi” başlıklı makalesinden yola çıkılarak İttihat ve Terakki üyelerinin görüşleriyle Atatürk’ün görüşleri arasındaki temel farklılıklar dile getirilmiş, Cumhuriyet’i kuran kadrolara ve Atatürk’e yöneltilen “militarist, diktacı, despotik” gibi suçlamaların haksızlığı ortaya koyulmuştur.¹⁸⁹ 63- 64. sayfalar arasında yer alan yazının önemli bazı noktaları şunlardır:

“...Mehmetefendioğlu, İttihat ve Terakki’nin 1909 kongresinde cereyan eden olayları ve bu olaylar hakkındaki görüşlerini belgelere dayandırarak ortaya koyuyor. Kongre’de cereyan eden olaylardan, bence en ilginç ve önemlisi, kongreye Trablus delegesi olarak katılan Atatürk’ün İttihat ve Terakki’nin hatalı politikalarına yönelik sert eleştirileridir. Bu noktada, Cumhuriyet’e yöneltilen “militarist, diktacı, despotik” gibi haksız suçlamalardan dolayı Atatürk’ün ve Cumhuriyet’i kuran kadroların İttihat ve Terakki’yi, 2. Meşrutiyet’i değerlendirişinin oldukça önemli olduğu düşüncesindeyim. Kazım Özalp, Mustafa Kemal Paşa’nın 1909 kongresindeki tutumunu şu şekilde anlatmaktadır: “Mustafa Kemal Bey söz alıp, uzun bir konuşma yaptıktan sonra, askerlikle politikanın kesin olarak ayrılması gerektiğini anlattı ve subaylardan iki işten birini tercih etmelerini teklif etti.”¹⁹⁰

Genç Cumhuriyet’in “İkinci adamı” İsmet Paşa’da anılarında benzer noktalara temas etmiştir: “Ordu-siyasi ilişkisinde hepimiz bir noktaya samimi ve kesin olarak inanmış bulunuyorduk. Orduyu, mutlaka siyasetten kurtarmak lazımdı. 31 Mart’tan sonra yapılacak ilk iş buydu”...¹⁹¹

¹⁸⁷ Necdet Sakaoğlu, A.g.m., s.26

¹⁸⁸ Güneş Vural, “İttihat ve Terakki ve Genç Cumhuriyet”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.63.-64.

¹⁸⁹ Güneş Vural, A.g.m., s.63.-64.

¹⁹⁰ Güneş Vural, A.g.m., s.63.

¹⁹¹ Güneş Vural, A.g.m., s.63

...İttihat ve Terakki'nin önderlerinden Talat Paşa 15 Mart 1921'de Berlin'de Ermeni komitacılar tarafından, Cemal Paşa 21 Temmuz 1922'de Tiflis'te, Enver Paşa 4 Ağustos 1922'de Buhara civarlarında Bolşevik askerleri tarafından ve Dr. Bahattin Şakir 1922'de Bakü' de yine Ermeniler tarafından öldürülmüşlerdir. Atatürk ise gerçekçi, akılcı politikalarla yok edilmek istenen bir ulusa can verdi ve yakık, yıkık dökük bir coğrafyadan çağdaş, laik, halk egemenliğine dayalı milli bir devlet yarattı.”¹⁹²

2.11. “Kürt İsyanlarının Liderleri Nasıl Yargılandı, Nasıl Asıldı?”

– Osman KÖKER ¹⁹³

Osman Köker tarafından kaleme alınan bu yazıda, 1925 Şeyh Sait isyanı ve 1937 Dersim isyanının gelişimi, bastırıldıktan sonraki yargılama ve liderlerinin idamı sayfaları hakkında basın taramalarından da yararlanılarak önemli bilgiler verilmiştir.¹⁹⁴ 4 - 8. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı noktaları şunlardır:

“...7 Mart gecesi Diyarbakır'a saldırıya geçen Şeyh Said kuvvetlerinin, yoğun topçu ateşi karşısında kenti alamadan geri çekilmesinin ardından isyanın kaderi değişti. Toparlanıp her cephede saldırıya geçen hükümet güçleri, isyancı güçleri yenilgiye uğrattı. Daha sonra mahkemede anlattığına göre, çekildiği Varto yakınlarında sıkıştığını gören Şeyh Said yanındaki grupla birlikte Varto'da Osman Nuri Paşa'ya (Koptagel) teslim olmaya karar verir. Paşaya yolladıkları, teslim olacaklarına dair tezkere üzerine gelen asker ve milisler tarafından silahsızlandırılırlar ve Varto'ya giderek 14 – 15 Nisan gecesi “paşa hazretlerinin nezdinde” teslim olurlar...”¹⁹⁵

...Bir ay kadar süren duruşmalar 28 Haziran'da sonuçlandı. Şeyh Said'in de aralarında bulunduğu 46 sanık idama mahkûm edildi. İdamların infazı 28 – 29 Haziran gecesi yapıldı. İnfaz gecesinin en önemli özelliği, idamların bir kitle gösterisi şeklinde yapılması ve şeyhlerin iplerinin cellat yerine, toplumun çeşitli kesimlerinin temsilcileri (gazeteciler dâhil) tarafından çekilmesi idi. Basında bu durum “matbuat, tayyareciler,

¹⁹² Güneş Vural, A.g.m., s.64

¹⁹³ Osman Köker, “Kürt İsyanlarının Liderleri Nasıl Yargılandı, Nasıl Asıldı?”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 67, İstanbul 1999, s.4.-8.

¹⁹⁴ Osman Köker, A.g.m., s.4.-8.

¹⁹⁵ Osman Köker, A.g.m., s.5.

muhabereciler, şoförler namına, bu gruba mensup biri tarafından bir şeyh ipe çekildi” ve “mahkûmların cezasını halk verdi” sözleriyle yer aldı...¹⁹⁶

...Dersim isyanı, Diyarbakır valisi Cemal Bey'in 1926 yılında hazırladığı raporda kullandığı deyimlerle, “Dört yüz seneden beri hükümet nüfuzu girmemiş, ilmi anlam ve kapsamı ile bir otorite kurulmamış” olan bölgede Cumhuriyet hükümetinin otoritesini kurmak amacıyla girişilen tedbirler karşısında, 21 Mart 1937 gecesi, Tunceli-Erzincan yolu üzerindeki Pah bucağındaki tahta köprüünün yakılmasıyla başladı...¹⁹⁷

...İsyanın ilk aylarında isyancılar askeri birliklere darbe vururken, ordu ancak pilotlarının arasında Atatürk'ün manevi kızı Sabiha Gökçen'in de bulunduğu hava kuvvetlerinin düzenlediği saldırılarda etkili oldu. Ankara'daki Cumhurbaşkanlığı Muhafız Alayı dahil birçok askeri birlik harekatta görev aldı. Harekata uygun doğa koşullarının olduğu yaz aylarından itibaren ordu birlikleri üstünlüğü tamamen ele geçirdi. Tek tek isyancılardan ziyade, aşiretlerin toptan hedef alındığı askeri operasyonlar sırasında halk köylerini terk ederek birçok yerde mağaralara sığındı; ancak mağaraların da bombalanması üzerine çok sayıda kişi öldü. Birçok Kürt isyancı esir düşerken, bir oğlu öldürülen diğer oğlu yakalanan Seyid Rıza da 10 Eylül'de Erzincan'da teslim oldu. Seyid Rıza'nın da aralarında bulunduğu 58 isyancının yargılanmaları Elazığ'da yapıldı. Mahkeme heyeti 11 kişi hakkında idam cezası verdi; bunlardan 4 kişinin cezası çok yaşlı oldukları için 30 yıla indirildi. Seyid Rıza, Seyid Rıza'nın oğlu Resik Hüseyin, Seyhan aşireti reisi Seyid Hüsen, Yusufan aşireti reisi Kamer'in oğlu Fındık, Demenan aşireti reisi Cebrail'in oğlu Hasan, Kureyşan aşiretinden Ulkiye oğlu Hasan, Mirza Ali'nin oğlu Ali hakkında verilen idam kararları 15 Kasım'da infaz edildi...¹⁹⁸

2.12. Cumhuriyet'in İlk Yıllarında Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları 1 – Erkan SERÇE, Sabri YETKİN¹⁹⁹

Erkan Serçe ve Sabri Yetkin tarafından hazırlanan bu yazıda Osmanlı'nın son döneminden başlayarak Cumhuriyet'in ilk yıllarında Ege bölgesinde yapılan iktisadi

¹⁹⁶ Osman Köker, A.g.m., s.6.

¹⁹⁷ Osman Köker, A.g.m., s.6.-7.

¹⁹⁸ Osman Köker, A.g.m., s.7.

¹⁹⁹ Erkan Serçe-Sabri Yetkin, “Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları-1”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 68, İstanbul 1999, s.24.-29.

faaliyetlerden bahsedilmekte ve yerli yatırımcıların desteklenerek iktisadın milli bir hal alması için yürütülen çabalar ve gelişmeler anlatılmaktadır.²⁰⁰ 24 – 29. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...İstanbul’da olduğu gibi İzmir’de de sadece Müslüman-Türk tüccarın isimlerini kapsayan rehberler yayımlanıyor, halkın bu tüccarlardan alışveriş yapması özendiriliyordu. Türk tüccar da yabancı tüccara karşı destekleniyor, kendi aralarında örgütlenmeleri konusunda teşvik ediliyordu. Nitekim İzmir Yemiş çarşısında faaliyet gösteren yabancı incir tüccarlarının 1912 yılında The Smyrna Fig Paker Limited adıyla tröstleşmeleri üzerine, kurucularının üyelerinin tamamını Müslüman-Türklerin oluşturduğu Osmanlı Anonim Aydın İncir ve Himaye-i Zürra Şirketi adıyla bir milli şirket kurulmuştur. Bu şirket kooperatifçilik felsefesi üzerine oturan Batı Anadolu’daki milli sermayeli ilk büyük örgütlenmedir...²⁰¹

...Hükümet büyük ölçüde Lozan’da imzaladığı anlaşmalar nedeniyle doğrudan bir önlem alamıyorsa da, birtakım uygulamalara gitmekten de geri kalmadı. Kurtuluşun hemen ardından Valilik, İzmir’deki iktisadi kuruluşlarda Türkçe konuşulmasını emretmiştir. Bu uygulamanın ardından, İzmir’de faaliyet gösteren iktisadi kuruluşlarda Türk personel çalıştırılması gündeme geldi. Bölgenin demografik yapısındaki değişim ve savaşın yıkımından kaynaklanan problemlerden ötürü büyük bir işsizlik yaşanmaktaydı. İşsizliğin ve doğal olarak fakirliğin gittikçe yaygınlaştığı günlerde basın, İzmir’deki şirketlerde Türk gençlerinin istihdam edilmesini istemeye başlamıştı...²⁰²

2.13. Cumhuriyet’in İlk Yıllarında Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları 2 – Erkan SERÇE, Sabri YETKİN²⁰³

Erkan Serçe ve Sabri Yetkin tarafından kaleme alınan, 68. Sayıda birinci bölümü yayımlanan yazının devamı niteliğinde olan bu yazıda ege bölgesinde cumhuriyetin ilk yıllarında yapılan ekonomik faaliyetlerden ve ekonomik hayatın Türklerin eline geçmesi için yapılan düzenlemelerden, ayrıca borsaların Türkleştirilmesi hakkında yapılan

²⁰⁰ Erkan Serçe-Sabri Yetkin, A.g.m., s.24.-27.

²⁰¹ Erkan Serçe-Sabri Yetkin, A.g.m., s.25.

²⁰² Erkan Serçe-Sabri Yetkin, A.g.m., s.27.-28.

²⁰³ Erkan Serçe-Sabri Yetkin, “Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları-2”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 69, İstanbul 1999, s.40.-45.

düzenlemeler ile ilgili bilgiler verilmektedir.²⁰⁴ 40- 45. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Mayıs 1925’te kabul edilen yeni borsa nizamnamesi gereği, borsada yalnızca Türk vatandaşı olan simsarların işlem yapabilmeleri sağlandı. Borsa yönetim kurulu, yayınladığı bir duyuru ile 8 Ağustos’tan itibaren on beş gün içinde borsada ecnebi tabiiyetinde hiçbir simsarın çalışamayacağını duyurmuştu. Bunun üzerine ecnebi simsarlar tarafından hazırlanan ve bazı tüccarların da imzaladığı bir dilekçe ile Ticaret Odası’na başvurulmuşsa da, istekleri kabul edilmemiştir...²⁰⁵

...Kurtuluş Savaşı sonrası Türkiye’de yeni bir devlet kurulurken, hareketin öncülerinin ideali çağdaş bir devlet oluşturmaktı. Kurulacak devletin çağdaş olabilmesi için güçlü ve milli bir girişimciler sınıfının yaratılması şarttı. Yeni devletin kuruluşunu gerçekleştirecek kuşak, devletin bağımsızlığını iktisadi bağımsızlıkta ve milli iktisatta görmekteydi. Türkiye için milli iktisat teorileri, Osmanlı Devleti döneminde hazırlanmıştı ve bu teoriler Cumhuriyet yıllarında net bir biçimde sürdürüldü. Daha önce değindiğimiz gibi, Cumhuriyet hareketini yürüten kadroların iktisadi gelişme konularında üzerinde önemle durdukları konu, Müslüman-Türk nüfus içinden güçlü bir girişimciler sınıfının yaratılmasıydı. Bu sınıfın yabancı sermaye ile birlikteliği iktisadi bağımsızlığı zedeleyen bir durum olarak görülmedi.²⁰⁶

Cumhuriyet’in ilk yıllarında iktisadi faaliyetlerin Müslüman-Türk kitlenin etkinliğine girmesi yönünde büyük çabaların gerçekleştirildiğini görmekteyiz. Liman-kent özelliğinin eksiksiz bir biçimde yaşandığı İzmir ve hinterlandında, 1922’den sonra Osmanlı dönemindeki iktisadi yapıya yönelik büyük bir tepki ve hoşnutsuzluğun vurgulandığını, milliyetçi görüşlerin ortaya konduğunu örnekleriyle görmüş bulunuyoruz...²⁰⁷

²⁰⁴ Erkan Serçe-Sabri Yetkin, A.g.m., s.40.-45.

²⁰⁵ Erkan Serçe-Sabri Yetkin, A.g.m., s.41.

²⁰⁶ Erkan Serçe-Sabri Yetkin, A.g.m., s.44.-45.

²⁰⁷ Erkan Serçe-Sabri Yetkin, A.g.m., s.45.

2.14. Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Bastırıp Dağıttığı 10. Yıl Destanları – Mustafa DUMAN²⁰⁸

Mustafa Duman tarafından kaleme alınan bu yazıda, Cumhuriyet'in onuncu yılı sebebiyle CHF tarafından halka dağıtılmak için bastırılan tek yapraklık destanlar hakkında bilgiler verilmekte ve bu destanlardan örnekler sunulmaktadır.²⁰⁹ 40- 43. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Cumhuriyet'in 10. yılı olan 1933 yılında iktidarda bulunan Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) tarafından halka dağıtılmak üzere tek yaprak destanlar bastırılmıştır. Dört adet olan bu destanların her birisinden yüz bin nüsha bastırılmıştı. Yurdun dört tarafına gönderilen bu destanlar halka Cumhuriyet'in getirdiklerini, eski yönetime olan üstünlüklerini anlatmak amacıyla hazırlanmıştı. Destanların şekilleri 19. yüzyıldan beri memlekette basılmakta olan tek yaprak destanların benzeri idi. Bilindiği gibi iletişim araçlarının henüz gelişmediği o zamanlarda halk, çeşitli doğal ve sosyal olaylar konusunda bu tür destanlar yardımı ile bilgi sahibi oluyordu. Depremler, yangınlar, savaşlar bu destanlar aracılığı ile halka anlatıldığı gibi bazen geçmiş olaylar hakkında da bilgi veriliyordu. Nasihat verici destanlar da vardır. Cumhuriyet Halk Fırkası Cumhuriyet'in 10. yılı kutlamaları çerçevesinde bastırıldığı destanlarla halkı geleneksel destan şekline yararlanarak bilgilendirmeyi amaçlamıştı. Bu destanlar değişik renkte kâğıtlara basılmıştı...²¹⁰

...Üçüncü destan yaprağının başlığı, Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü İçin Destanlar. Bu yaprakta halk şairleri Maraşlı Esat, Aşık Mehmet, Saraç Hacı ve Aşık Hasan'ın destanları yer alıyor. Sarı renkli kağıda basılan destanların sonuncusu Aşık Hasan'ın destanından parçalar: (Gücüm yetse keşke yazsam bir destan, Okunsa istekle nihayete dek, Başımızda her gün o baş kumandan, Methini söylerim kıyamete dek – Geçit tünel oldu her çetin kaya, Şimdi tirendeyiz yürürdük yaya, Dünya imreniyor Gazi Paşa'ya, Methini söylerim kıyamete dek) Dördüncü destan İshak Refet (İşitman) tarafından yazılmış ve başlığı şöyle; Cumhuriyetin Onuncu Yıl Dönümü İçin Destan. Destanın alt tarafında diğer üç destanda yer alan şu yazı var: “Bu destanı okuyan yurttaş, başkalarına da okutsun yırtılmayarak çok okunmasına dikkat etsin.” İshak

²⁰⁸ Mustafa Duman, “Cumhuriyet Halk Fırkası'nın Bastırıp Dağıttığı 10. Yıl Destanları”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 70, İstanbul 1999, s.40.-43.

²⁰⁹ Mustafa Duman, A.g.m., s.40.-43.

²¹⁰ Mustafa Duman, A.g.m., s.40.-41.

Refet'in destanı ayrı ölçülerde yazılmış birkaç şiirin art arda dizilmesiyle oluşturulmuş. İshak Refet'in destanı yeşil renkli kağıda basılmış.²¹¹

Daha sonra Cumhuriyet Halk Partisi adını alacak olan CHF'nin Cumhuriyetimizi tanıtır anlatır ile ilgili çabaları yalnızca bu destanlarla sınırlı kalmamıştır. Cumhuriyet'in onuncu ve onbeşinci yıldönülerinde hazırladıkları etkinlikler, özellikle yayınlar vardır. CHF halk diliyle yazan şairlerimizin şiirlerini ve halk şairlerinin destanlarını yayınlamayı sürdürmüştür. Bu çabaların Cumhuriyetimizin 76. Yılında tüm siyasi partilerimize örnek olmasını dilerim."²¹²

2.15. Manisa'da Cumhuriyetin 10. Yılı Kutlamaları – Mevlüt ÇELEBİ²¹³

Mevlüt Çelebi tarafından hazırlanan bu yazıda, Manisa'da Cumhuriyetin 10 yıl kutlamaları için yapılan hazırlıklardan, gerçekleştirilen kutlama törenlerinden ve Manisa'da yayımlanan gazetelerde günün anlam ve önemiyle ilgili yazılardan bahsedilmiş, örnekler verilmiştir.²¹⁴ 44- 47. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

"...Manisa'da bayram hazırlıklarını yürütmek üzere Vali Murat Bey (Germen) başkanlığında bir komite kurulmuştur. Aylar öncesinden başlayan hazırlıkları yakından takip eden Murat Bey İzmir'de yayınlanan Anadolu gazetesine verdiği demeçte bayram hazırlıkları hakkında şu açıklamayı yapmıştır: Cumhuriyetin onuncu yıldönümünün parlak olması için her vilayete yarış halindeyiz. Manisa halkı ufak köylere varıncaya kadar şimdiden şenlik hazırlıklarını bitirmiş gibidir. Manisa halkıyla köylüleri bayrak ve fenerlerini çok ucuz bedelle tedarik etmişlerdir. Merkezde 16 tak yapılıyor. Takların inşası tamamlanmak üzere. Şimdi de süslenmelerine başlanacaktır. Bankalar, büyük konaklar ve hükümet binası üç gece elektrikle aydınlatılacaktır. Buz fabrikası, un fabrikası, memleket hastanesi, belediyenin motoru, Karaköy'deki hususi motorlar aydınlatmanın temini için çalışacaklardır. Bu husustaki hazırlıklar tamamlanmıştır. Üç gün üç gece için tertip edilen program çok zengindir. Şehrin sekiz yerine radyolar

²¹¹ Mustafa Duman, A.g.m., s.42.

²¹² Mustafa Duman, A.g.m., s.42.-43.

²¹³ Mevlüt Çelebi, "Manisa'da Cumhuriyetin 10. Yılı Kutlamaları", Toplumsal Tarih, c.12, sayı 70, İstanbul 1999, s.44.-47.

²¹⁴ Mevlüt Çelebi, A.g.m., s44.-47.

kurulacaktır. Birinci gün asker ve halk geçit resmi yapacaktır. Akşam hükümet konağında bir balo düzenlenecektir. Bütün köylüler yaya ve atlı olarak alaya iştirake davet edilmişlerdir. Halk hatipleri için muhtelif yerlerde kürsüler kurulacaktır. Üç gündür Halkevi'nde, ortaokulda ve Gazi İlkokulu'nda Cumhuriyet Marşı provaları yapılmakta ve halkımıza öğretilmektedir. Bayram günü bütün Manisa halkı bu güzide marşı hep bir ağızdan okuyacaktır. Her ev iki bayrak ve iki fener asmak için taahhütte bulunmuştur.²¹⁵

Manisalılar Cumhuriyetin onuncu yıl dönümünü büyük bir coşkuyla ve bir o kadar da heyecanla kutlamışlardır. Denilebilir ki, Manisa tarihinde böyle bir gün yaşanmamıştır. Cumhuriyet Meydanı, yaşlı-genç, kadın-erkek on binlerce kişi tarafından hınca hınca doldurulmuştu. Çevreden gelen köylülerin de katıldığı törende önce hep bir ağızdan Cumhuriyet Marşı okunmuştur. Vali Murat Bey ile komutan Fevzi Paşa halkın arasında dolaşarak bayramlarını kutlamışlardır. Daha sonra on binlerce halkın katıldığı geçit resmi yapılmıştır. Halk kürsülerinde çeşitli konuşmalar yapılmıştır. Gece de çok büyük bir fener alayı düzenlenmiştir. İkinci gün aynı coşkuyla toprak alma merasimi yapılmıştır. Geceleri de şehrin değişik semtlerinde müsamereler verilmiştir...²¹⁶

2.16. “Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları – 1” – Kihara YUMİKO²¹⁷

Kihara Yumiko tarafından hazırlanan bu yazıda, Osmanlı devletinin son döneminde başlayan çağdaşlaşma ve batılılaşma hareketleri daha sonra Atatürk'ün liderliğini yaptığı Türk Devrimi ile Japonya'daki Meiji Devrimi ve çağdaşlaşması karşılaştırılmış, aradaki benzerlikler ve farklılıklar dile getirilerek din faktörünün iki ülkenin çağdaşlaşmasında nasıl bir yer edindiği ve oluşturduğu etkiler incelenmiştir.²¹⁸ 18- 25. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Türkiye ve Japonya'nın çağdaşlaşma hareketlerine bakıldığında, ikisinde de hemen hemen aynı sayılabilecek dönemde yani 18-19. Yüzyıldan II. Dünya Savaşı'nın

²¹⁵ Mevlüt Çelebi, A.g.m., s.44.

²¹⁶ Mevlüt Çelebi, A.g.m., s.44.-45.

²¹⁷ Yumiko Kihara, “Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları-1”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 71, İstanbul 1999, s.18.-25.

²¹⁸ Yumiko Kihara, A.g.m., s.18.-25.

başına kadar uzanan zaman diliminde önemli çağdaşlaşma atılımlarının yapılmış olduğu görülebilir. Ancak, Türk Devrimi'nin Türk çağdaşlaşma sürecinde son aşama olmasına karşın, Meiji Devrimi'nin Japonya'nın çağdaşlaşma hareketinin başlangıcı olması iki çağdaşlaşma hareketi arasındaki önemli farklılıklardan biridir...²¹⁹

...Din ve devlet arasındaki ilişkilere bakıldığında Osmanlı Devleti'nde, İslam dininin sözü edilen niteliği gereği, yönetim dinden bağımsız değildi. Ancak Osmanlı Devleti'nde şer'iatın yanı sıra örfi hukukun da uygulanmış olması bu devletin bütünüyle teokratik olmadığını göstermektedir. Bununla birlikte 16. Yüzyılın başlarından itibaren şeyhülislamın verdiği fetvalarla padişahların aldıkları kararlar dinsel açıdan güçlendirilerek meşrulaştırılmaya başlanmıştır. Böylece hukuksal ve siyasal alanları da kapsayan şer'iat hükümleri duruma göre padişahın keyfi yönetimine yardımcı olma olanağı sağlanmıştır. Yani gerçekte din, devletin üstünde olmasa da, devlet adamlarına icraatlarını dinin gereği gibi gösterebilme olanağını tanımış oluyordu. Bu durumun insanların dinden bağımsız ve özgür bir biçimde düşünmelerini engellemiş olduğu söylenebilir.²²⁰

Öte yandan Japonya'da eski dönemdeki kısa bir süre hariç, tenno siyasetle pek ilgilenmemekteydi. 12. yüzyılın sonlarında beri de genelde, (dinsel bir niteliği olmayan) feodal askeri hükümetler ülkeyi yönetmişlerdi. Onlar kendi rejimlerini korumak için çeşitli dinlerin yan yana yaşadıkları ortamdan yararlanarak, kendilerine karşı dinsel güçleri bastırmak için diğer dinleri kullanmışlardır. Yani Osmanlı Devleti'nde dinle devletin iç içe girmesine karşın, Japonya'da devletin dinleri kendi kontrolü altında tutma geleneği egemen olmuştur...²²¹

2.17. Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları 2 – Kihara YUMİKO²²²

Birinci bölümü 71. sayıda yayımlanan Kihara Yumiko tarafından kaleme alınan yazının devamı olan bu bölümde, 1. Dünya Savaşı'nın sonundan itibaren başlayan devrim ve yenileşme süreçleri yine her iki ülkede karşılaştırılarak, din faktörünün bu

²¹⁹ Yumiko Kihara, A.g.m., s.19.

²²⁰ Yumiko Kihara, A.g.m., s.21.

²²¹ Yumiko Kihara, A.g.m., s.21.-22.

²²² Yumiko Kihara, "Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları-2", Toplumsal Tarih, c.12, sayı 72, İstanbul 1999, s.48.-57.

sürecin içindeki yeri ve önemi ifade edilmeye çalışılmıştır.²²³ (48.- 57.) sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır;

“...Türkiye’de Kurtuluş Savaşı sırasında Padişah Vahdettin’in işgalci devletlerin önünde, kendi mevki’nin korunması pahasına ülkenin bağımsızlığını pazarlık konusu yaparak, ulusal bağımsızlık hareketine karşı tavırlar aldığı ortaya çıkmıştı. Bu savaşın kazanılmasıyla savaşın önderi Mustafa Kemal’in otoritesi pekişmiş ve yeni iktidarın meşruluk ve haklılığı doğal olarak kanıtlanabilmiştir. Mustafa Kemal böyle bir duruma düşüşün nedenini, Padişahın keyfi yönetimini bile dinin gereğiymiş gibi düşünen paslanmış zihniyetinde görmüştür. Kurtuluş Savaşı ile elde edilen askeri zaferin pekiştirilmesi için siyasal ve ekonomik bağımsızlığın da elde edilmesi gerektiğine inanan önder, ancak batıl inançlardan kurtarılarak laik bir düşünceye kavuşturulacak olan vatandaşların bunları koruyabileceğini belirtmiştir. Bu doğrultuda tasarlanan devrimlerin gerçekleştirilmesi için ilk önce rejimin laikleştirilmesi gerekiyordu. Dolayısıyla zaman içinde önce Saltanat kaldırılmış, daha sonra Cumhuriyet ilan edilmiş ve son olarak da Osmanlıdan geriye kalan sembolik bir siyasal kurum olan Hilafete de çok geçmeden son verilmiştir.²²⁴

Buna karşın Meiji Japonyası’nda yeni hükümet ilkin, kendi meşruluk ve haklılığını kanıtlamak zorundaydı. Japonya ilk defa karşılaşılan büyük dış güç karşısında “Zengin Devlet, Güçlü Ordu” ve “Uygarlık-Aydınlanma” sloganları yoluyla emperyalist Batılı devletlerin seviyesine ulaşip onlara kendisini kabul ettirerek kapitülasyonları kaldırmayı amaçlamıştır. Burada kısaca kapitülasyonlar konusuna değinmemiz gerekir: Türkiye, Kurtuluş Savaşı’nın başarıyla sonuçlanmasından sonra 1923’de yapılan Lozan Antlaşması ile kapitülasyonları kaldırma garantisini elde edebilmiştir. Buna karşın Meiji Japonyasının, Tokugawa döneminin sonunda, 1858’de konulan kapitülasyonların kaldırılması için çaba harcayarak çağdaşlaşma hareketlerini yapması gerekiyordu. Yani bu dönemde içişleri konusunda Japonya, Türkiye’ye oranla daha çok Batılı devletlerin tavrına göre hareket etmek zorundaydı. Japonya bu durumda yeni hükümetin haklılığı ve meşruluğu kabul edilmeden hiçbir uygulamaya girişemezdi. Meiji bürokratları bunun için en önemli siyasal söylem olarak tenno kurumunun mistik ve karizmatik özelliklerini kullanma yoluna gittiler...²²⁵

²²³ Yumiko Kihara, A.g.m., s.48.-57.

²²⁴ Yumiko Kihara, A.g.m., s.48.

²²⁵ Yumiko Kihara, A.g.m., s.48.

...Türkiye’de Kurtuluş Savaşı sırasında Mustafa Kemal, yapılan uygulamaların yararlılığını halkın kabul edebileceği şekilde, yani halkı en çok etkileyebilecek öge olan İslam unsurlarını kullanarak açıklamış, ne olursa olsun, halkın ilk adımı atmasını sağlamaya çalışmıştır. İşgal devletleri karşısında bir an önce ulusal birliğin sağlanabilmesi için, Sultan-Halife’nin kurtarılması savaşın temel amaçlarından birisi olarak gösterilmiş, TBMM’nin açılışında dinsel tören yapılmış, Şeyhülislam Dürriyade Abdullah’ın milliyetçileri hedef alan fetvasına karşı yine aynı yöntem kullanılarak, yani Halife’yi yücelten bir fetvayla yanıt verilmiş, kısacası dinsel unsurlar kullanılmıştır. Bu yöntemin de büyük etkisiyle istenilen sonuç, yani zafer elde edilebilmiştir...”²²⁶

2.18. Açılışının 71. Yıldönümü Dolayısıyla Millet Mektepleri – Mustafa DUMAN ²²⁷

Mustafa Duman tarafından kaleme alınan bu yazıda, yeni harflerin kabulü ile başlayan süreçten millet mekteplerinin açılışı ve kapanışına kadar sürdürdüğü faaliyetlerden bahsedilmekte, açıklayıcı bilgiler verilmektedir.²²⁸ 4- 7. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Atatürk’ün yazı devrimini halka açıkladığı 9 ağustos 1928 tarihinden itibaren halkta yeni yazıyı öğrenme çabaları görülmeye başlanmış, Cumhuriyet Halk Fırkası, Türk Ocakları ve gazeteler bu çabalara yardımcı olmuştu. Milletvekilleri de yurdun çeşitli yörelerine dağılarak halka okuma yazma öğretme çabası içine girmişlerdi. 24 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazete’de “Millet Mektepleri Nizamnamesi” yayınlanarak yürürlüğe girdi. Bu yönetmelikle halkın yeni yazıyı resmi bir örgüt, Millet Mektepleri aracılığı ile öğrenmesi sağlanıyordu. Bu yönetmeliğe göre 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren açılacak olan Millet Mekteplerinde, yeni yazıyı bilmeyen, hiçbir okula ve memuriyete devam etmeyen 16 ile 40 yaş arasındaki Türk vatandaşları yeni yazıyı öğreneceklerdi. Millet Mekteplerine devam süresi eski yazıyı bilenler için iki ay, bilmeyenler için ise dört ay idi...”²²⁹

²²⁶ Yumiko Kihara, A.g.m., s.49.

²²⁷ Mustafa Duman, “Açılışının 71. Yıldönümü Dolayısıyla Millet Mektepleri”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 73, İstanbul 2000, s.4.-7.

²²⁸ Mustafa Duman, A.g.m., s.4.-7.

²²⁹ Mustafa Duman, A.g.m., s.5.

...Millet Mektepleri açık kaldıkları süre içinde yeni yazının öğretilmesi ve halkın eğitim düzeyinin yükselmesinde önemli rol oynamıştır. Altı yıl içerisinde iki buçuk milyon insan bu okullarda okumuş, bunların 1 milyon 124 bini yeni yazıyı öğrenip diplomalarını almıştır. 1927 yılında Türkiye’de yüzde 10 civarında olan okur-yazarlık oranı 1936 yılında yüzde 17’ye yükselmiştir. Yeni bir yazıyı öğretmek kısa sayılabacak bir sürede bu oranı tutturmak az bir başarı değildir. Bu başarı yeni yazıyı getirenlerin ve bunu öğretme yolunda üstün çabalar harcayanların eseridir...²³⁰

...1 Ocak 1929 tarihinden 1936 yılı sonuna kadar faaliyet gösteren Millet Mektepleri, Türk yazı devrimi sürecinde tarihsel görevlerini yerine getirip, o yıllarda açılan Halkevleri ve Halkodaları ve daha sonra açılacak olan Köy Enstitüleri zincirinin ilk halkası olarak eğitim ve öğretim alanından çekilmişlerdir. Millet Mektepleri’nin ortadan kalkmasını erken bulanlar yazı devrimi süreci içinde karşı devrimcilerin de boş durmadıklarını bilmelidirler. Yetmiş yıl sonra, artık bütün dünyada herkesin yararlandığı sekiz yıllık eğitime geçişin ne kadar sancılı olduğunu gören kişiler olarak, Cumhuriyetin geçmişte olduğu gibi bugün de aydınlık kuşaklara gereksinim duyduğunu söylemek bir gerçeği kabul ve teslim etmektir.”²³¹

2.19. 9 Eylül Günü İzmir’e İlk Giren Türk Subayı: Yüzbaşı Şerafettin ve İzmir’in Kurtuluşu Üzerine Notları – Kemal ARI²³²

Kemal Arı tarafından hazırlanan bu yazıda, 9 Eylül’de İzmir’e ilk giren Türk Subayı Yüzbaşı Şerafettin Bey’in hayatı ve başarıları anlatılmakta ayrıca yazının son bölümünde, Şerafettin Bey’in ölmeden önce hasta olduğu sırada anlattığı, eşi Siret Hanım’ın not aldığı “Kurtuluş Günü Anısı” verilmektedir.²³³ 20- 24. sayfaları arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı önemli bölümleri şunlardır:

“...Kurtuluşu sırasında İzmir’e ilk giren kişinin Yüzbaşı Şerafettin olduğu dönemin bütün literatüründe açık biçimde yer almış, basında boy boy resimleri yayınlanmış; hakkında coşkulu, övgü dolu yazılar çıkmış; resmi kayıtlarda ve uygulamalarda Yüzbaşı Şerafettin’in adı “İzmir’e İlk Giren Zabit” olarak onaylanmıştır.

²³⁰ Mustafa Duman, A.g.m., s.6.

²³¹ Mustafa Duman, A.g.m., s.7.

²³² Kemal Arı, “9 Eylül Günü İzmir’e İlk Giren Türk Subayı: Yüzbaşı Şerafettin ve İzmir’in Kurtuluşu Üzerine Notları”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 77, İstanbul 2000, s.20.-24.

²³³ Kemal Arı, A.g.m., s.20.-24.

TBMM Başkanı ve Başkumandan Mustafa Kemal Paşa, Buhara Cumhuriyeti'nin İzmir'e ilk girecek zabıt için kendisine teslim ettiği kılıcı, İzmir'de düzenlenen bir törenle, "İzmir'in Fatih'i" diye anılan Yüzbaşı Şerafettin Bey'e takmış; bir Yahudi yurttaşın ödül olarak ortaya koyduğu 500 liranın yarısını Yüzbaşı Şerafettin Bey almıştır. Bu tarihsel gerçekliğe karşın, bugün bu adsız kahramanın adını, dönemin uzmanı olan birkaç kişi dışında kaç kişi anımsayabiliyor?...²³⁴

...Yüzbaşı Şerafettin Bey, Kurtuluş Savaşı'nın bitiminden sonra Süvari Tatbikat Okulu Öğretmenliği'ne getirildi. 1927'de Fransa'ya öğrenime gitti; dönüşünde gene aynı okulda öğretmenlik görevine devam etti. 1930'da I. Süvari Tümeniyle şarkta görev yaptı. 1931'de yarbay oldu. 1933'te Süvari alay kumandan muavinliği göreviyle Ayvalık'ta, 1936'da 4. Alay kumandan muavinliğiyle Lüleburgaz'da bulundu. 1937'de albaylığa atanan Şerafettin Bey, Lüleburgaz'daki Motorlu Alay Kumandanlığı'na, 1939'da da 2. Alay kumandanlığı göreviyle Karaköse'ye tayin edildi. 1940'a kadar pek çok göreve getirilen Şerafettin Bey, emekli olmadan önce 1940-1943 tarihleri arasında Kuleli Askeri Lisesi'nde öğretmenlik yaptı. Askerlik hayatı içinde harp, kılıçlı liyakat, kılıçlı mecidi ve İstiklal madalyaları almıştı. 1942'de Parkinson hastalığına yakalandı; doktorlar bu hastalığın nedenini, İzmir'in kurtarılışı sırasında aldığı şarapnel yaralarına bağlıyorlardı. 28.8.1944 tarihinde hastalığı nedeniyle görev yapamayacak duruma gelince, birinci derecede malul olarak albaylıktan emekliye ayrıldı...²³⁵

2.20. Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı (1918-1923) –

Bilmez Bülent CAN²³⁶

Bilmez Bülent Can tarafından kaleme alınan bu yazıda 1918 – 1923 yılları arasında 1. Dünya Savaşı'ndan başlayarak Amerikan Basını'ndaki gazetelerin dışındaki süreli yayınlarda, Türkiye'nin ve Türk Kurtuluş Savaşı'nın nasıl ele alındığı ve nasıl değerlendirildiği ile ilgili bilgiler aktarılmıştır.²³⁷ 18- 25. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

²³⁴ Kemal Arı, A.g.m., s.20.

²³⁵ Kemal Arı, A.g.m., s.21.

²³⁶ Bilmez Bülent Can, "Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı (1918-1923), Toplumsal Tarih, c.16, sayı 92, İstanbul 2001, s.18.-25.

²³⁷ Bilmez Bülent Can, A.g.m., s.18.-25.

“...Yunanlıların Mayıs 1919’da (Müttefikler’in ve özellikle İngilizlerin desteğiyle) gerçekleştirdikleri Anadolu çıkarmasından sonra, büyük oranda bir “Türk-Yunan savaşı” olarak yansıtılan bölgedeki gelişmeler, başından beri Yunan yanlısı bir tutumla aktarılmaktaydı. İlk başlarda abartılı “Yunan zaferi” haberleri verilirken, zamanla Yunanlıların cephede yaşadıkları yenilgiler öğrenildikten sonra, basında görülen yazılarda konu daha eleştirel bir dille ele alınmakla birlikte, Yunan taraftarlığı genelde devam etmekteydi. Ayrıca bu yenilgilerden sonra Yunanistan’daki iç gelişmeler ve yaşanan sorunlar da basında yer almaktaydı.²³⁸

Böyle açıkça taraf tutulmasının nedeni, bu savaşta Yunanlıların “uygarlık”ı ve Türklerin/Müslümanların da bölgede “vahşet ve şiddeti” temsil ettiklerine inanılmasıydı. Bu bağlamda genelde basında “barbar Türk” imajı hakimken, Yunan işgaline karşı direniş örgütleyerek Müttefiklerin bölgeyle ilgili planlarına “çomak sokan” Kemalistler de bu karşıt kampanyadan payını almaktaydı. Ancak genelde Amerikan basınının bu savaşa ve Kemalist tarafa giderek daha fazla ilgi gösterdiğini ve gün geçtikçe Kemalistlere karşı daha sağduyulu yaklaşıklarını söyleyebiliriz. Bu değişimin en önemli nedeni, bölgeye gitmiş olduğu için veya zaten bölgeyle ilgili bir uğraşısı olduğu için oradaki gelişmeleri yakından izleyen ve Kemalistlerin Batılılığı ve Batıcılığı, yani “uygar” olduğu (!) konusunda ikna olanların yazılarına basında daha fazla yer verilmesiydi. Oysa işin başında Kemalistler, meşru İstanbul yönetimine isyan eden ve bölgenin Batılılar tarafından uygarlaştırılmasına karşı direnen “eşkiyalar”, “Bolşevikler” vb. olarak itham edilirken, aynı zamanda da “Ermeni katili olan Jöntürklerin devamı”, “uygarlık düşmanı” gibi geleneksel ithamlar da sürmekteydi...²³⁹

...Kemalistlerle ilgili olarak yine Batı’ da (özellikle İngiltere’de) bazı çevrelerde hakim olan bir kaygı da, onların başlattığı “Batı’ya kafa tutma” tavrının diğer Müslüman halklar arasında (özellikle İngiliz sömürgesi olan Müslüman ülkelerde) yayılma olasılığıyla ilgiliydi. Bu nedenle, dönemin Amerikan basınında yayımlanan İslam dünyasıyla ilgili yazılarda bu soruna değinildiği gibi, İslamcılık bağlamında, Kemalist hareket ile diğer Müslüman halklar arasındaki bağ da ilgiyle izlenmekteydi. Bu konuda yayımlanan yazılarda özellikle Hindistan Müslümanlarının Kemalistlere

²³⁸ Bilmez Bülent Can, A.g.m., s.20.-21.

²³⁹ Bilmez Bülent Can, A.g.m., s.21.

desteği ve Hindistan’da olası bir direniş hareketi işlenmekteydi. Bu bağlamda ele alınan sorunlardan biri de “halifelik sorunu”dur...”²⁴⁰

2.21. Radikal – Sosyalist Enternasyonal ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi – Zafer TOPRAK ²⁴¹

Zafer Toprak tarafından hazırlanan bu yazıda, CHF’nin sosyalist enternasyonal’e katılıp katılmaması ile ilgili yaşanan tartışmalar ve görüşmeler ile, 1927 yılındaki kongresi hakkında detaylı ve açıklayıcı bilgiler verilmektedir.²⁴² 42- 49. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Saffet Arıkan’ın verdiği bilgiler ışığında CHF Büyük Kongresi’nde görüşmelere geçilmiş, Yusuf Akçura, Yusuf Kemal (Tengirşek) söz alarak görüşlerini dile getirmişlerdi. Yusuf Kemal diğer Enternasyonal’lerden davet alınıp alınmadığını sorarken, Yusuf Akçura CHF’nin diğer “demokratik” partilerden farklı bir konumda olduğunu vurgulamıştı. CHF iktidarda bulunan bir partiydi. Fransa’da Radikal ve Radikal Sosyalist ve Sosyalist Cumhuriyetçiler ittifaka gittikleri halde iktidarlarını koruyamamışlardı. Antantta yer alan partilerin hiçbiri kendi ülkelerinde tama anlamıyla çoğunlukta, (ekseriyet-i tamme) bulunmuyorlardı. Bu nedenle kongrede aldıkları kararlar “temenni”nin ötesine geçemezdi. Oysa Türkiye’de tek parti vardı. “Tam bir ekseriyet”i, hatta oybirliğini “ittifak-ı ara”yı temsil ediyordu. Avrupa’daki radikal ve sosyalist partiler azınlıkta partilerdi. CHF “antant”a dahil olduğu takdirde bu “temenni”leri uygulamak durumundaydı. Barıştan yana bir eğitim politikası takdirle karşılanacak bir politikaydı. Bu temenniler alkışlanırdı. Ancak, Türk Ulusu, sürekli taarruza uğramış bir halktı. Türk Ulusu mazlumunu simgeliyordu. Milli Mücadele’den daha yeni çıkmış bir ulusun savaştığı tüm ülkeleri dost görececek barışçı bir eğitim politikası ulusal çıkarlarla, “menafi-i hakikiye-i milliye” uzlaşmazdı. Batılılar için “temenni” düzeyinde kalacak silahsızlanmadan yana barışçı bir eğitim politikasının

²⁴⁰ Bilmez Bülent Can, A.g.m., s.21.

²⁴¹ Zafer Toprak, “Radikal-Sosyalist Enternasyonal ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi”, Toplumsal Tarih, c.18, sayı 106, İstanbul 2002, s.42.-49.

²⁴² Zafer Toprak, A.g.m., s.42.-49.

Türkiye’de uygulanması, ulusal kimliğin oluştuğu Cumhuriyet’in ilk yıllarında gerçeklerle bağdaşmazdı....²⁴³

...1927 Nizamnamesi aslında “Umumi Esaslar” başlığı altında CHF’nin programını da içeriyordu. Cumhuriyet Halk Fırkası Cemiyetler Kanunu’na göre kurulmuş cumhuriyetçi, halkçı, milliyetçi siyasi bir dernekti. Merkezi Ankara’daydı. Devlet şekli cumhuriyetti. Fırka, devlet yönetiminde ve toplum anlayışında din ile dünya işlerinin ayrılmasını öngörüyordu. Yani laiklik böylece programın bir parçası oluyordu. Yasalar önünde mutlak bir eşitlik kabul ediliyor ve hiçbir aileye, sınıfa, cemaate ya da ferde imtiyaz tanınmıyordu. Bireyleri halktan ve halkçı olarak görüyordu. Yurttaşlar arasındaki en güçlü bağın dil, his ve fikir birliği olduğu kanısıyla Türk dilini ve kültürünü bihakkın yaymak ve inkişaf ettirmek parti görevleri arasındaydı. CHF’nin umumi reisi, yani genel başkanı, partinin kurucusu (banisi) Gazi Mustafa Kemal’di. Yukarıda sayılan hususlar hiçbir şekilde değiştirilemezdi. Oysa 1923 Nizamnamesi’nde umumi esaslar, umumi kongrenin üçte iki çoğunluğu ile değiştirilebilir, kaldırılabilirdi. Böylece kamu hukuku açısından yeni bir düzenlemeye gidilmiş oluyordu. Nizamname genel başkanı değişmez kabul etmiş ve ona geniş yetkiler tanımıştı. Umumi riyaset divanı yani genel başkanlık divanı, kendisi, bizzat kendisinin seçtiği vekili ve parti genel sekreterinden oluşuyordu...²⁴⁴

2.22. CHP’nin İkinci Seçmenlerinden Hareketle Tek Parti İktidarının Toplumsal Kökenleri – Hakkı UYAR²⁴⁵

Hakkı Uyar tarafından kaleme alınan bu yazıda, CHP’nin tek parti dönemindeki yapısı incelenmiş, milletvekillerinin toplumsal kökenleri ve seçmenlerle ilgili aydınlatıcı bilgiler verilmiştir.²⁴⁶ 54- 57.sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Tek parti dönemi boyunca iktidarı tek başına elinde tutan CHP, ülkedeki tüm toplumsal kesimleri temsil ettiği iddiasındaydı. Her kesimi temsil etme düşüncesi, rakip partileri gereksiz kılıyordu. CHP’nin tek parti iktidarının ideolojik dayanaklarını iki

²⁴³ Zafer Toprak, A.g.m., s.46.-47.

²⁴⁴ Zafer Toprak, A.g.m., s.49

²⁴⁵ Hakkı Uyar, “CHP’nin İkinci Seçmenlerinden Hareketle Tek Parti İktidarının Toplumsal Kökenleri”, Toplumsal Tarih, c.18, sayı 106, İstanbul 2002, s.54.-57.

²⁴⁶ Hakkı Uyar, A.g.m., s.54.-57.

başlıkta toplamak mümkün: A. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri temelinden gelme: Milli Mücadele'nin kazanılmasında büyük rol oynayan Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin partiye dönüşmesi sonucu ortaya çıkan CHP, Milli Mücadele'yi kazanmış, ülkeyi kurtarmış olmanın sağladığı prestijle, ülkeyi yönetmenin/toplumu modernleştirmenin kendi hakkı olduğunu düşünüyordu. B. Sınıfsal yapının zayıflığı: 1927 nüfus sayımı örneğinde de görüleceği üzere, toplumdaki egemen geleneksel yapı ve modern sınıfsal yapının zayıflığı, CHP'yi "sınıfsız imtiyazsız kaynaşmış kitle" düşüncesine götürdü. CHP, bu kitlenin tümünü temsil ettiği, tüm toplumsal kesimlerin üstünde "ulusal" bir parti olduğu iddiasındaydı²⁴⁷

Seçimler iki dereceliydi (1877'den 1943 yılına kadar yapılan seçimler iki dereceliydi). Halk ikinci seçmenleri seçiyor, ikinci seçmenler de milletvekillerini seçiyordu. Aslında yapılan seçimden ziyade iki dereceli bir onaylamadan ibaretti. İkinci seçmenler CHP üyesiydiler ve parti tüzüğü gereği parti üyelerine oy vermek zorundaydılar. Bağımsız olarak ikinci seçmenliğe ya da milletvekilliğine soyunanların şansı yoktu. CHP'li ikinci seçmenler, partinin olur verdiği "müstakil" milletvekilleri adaylarına oy verebiliyordu.²⁴⁸

Tek parti yönetiminin giderek pekiştiği 1931 tarihinden itibaren –şeklen de olsa– CHP, toplumun çeşitli kesimlerinden adaylar göstererek, tüm kesimleri temsil ettiği iddiasını pekiştirmeye çalışıyordu. Örneğin 1931 seçimlerinde tarım ağırlıklı yerler olan Konya, Kastamonu ve Ankara'dan köylü/çiftçi kökenli milletvekillerinin; sanayinin ön planda olduğu ve işçilerin görece fazla olduğu Zonguldak ve İstanbul gibi yerlerden de işçi kökenli milletvekillerinin seçilmesine özen gösteriliyordu. Gerçi söz konusu milletvekili adayları büyük bir titizlikle saptanıyor ve çoğunlukla –kaçınılmaz olarak– bir gösterişten öte anlam taşımıyordu...²⁴⁹

²⁴⁷ Hakkı Uyar, A.g.m., s.54.

²⁴⁸ Hakkı Uyar, A.g.m., s.54.-55.

²⁴⁹ Hakkı Uyar, A.g.m., s.55.

2.23. “Cumhuriyet’in İlanından Sonra Yurtdışında Öğretmen Yetiştirme Çabaları” – Füsun ÖKSÜZOĞLU ²⁵⁰

Füsun Öksüzoğlu tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyet ilan edildiği yıllarda Türkiye nüfusunun büyük bölümünün tarımla uğraştığı, ülke ekonomisinin büyük oranda tarıma dayandığı için yazarın babasının da aralarında bulunduğu öğrencilerin tarım okullarında öğretmen olmak için Avrupa’ya eğitime gönderildiği anlatılmış ve bu süreçten yazar kendi babasından da örnekler vererek açıklayıcı bilgiler sunmuştur.²⁵¹ (28.- 34.) sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır;

“...Türkiye Cumhuriyeti devleti kurulduğu zaman, süratle kapatılması gereken açıklardan birinin ve belki de en önemlisinin eğitilmiş, nitelikli insangücü olduğu biliniyordu. Çünkü bu güç kalkınmanın temel taşı oluşturuyordu. İmparatorluğun büyük toprak kayıplarıyla beraber, nüfusa göre zaten az olan eğitilmiş insangücünün bir kısmını yitirmiş olmasının yanı sıra kalanlar, yediden yetmiş; topyekun Kurtuluş Savaşına katılmışlar ve çoğu bir daha evlerine dönememişlerdi...²⁵²

...1922 yılında Halkalı Ali Ziraat ve Baytar Mektebi’nin tarım bölümünden diploma alan Öksüzoğlu, kendi fakültesinde asistan olarak göreve başladıktan on beş ay sonra çıkan 1109 sayılı Yasa çerçevesinde yurtdışında eğitim görmek üzere Arif(Prof. Dr. Arif Akman, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi), Cemal Kamal (Sütçü Cemal) ve daha birkaç arkadaşıyla birlikte yurtdışında eğitim görmek üzere seçilmiştir...²⁵³

...Portakal şarabının dünyada ilk kez üretildiği ve kendisine Almanya’daki profesörlerinin özel ilgi gösterdiği haberinin Ziraat Vekaleti’nde de duyulmasından kısa bir süre sonra, sonradan Milli Eğitim Bakanlığı da yapacak olan ve o tarihte Ziraat Vekaleti’nde müsteşarlık görevinde bulunan, Halkalı’dan arkadaşı Şevket Raşit Hatipoğlu imzalı bir talimatnameyle Antep’e tayin edilmiştir.”²⁵⁴

²⁵⁰ Füsun Öksüzoğlu, “Cumhuriyet’in İlanından Sonra Yurtdışında Öğretmen Yetiştirme Çalışmaları”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 109, İstanbul 2003, s.28.-34.

²⁵¹ Füsun Öksüzoğlu, A.g.m., s.28.-29.

²⁵² Füsun Öksüzoğlu, A.g.m., s.28.

²⁵³ Füsun Öksüzoğlu, A.g.m., s.30.

²⁵⁴ Füsun Öksüzoğlu, A.g.m., s.34.

2.24. Kuvayı Milliyecilerin Gizli Sığınağı ve Ardındaki Bilinmeyenler: Özbekler Tekkesi – Mehmet ALTUN ²⁵⁵

Mehmet Altun tarafından hazırlanan bu yazıda, Üsküdar'da bulunan Özbekler Tekkesi'nin kuruluşundan ve tarihinden bahsedilmekte, Milli Mücadele içinde üstlendiği önemli görevler hakkında detaylı bilgiler sunulmaktadır.²⁵⁶ 18- 23. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“ Üsküdar Sultantepe’de, bir rivayete göre bizzat Sultan I. Mahmud’un emriyle 1752’de kurulan Özbekler Tekkesi, 170 yıllık tarihi boyunca üstlendiği rollerle alışılmış dergâh tipinin dışında bir görüntü çizer. Bu roller şaşılacak kadar çeşitlidir. Nakşibendi tarikatının Yesevi koluna bağlı olan tekke, her şeyden önce Hicaz yolunda Halife’nin duasını almak için İstanbul’a gelen Türkistanlı hacılar için önemli bir konaklama yeridir. Burası aynı zamanda şeyhlerinin ilim, kültür ve sanata ilgileri nedeniyle her devirde aydınlar için önemli bir buluşma noktası olmuştur...²⁵⁷

...Özbekler Tekkesi Şeyhi Ata Efendi’nin verdiği destek ise daha çok lojistik ağırlıklıdır. Ata Efendi tekkesini Kuvayı Milliyeciler için bir sığınma, haberleşme ve tedavi merkezi haline getirmiş, özellikle İstanbul’un işgalinden sonra Anadolu’ya adam kaçırılmasında etkin rol oynamıştır. Tekkenin üstlendiği bu rol öncelikle onun coğrafi konumuyla ilgilidir. Mütareke yıllarında genel olarak, Boğaz’ın Asya yakası, Anadolu’ya yapılan her türlü sevkiyatın çıkış noktasıydı. Bu dönemde başlıca yollar ve her türlü deniz ulaşımı sıkı kontrol altında tutulduğundan, gizlice Anadolu’ya geçmenin tek yolu bu yakadaki köylerden içeri uzanan patikalardı...²⁵⁸

...Vatanseverlerin Anadolu’ya geçişinde önemli kolaylıklar sağlayan Binbaşı Remzi, aynı zamanda Kasım 1919’da kurulan Karakol Cemiyeti’nin de üyesiydi. Bu cemiyet Özbekler Tekkesi ve Merdiven Köyü’ndeki Bektâşi Tekkesi bunlardan sadece ikisiydi. Bu tekkeler Anadolu’ya giden ve gelenlere menzil vazifesi görüyordu. Merkezin parolasıyla kapıyı çalan herkes buyur ediliyor, daha sonra icap eden mahallere gönderiliyordu.²⁵⁹

²⁵⁵ Mehmet Altun, “Kuvayı Milliyecilerin Gizli Sığınağı ve Ardındaki Bilinmeyenler: Özbekler Tekkesi”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 112, İstanbul 2003, s.18.-23.

²⁵⁶ Mehmet Altun, A.g.m., s.18.-23.

²⁵⁷ Mehmet Altun, A.g.m., s.18.

²⁵⁸ Mehmet Altun, A.g.m., s.19.

²⁵⁹ Mehmet Altun, A.g.m., s.19.

Özbekler Tekkesi'nin parolası “Beni İsa yolladı” idi. Buradaki “İsa” , cemiyetin yönetim kurulunda görev yapan Galatalı Şevket olmalıdır. Çünkü üyeler arasındaki gizli haberleşmede Mustafa Kemal için “Nuh”, Ali Fuad (Cebesoy) için “Musa”, Kara Vasıf için “Cengiz”, Galatalı Şevket için de “İsa” rumuzları kullanılıyordu. Şeyh Ata Efendi, şifreyle kapısını çalan Kuvayi Milliyecileri saklıyor, onların Anadolu'ya gönderilmesine aracılık ediyor, Anadolu'ya geçenlerle İstanbul'daki aileleri arasındaki haberleşmeyi sağlıyor, silah kaçırılmasına yardım ediyordu.²⁶⁰

Gerçekten de bu dönemde İstanbul'dan Anadolu'ya büyük bir silah sevkiyatı söz konusuydu. Miralay Arif Bey'in anılarında belirttiğine göre Damat Ferit hükümetinin ve İngilizlerin kontrolündeki ambar ve depolardan çalınmak suretiyle çeşitli tarihlerde İstanbul'dan 56.000 mekanizma, 320 makineli tüfek, 1500 tüfek, bir batarya top, 2000 sandık cephaneye, 10.000 takım elbise, 100.000 gem, nal ve mih, 15.000 matara, 1000 tona yakın malzeme ve askeri eşya Anadolu'ya geçirilmişti. Bunların sevkiyatı genellikle takalar ve sandallarla denizden yapılıyordu. Ancak karadn ulaştırılması gereken malzemeler geceleri gizlice Özbekler Tekkesi'ne taşınıyor, sonra parça parça Kısıklı İmamı Nuri Hoca'nın Libadi'deki evinin yanındaki mezarlığa, oradan da Dr. Esat Paşa'nın çiftliğine götürülerek Anadolu'ya sevk ediliyordu...²⁶¹

2.25. Resmen Bayram Olmadan Önceki 19 Mayıs Kutlamaları: 19 Mayıs Nasıl Bayram Oldu – Nevin Yurdsever ATEŞ²⁶²

Nevin Yurdsever Ateş tarafından kaleme alınan bu yazıda, 19 Mayıs'ın bayram olarak kutlanmasının tarihçesinden bahsedilerek, bayram törenlerinin detayları hakkında önemli bilgiler verilmektedir.²⁶³ 34- 37. sayfalar arsında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...19 Mayıs'ın ulusal bayram olarak ilan edilmesine ilişkin ilk girişimin Beşiktaş Jimnastik Kulübü'nden geldiğini saptamaktayız. Mustafa Kemal'e beslediği sevgi ve saygıyı dile getirebilmek amacıyla bir “Atatürk Spor Günü” organize etmeye karar veren Beşiktaş Jimnastik Kulübü, 1935 yılı mayıs ayı içinde Galatasaray ve

²⁶⁰ Mehmet Altun, A.g.m., s.19.

²⁶¹ Mehmet Altun, A.g.m., s.19.

²⁶² Nevin Yurdsever Ateş, “Resmen Bayram Olmadan Önceki 19 Mayıs Kutlamaları: 19 Mayıs Nasıl Bayram Oldu”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 113, İstanbul 2003, s.34.-37.

²⁶³ Nevin Yurdsever Ateş, A.g.m., s.34.-37.

Fenerbahçe Kulüpleri ile birlikte düzenlediği bir toplantıda bu düşüncesini açıklamış ve bu spor gününe Galatasaray ve Fenerbahçe kulüplerinin de tüm kadroları ile katılmaları konusunda görüş birliğine varılmıştı. Böylece “Gençlik ve Spor Bayramı”, ilk defa 24 Mayıs 1935’te “Atatürk Günü” adı altında tasarlanmış oluyor ve Beşiktaş Jimnastik Kulübü de 19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı’nın öncüsü olarak tarihe geçiyordu.²⁶⁴

Bu önemli gelişmenin ardından, 1924 yılından beri yapılmakta olan “Spor Kongresi”nin 1935 yılı toplantısında, Türkiye İdman Cemiyetleri İttifakı’nın kuruluşunda önemli katkıları olan Ahmet Fetgeri Bey, “Atatürk Günü”nün tüm gençliğe mal edilebilmesi için, “19 Mayıs Gençlik ve Spor Bayramı” adı altında her yıl yapılmasını teklif edecek, teklif oybirliği ile kabul edildikten sonra Mustafa Kemal’e arz edilecektir...²⁶⁵

...18 Mayıs 1937 tarihli Cumhuriyet’te “ 19 Mayıs Bayramımız” başlığı altında jimnastik yapan bir grup öğrencinin resmini görüyoruz. 6. Sayfada “Atatürk’ün Samsun’a Ayak Bastığı Gün-Yeni Bir Tarih Doğuracak Milli Bir Şafağın Temelini Kurdu” başlığı altında, ulusal mücadelenin başlangıcı nedeniyle kaleme alınan bir dizi yazısı yayımlanmaktadır. Aynı sayfanın ikinci sütunundaysa, “Türkiye’ye ve İnkılaplara Remz Olan Kutlu Tarih” başlığı altında, İstanbul’daki 19 Mayıs kutlamalarına ilişkin program yer almaktadır...²⁶⁶

...20 Haziran 1938 tarihinde 346621 sayılı Kanun ile 19 Mayıs günü “Gençlik ve Spor Bayramı” olarak kabul edilmiştir. Ancak görüldüğü gibi bu tarihe gelinceye kadar da 19 Mayıs günü zaten kutlanmaktaydı. 1980 sonrasında çıkan 17.03.1981 tarih ve 2429 sayılı Kanun ile ulusal bayramlar yeniden tanımlandı. Bu kanun hükümlerine göre 19 Mayıs, “Atatürk’ü Anma ve Spor Bayramı” olarak adlandırıldı...²⁶⁷

²⁶⁴ Nevin Yurdsever Ateş, A. g.m., s.34.

²⁶⁵ Nevin Yurdsever Ateş, A. g.m., s.34.

²⁶⁶ Nevin Yurdsever Ateş, A. g.m., s.35.

²⁶⁷ Nevin Yurdsever Ateş, A. g.m., s.37.

2.26. Tek Parti Meclisleri Üzerine Bazı Sayısal Veriler – Ahmet DEMİREL²⁶⁸

Ahmet Demirel tarafından hazırlanan bu yazıda, 1923 -1946 arası dönemdeki meclisin yapısına dair önemli sayısal veriler aktarılmış ayrıca Atatürk ve İnönü dönemindeki meclisler de karşılaştırılmalı olarak incelenmiştir.²⁶⁹ 84- 87. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Her altı meclisin üye sayılarının belirlenmesinde nüfus esas alınmıştır. 1923’te her 20.000 erkek nüfusa bir milletvekili uygulaması geçerliyken, kadınlara seçme ve seçilme hakkının tanınmasıyla 1935 seçimlerinden başlayarak her 40.000 nüfusa bir milletvekili esasına geçilmiştir. Böyle olunca da meclislerin üye sayıları, bir seçimden diğerine farklılıklar göstermiş ve satı giderek büyümüştür. Ayrıca ölüm, istifa gibi nedenlerle boşalan üyelikler için ara seçimler yapılmıştır...”²⁷⁰

...Bilindiği gibi, 2, 3, 4 ve 5. meclislerin üyeleri esas olarak Atatürk, 6. Ve 7. meclislerin üyeleri ise İnönü tarafından belirlenmiştir. 1.037 milletvekilinin görev yaptıkları meclisler incelendiğinde, milletvekillerinin üç ana gruba bölüldüğü görülmektedir: a) Atatürk döneminde milletvekili olup İnönü döneminde seçilemeyenler: Toplam 395 kişi (yüzde 38.1). b) Atatürk döneminde milletvekili olmadıkları halde, İnönü döneminde seçilenler: Toplam 317 kişi (yüzde 30.6). c) Hem Atatürk hem de İnönü döneminde milletvekilliği yapanlar: Toplam 325 kişi (yüzde 31.3)...²⁷¹

...1923 seçimindeki büyük tasfiyeden sonra, üyeleri zaten genel merkezce seçilen tek parti meclisleri giderek istikrar kazanmış ve genel olarak sürekli aynı kişiler milletvekili yapılmıştır. Yazıda ölümleri hesaba katmadığımdan, tek parti döneminde, hayat boyu milletvekili olanların oranlarının daha da yüksek olduğu ortaya çıkar. Ayrıca bazı dönemlerde meclis dışında kalanlara yurtiçi ve özellikle de yurtdışında önemli görevler verildiğini de akılda tutmak gerekir. Sayılar, Atatürk’ün ölümünden sonra, İnönü döneminde önemli bir tasfiyenin yapıldığını da göstermektedir. Çok partili sisteme geçildikten sonra ise, 1923’te muhalifler ve bağımsızların yaşadığı tasfiye

²⁶⁸ Ahmet Demirel, “Tek Parti Meclisleri Üzerine Bazı Sayısal Veriler”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 118, İstanbul 2003, s.84.-87.

²⁶⁹ Ahmet Demirel, A.g.m., s.84.-87.

²⁷⁰ Ahmet Demirel, A.g.m., s.86.

²⁷¹ Ahmet Demirel, A.g.m., s.86.

hareketini, bu kez tek parti dönemi milletvekilleri yaşamış ve çok partili dönemde milletvekilliği yapanların sayısı keskin bir düşüş göstermiştir. Çok partili dönemde de milletvekilliği yapan tek parti dönemi milletvekillerinin bir bölümünün Demokrat Parti'ye geçen eski CHP'liler olduğu göz önünde bulundurulursa, çok partili dönemde CHP'de kalmayı sürdürenlerin yeni dönemde ciddi bir tasfiye hareketine uğradığı açık bir biçimde görülmektedir.”²⁷²

2.27. Cumhuriyet'in Nüfus Politikası – Kemal Arı ²⁷³

Kemal Arı tarafından kaleme alınan bu yazıda, Cumhuriyetin ilanından sonra uygulanan nüfusu artırmaya yönelik politikanın detayları aktarılmaktadır.²⁷⁴ 28- 31. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Cumhuriyetin kuruluşundan 1960'lı yıllara kadar uzanan nüfus politikasının genel eğilimi, nüfusu artırmaya yönelik bir nitelik gösterir. Siyasal yapıda tek parti egemenliği vardır; ulusçuluk kimliği giderek berkitilmektedir; toplumsal ve ekonomik yapıda hala kol gücü önemini korumaktadır; uluslararası ilişkilerde nüfusun büyüklüğü, temel bir politik tercih nedeni olarak kendini gösterebilmektedir. Bu yaklaşım nüfusta belli bir doyum düzeyine ulaştıktan sonra, Türkiye'nin kentleşmesi, sanayileşmesi ve demokrasi kültürünün –öyle ya da böyle– gelişmesiyle birlikte ciddi anlamda değişmiştir. Aslında bu Türkiye'ye özgü bir değişiklik değil, dünyada gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin hemen hemen tümünde kendini gösteren bir yönelimdir...”²⁷⁵

...Türkiye'de nüfus sorunu ulusal bir politika olarak ilk kez Atatürk tarafından ele alınmıştır. Atatürk 1920'li yıllardaki söylevlerinde Türkiye nüfusunun artması, ulusal sağlık sorunlarının çözülmesi, ölümlerin azaltılması, kişilerin üretim için yetenekli bir şekilde yetiştirilmesi yönünde görüşlerini açıklamış ve bunu “büyük millet olmanın gereği” olarak nitelemiştir...²⁷⁶

...Cumhuriyetin ilk yıllarında nüfusun hızla artırılmasını sağlayıcı önlemleri alma görevi Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanlığı'na verildi. Hükümetlerin nüfusu artırmak için bilinçli olarak izledikleri bir başka politika ise göçleri artırmaktı.

²⁷² Ahmet Demirel, A.g.m., s.87.

²⁷³ Kemal Arı, “Cumhuriyet'in Nüfus Politikası”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 119, İstanbul 2003, s.28.-31.

²⁷⁴ Kemal Arı, A.g.m., s.28.-31.

²⁷⁵ Kemal Arı, A.g.m., s.28.

²⁷⁶ Kemal Arı, A.g.m., s.29.

Türkiye'ye göç eden göçmenlerin sorunlarını çözme görevi de aynı bakanlığa verildi. Göçmenler sağlıklı konutlardan yoksun ve bulaşıcı hastalıklara daha açık olduklarından, bunların sorunları ile daha etkili bir biçimde ilgilenileceği hükümet programlarında yer aldı. Dönemin koşulları içinde dikkat çeken önemli bir uygulama da 1934 tarihli İskan Kanunu'dur. 14 Haziran 1934 tarih ve 2510 sayılı İskan Kanunu'nu uygulamakla, İskan Umum Müdürlüğü görevlendirilmişti. Bu kanunla Türkiye'de nüfus oturuş ve yayılışının, Türk kültürüne bağlılık kıstasına göre İcra Vekilleri Heyeti'nce yapılacak bir programa göre düzenlenmesi Dahiliye Vekaleti'ne görev olarak verildi...²⁷⁷

2.28. Türkiye'de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi – Mesut ÇAPA²⁷⁸

Mesut Çapa'nın kaleme aldığı bu yazıda, 1930 öncesi Türkiye'de Tarih öğretimine ilişkin yapılan düzenlemeler ve çalışmalar incelenmiş ilkokullarda ve ortaöğretimde tarih öğreniminin ne durumda olduğu ve nasıl yapıldığı hakkında önemli bilgiler verilmiştir.²⁷⁹ 80- 87. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...İlkokul müfredat programlarında 1924 ve 1926'da değişiklikler yapıldı. 1924 programına göre tarih dersi, ilkokulların 3. Sınıflarında “daha ziyade bir kıraat ve muhasebe” şeklinde verilirken 4. ve 5. sınıflarda genel tarih ve Türk tarihi birlikte okutulmaktaydı. Konuların düzenlenmesinde bugünden geçmişe doğru bir yol takip ediliyordu. 1926'da yapılan değişiklikle, yeni eğitim esaslarının gerektirdiği toplu eğitim metodu uygulamaya konularak ilk üç sınıfta Hayat Bilgisi dersine, öncelik gibi, yine 4. ve 5. sınıflarda asıl tarih derslerine yer verildi. Hayat Bilgisi'nin hedefleri arasında “muhit dâhilinde tesadüf edilen meşhur binalarla abideler hakkında malumat verilerek tarihe bir hazırlık yapmak” hususu yer alıyordu...²⁸⁰

...1930 öncesi ortaokul ve lise müfredatında da bazı değişiklikler yapıldı. Cumhuriyet dönemine intikal eden “Mekteb-i Sultaniye” müfredat programında, Sultanilerin birinci devresinde 4. Sınıftan 8. Sınıfa kadar haftada 10 saat tarih dersi yer alıyordu. 4. Sınıfta eski usul değiştirilmeyerek “Tarih-i Enbiya, Tarih-i İslam” okutulmaktaydı. 5. Sınıftaki Osmanlı tarihi, “Türklerin menşeleri”nden başlayıp

²⁷⁷ Kemal Arı, A.g.m., s.29.

²⁷⁸ Mesut Çapa, “Türkiye'de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 129, İstanbul 2004, s.80.-87.

²⁷⁹ Mesut Çapa, A.g.m., s.80.-87.

²⁸⁰ Mesut Çapa, A.g.m., s.80.-81.

Osmanlı Devleti'nin kuruluşuna kadar olan dönemi kapsıyordu. Sultanilerin 6., 7. Ve 8. Sınıflarında ise, Eskiçağ'dan Yakınçağ'a kadar kronolojik bir sıra takip edilerek 1. Meşrutiyet'e kadar getirilen Osmanlı tarihi Avrupa tarihiyle birlikte verilmekteydi...²⁸¹

...1924 tarihli lise programında Avrupa merkezli bir tarih öğretimi egemen olup, Türk tarihinden ziyade, Genel tarih ve Avrupa tarihine öncelik verilmekteydi. Bu programın öncekinden en büyük farkı İslam tarih ve medeniyetine yer verilmemiş olmasıydı. Ortaokul ve liselerde uygulanan bu tarih programı, 1927'de bazı tadilata uğramış ise de; asıl değişiklik ilk, orta ve liseleri kapsayacak şekilde Türk Tarih Tezine göre 1930'dan sonra yapılacaktı...²⁸²

2.29. Şeyh Senusi'nin Kemalist Misyonu – Mustafa ORAL²⁸³

Mustafa Oral tarafından hazırlanan bu yazıda, Osmanlı Devleti'nin Afrika'daki topraklarında özellikle Trablusgarp'ta Osmanlı lehine faaliyetler yürüten daha sonra Türkiye'ye gelerek Kurtuluş Savaşı sırasında ve sonrasında Mustafa Kemal'in yanında yer alan ve Milli Mücadele'yi destekleyen Şeyh Senusi'nin faaliyetleri hakkında önemli bilgiler aktarılmıştır.²⁸⁴ (68.- 75.) sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır;

“...5 Kasım 1918 tarihinde İstanbul'dan Bursa'ya gelen Şeyh Senusi, burada kaldığı süre içinde, Ali Fuad Cebesoy gibi Kemalist hareketin önde gelen isimleriyle görüşürken (21 Nisan 1920), Celal Bayar gibi Kuva-yı Milliyeci liderlerle de işbirliği yaptı. 8 Temmuz 1920'de Bursa'nın Yunan ordusu tarafından işgal edilmesi üzerine, buradan ayrılarak 17 Temmuz'dan itibaren bir süre Konya'da, savaştan sonraysa Adana'da oturmaya başladı. (13 Eylül 1922). Şeyh Senusi'nin Türk Kurtuluş Savaşı açısından en dikkat çekici görevi, 18 Şubat 1921 Cuma günü Sivas'ta Cam-i Kebir (Büyük Cami)'de toplanan Büyük İslam Kongresi'ne başkanlık etmesidir. Bu kongre hakkında ayrıntılı bilgi bulunmamakla birlikte Pan-İslamik nitelikte olduğu biliniyor. Toplantı belki de bu nedenle Batılı güçlerin dikkatini çeken bir toplantı niteliğindedir...²⁸⁵

²⁸¹ Mesut Çapa, A.g.m., s.83.

²⁸² Mesut Çapa, A.g.m., s.84.

²⁸³ Mustafa Oral, “Şeyh Senusi'nin Kemalist Misyonu”, Toplumsal Tarih, c.21, sayı 140, İstanbul 2005, s.68.-75.

²⁸⁴ Mustafa Oral, A.g.m., s.68.-75.

²⁸⁵ Mustafa Oral, A.g.m., s.70.

...Şeyh Senusi, Türk Kurtuluş Savaşı'nı İslami bir bakış açısıyla değerlendiriyordu. Şeyh Senusi'ye göre Türk Kurtuluş Savaşı, "İslamiyet'in ruhuna tamamen uygun şer'i bir harekettir". Bu savaş, yardım eden ve onu sahiplenen her Müslüman için "farz-ı ayn"dır. Şeyh, bu savaşı yürüten Anadolu Türklerinin mücadelesini, bütün İslam dünyasının kurtuluşa yönelik bir hareketi olarak değerlendiriyordu. Dolayısıyla Şeyh Senusi, Türk kurtuluş hareketini yöneten kişileri de "İslam dünyasının kahraman evlatları" olarak görüyordu. Bu söylemiyle Şeyh Senusi, Türk Kurtuluş Savaşı'nı İslamcı bir mücadele olarak değerlendiriyor, bütün İslam âleminin emperyalist baskıdan kurtuluşu açısından önemli bir aşama sayıyordu...²⁸⁶

...O yıllarda halkın Şeyh Senusi'yi nasıl gördüğünü Cahit Tanyol'dan okuyalım:

"Memleketin her tarafında çetin bir mücadele ve karşı koyma başlamıştı. Ankara bir kurtuluş burcu ve Mustafa Kemal'in adı bir bayrak olmuştu. Antep, mücadele günlerinin acı bir devresindeydi. Memlekette bağımsızlık bilinçlenmiş, topyekün bir açıklık kazanmıştı.

O zaman ilkokulun 'ihtiyat' sınıfındaydım. Bir sabah okula geldiğim zaman çocukların bahçede toplanmış olduğunu gördüm. Din dersleri muallimi Hafız Halil Efendi'nin konuşacağını söylediler. Halk da okulun bahçesinde toplanmıştı. Az sonra Hafız Halil Efendi kürsüye çıktı. Titrek ve fakat heyecanlı bir sesle:

- 'Din kardeşlerim, sizi Şeyh Sünusi Hazretleri'nin bir müjdesi için buraya topladım' dedi ve şu olayı anlattı:

'Şeyh Sünusi Hazretleri bir gece Peygamberimizi rüyasında görmüş ve koşup elini öpmek istemiş. Peygamber kendisine sol elini uzatmış, buna şaşırان ve mahzun olan Şeyh, Peygambere hitaben:

- Ya Resulullah niçin sağ elinizi vermezsiniz? diye sual edince şu cevabı almış:

- Sağ elimi Ankara'da Mustafa Kemal'e uzattım...'

Bu düşü anlatan merhum Hafız Halil Efendi'nin elleri, çenesi ve dili titriyordu.

Gözleri dolu doluydu; konuşması kalabalığı elektriklemişti. Birden gür ve imanlı bir sesle:

²⁸⁶ Mustafa Oral, A.g.m., s.71.

- Ey ahali, Mustafa Kemal muzaffer olacak, Peygamber Efendimizin sağ eli onun elindedir. Buna iman edin!.. diye haykırdı ve kürsüden indi.

Sonradan öğrendiğime göre, merhum Hafız Halil Efendi bu düşü camide vazetmiş ve onu imanlı tefsirlerle tamamlamış...”

Yukarıdaki anekdotan da, Mustafa Kemal’le Şeyh Senusi arasında kutsal savaş için bir işbirliği olduğu ve bu yoldaki mücadelede Mustafa Kemal’in, Şeyh Senusi’nin önünde görüldüğü anlaşılıyor.²⁸⁷

Mustafa Kemal’le Şeyh Senusi özellikle Kasım 1920’den sonra yakın temas içine girmişti. Mustafa Kemal, 1920 yazında Osmanlı hanedanından Velihaht Abdülmecit Efendi’yi Ankara’ya davet etmiş, Abdülmecit’in bu daveti kabul etmemesi üzerine, Osmanlı hanedanıyla ilişkisini sınırlayarak, Anadolu Kurtuluş Savaşı’nda Osmanlı hanedanının yeri olmayacağına karar vermişti. İşte bu nokta da TBMM Hükümeti, Şeyh Senusi’yi; İttihat ve Terakki’nin onu getirmeyi planladığı konuma, yani hilafet / imamlık makamına eşdeğer bir konuma yükselterek, Osmanlı halifesinin Anadolu üzerindeki olumsuz propagandasını en aza indirmeye çalışmıştı. Şeyh Senusi 15 Kasım 1920’de Ankara’ya gelerek, 25 Kasım 1920’de Mustafa Kemal’le bir yemekte buluştu. Bu on günlük süre içinde Şeyh Senusi’nin Mustafa Kemal’le neler konuştuğuna, hangi konularda görüş alışverişinde bulduklarına ilişkin ayrıntılı bir belgeye ya da kayda rastlanmıyor. Yalnızca 25 Kasım 1920 tarihli yemekte karşılıklı olarak irat ettikleri söylevleri günümüze ulaşabilmiş durumdadır...’’²⁸⁸

2.30. Türk Ulusçuluğuna ‘Gayrimüslim’ Katkı: Avram Galanti’nin ‘Küçük Türk Tettebular’ı – Aytül TAMER²⁸⁹

Aytül Tamer tarafından hazırlanan bu yazıda, Türk ulusçuluğunu savunan gayrimüslimlerden Avram Galanti’nin fikirlerinden ve ‘Küçük Türk Tettebuları’ isimli kitabından bahsedilmiş, ayrıca Avram Galanti’nin Türk ulusçuluğuna yaptığı katkılar

²⁸⁷ Mustafa Oral, A.g.m., s.72.-73.

²⁸⁸ Mustafa Oral, A.g.m., s.73.

²⁸⁹ Aytül Tamer, “Türk Ulusçuluğuna ‘Gayrimüslim’ Katkı: Avram Galanti’nin ‘Küçük Türk Tettebular’ı”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 149, İstanbul 2006, s.44.-47.

incelenmiştir.²⁹⁰ 44- 47. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır;

“...Galanti, İttihat ve Terakki döneminde de, cumhuriyetin ilk yıllarında da Türk ulusçuluğunun savunucusu olmuş, bu ideoloji çerçevesinde eserler vermiştir. Galanti’ye göre ulus olmanın temel dayanağı ortak dildir. Bu nedenle, Latin harflerinin kabulü konusunda muhalif isimler arasında yer almıştır. Türkçenin, tüm unsurları ‘ulus’ şemsiyesi altında toplayan bir özelliği olduğunu savunmaktadır. Ona göre dil aynı zamanda kültürel yapıyı da belirlemekte olduğu için Türkçe, ‘Türk’ olmanın gereği ana ilkesidir. Galanti’ye göre eğitim de Türkçeyi en iyi şekilde yayacak araçtır. Okul, Galanti açısından da temel öğedir. Ancak ulusal okullar açılır tek dilde eğitim yapılırsa Türk ulusunun birlik olabileceğini savunur. Tek bir kültürü tüm Türkiye’ye yaymanın ulusal birlik açısından gereğini dile getirir.”²⁹¹

Küçük Türk Tetebbular Galanti’nin Türk ulusçuluğu yolundaki önemli çalışmalarından biridir. Kitap, Darülfünun Edebiyat Fakültesi Mecmuası ve Yeni Mecmua ile Akşam, Vatan ve İkdam gibi günlük gazetelerde, özellikle 1923-1925 tarihleri arasında yayınlanan makalelerin derlemesidir. Ayrıca üç yeni makalesi de kitapta yer almaktadır. Kitabın kapağında ‘1. Cilt’ yazmakla birlikte, hem bibliyografya hem de kütüphane kataloglarında yaptığımız çalışmalardan 2. Cildin yayınlanmadığını biliyoruz. Galanti, 30 makaleden oluşan bu derlemenin amacının, “Türkiyat ve Türk dili üzerine incelemeler” olduğunu belirtir...²⁹²

Galanti, ‘Tarih-i Medeniyette Mustafa Kemal ve Kumanda Ettiği Türk Ordusu’ makalesinde, Mustafa Kemal’in hak ettiği yeri tarih yazarak elde edebileceğini vurgulayarak, medeniyet anlayışını Mustafa Kemal bağlamında anlatmaktadır. Mustafa Kemal’in büyüklüğünü, “Türkiye’nin haricinde yani alem-i İslam ile Asya ve Afrika’nın mazlum memleketlerinde aramak lazım” diye ifade eden Galanti, Mustafa Kemal ve ordusunun sahte medeniyete karşı gelerek, sömürge olmayarak medeniyet tarihinde önemli bir yer edindiğini vurgulamaktadır. Galanti, ‘anti-empyralist’ denilebilecek bir söylem içinde Batı’yı eleştirmektedir...²⁹³

²⁹⁰ Aytül Tamer, A.g.m., s.44.

²⁹¹ Aytül Tamer, A.g.m., s.44.

²⁹² Aytül Tamer, A.g.m., s.45.

²⁹³ Aytül Tamer, A.g.m., s.45.

2.31. Şah Rıza Pehlevi'nin Türkiye Ziyareti: Ortadoğu'da Kurt'la Aslan'ın Dansı – Orhangazi ERTEKİN²⁹⁴

Orhangazi Ertekin tarafından hazırlanan bu yazıda, İran Şahı Rıza Pehlevi'nin 1934 yılında yaptığı Türkiye ziyareti ayrıntılarıyla anlatılarak iki ülke açısından taşıdığı önem ifade edilmektedir.²⁹⁵ 52-58. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Bilindiği gibi, bu topraklarda 1908’de II. Meşrutiyet ilan edilirken, 1911’de İran’da bir anayasal devrim yaşanmıştı. Türkiye, Mustafa Kemal önderliğinde 1919’da yeni ve bağımsızlıkçı bir savaşa girişirken, İran da önce savunma bakanı, sonra Başbakan ve en son 1925’te Şehinşah ilan edilen Rıza Pehlevi ile merkezi ve ulusal bir devlete yöneliyordu. Bu süreçte İran 1922 sonbaharında kendi elçisini atamış ve 1925’te Rıza Han’ın Şah ilan edilmesine destek vermişti. Böylece her iki ülkenin uluslar arası güçler karşısındaki direncinin İslami bir renkten ulusal-modernist ve Batıcı bir siyasal modele doğru evrilmesi, aralarındaki zayıf işbirliği ve dayanışma ilişkisinin, yerini somut meraklara ve heyecanlı ilgilere bırakmaya başlamasına neden olmuştu. İki ülke arasındaki ilişkilerde zirveyi, Kajar (Kaçar) Hanedanlığı’na son veren Rıza Pehlevi’nin Türkiye’ye yaptığı gezi oluşturur. Gezi, Şah’ın siyasi hayatı boyunca yaptığı ilk ve tek resmi ziyarettir ve bizzat kendi isteği üzerine düzenlenmiştir...”²⁹⁶

...Şah, nihayet 16 Haziran saat 14.20’de Ankara Garı’na ulaşmıştır. Sıra, gezinin en sıcak ve kardeşçe sarılma sahnelerine gelir. Burada büyük bir törenle karşılanır. İstasyona önce İsmet Paşa, sonra Meclis Başkanı Kazım Paşa ve en son olarak da tam Şah’ın trenden inmek üzere olduğu dakikalarda geniş maiyetiyle Mustafa Kemal gelir. Şah ve Mustafa Kemal bir süre tokalaştıktan sonra mülki ve askeri erkan tanıtılır. O gün Ankara da Şehinşah için hazırlanmıştır. Şehir uzun zamandan beri ilk defa tamamıyla aydınlatılmaktadır. Konuğa Ankara’daki bütün kurumlar neredeyse teker teker gezdirilir. Meclis, Genelkurmay Başkanlığı, Atatürk Orman Çiftliği, Kırıkkale’deki fabrikalar, İsmet Paşa Kız Lisesi, Çubuk Barajı, Yüksek Ziraat Enstitüsü, Gazi Terbiye Enstitüsü, Numune Hastanesi, Hilal-i Ahmer ve Himaye-i Etfal Cemiyetleri vb. gibi daha pek çok kurum, yeni Türkiye vitrininin birer parçası olarak Şah’a gururla sunulur.

²⁹⁴ Orhangazi Ertekin, “Şah Rıza Pehlevi’nin Türkiye Ziyareti: Ortadoğu’da Kurt’la Aslan’ın Dansı”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 150, İstanbul 2006, s.52.-58.

²⁹⁵ Orhangazi Ertekin, A.g.m., 52.-58.

²⁹⁶ Orhangazi Ertekin, A.g.m., 52.-53.

Sonunda arzu edilen ekti yaratılmış olmalıdır ki, Genelkurmay ziyareti sırasında Şah, Genelkurmay Başkanı Mareşal Fevzi Çakmak'a, "Sizi her iki ordunun da Genelkurmay Başkanı olarak görmeyi arzu ediyorum", der..."²⁹⁷

2.32. Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler: Kurtuluş Savaşı'nda Ankara - Sovyet İlişkileri – Arsen AVAGYAN²⁹⁸

Arsen Avagyan tarafından kaleme alınan bu yazıda, Kurtuluş Savaşı dönemindeki Ankara – Sovyet ilişkileri derinlemesine incelenmiş, Sovyetler'in Ankara'ya karşı Enver Paşa'yı ve İttihatçıları politik bir koz olarak kullanma yönünde fikirlerinin ve girişimlerinin olduğu bu girişimlerinin Mustafa Kemal tarafından nasıl bir karşılık bulduğu gibi meseleler ile ilgili önemli ve ayrıntılı bilgiler sunulmuştur.²⁹⁹

14- 23. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çekin bazı bölümleri şunlardır:

"...Bolşevik – Kemalist müzakere süreci incelediğinde, M. Kemal'in konulara çok pratik yaklaşması dikkat çekmektedir. Bunlar: Kafkasya'da Türk alanlarını büyütme, Azerbaycan'ı güçlendirmek, Rusya'dan silah ve para yardımı almak, bunun karşılığında 'komünist fikirleri' Afganistan ve Orta Asya'da Jön Türklerle tesis edilen bağlara karşı kullanmak ve bunları Bolşeviklerin hizmetine sunmaktır. Bolşeviklerse ideolojik olarak hareket edip, ilk elde devrimin diğer ülkelerde de yayılmasını düşündüklerinden, toprak meselesini fazla önemsemeyerek bu konuda taviz vermeye hazırdır.³⁰⁰

1920 sonlarında Bolşevikler, M. Kemal'e karşı denge unsuru olarak Enver Paşa'yı kullanma veya M. Kemal'le değiştirme konusunu henüz ciddi olarak değerlendirmiyorlardı. Bolşevikler, M. Kemal'e karşı denge unsuru olarak daha çok içeriden, Kemalist çevrelerden birisini bulmak eğilimindeydiler. Bu kişinin ilk elde daha solda yer almasına, yani daha çok komünist bakışa sahip olmasına, Bolşevik saflara daha yakın durmasına dikkat ediliyordu. Böyle bir aday olarak Kazım Karabekir Bolşeviklerin dikkat merkezindeydi...³⁰¹

²⁹⁷ Orhangazi Ertekin, A.g.m., 54.

²⁹⁸

²⁹⁹ Arsen Avagyan, "Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler: Kurtuluş Savaşı'nda Ankara Sovyet İlişkileri", Toplumsal Tarih, c.22, sayı 159, İstanbul 2007, s.14.-23.

³⁰⁰ Arsen Avagyan, A.g.m., s.21.

³⁰¹ Arsen Avagyan, A.g.m., s.23.

...K. Karabekir'e bağlanan umutların temelsiz olduğu, yaklaşık birkaç ay içinde ortaya çıktı. Bunda sadece K. Karabekir'in Kafkasya'da istilacı siyaset yürütmekten eksik kalmaması, zamanında "dengelenme" eğiliminden veya Upmal'in betimlemesiyle, "Karabekir'in tüm 'devrimciliği' subaylara, Ermeni Bolşeviklere, Ermenistan'ın işgal edilmiş alanlarında destek olma emri vermesinden ibaret olması değil, M. Kemal'le zıtlaşması, ancak yeni lider olabilmek için Türkiye'de yeteri kadar ün ve destekleyici güce sahip olmaması da esaslı rol oynadı. Bolşevikler K. Karabekir'in Ankara hükümetinden bağımsız bir siyasi çizgiyi sürdürecektir durumda olmadığını anlamışlardı. İleriki yıllarda Bolşevikler M. Kemal'in etrafındaki belli kişileri desteklemeye devam etmelerine rağmen, karşı dengeleyici siyasetin vurgusunu Kemalistler içindeki Karabekir veya Ali Fuad (Cebesoy) gibi isimlerden Jön Türklere, Enver Paşa'ya kaydırdılar. Bolşeviklerin Mustafa Kemal'e yönelik baskı ve tehdit unsuru olarak Enver Paşa'yı kullanma siyaseti 1921 yılı baharında net olarak şekillenmişti. Bu siyaset Sakarya Muharebesi'ne dek sürdü."³⁰²

2.33. Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler – II: Mustafa Kemal'e Karşı Enver Kartı (1920 – 1922) – Arsen AVAGYAN³⁰³

Arsen Avagyan tarafından hazırlanan, derginin 159. sayısında yer alan yazının devamı niteliğinde olan bu yazıda, Mustafa Kemal'e karşı Enver Paşa'nın Rusya tarafından politik bir koz ve baskı aracı olarak kullanılma süreci ayrıntılarıyla açıklanmış, Rusya'nın daha sonra neden bu siyasetten vazgeçtiği, vazgeçme sebepleri irdelenmiştir.³⁰⁴ 38- 47. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

"...Enver Paşa 1921 yılının şubat ayında Türkiye'ye dönme çalışmalarına hız verdi ve bu noktada işin en önemli kısmı, Anadolu'daki yandaşlarının hazırlığıydı. Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinde ve başlangıç döneminde ona destek olma meselesinde, Trabzon'daki Yahya Kahya'ya önemli bir rol tahsis edilmektedir. Ankara'daki Sovyet Rusya elçiliğinden Dışişleri Komiserliği'ne sunulan raporda Yahya Kahya "Zamanında gemici ve korsan, şimdi ise Trabzon'daki hemen hemen yarısının ve

³⁰² Arsen Avagyan, A.g.m., s.23.

³⁰³ Arsen Avagyan, "Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler-II: Mustafa Kemal'e Karşı Enver Kartı (1920-1922)", Toplumsal Tarih, c.22, sayı 160, İstanbul 2007, s.38.-47.

³⁰⁴ Arsen Avagyan, A.g.m., s.38.-47.

birçok evin sahibidir. Onun için Türk kanunları, muazzam miktarda sahip olduğu yandaşlarından ötürü aynı şekilde etkisizdir. Örneğin mal ithalatı sırasında ondan vergi alınmamaktadır. Evinin karşısına kendi limanını inşa etmiştir, askere sevk meselesinde ona danışılmaktadır,” şeklinde tasvir edilmektedir. Raporda Yahya Kahya'nın Topal Osman'la karşılaştırılmasıysa dikkat çekicidir.³⁰⁵

M. Kemal'e karşı Enver Paşa'nın kullanılması ve M. Kemal'le değiştirilmesi projesindeki en kritik ve belirleyici an, Enver Paşa'nın Anadolu'ya geçmek için fiili adımlar attığı Batum seyahatidir ve bu adımlar hem Bolşevikler hem de M. Kemal tarafından önlenmiştir. M. Kemal'i Enver Paşa ile değiştirme macerasından vazgeçilmesinde ise, Türkiye'den alınan bilgiler önemli rol oynadı. Bunun dikkate alınması ve Envercilerin konumunun, ulusalcı hareketin başına Enver Paşa'nın geçmesi durumunda Sovyet Rusya'nın kazanımları ve kayıplarının tahlili, Bolşeviklerin lider değişimi projesinden vazgeçmesini sağladı...³⁰⁶

2.34. İkinci Evliliği ve Yarattığı Tepkiler: Atatürk'ün Manevi Kızı Ülkü – Rıfat N. Bali³⁰⁷

Rıfat N. Bali tarafından hazırlanan bu yazıda, Atatürk'ün manevi kızı Ülkü hanımın 1962 yılında yaptığı ikinci evliliği ve bu evliliğe gösterilen tepkiler basından örnekler verilerek incelenmiştir.³⁰⁸ 66- 68. sayfalar arasında olan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Ülkü Çukuroğlu'nun ikinci kere evlendiğine dair ilk haber nikah gününün ertesinde Yeni Sabah gazetesinde yer aldı. Gazeteye göre Ülkü Hanım'ın ikinci eşi Yeşua Bensusen 1.90 boyunda, sarışın bir gençti. Babası bir yağ tüccarıydı. Ankara Yedeksubay Okulu'nda eğitimini yaptıktan sonra kura ile İzmit'e tayin edilen ve askerlik hizmetini burada bitiren Yeşua Bey Paris'e gidecek ve üç yıl burada kalacaktı. Daha sonra İstanbul'a dönen Yeşua Bensusen babasıyla birlikte ticaret yapmaya başlayacak, Nişantaşı ve Şişli sosyetesinde yakışıklılığıyla tanınacaktı. Fethi Doğançay ile evli olan iki çocuk annesi Ülkü Hanım, Yeşua Bey ile 1962 yılının şubat ayında

³⁰⁵ Arsen Avagyan, A.g.m., s.40.

³⁰⁶ Arsen Avagyan, A.g.m., s.40.

³⁰⁷ Rıfat N. Bali, “İkinci Evliliği ve Yarattığı Tepkiler: Atatürk'ün Manevi Kızı Ülkü”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 176, İstanbul 2008, s.66.-68.

³⁰⁸ Rıfat N. Bali, A.g.m., s.66.-68.

tanışacak, cazibesine kapılacak ve onunla evlenmeye karar verecekti. Yeşua Bensusen'in ailesi de Ülkü Hanım'ın boşanmaya karar vermesi ve kararını yerine getirmesiyle birlikte bu izdivaca itiraz etmeyecekti...³⁰⁹

...Yeni Sabah gazetesi ilk haberinden iki gün sonra yayınlayacağı ikinci bir haberde “evliliğin yurttan derin bir tepki yarattığı”nı ve gazeteye gönderilen telgraflarda “bu izdivaçtan duyulan üzüntünün dile getirildiğini” yazacaktır. Tepkiler bu kadarla kalmayacak, Milli Türk Talebe Birliği ve Mustafa Kemal Derneği üyeleri de bu evliliği protesto edeceklerdi. Her iki dernek “Atatürk'ten Ülkü'ye intikal eden bütün hakların kendisinden alınmasını ve Atatürk'ün Ülkü ile olan bağlarına ait okul kitaplarında geçen kısımların çıkartılmasını,” isteyeceklerdi...³¹⁰

...Yeni Sabah gazetesinin haberinin tepki yaratması üzerine Yeşua Bensusen gazeteye “kendisinin de Türk vatandaşı olduğunu, vatani görevini şerefli Türk ordusunda yaptığını, memleketi için gerekirse kanını akıtabileceğini, her Türk genci gibi kendisinin de Atatürk'e son derece bağlı olduğunu ve içindeki Atatürk sevgisinin sonsuz olduğunu, Ülkü'yü sonsuz bir aşkla sevdiğini, Atatürk'ün hatırasını yaşatabilmek, Ülkü'yü mutlu kılabilme amacıyla elinden gelen bütün gayreti sarfedeceğini,” beyan edecek ve gazetecilere “rica ederim bizimle fazla meşgul olmayın. Aile saadetimizi yıkacaksınız. Anadolu'da halk aleyhimize dönecek,” diyecekti...³¹¹

...Ülkü Çukuroğlu'nun ikinci evliliği Yeni Sabah, Hürriyet ve Gece Postası gazeteleri tarafından sansasyonel bir şekilde aktarıldı. Bu aktarma şekli de bir yerde toplumun olumsuz tepki göstermesini tetikledi ve kışkırttı. Dönemin önemli gazetelerinden Dünya, Cumhuriyet, Akşam, Milliyet, Tercüman, Son Havadis, Hergün gazeteleri bu evliliği hiç haber yapmayıp ciddi ve sorumlu bir gazetecilik anlayışı sergilediler...³¹²

³⁰⁹ Rıfat N. Bali, A.g.m., s.66.-67.

³¹⁰ Rıfat N. Bali, A.g.m., s.67.

³¹¹ Rıfat N. Bali, A.g.m., s.67.

³¹² Rıfat N. Bali, A.g.m., s.68.

2.35. Yeni 8. Sınıf TC İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük Dersi – Nalan ÇİÇEKÇİ³¹³

Nalan Çiçekçi tarafından hazırlanan bu yazıda, 2008-2009 öğretim yılında ülke genelinde uygulamaya konulan yeni 8. Sınıf T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programı ve program doğrultusunda hazırlanan ders kitabı incelenmiş ve yazar kitaba ilişkin eleştirilerini belirtmiştir.³¹⁴ 11. sayfada yer alan yazı aşağıdaki gibidir:

“...2008-2009 eğitim-öğretim yılında ülke genelinde uygulamaya konan yeni 8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük dersi programı ve program doğrultusunda hazırlanan ders kitabı incelendiğinde, eski program ve ders kitabı ile yenisi arasında bazı konuların programdan çıkarılması, 20. yüzyılın tamamı ve 2003’e kadar 21. yüzyıl olaylarının bir kısmının eklenmesi dışında ciddi bir değişiklik göze çarpmıyor. İçerik ve içeriği belirleyen düşünce açısından bir farklılığın olup olmadığını saptamak için çok derin bir analize gerek kalmıyor. Görsel tasarım açısından zenginleştirildiği ilk bakışta fark edilen kitabın içeriği ve dersin okullarda okutulma gerekçesi düşünüldüğünde çok fazla değişme şansı daha baştan yok zaten. Dersin amaçları incelendiğinde, genel amacın minnet duyan vatandaşlar yetiştirmek, daimi bir iç tehdit ve dış tehditle karşı karşıya bulunan bir ülkenin vatandaşlarını sürekli teyakkuz halinde tutmak olduğu anlaşılmaktadır. Eski kitaplardan nispeten daha az ve örtük olmakla beraber temel insan haklarına aykırı, demokrasi bilinci ve barış kültürünün oluşumunu engelleyici ifadeler ne yazık ki yeni kitapta da devam etmekte. Eklenen yeni konuların seçiminde son derece ürkek davranılmış ve olaylar oldukça dar kapsamlı olarak sunulmuştur.³¹⁵

Yeni ders kitabında (S. Başol vd., 2008, T.C. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük 8. Ders Kitabı, Ankara; MEB) ilk anda göze çarpan sorunlar şunlar:

- 1- Çokperspektiflilikten uzak, tek yanlı metin ve görsel materyal kullanımı,
- 2- Bir olayı ya da olayı gerçekleştirme zayıflığı, olaylar arasında yeterince neden-sonuç ilişkisi kurulamaması,
- 3- Sağlam bir kavramsal altyapı oluşturulmadan kalıplar üzerinden öğrenciyi ezberletme,

³¹³ Nalan Çiçekçi, “Yeni 8. Sınıf TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 178, İstanbul 2008, s.11

³¹⁴ Nalan Çiçekçi, A.g.m., s.11.

³¹⁵ Nalan Çiçekçi, A.g.m., s.11.

- 4- Otoritenin sorgulanamaz yetkisinden hareketle eleştirel düşünmeye ket vurma, yönlendirici olma,
- 5- Yurtseverliğin yabancı düşmanlığı üzerinden yeniden inşası ve vatan için ölüme indirgenerek ölümün yüceltilmesi,
- 6- Farklılıkların sorun olarak yansıtılıp, her anlamda (dil, düşünce vs.) birlik beraberliğin herkesçe en istenen durum olması gerektiğinin vurgulanması,
- 7- Toplumsal çıkarların daima öne çıkarılıp bireyin hak ve özgürlüklerinin göz ardı edilerek küçümsenmesi,
- 8- Anakronik bir yaklaşımla Türkiye'nin sürekli olarak tehdit altında olduğu imajının yaratılması,
- 9- Militarist söylem, askeri müdahaleleri meşrulaştırma çabası,
- 10- İnsan hakları ile ilişkilendirilen konularda (insan hakları konusuna oldukça sınırlı yer verilmiş ve devletin insan haklarını gerekli durumlarda sınırlayacağı sıklıkla vurgulanmıştır) görev ve sorumlulukların temel hakların önüne konması, doğuştan insan olarak sahip olunan hakların bağışlanan bir ödül olarak sunulması,
- 11- Azınlıklarla, özellikle Ermenilerle ilgili konularda bu yaş grubu öğrencilerinde rahatlıkla düşmanca duygular yaratacak ifadelere, görsel malzemeye yer verilmesi.”³¹⁶

2.36. İlhan Tekeli: Çoğulcu Bir Tarih Anlayışıyla Mustafa Kemal'i Kuşatmalıyız³¹⁷

10 Kasım 2008 tarihli Milliyet gazetesinde yer alan İlhan Tekeli yapılan söyleşiden kısaltılarak alınan bölümler bu yazıda verilmiştir. Yazıda İlhan Tekeli “Mustafa” filmi ve “Atatürk” ile ilgili görüşlerini ve düşüncelerini paylaşıyor, Atatürk’ü nasıl anlamamız gerektiği ile ilgili önerilerde bulunuyor.³¹⁸ 8. sayfada yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Her ülkenin kurucusuna gösterdiği belli bir saygı vardır. Hatta insanlar kurucularını kalplerinde kutsallaştırırlar ki bu da çok normaldir. Bunu tartışmak bile

³¹⁶ Nalan Çiçekçi, A.g.m., s.11.

³¹⁷ “İlhan Tekeli: Çoğulcu Bir Tarih Anlayışıyla Mustafa Kemal'i Kuşatmalıyız”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 180, İstanbul 2008, s.8.

³¹⁸ A.g.m. s.8.

anlamalı değildir. Türkiye’de de insanların kurucusuna büyük bir sevgi duyduğu gayet açık. Siyasetin merkezine konmadığı sürece Mustafa Kemal’e belli bir kutsiyetle yaklaşmakta hiçbir sakınca yok. Ona yapılan haksız eleştirilerden rahatsız olunması da gayet normal. Bu kadarlık bir hassasiyet Mustafa Kemal’in putlaştırıldığı anlamına gelmez, asıl bunun aksi tuhaf olur. Bu açıdan “Mustafa” filmi izlendikten sonra, Can Dündar’a ayıp edildiği anlaşılıyor. Dündar’ı eleştirenler, aslında Mustafa Kemal’i araçsallaştırıyor. Ona halkla ilişkilerde kullanılabilecek bir öge gibi bakıyorlar. Oysa Dündar belli ki büyük bir samimiyetle ve sevgiyle bakıyor Mustafa Kemal’e. Bunu da az kişi yapabiliyor çünkü Türkiye, kurucusuyla vatandaşların ilişkisinin nasıl kurulması gerektiğini hala bilmiyor. Böyle bir model olmadığı için de eleştiriler hayal meyal yapılıyor.³¹⁹

Bir dehayla nasıl ilişki kurmak gerektiğine bakmalıyız. Genel çoğunluk olarak kabul ediyoruz ki, Mustafa Kemal bir deha. Madem bu insan bir deha, o zaman mediocrity’nin (alelade) kalıpları içinde kontrol edilemez. Mediocrity’de kontrol etmeye çalıştığınız anda bir dehayı kendi düzeyinize düşürürsünüz, anlayamazsınız. İkincisi, zannediliyorlar ki dahi olan kişi her şeyde mükemmeldir. Oysaki her şeyde mükemmel olan Tanrı oluyor, her şeyde mükemmel olmayan ise dehadır. Bu tam olarak anlaşılamayınca da ortada bir komedi yaşanıyor. Üçüncüsü, insanların kendisine şunu sorması lazım: Böylesine önemli bir kişilik, büyük bir lider nasıl açıklanabilir? Böyle tarihsel kişilikler açıklanamaz, ancak kuşatılabilir. Yani dehayı tek boyutlu değil, çok boyutlu anlatırsın. Böylece değişik yönlerden kuşatır, yargıyı da insanlara bırakırsın. Can Dündar “Mustafa” filminde bir deha olarak kuşatamamış ama kuşatmanın kollarından birini yapmış...³²⁰

...Sonuç olarak, Türkiye’nin Mustafa Kemal’e yaklaşımı; bir tek ve tartışılmaz bir Mustafa Kemal belirlemek yerine, Mustafa Kemal’i değişik yerlerden kuşatmaya çalışmak olmalı ki çoğulculuk da budur. Biz çoğulcu bir tarih anlayışıyla Mustafa Kemal’i kuşatmalıyız ki eksik olmayan yargılar geliştirelim ve onu da demokratik olarak yapalım.”³²¹

³¹⁹ A.g.m. s.8.

³²⁰ A.g.m. s.8.

³²¹ A.g.m. s.8.

2.37. Değerlendirme

Toplumsal Tarih dergisinin (1994 – 2010) yılları arasındaki toplam iki yüz dört sayısı taranmış ve 2. Bölümde “Toplumsal Tarih Dergisinde Atatürkçülük” başlığı altında ele alınabilecek otuz altı makale tespit edilmiştir. Makalelerin seçimi sırasında, Atatürkçülüğün toplum üzerinde ve politikadaki yansımalarını görmemizi sağlayacak, toplumdaki Atatürkçülük algısını ve bu amaçla yapılan uygulamaların toplum tarafından nasıl karşılandığını anlamamıza yardımcı olabilecek makalelerin bu başlık altında toplanmasına gayret edilmiştir. Makaleler incelendikten sonra karşımıza çıkan sonuçta, makalelerin neredeyse tamamına yakın büyük bir bölümünün bilimsel kurallar çerçevesinde özenle ve titizlikle hazırlandığı görülmüştür. İstisna olarak özellikle bir makalede bilimsellikten çok subjektif yorumların hâkim olduğu hatta çok ciddi ithamların bulunduğu tespit edilmiştir.

Yukarıda sözü edilen makale, derginin 178. sayısında yer alan, Nalan Çiçekçi tarafından hazırlanan “Yeni 8. Sınıf TC İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi” başlıklı makaledir. Yazar bu makalede 2008-2009 öğretim yılında ülke genelinde uygulamaya konulan yeni 8. Sınıf T.C. İnkılâp Tarihi ve Atatürkçülük dersi programı ve program doğrultusunda hazırlanan ders kitabı incelemiş ve kitaba ilişkin eleştirilerini hatta ithamlarını maddeler halinde sıralamıştır. Bazıları ağır itham seviyesinde olan bu ağır eleştiriler sıralanırken kitapta eleştiriye sebep olan bölümlerden bahsedilmemiş en azından dipnot olarak dahi verilmemiştir. Yazar makalenin girişinde “...İçerik ve içeriği belirleyen düşünce açısından bir farklılığın olup olmadığını saptamak için çok derin bir analize gerek kalmıyor. Görsel tasarım açısından zenginleştirildiği ilk bakışta fark edilen kitabın içeriği ve dersin okullarda okutulma gerekçesi düşünüldüğünde çok fazla değişme şansı daha baştan yok zaten. Dersin amaçları incelendiğinde, genel amacın minnet duyan vatandaşlar yetiştirmek, daimi bir iç tehdit ve dış tehditle karşı karşıya bulunan bir ülkenin vatandaşlarını sürekli teyakkuz halinde tutmak olduğu anlaşılmaktadır...”³²² diyerek kitapta içerik ve içeriği belirleyen düşünce açısından farklılığın olup olmadığını saptamak için çok derin bir analize gerek kalmadığını söyleyerek kitabın fazla incelenmeden de anlaşılacağı sonucuna varıyor. Ayrıca dersin okutulmasının genel amacının “minnet duyan vatandaşlar yetiştirmek, daimi bir iç tehdit ve dış tehditle karşı karşıya bulunan bir ülkenin vatandaşlarını sürekli teyakkuz

³²² Nalan Çiçekçi, “Yeni 8. Sınıf TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 178, İstanbul 2008, s.11.

halinde tutmak” olduğunu düşünen bir araştırmacının söz konusu olan kitabı objektif ve bilimsel ölçütlere göre değerlendirmesi bir hayli zor görünmektedir. Yazarın İnkılap tarihi dersine ve kitabına daha kitabı incelemeye başlamadan derin bir önyargı içinde olduğu yine yazarın yukarıda bahsettiğimiz kendi ifadelerinden anlaşılmaktadır. Devamında yazar: “...*Eski kitaplardan nispeten daha az ve örtük olmakla beraber temel insan haklarına aykırı, demokrasi bilinci ve barış kültürünün oluşumunu engelleyici ifadeler ne yazık ki yeni kitapta da devam etmekte...*”³²³ ifadesini kullanarak, bundan önceki kitapları da töhmet altında bırakan bir ifade kullanmış, bu kitabın da öncekiler gibi fakat daha örtük olarak “temel insan haklarına aykırı, demokrasi bilinci ve barış kültürünün oluşumunu engelleyici ifadelerin yeni kitapta da devam ettiğini” iddia etmekte fakat kitapta bu iddiasına neden olan bölümlerin hangileri olduğunu ve hangi gerekçelerle bu iddialara sebebiyet verdiklerini açıklamamıştır. Daha sonra kitaba yönelik ithamlarını ve eleştirilerini on bir madde halinde sıralamıştır. Örneğin; “...9- *Militarist söylem, askeri müdahaleleri meşrulaştırma çabası...*”³²⁴ burada kitaba yöneltilen suçlama çok ciddi bir iddiadır. Özellikle bu kitabın okullarda okutulmak üzere M.E.B. tarafından hazırlatıldığı göz önünde bulundurulduğunda yazarın bu ciddi suçlamasını kitabın hangi bölümüne dayanarak yaptığını ve kitaptaki hangi ifadeleri kastettiğini açık ve net bir şekilde belirtmesi gereklidir. Fakat yazar daha önce de ifade ettiğimiz gibi eleştirilerine ve suçlamalarına konu olan bölümleri asla açıklamamıştır. Bu da yazarın ifadelerinin subjektif ve bilimsel olmaktan bir hayli uzak olduğu sonucuna varmamızı sağlamaktadır. Yine başka bir madde de: “...11- *Azınlıklarla, özellikle Ermenilerle ilgili konularda bu yaş grubu öğrencilerinde rahatlıkla düşmanca duygular yaratacak ifadeler, görsel malzemeye yer verilmesi...*”³²⁵ burada da yazar kitaba yönelik ağır bir ithamda bulunmakta ve kitapta öğrencileri Ermenilere karşı düşmanca duygular yaratacak ifadeler, görsel malzemeye yer verildiğini iddia etmektedir. Fakat kitaptaki hangi ifadelerin bu düşmanca duyguları yaratacak nitelikte olduğu, hangi görsel malzemeyi kastettiğini yine açıklamamıştır. Ayrıca böyle ciddi bir yorumda bulunabilmek için özellikle psikoloji, çocuk psikolojisi, psikiyatri, sosyoloji vb. gibi alanların uzmanlarından oluşan profesyonel ekiplerin öğrenciler üzerinde uzun süren detaylı incelemeler, araştırmalar ve testler yapmaları ondan sonra ulaşılan sonuçları bilimsel temellere dayandırarak açıklamaları bizce daha doğru olacaktır.

³²³ Nalan Çiçekçi, A.g.m., s.11.

³²⁴ Nalan Çiçekçi, A.g.m., s.11.

³²⁵ Nalan Çiçekçi, A.g.m., s.11.

Profesyonel ekiplerin bile uzun çalışmalar sonucunda, bu kadar netlikte ifade edemeyeceği iddiaları yazarın tek başına ifade etmesi, üstelik hangi bölümü kastettiğini bile açıklamadan kitabı genel olarak itham etmesi bilimsellikten çok uzak sadece yazarın subjektif iddialarıdır. Ayrıca bildiğimiz kadarıyla okul kitapları hazırlanmadan önce başta M.E.B. olmak üzere devletin ilgili kurumları titiz ve uzun araştırmalar yapmakta, yazılacak ders kitaplarının uzman kadroların kontrolünde sıfır hatayla hazırlanmasına gayret edilmektedir. O yüzden özellikle okul kitaplarıyla ilgili iddiaları olan kişilerin bu iddialarını neye dayanarak yaptıklarını belirtmeleri ve iddialarını sağlam kanıtlar göstererek ispat etmeleri en doğrusu olacaktır. Aksi halde ortaya atılan iddialar hiçbir bilimsel değer taşımayan, subjektif yorumlar olarak kalacaktır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TOPLUMSAL TARİH DERGİSİNDE İNKILÂP TARİHİ

(1994-2010)

3.1. Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler – Metin AYIŞIĞI³²⁶

Dr. Metin Ayışığı tarafından hazırlanan bu yazıda, Damat Ferit Paşa iktidardan uzaklaştırıldıktan sonra, Tevfik Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesiyle oluşturulan yeni hükümet ile Ankara hükümeti arasındaki başlayan ilişkilerden söz edilmektedir. Dahiliye nazırı Ahmet İzzet Paşa'nın ve Bahriye nazırı olan Salih Paşa'nın içinde bulunduğu bir heyetin görüşmelerde bulunmak için 3 Aralık 1920 günü İstanbul'dan Ankara'ya gitmeleri, 5 Aralık 1920 de Bilecik'te Mustafa Kemal Paşa ile görüşmeleri daha sonra heyetin Ankara'ya 6 Aralık 1920 de Ankara'ya ulaşması ve burada yaptığı temaslardan detaylı olarak bahsedilmektedir. Ahmet İzzet ve Salih Paşa'nın 18 Mart 1921'de İstanbul'a döndükten sonra Ankara Hükümeti'ni desteklemek için görevlerinden istifa etmeleri ve bundan sonra da İstanbul Hükümeti'nin Anadolu Harekatı lehinde devam eden hareketlerinin Sakarya Savaşına kadar olan dönemi ele alınmaktadır.³²⁷ Yazı 12 – 18. sayfaları arasında yer almaktadır. Yazıda ön plana çıkan bazı bölümler şunlardır:

“...Damat Ferit Paşa'nın iktidardan uzaklaştırılması ve Tevfik Paşa'nın sadrazamlığa getirilmesi, Ankara ile İstanbul'un arasını bulmaya yönelik gayretlere karşı büyük bir engeli ortadan kaldırmıştı. Bu kabinede eski sadrazamlardan Ahmet İzzet Paşa Dahiliye, Salih Paşa'da Bahriye nezaretlerine getirilmişlerdi. Vatanseverliklerinden asla şüphe edilemeyecek iki eski sadrazama görev verilmesi, İstanbul ile Anadolu'nun birbirlerine yaklaşması için atılmış çok olumlu bir adımdı. Çünkü her iki paşa da Kuva-yı Milliye'ye gösterdikleri yakınlıkla tanınmışlardı. Ankara'nın görüşmeyi kabul eden davetnamesini alan Ahmed İzzet Paşa ve heyeti 3 Aralık 1920 Cuma Haydarpaşa istasyonundan kalkan özel bir trenle Anadolu'ya hareket

³²⁶ Metin Ayışığı, “Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 6, İstanbul 1994, s.12.-18.

³²⁷ Metin Ayışığı, A. g.m., s.12.-18.

etti. Tevfik Paşa'nın, Padişah'ın ve hatta İstanbul'daki yüksek komiserlerin bütün umutları bu heyet üzerinde toplanmış bulunuyordu.³²⁸

Heyet 5 Aralık 1920'de Bilecik'te, Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları ile görüştü. Fakat bu görüşme İzzet Paşa için büyük bir hayal kırıklığı mahiyetinde oldu. Çünkü Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti temsilcilerine karşı çok sert bir tavır takındı. Kendisini "T.B.M.M. ve Hükümeti Reisi" olarak takdim eden Mustafa Kemal Paşa, İstanbul Hükümeti'ni ve kendilerini o hükümetin üyesi olarak tanımadığını; dolayısıyla kendileriyle memleket meseleleri üzerinde konuşma yetkileri olamayacağını söylemiştir. Birkaç saat süren görüşmelerden sonra Ahmed İzzet Paşa "Kuva-yı Milliye'nin hareket tarzını ve siyasetini haklı bulduklarını, kendilerinin hatalı düşündüklerini, Ankara'nın izlediği yolda yürümeye devam etmesini ve Anadolu ile hemfikir olduklarını" söyledi. Saatler süren görüşmelerden bir sonuç alınamayınca 6 Aralık 1920'de "zoraki misafirlerle" birlikte Ankara'ya gelindi.³²⁹

Ahmed İzzet Paşa, "Anadolu'daki Milli Hareket'e tamamen katıldıklarını, zaten bunun için Ankara'ya gelmiş olduklarını; fakat dava için İstanbul'da çok daha faydalı olabileceklerini söyleyerek, geri dönmek istediklerini" söylemişti. Nihayet Ankara Hükümeti, Ahmed İzzet Paşa Heyeti'nin İstanbul'a dönmesine karar verdi. Bunun üzerine Paşalar "Heyet'i Vekile" nezdine çağrılarak kendilerinden "İstanbul'a gider gitmez kabineden istifa edeceklerine" dair bir taahhüdname yazıp imzalamaları istendi. Kendilerine uzatılan senetleri imzalayan Ahmed İzzet ve Salih Paşalar 18 Mart 1921'de İstanbul'a geldiler. Ertesi günü kabine toplantısına katılan paşalar, Ankara'da iken vermiş oldukları söze uyarak hükümetteki görevlerinden istifa ettiler. 12 Haziran 1921 tarihli irade-i seniyye ile Ahmed İzzet Paşa Hariciye Nezareti'ne, Salih Paşa ise yeniden Bahriye Nezaretine tayin edilmiştir. İzzet Paşa'nın İstanbul kabinesinde yeniden görev kabul etmesi, bilhassa Ankara Hükümeti nazarında çok sert eleştiriler almasına sebep olmuştur...³³⁰

³²⁸ Metin Ayışığı, A.g.m.,s.12.-13

³²⁹ Metin Ayışığı, A.g.m.,s.13-14

³³⁰ Metin Ayışığı,A.g.m.,s.15-16-17

3.2. Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler 2 – Metin AYIŞIĞI³³¹

Daha önce derginin 6. Sayısında yer alan yazının ikinci bölümünü oluşturan bu çalışmada; Sakarya Zaferi'nden, 4 Kasım 1922'de Tevfik Paşa hükümetinin istifa etmesine kadar geçen sürede yaşanan gelişmeler anlatılmıştır. T.B.M.M. hükümetinin hariciye vekili Yusuf Kemal Bey'in yeni gelişmeler karşısında İtilaf Devletleri'nin Türkiye ile ilgili düşüncelerini öğrenmek ve Türk milli davasını Avrupalılara anlatmak amacıyla, önce İstanbul'a uğrayarak yaptığı Avrupa ziyareti ve burada gerçekleştirilen temaslar ile İstanbul hükümetinin hariciye vekili Ahmet İzzet Paşa'nın Avrupa'da yaptığı görüşmeler detaylı bir şekilde anlatılmaktadır. Anadolu'nun bir an önce düşman işgalinden temizlenmesi ve ülkenin siyasi, iktisadi ve mali bağımsızlığa kavuşturulmasının istenmesi hususunda Ankara ve son İstanbul hükümetinin benzer fikirlerde olduğu anlaşılmaktadır. Her iki hariciye vekilinin gerçekleştirdiği Avrupa ziyaretinde bu düşünceler ve istekler çeşitli şekillerde dile getirilmiştir.³³² Yazı 18 – 23. sayfaları arasında yer almaktadır. Yazıda dikkat çekilen bazı bölümler şunlardır:

“...Bir büyük milletin yeniden var olma savaşını verdiği bu muazzam mücadelede, Ankara Hükümeti, son Osmanlı Hükümeti'ne göre çok daha tutarlı, birlik ve beraberliğin en üst seviyeye çıktığı bir politika izlemiştir. İstanbul Hükümeti ileri gelenlerinin basına verdiği beyanatlar, ileri sürdükleri görüş ve düşüncelere bakıldığında, Ankara'nın istekleri ve “Misak-ı Milli” ile büyük paralellik taşıdığı anlaşılmaktadır. Misak-ı Milli hususunda Anadolu ve Trakya'nın düşman orduları tarafından boşaltılmadan barış görüşmelerine girişmenin faydasız olacağına inanan Ankara o yolda yürümeye devam etmiştir. İstanbul ise, Anadolu'nun gerçek gücünü hiçbir zaman tam manasıyla kavrayamadığından, daha temkinli ancak ürkek bir politika izlemiştir. Ancak Ahmed İzzet Paşa'nın önce Dahiliye, sonra Hariciye Nazırı olarak görev yaptığı, Tevfik Paşa'nın başkanlığında kurulan son Osmanlı Hükümeti'nin icraatları ve Anadolu Harekatı karşısındaki tutumu, Damat Ferit hükümetlerine göre çok farklı bir çizgidedir. Avrupa'yı uzun süre barış umuduyla oyalayan son Osmanlı Hükümeti'nin göz yummasıyla, İstanbul'da bulunan silahlar ve cephane aralıksız olarak Anadolu'ya nakledilmiştir. Bunun yanı sıra Avrupa'dan her türlü silahın yedek aksamı

³³¹ Metin Ayışığı, “Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler-2” Toplumsal Tarih, c. 2, sayı 7, İstanbul 1994, s.18.-23.

³³² Metin Ayışığı, A.g.m.,s.18.-23.

ve askeri ihtiyaçların getirilmesi için Kuva-yı Milliye tarafından serbestçe pazarlıklar yapılmış, kontratlar imzalanmış, çok sayıda subay Anadolu'ya geçirilmiştir. Nihayet İstanbul'daki nezaret ve daireler askeri ve siyasi tüm faydalı bilgileri hızla Anadolu'ya iletmeye çalışmışlardır. Bu yardımların İnönü, Sakarya, Dumlupınar ve Başkumandanlık muharebelerinde çok büyük katkıları olmuştur...³³³

...Anadolu'nun İstanbul'daki memurları gizli olarak faaliyet gösteriyorlarsa da, bu faaliyetlerden Harbiye, Hariciye nezaretleriyle, Merkez kumandanlığı ve Polis Müdürlüğü haberdardı. Dolayısıyla son Osmanlı Hükümeti, memleketin feci durumu karşısında, elde bulunan tek savunma gücüne yardım etmeme, ya da onu zayıf düşürecek bir zıtlasmaya gitmemiştir...³³⁴

...İstanbul Hükümeti'nin ümidi bir an önce memleketin geleceğini teminat altına alacak faydalı şartlarla bir barış antlaşması yapmaktı. Bu şartlardan biri de, meşruti bir padişahın başkanlığı altında birleşerek ayrılık ve ikiliğin kaldırılması olacaktı. İşte Ankara'nın kabul edemeyeceği, belki de en önemli durum bu noktadaydı. Yeni ve dinamik bir rejimin esaslarını tesbit eden Mustafa Kemal Paşa'nın bu durumu kabullenmesi beklenemezdi. Bu nedenle ileride gerçekleştireceği inkılaplara en büyük engel olarak gördüğü saltanatın kaldırılmasında tereddüt etmemiştir...³³⁵

3.3. İlanı Ertesinde Cumhuriyet Tartışmaları - Yücel DEMİREL³³⁶

Yücel Demirel'in hazırladığı bu yazıda Cumhuriyetin ilan edildiği günlerin öncesinde ve sonrasında basında yer alan karşıt görüşler ve tartışmalardan çarpıcı örnekler sunulmuştur. Bu dönemde Tevhid-i Efkâr gazetesinde haricindeki gazetelerde Cumhuriyet yanlısı yazılar çıktığı, Tevhid-i Efkâr gazetesinin başyazarı Velid Bey'in 'Ebüzziyade' imzasını kullandığı 'bend-i yevmi' adını taşıyan başyazılarında cumhuriyete açıktan açığa karşı çıktığı belirtilmektedir. Velid Bey'in birçok yazısında "Hakimiyet-i Milliye'yi" (demokrasi anlamında) savunduğu ve cumhuriyetin bir "diktatörlük" rejimi olabileceği endişesini taşıdığı aktarılmaktadır. Yazı 6 – 8. sayfaları arasında yer almaktadır. 7. sayfanın başından 8. sayfanın sonuna kadar Velid Bey'in 1 Kasım 1923 tarihli "Bizi Korkutan Kırmızı Cumhuriyet Paçavrası mıdır?" adlı

³³³ Metin Ayışığı, A.g.m.,s.22.-23.

³³⁴ Metin Ayışığı, A.g.m., s. 23

³³⁵ Metin Ayışığı, A.g.m., s. 23

³³⁶ Yücel Demirel, "İlanı Ertesinde Cumhuriyet Tartışması" Toplumal Tarih, c.2, sayı 10, İstanbul 1994, s.6.-8.

başmakalesinin tamamı verilmiştir. Bu makalenin, Ahmet Ağaoğlu'nun 25 Ekim 1923 günlü Hakimiyet-i Milliye gazetesinde imzasız olarak yayınlanan "Kusur Kimde?" başmakalesinde birçok gazeteden bahsettikten sonra, Tevhid-i Efkar'ı kastederek 'bu gazetenin tedehhüş ettiği kırmızı paçavra da malum olduğu vechile cumhuriyet meselesidir' denilmesine bir karşılık olarak kaleme alındığı ifade edilmektedir.³³⁷ Velid Bey'in makalesinde üzerinde durduğu önemli noktalar şunlardır:

"...Ahmed Agayef Bey geçenlerde Hakimiyet-i Milliye'de yazdığı bir makalede bizim 'kırmızı cumhuriyet paçavrası'ndan korktuğumuzdan bahsetmişti. Cumhuriyetin en har taraftarı olan bu muharririn bir kere cumhuriyeti temsil eden alamete 'kırmızı paçavra' demesi, Ankara'da bazı efendilerin müdafaa ettikleri ve tesisata ne kadar ehemmiyet atf ettiklerini göstermek itibarıyla çok şayan-ı dikkattir...³³⁸

... Böyle müzeyyifane ve muhakkarane bir tabir kazara bizim kalemimizden çıksaydı, münakaşa ve mübahese vadisini bırakarak birkaç gündür tehdid ve tahvif yolunu tutan bu efendilerin kim bilir ne gibi sebb ü şetmlerine uğrardık. Agayef Bey'in, kırmızı cumhuriyet paçavrasının bizi korkuttuğu iddiasına gelince, biz bundan manasız bir iddia ve bu kadar açık bir mugalata görmedik desek mübalağa olmaz...³³⁹

...Hayır arkadaş bizi korkutan ne cumhuriyet paçavrasıdır, ne de 'cumhuriyet' kelimesidir. Biz bu memleketin idaresinde hakimiyet-i milliye usulünün esas olmasını çoktan kabul etmiş ve bu esasa çok kuvvetli iman ve sadakatle sarılmış insanlarız. Milletın mukadderatında, yalnız irade-i milliyenin hükümlerine olabileceğini, henüz Teşkilat-ı Esasiye Kanunu yapılmadan evvel ve İstanbul'da Vahdettin ve İngiliz sansürü kemal-i şiddetle hükümlerine iken Tasvir-i Efkar sütunlarında herkesten evvel biz iddia etmiş ve bu iddiamızı da kemal-i istimrar ve sebat ile mütemadiyen müdafaa eylemiştik.³⁴⁰

Bu hakikat meydanda iken bizim 'cumhuriyet' kelimesinden ürktüğümüzü ve hele bu kelimeyi beğenmemekten maksadımız, alttan alta hakimiyet-i milliye aleyhdarlığı etmek olduğunu iddia tabii çok boş, çok gülünç ve çok müzevviranedir...³⁴¹

³³⁷ Yücel Demirel, A.g.m., s.6.-8.

³³⁸ Yücel Demirel, A.g.m., s.7.

³³⁹ Yücel Demirel, A.g.m., s.7.

³⁴⁰ Yücel Demirel, A.g.m., s.7.

³⁴¹ Yücel Demirel, A.g.m., s.7.

3.4. Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları 1 – Mehmet DEMİRYÜREK³⁴²

Mehmet Demiryürek'in hazırladığı bu yazıda, öncelikle hilafetin ilk ortaya çıkışından ve tarihçesinden bahsediliyor. Hz. Muhammed'in bir hadisine dayanılarak verilen bilgide gerçek hilafet'in Hz. Ali'nin ölümü ile sona erdiği belirtilmektedir. Emeviler devrinde hilafetin babadan oğula geçen bir saltanat haline dönüştüğünü, Yavuz Sultan Selim'in Mısır'ı fethiyle birlikte hilafetin Osmanlılar'a geçtiği fakat devletin güçlü dönemlerinde hilafete Osmanlı'nın pek itibar etmediği, ancak devletin zayıflamasından sonra eski gücüne geri dönmek ve topraklarını korumak için Panislamizm politikasının bir gereği olarak hilafetin gündeme getirildiği, ancak Fransız İhtilali'nin getirdiği ulusçuluk ve milliyetçilik akımları karşısında bu politikanın başarısız olduğu ifade edilmektedir.³⁴³

Saltanatın kaldırılmasından sonra hilafetin bir süre daha devam ettiği ve o zamanki gazetelerde halifeyi tıpkı bir padişahmış gibi öven yazıların çıktığı anlatılmaktadır. Daha sonra basında halifenin istifa edeceğine dair söylentilerin çıktığı ve bu söylentilerin bazı gazetelerce ve yazarlarca yalanlandığı belirtiliyor.³⁴⁴ Ayrıca tüm bu gelişmeler yaşanırken Ağa Han ve Emir Ali imzalı Türkiye hükümetine gönderilen mektupların Tanin ve Tevhid-i Efkar gazetelerinde yayınlanması mektupların içeriğinin, Hilafetin kaldırılmaması yönünde Türk hükümetine tavsiye niteliğinde yorumlarda bulunulduğu ifade edilmektedir. Daha sonra Hakimiyet-i Milliye gazetesinden yayınlanan mektuplara çok şiddetli bir tepkinin geldiği ve Ağa Han ve Emir Ali'nin İngiltere için çalıştıkları ve önerdikleri tavsiyelerin de sadece İngiliz çıkarlarına hizmet ettiği çok açık ve sert bir dille ifade edilmiştir.³⁴⁵

Tüm bu yaşananlardan sonra T.B.M.M.'nin kararıyla bir İstiklal Mahkemesi oluşturularak, İstanbul'a gönderilmiş ve Ağa Han ile Emir Ali'nin mektuplarını yayınlayan gazeteler ve yazarları hakkında kanuni işlem yapılarak yargılanmışlar ve "Vatana ihanet" değil matbuat suçundan cezalandırılmaları istenmiş sonunda da gazeteciler beraat etmiş, diğer cezalandırılanlarda sonradan affedilmişlerdir. Böylece

³⁴² Mehmet Demiryürek, "Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-1" Toplumsal Tarih, c.2, sayı 11, İstanbul 1994, s.49.-54.

³⁴³ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.50

³⁴⁴ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.50

³⁴⁵ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.53-54

hükümet bu vesile ile rejimi korumakta kararlı olduğunu göstermiş ve hilafeti kaldırma yolu üzerindeki engelleri de aşmış oluyordu.³⁴⁶

3.5. Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları 2 – Mehmet DEMİRYÜREK³⁴⁷

Derginin 11. sayısında birinci bölümü verilen yazının devamı niteliğindeki ikinci bölümü 12. sayıda yayınlanmıştır. Yazının bu bölümünde 1924 yılı bütçe görüşmeleri sırasında halife ve hilafet ile ilgili görüşler ele alınmaktadır. Ayrıca Hilafet'in kaldırılması üzerine M. Kemal Paşa'nın, İsmet Paşa'nın, Halife Abdülmecit Efendi'nin ve İstanbul Müftüsü Mehmet Fehmi Efendi'nin beyanatlarına yer verilmiştir.³⁴⁸ Yazı 45 – 50. sayfaları arasında yer almaktadır. Öne çıkan bölümler şunlardır:

“27 Şubat tarihli İzmir’de yayınlanan Türk Sesi gazetesi “1340 (1924) Bütçesi Müzakeresinde” başlığı ile verdiği haberde, İstanbul Mebusu Yusuf Akçura'nın saltanat hanedanı bütçesine itiraz ettiğini, milletin eşit olması gerektiğini söyleyerek, Halifeden maada hanedan azasının memurin ve vezai fi bulunmadığı halde maaş almalarının doğru olmadığını beyan etmiştir diyordu. 27 Şubat tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesi de Mustafa Kemal Paşa ile İsmet Paşa'nın Şeriye vekili ile görüşmelerini, bu görüşmede, hilafet, şeriye ve evkafın devlet işlerinden ayrılması meselesinin ele alındığının zannedildiğini, bazı mebusların hilafetin Büyük Millet Meclisi nefsinde cem edilmesini arzu ettiklerini belirterek Gazi Paşa'nın 1 Mart'ta yapacağı konuşmanın konuya açıklık getireceğini yazıyordu.”³⁴⁹

“Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mart 1924 tarihli nutku birçok konuya temas etmektedir. Gazetelerin konuya açıklık kazandıracağını söyledikleri nutkun ilgili bölümü şöyledir: “...Bunun gibi intisab ile mutmain ve mes'ut bulunduğumuz diyanet-i İslamiye'yi, asırlardan beri mütemail olduğu veçhile bir vasıta-i siyaset mevkiinden tenziye ve ila etmek elzem olduğu hakikatini de müşahede ediyoruz. (Bravo sesleri: Alkışlar) Mukaddes lahuti olan itikat ve vicdaniyatımızı muğlak ve mütelevvin her türlü menfaat ve ihtirasata sahne-i tecelliyat olan siyasetten ve siyasetin bütün uzviyatından bir an evvel ve kat'iyen tahlis etmek milltin dünyevi ve uhrevi saadetinin emrettiği bir

³⁴⁶ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.54

³⁴⁷ Mehmet Demiryürek, “Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-2” Toplumsal Tarih, c.2, sayı 12, İstanbul 1994, s.45.-50.

³⁴⁸ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.45.-50.

³⁴⁹ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.45

zarurettir. (Alkışlar) Ancak bu suretle diyanet-i İslamiye'nin mealiyeti tecelli eder. (Çok doğru, öyledir sesleri)...” Mustafa Kemal inkılabın yapılacağını , din ve devlet işlerinin ayrılacağını mesajını böylece vermiş oluyordu. Tanin gazetesi 1 Mart tarihli nüshasında meclisteki bütçe görüşmelerini aynen yayınlamıştır.”³⁵⁰

“ Tanin gazetesi 1 Mart'ta bütçe görüşmelerini yayınlarken bir diğer haberinde de hilafetin kaldırılması için mecliste çoğunluğun olduğunu, Cumhuriyetin istikrarı için hilafetin bugünkü şekliyle devam etmesinin hiçbir fayda sağlamayacağı görüşünün ağırlık kazandığını Ankara muhabirine dayanarak veriyordu. Tanin gazetesinin saraya gönderdiği muhabir İkinci Mabeynci Celal Münif Bey ile görüşmüştür. Münif Bey: “Halife hazretleri Büyük Millet Meclisi'nin mukarreratına muntazırdır. Verilecek karara derhal mutavaat ekmek fikrindedir.” Derken şehzadelere Abdülhalim Efendi de muhabire şunları söylemiştir. “...Her milletin, her devletin kanunlarını mukaddes tanırım. Ve beni otuz seneden beri, büyüyen Türk milletinin kanunlarını hürmetle ve selamla karşılarım... Hükümet-i milliyenin ittihaz edeceği her türlü karara bila-kayd-ü şart itaatten başka cevabım yoktur. Yalnız ümit ederim ki hanedanımızın hukuku temin edilecektir. Ailemiz zengin değildir. Avrupa'da maişet hususunda birçok müşkilata maruz kalacakları muhakkaktır. Bunların medar-ı maişetlerinin temin edileceğini kuvvetle ümit ediyorum...”³⁵¹

“Hakimiyet-i Milliye gazetesinin 3 Mart tarihli nüshasında tamamını yayınladığı 13 maddelik kanun teklifi çok ufak değişikliklerle kabul edilmiştir. Olaya basına yansıdığı kadarıyla büyük bir tepki gelmedi. Bunda İstanbul İstiklal Mahkemesi'nin verdiği gözdağı ile hilafetten bahsetmenin hıyanet-i vataniye addedileceği haberinin etkili olduğu söylenebilir. Basına göre bu olaya olumsuz tepkilerden çok olumlu tepkiler gelmiştir. Özellikle ülkenin dört bir yanından TBMM'ne tebrik telgrafları yağmıştır. Hakimiyet-i Milliye gazetesi bunların tamamını yayınlamıştır. Tanin gazetesinden öğrendiğimize göre, meclis görüşmelerinde karara yalnız Gümüşhane mebusu Zeki Bey ile Kastamonu mebusu Halit Bey muhalif davranmışlar, muhafazakarlardan Musa Kazım (Konya), Abdullah Azmi (Eskişehir) ve İbrahim Efendi (Isparta) meclise gelmemişler, diğer bazı muhafazakarlar hilafetin kaldırılması kararına katılmışlardır.”³⁵²

³⁵⁰ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.47

³⁵¹ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.47

³⁵² Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.48

M. Kemal Paşa Cumhurbaşkanı sıfatı ile ilgili kanunu onaylamıştır. Mustafa Kemal Paşa İstanbul gazeteleri muhabirlerini istasyondaki dairesinde kabul etmiş ve şu açıklamada bulunmuştur: “ Son günlerde ittihaz olunan mukarrerat, milletçe tabii ve hakiki bir surette zaten arzu edilmekte olan hususattır. Bunları fevkalade olarak telakkiye mahal yoktur. Millet bunları lisan-ı halle ve tabii bir tarzda istiyordu. Hakiki halas ve saadete karar vermiş bir milletten başka türlü temayül intizar edilemezdi. Bu mukarrerat millet ve memleket için her halde çok hayırlıdır. Ve pek az zamanda bütün bu iyilikler tebarüz edecektir. Mazideki tarzı harekete ait nedametler bu suretle telafi olunacaktır.”³⁵³

İsmet Paşa da kendisini dışişleri bakanlığında ziyaret eden gazetecilere “Meclis memleketin muhtaç olduğu ıslahatı vuzuh ile görüyor. Milletın telakki ve inkişafına ve hüsn-ü idaresine matuf tedabiri süratle tatbik etmek temayülündedir” demiştir.³⁵⁴

İstanbul Müftüsü Mehmet Fehmi Efendi'nin konu ile ilgili beyanatını Tevhid-i Efkar gazetesinden öğreniyoruz. İstanbul müftüsü bu beyanatı ile akla gelebilecek bazı noktalarda halkı aydınlatıyor, inkılâbı destekliyor ve zihinlerin karışmasını engellemek istiyordu.³⁵⁵

3.6. Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları 3 – Mehmet DEMİRYÜREK³⁵⁶

Derginin 11. ve 12. sayısında ilk iki bölümü yayınlanan yazının üçüncü ve son bölümü 13. sayıda yine Mehmet Demiryürek tarafından hazırlanarak yayınlanmıştır. 57 – 64. sayfaları arasında yer alan yazıda, Hilafet'in kaldırılmasından sonra ülkede yaşananlar ve tepkiler özetlenmiş, T.B.M.M.'ne yurdun değişik bölgelerinden gelen tebrik telgrafları hakkında bilgi verilerek, bir tanesi örnek olarak yayınlanmıştır.³⁵⁷ Türk basınının olayı nasıl değerlendiği incelenmiş, bu konuda Ankara basını için Hakimiyet-i Milliye, İstanbul basını için Tevhid-i Efkar, Tanin ve Resimli Gazete, İzmir basını için Seda-yı Hak ve Türk Sesi, Adana basını için de Yeni Adana gazetelerinin değerlendirmeleri ele alınmıştır.³⁵⁸ Yazıda vurgulanan bölümler şunlardır:

³⁵³ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.48

³⁵⁴ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.49

³⁵⁵ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.49-50

³⁵⁶ Mehmet Demiryürek, “Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-3” Toplumsal Tarih, c.3, sayı 13, İstanbul 1995, s.57.-64.

³⁵⁷ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.57.-64.

³⁵⁸ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.58.

“...Ankara basınının temsilcisi yayınlarından da anlaşılacağı gibi inkılâbı desteklemektedir. Yayınlanan yazılar ve tebrik telgraflarının sürekli olarak yayınlanması bunun en açık göstergeleridir. Gazete 5 Martta “Bir Tekzib” başlığı ile yaptığı yorumda bazı muhafazakar milletvekillerince hilafetin Mustafa Kemal’e teklif edildiğini ve bunun reddedildiğinden bahisle “...bu hadise perdedir ki, açmakla bütün hakikati olduğu gibi görebilirler. Üç seneden beri kara nefsanîyetlerin ikide birde fısıldaştığı bir şüphe müebbedeb zail olur.” Ta ikinci grup cereyanından beri kulaktan kulağa ‘saltanata doğru gidiyoruz’ diye bir söz fısıldanıyordu. İnkılabın ileriye doğru attığı her dev adımı gördükçe geriye doğru atılmış bir adım zannetmek ‘saltanata doğru gidiyoruz’ diye şüphelenmek hakikaten Cumhuriyetperver atf olunur. Hilafetin Reisicumhura teklif edilmek hadisesi bu propaganda maskesini yırttı. Aynı gazete 7 Mart tarihli nüshasında da olayı ‘Tarihi bir inkılap’ olarak niteliyordu...³⁵⁹

... Tevhid-i Efkâr gazetesi 6 Mart 1924 tarihli nüshasında ‘Son İnkılap Sonra’ adı ile bir yazı yayınladı. İlgili yazıda yeni inkılap şöyle yorumlanıyordu: “Cumhuriyet idaresi kendi mevcudiyeti içinde gayr-ı kabil-i temsil gördüğü anasını kanunen bertaraf etti. Bu suretle mani-i cedid ve terakki addedilen kuyud mürtefi oluyor ve artık yeni Türkiye’nin önünde kelimenin bütün manasıyla yeni bir ufuk açılıyor. Vatanını seven her ferd için bu yeni ufukun milletimiz ve memleketimiz hakkında hayırlı olmasını temenni etmekten başka hareket yoktur.. Temenni etmek kafi değildir. Çalışmak lazımdır. Bütün inkılaplar gibi son inkılap da bir gaye değil bir vasıta ve bu vasıta ile vasıl olunmak istenilen hedef istihdaf edilen gaye, milletin terakki ve ta’lisi, refah ve saadetidir. Son inkılabın saiki olan fikre dün inkılabın tahakkukundan evvel muhafazakarlık tekamül-ü tedric-i siyaseti dahiliye ve hariciye gibi muhtelif Saikler ve muhtelif içtihatlarla itiraz edilebilirdi. Fakat bu gün inkılap bir emrivakidir. Millet mesclisi bu mühim inkılabı vücuda getirmiştir. Şimdi vazifemiz kanuna muvafık bir şekilde cereyan etmiş olan inkılabı millete hayırlı kılma, milletin refah ve saadetini temine çalışmaktır...³⁶⁰

...İzmir basınında Sada-yı Hak 5 Mart 1924 tarihinde şu yorumda bulunuyordu. ...Başlayan müzakere aile-i hilafet bütçesine gelince şiddetlenmiş ve en nihayet asırların yapamadığını, tasavvur ve tahayülü bile insanları ürküten inkılabı kuvveden fiile çıkarmıştır... Evet itiraf ederiz. İnkılap gecikmiş olmasına rağmen pek cezri ve ani olarak yapılmıştır... Lakin düşünmek lazımdır ki, mütemeddin devletlerle bir safta

³⁵⁹ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.58

³⁶⁰ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.58-59

yürüyebilmek için onların asırlar zarfında katettikleri mesafeyi biz seneler içerisinde atlamak ıztırarındayız...³⁶¹

...Adana basınının temsilcisi olarak ele aldığımız Yeni Adana gazetesinin konu ile ilgili değerlendirmesini Hakimiyet-i Milliye gazetesinden öğrenmekteyiz. Hakimiyet-i Milliye'nin haberine göre, Yeni Adana gazetesi "Ya Hep, Ya Hiç" başlığı ile yayınladığı baş makalede, hilafetin memlekette çıban olduğunu kaydettikten sonra "... İdaremizin ileri doğru atılmasına mani olan bu teraki adımlarını işgal eden öyle köhne, lüzumsuz meseleler vardır ki bunlar atacağımız her hatvede eteklerimize yapışarak bizi asri devlet olmak arzusundan alıkoymakta ısrar ediyorlardı. Başımızda halife vardı. Her Cuma günü hutbelerimizde 'Emirülmüminin' diye ismini tekrar ettiğimiz zat ne idi? Hakikaten 'Emirülmüminin' mi? Cumhuriyet ilan eden toprakta Emir'in işi ne olabilirdi? Hepimiz İslamız. Hepimizin Allah'ı, Muhammed'i var. Fakat hiç kimse, hiçbir nam ve sıfatla Allah'a ve Peygamber'e karşı beslediğimiz alaka ve merbutiyete fuzuli tavassut edememelidir. Çünkü dine, vicdana taalluk eden bütün duyguları şunun bunun arzusuna, keyfine göre akort etmeye mecbur değiliz..." diye yazmakta idi...³⁶²

...Türk Devrimi'nin önemli bir adımını oluşturan inkılaplardan olan Hilafetin kaldırılması ve halife ile hanedan üyelerinin yurtdışına çıkarılması hareketini dönemin basınıni takip ederek ortaya koymaya çalıştık. Ayrıca o dönemde olayla ilgili yapılan yorumları sunduk. Sonuç olarak şunları söylemek mümkündür. Basın genel olarak olayı bir inkılap olarak ele almış ve inkılabı destekleyen yazılar yazmıştır. Tevhid-i Efkâr eleştiri olarak bunun bir emri vaki olduğunu yazmakta ise de aynı gazete bu inkılabın yenileşme ve ilerlemeye engel olan kurumları kaldırma amacı taşıdığını da belirtmektedir. Bu inkılap din ile devlet işlerini birbirinden ayıran bir inkılap olarak değerlendirilmiştir. Bu inkılap Türkiye'nin çağdaş bir devlet olma arzusunun bir sonucu olarak ele alınmıştır. Milletın lehine olduğu belirtilmiştir. Bu inkılapla din dünyanın elinden kurtarılmış, ferdin ve dinin hürriyeti temin edilmiştir. Hilafet Türk milletine bir şey kazandırmamıştır. Aksine o Türk milletinin ruhunda vatan ve milliyet fikirlerinin gelişmesine engel olmuştur. Cumhuriyet yönetiminin daha sağlıklı bir yaşama kavuşmasının yolları açılmıştır. Asrımızın çağdaş devleti laik devlettir. Bu inkılap laik bir yönetim kurma, ülkeyi ve milleti çağdaşlaştırma amacı taşıdığı şeklinde yorumlanmıştır. Hilafet Türk milleti için vazgeçilmez bir şey değildir ve olamaz. Bu

³⁶¹ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.60

³⁶² Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.61-62

inkılap ile ilerleme yolunda bize engel olacak bir mania ortadan kaldırılmıştır. Bizi olduğumuz yere bağlayan bağ koparılmıştır...”³⁶³

3.7. Osmanlı Hükümeti'nin Kuva-yı Milliye'ye Yardımlarına Dair – Süleyman BEYOĞLU ³⁶⁴

Süleyman Beyoğlu tarafından hazırlanan yazıda, Mondros Mütarekesi'nden sonra Anadolu'da oluşan Kuva-yı Milliye hareketi ile o dönemdeki İstanbul Hükümeti'nin arasındaki ilişkilere dair genel kanaatin, ilişkilerin kötü olduğu yönünde olmasına karşın arşivde bulunan yeni belgeler ışığında durumun biraz farklı olduğunun anlaşıldığı, belirli bir süre de olsa İstanbul Hükümeti'nin Kuva-yı Milliye'ye ekonomik yardımda bulunduğu belirtilmektedir. Yapılan bu yardımın esas nedeninin, Kuva-yı Milliye'nin, ihtiyaçlarını karşılamak için Anadolu'da bulunan bazı Ziraat Bankası şubeleri, Düyun-ı Umumiyye ve Reji şubelerine yaptıkları müdahaleler sonucu, İstanbul Hükümeti'nin Düyun-ı Umumiyye'nin uğradığı zararları ödemek zorunda kalması, İtilaf Devletleri karşısında zor durumda kalması ve Kuva-yı Milliye'nin bu gibi kanuna aykırı girişimlerini engellemek için bir önlem olarak düşünüldüğünü aktarmaktadır. Ayrıca yazıda, yapılan bu yardımların çok gizli bir şekilde yürütüldüğü özellikle İtilaf Devletlerinden kat'i surette saklandığı ifade edilmektedir. Yazı 46 – 48. sayfaları arasında yer almakta ve bu yardımların yapıldığına dair kaynağı Başbakanlık Osmanlı Arşivi olan üç tane belgenin Latin harfleriyle yazılmış kopyaları yazının içerisinde verilmektedir.³⁶⁵ Yazıda öne çıkan bazı bölümler şunlardır:

“ ...Osmanlı Hükümeti, Kuva-yı Milliye'nin gayr-ı kanuni hareketlerinin birçok israf ve suistimallere yol açtığı yorumunu yapıp; emniyet ve hürriyete aykırı keyfi uygulamalara mani olmak istiyordu. Eğer Kuva-yı Milliye, hükümetçe iâşe edilirse, İtilaf Devletleri karşısında bu yüzden zor durumda kalınmayacaktı. Ancak Kuva-yı Milliye'ye yardım kimseye duyurulmadan çok gizli yapılacaktı.³⁶⁶

Kuva-yı Milliye'ye yardıma karar veren Harbiye Nezareti “Kuva-yı Milliye İâşesinin Suret-i Teminine Aid talimat” başlıklı bir talimat hazırladı. Talimat 4 Aralık 1919'da hazırlanmıştır. Altı maddelik bu talimatın maddeleri kısaca şöyle sıralanabilir:

³⁶³ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.64

³⁶⁴ Süleyman Beyoğlu, “Osmanlı Hükümeti'nin Kuva-yı Milliye'ye Yardımlarına Dair”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 15, İstanbul 1995, s.46.-48.

³⁶⁵ Süleyman Beyoğlu, A.g.m., s.46.-48.

³⁶⁶ Süleyman Beyoğlu, A.g.m., s.46

1- Milli teşkilatın kuvvetlerinin iâşesi mıntıkasında bulunduğu nizami kıtalar tarafından karşılanacaktır. 2- Kuva-yı Milliyye reisleri, mıntıkasında bulunduğu Nizamiye kıta kumandanlarına mevcudlarını ve ihtiyaçlarını bildirecektir. 3- Nizamiye kıtaları mıntıklarındaki iâşe ettikleri Kuva-yı Milliyye'nin insan ve hayvanlarını kendi tablolarındaki masraf olarak göstereceklerdi. Eğer kadrosundaki asker mevcudu fazlaysa tahsisat alabilmek için fazladan iâşe ettiği kuvveti kolordusuna bildirecek ve kolorduca da o mıntıkada olmayan kıtalar kadrosunda gösterilerek iâşe edilecektir. Kuva-yı Milliyye mevcudu, kolordu kadrosundan da fazla ise insan ve hayvanlarına yedireceği iâşe bedelini hesaplayarak Harbiye Nezaretine bildirecekti. Bunlar gerek tablolarda ve gerekse iâşe cedvellerinde Kuva-yı Milliyye namına yazılmayıp, misafir olarak gösterilecektir. 4- Kuva-yı Milliyye reisleri ve memurları, hiçbir isimle kendi hesaplarına Mülkiye ve maliye memurlarından talepte bulunmayacaklardı. İâşe ve aşar anbarlarına da el koymayacaklardı. 5- Nizamiye kıtaları kumandaları kendi mıntıkasında iâşe ettiği Kuva-yı Milliyye mevcudunu ve iâşe tarzını gizli olarak kontrol ve teftiş etme hakkına sahipti. 6- Nizami kıtalardan Kuva-yı Milliyye'ye verilen iâşe başkalarının dikkatini çekmeyecek surette temin edilerek ve bu konudaki yazışmalar taraflarca gizli olarak yapılacaktır...³⁶⁷

...Kuva-yı Milliyye iâşesi hakkındaki talimat, bütün memleketi değil yalnız İzmir cephesinde düşman karşısında çarpışanları kapsayacaktı. Kuva-yı Milliyye'nin bütün silah altındaki mevcudu, şayan-ı kabul değildi...³⁶⁸

3.8. Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinden Önce İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası (1928-1930) – Serap TABAK³⁶⁹

Serap Tabak tarafından hazırlanan yazıda ilk önce Cumhuriyet Halk Fırkası'nın kuruluş süreci kısaca anlatılmıştır. Daha sonra Fırkanın (1928-1930) yılları arasındaki faaliyetleri hakkında geniş bilgi verilmiştir. Halk Fırkası müfettişlerinin bölgedeki faaliyetleri, toplanan nahiye ve kaza kongreleri, vilayet kongreleri ve İzmir merkezde yapılan Belediye Başkanı seçimi hakkında aydınlatıcı bilgiler aktarılmıştır.³⁷⁰ Derginin 42- 47. sayfaları arasında yer alan yazıda dikkat çeken bazı bölümler şunlardır:

³⁶⁷ Süleyman Beyoğlu, A.g.m., s.46-47

³⁶⁸ Süleyman Beyoğlu, A.g.m., s.47

³⁶⁹ Serap Tabak, "Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinden Önce İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası (1928-1930)", Toplumsal Tarih, c.3, sayı 16, İstanbul 1995, s.42.-47.

³⁷⁰ Serap Tabak, A.g.m., s.42.-47.

“...Halk Fırkası, 23 Ekim 1923 tarihinde Mustafa Kemal Paşa tarafından resmen kuruldu. 10 Kasım 1924’de ise, Halk Fırkası adı “Cumhuriyet Halk Fırkası”na dönüştü. 1927 yılında toplanan Halk Fırkası’nın İkinci Büyük Kongresi’nde kabul edilen fırka programına göre, fırka sınıf ayrımı yapmadan bütün ulusa dayanıyordu. 1929-1930 yıllarında bütün dünyayı etkisi altına alan ekonomik buhran Türkiye’nin de ekonomik ve sosyal hayatını çok etkiledi. Ekonomik buhran özellikle Karadeniz, Ege ve Akdeniz bölgelerindeki halkı etkilemiştir. Fiyatlar çok düşmüş olmasına rağmen malın alıcısı yoktu. Hele ihraç mallarının aracılığı ile geçinen şehir ve kasaba orta sınıfları buhrandan açıkça şikâyetçi idi.³⁷¹

Cumhuriyet Halk Fırkası, 1928-1930 yılları arasında sırasıyla önce nahiye, daha sonra da kaza ve vilayet kongrelerini toplayarak İzmir’in çeşitli konulardaki ihtiyaç ve meseleleri görüşülerek bunlara çözümler bulmaya çalışmıştır. Ancak, bu meselelerin çözümünde Cumhuriyet Halk Fırkası’nın uyguladığı politika pek başarılı olamamıştır ki, 12 Ağustos 1930’da kurulan Serbest Cumhuriyet Fırkası’na bütün Türkiye ve İzmir’de halk akın akın kaydolmaya koşmuştur. Yine Serbest Cumhuriyet Fırkası sayesinde halk kitlelerinin hoşnutsuzluğunun da su yüzüne çıkması sağlanmıştır.³⁷²”

3.9. Tarihe Nasıl Bakmak? Türk Devrimi, İkinci Grup ve Hüseyin Avni Ulaş Örneği – Hakkı UYAR³⁷³

Hakkı Uyar hazırladığı bu yazıda, Ahmet Demirel’in, “Birinci Meclis’te Muhalefet, İkinci Grup” adlı doktora tezi olan kitabında, Ahmet Demirel’in İkinci Grup’a önyargılı baktığı için resmi tarih ve resmi bakış açısını eleştirdiğini, konuyla ilgili ayrıntılı çalışmalar yapan İhsan Güneş ve Ömür Sezgin’i Kemalist Tarih söylemine sahip oldukları ve olaya bu gözle baktıkları için eleştirdiğini söylemektedir.³⁷⁴ Ancak Hakkı Uyar’a göre Ahmet Demirel kitabında bazı kişileri ve görüşleri objektif olmamakla itham ederken kendisi de objektif olamamış ve tarihsel olayları anti-Kemalist bir bakış açısıyla ele almıştır. Hakkı Uyar’a göre ise, olaylara Kemalist ya da anti-Kemalist görüşüyle bakmak çözüm yolu değildir. Marksist yada İslamcı bakış açılarının da çözüm yolu olmadığı gibi. Tarihi baktığı dönemle kendi

³⁷¹ Serap Tabak, A.g.m., s.47

³⁷² Serap Tabak, A.g.m., s.47

³⁷³ Hakkı Uyar, “Tarihe Nasıl Bakmak? Türk Devrimi, İkinci Grup ve Hüseyin Avni Ulaş Örneği”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 18, İstanbul 1995, s.59.-64.

³⁷⁴ Hakkı Uyar, A.g.m., s.58.

arasına bir “mesafe” bırakmalıdır. Tüm dünyayı, tüm dünya tarihini göz önünde bulunduracak şekilde ve bunlarla arasında bir boşluk, bir “manevra alanı” bırakarak yaklaşmalı konuya. Bakış açısını geniş tutmalı, diğer sosyal bilimlerden yararlanarak, konuya eleştirel, özgürlükçü ve barışçı bir görüşle yaklaşmalıdır.³⁷⁵ Yazıda A. Demirel’in doktora tezinde objektif olamadığını, olayların içinden kendini kurtaramayarak, İkinci Grupçu bir söylemle doktora tezi hazırladığını ve duygusallıktan kendisini kurtaramadığını belirten Hakkı Uyar, adı geçen doktora çalışmasında ve H. Avni Ulaş için yazdığı makalede, İkinci Grup’un lideri Hüseyin Avni Ulaş’ın demokrasi ve özgürlük mücadelesi yaptığı savını işleyebilmek ve bunu doğrulayabilmek için bazı olayların atlandığını ve sonuçta ayakları yere basmayan, dönem koşullarını göz önüne almayan bir şekilde İkinci Grup’un idealize edildiğini ifade etmektedir.³⁷⁶ Yazıda öncesi ve sonrasıyla İkinci Grup, H. Avni Ulaş ve Türk Devrim’i incelenmiştir. 59 - 64. sayfalar arasında yer alan yazıda öne çıkan bölümlerden bazıları şunlardır:

“...Öncelikle, bilinen bir durumu tekrar etmek istiyoruz. Birinci ve İkinci Grup üyelerinin arasında İttihat ve Terakki kökenlilerin çoğunlukta olduğudur. Örneğin, İkinci Grup lideri Hüseyin Avni Ulaş, İkinci Meşrutiyet yıllarında İttihatçıdır, Turancıdır ve Türk Ocağı üyesidir...³⁷⁷

...H. A. Ulaş’ın İttihatçı, Turancı, Türk Ocağı üyesi olduğuna ilişkin hiçbir bilgi yoktur makalesinde. Sadece, Hukuk Mektebi’ne 1908’de girdiği, 1911-12 öğretim yılı sonunda okuldan mezun olduğu, 1913 yılında İstanbul Avukatlar Barosu’na kaydolarak avukatlığa başladığı ve Birinci Dünya Savaşının çıkmasıyla da yedek subay olarak orduya katıldığı belirtilmektedir. H. A. Ulaş’ın 1. TBMM’nden önceki siyasal yaşamının atlanarak, hürriyet ve demokrasi kahramanı ilan edilmesi son derece yanlıştır. Sanırım yapılması gereken Ulaş’ın İkinci Meşrutiyet yılları, Birinci TBMM üyeliği ve İkinci Dünya savaşı yılları sonrasındaki siyasal yaşamı bir bütün olarak incelenmeli ve ideolojik, siyasal kimliği ortaya koyulmalıdır.³⁷⁸

Demirel aynı hatayı doktora tezinde, İkinci Grup’u incelerken de işlemiştir. Çok önemli olan çalışmasının en büyük eksiği bizce objektif olamamasıdır. Birinci Grup ve İkinci Grup üyelerinin aralarında büyük uçurumların olmadığını düşünüyoruz. Köken olarak büyük bölümü yukarıda da değindiğimiz gibi İttihat ve Terakki kökenlidir. Her

³⁷⁵ Hakkı Uyar, A.g.m., s.58-59

³⁷⁶ Hakkı Uyar, A.g.m., s.59.

³⁷⁷ Hakkı Uyar, A.g.m., s.59.

³⁷⁸ Hakkı Uyar, A.g.m., s.59.

iki grupta homojen değildir. Aralarında geçişler olmaktadır sürekli. Çok çeşitli ideolojik görüşleri barındırmaktadırlar içlerinde. Her iki grubun ortak bir diğer özelliği de, grup önde gelenleri arasında asker kökenlilerin olmasıdır. İkinci Grup önderlerinden Trabzon milletvekili Ali Şükrü, Mersin milletvekili Salahattin Köseoğlu gibi...³⁷⁹

...İkinci Grup hakkında şunları söyleyebiliriz; M. Kemal'in önderliğindeki Birinci Grup (sonra CHP), Devrimci/Reformcu, Jakoben bir dünya görüşüne sahiptir. Bu noktada İkinci Grup'tan ayrılmaktadır. Birinci Grup'un lideri M. Kemal'in "inkılabın kanunu, mevcut kanunların üstündedir" görüşünü benimsemeyen İkinci Grup lideri H. Avni "İhtilalin de hukuku vardır. Olağanüstülüğün de hukuku vardır" demektedir. Birinci Grup/CHP önderliğinde gerçekleşen Türk Devrimi bir "Modernite Projesi" bir çağdaşlaşma hareketidir. Bu modernleşme hareketini 4 alt başlıkta toplamak mümkündür; Aydınlanma, Ulus-Devlet oluş, Kapitalistleşme ve Bireyselleşme. Birinci Grup ve İkinci Grup'un ayrılış noktalarının en önemlisi bu olsa gerektir...³⁸⁰

...Tüm yukarıda söylenenlerden yola çıkılarak Hüseyin Avni Ulaş hakkında şunları söyleyebiliriz: Yaşamının son günlerinde "fikri ve siyasi bir cemiyet teşkili projesi hazırladı. Cemiyet vasıtası ile Müessesan Meclisi kurulması teklifinin halka aşılması ve Anayasa'nın yeniden yapılanmasını düşündü...

...Ulaş'ın Kurucu Meclis kurma düşüncesi bize Birinci Meclis'i çağrıştırmaktadır. Bilindiği gibi, Birinci Meclis de olağanüstü yetkilere sahip kurucu bir meclis özelliği taşımaktaydı. Böylece Ulaş, Kemalizm'in Birinci Meclis sonrasındaki modernleşmeci, radikal eylemlerine karşı yeni baştan bir yapılanmayı önermektedir. Bu anlamda, Kemalizm'in getirdiklerinin toptan reddi söz konusudur. Ulaş, modernleşmeci, radikal, Batılılaşmacı/Avrupacı olarak tanımlanan Kemalizm'e karşı geleneksel, muhafazakar ve popülist bir kimlik çizmektedir. Ulaş'ın saltanatçı-hilafetçi olduğuna ilişkin eleştiriler ile O'nun demokrat ve hürriyet kahramanı olduğu görüşleri duygusal yaklaşımlardır; objektif değildir. Yazımızın başında da belirttiğimiz gibi, tarihçi olaylarla kendisi arasında "Manevra alanı" bırakarak, olayları öncesi ve sonrasıyla özgürlükçü, eleştirel ve barışçıl bir yaklaşımla inceleyebilirse evrensel bir dile ulaşabilir...³⁸¹

³⁷⁹ Hakkı Uyar, A.g.m., s.59-60.

³⁸⁰ Hakkı Uyar, A.g.m., s.61.

³⁸¹ Hakkı Uyar, A.g.m., s.63

3.10. Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği – Mesut ÇAPA³⁸²

Mesut Çapa tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyet döneminde kılık kıyafet alanında yapılan inkılâpların nasıl başladığından bahsedilmekte. Atatürk'ün 1925 yılında yaptığı Kastamonu gezisi ile birlikte 25 Kasım 1925'te çıkarılan şapka kanununun halk üzerindeki etkileri anlatılmaktadır.³⁸³ Ayrıca Trabzon'da halkın Cumhuriyet'in ilanından önce nasıl giyindikleri hakkında detaylı bilgiler verildikten sonra özellikle şapka kanunu ile başlayan kılık – kıyafet alanındaki yenileşmenin Trabzon'da nasıl karşılandığı ve gelişimi doyurucu bilgilerle açıklanmıştır. 22- 28. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken kısımlarından bazıları şunlardır:

“...Milli kültürü çağdaş medeniyet düzeyinin üstüne çıkarmayı amaç edinen Mustafa Kemal, düşünceden başlayarak dış görünüşte ve bütün alanlarda çağdaş dünyanın gereklerini yerine getirmeyi hedefliyordu. Giyim kuşamda değişikliğe karar veren Mustafa Kemal, bu konudaki görüşlerini halka ilk defa 1925 yılında yaptığı Kastamonu gezisinde açıkladı. Kastamonu ve ilçelerinde şapkayla halkın karşısına çıkan Mustafa Kemal mevcut kıyafetimizin milli, medeni ve uluslar arası bir özelliğe sahip olmadığını çeşitli örneklerle açıklamaya çalışmıştı...³⁸⁴

...Kılık-kıyafet inkılabına önce erkek kıyafetlerinden ve özellikle şapkadan başlanmıştı. Milli Mücadelenin sembolü haline gelmiş olan kalpağa bile yer verilmeyen inkılap hareketleri içinde, değişmez doğu zihniyetinin sembolü durumundaki fesin değiştirilmesi tabii idi. 19. Yüzyıldan itibaren şapka Türkiye'de aydınların ilgisini çekmeye başlamıştı. Başlangıçta alafrangalaşmak değerlendirilmiş olan bu eğilim, daha sonraları medeni bir giyim kuşamın tamamlayıcı bir ögesi olarak görülecekti. Bu sebeple, Cumhuriyetin ilk yıllarında, herhangi bir mecburiyet olmaksızın şapkayı benimseyenlerin sayısı oldukça fazla idi...³⁸⁵

...Trabzon merkezinde kadınların büyük kısmı çarşaf ve peçe giymekle birlikte, Milli Mücadele yıllarından beri giyim kuşamda belirli bir değişiklik gözlenmekteydi. Halk medeni kıyafetlere çok da yabancı değildi. Halkevlerinin kuruluşuna kadar

³⁸² Mesut Çapa, “Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği”, Toplumsal Tarih, c.5, sayı 30, İstanbul 1996, s.22.-28.

³⁸³ Mesut Çapa, A.g.m., s.22.

³⁸⁴ Mesut Çapa, A.g.m., s.22.

³⁸⁵ Mesut Çapa, A.g.m., s.23.

inkılapların çok büyük bir destekçisi olan Türk Ocakları'nın da bu hususta büyük gayretleri görülecekti...³⁸⁶

...Cumhuriyet dönemimde giyim ve kuşamdaki değişiklikleri sadece çıkarılan kanunlara bağlamak, diğer etkenleri göz ardı etmekle mümkün olabilir. Özellikle şehir merkezlerinde yaygın olan peçe çarşaf tedricen de olsa, Cumhuriyetin ilk yıllarında terk edilmeye başlanmıştı. Medeni kıyafetlerin kabulünde yerel idareler kadar, yerel basının da etkili olduğu muhakkaktır...

...Cumhuriyetin ilk yıllarından itibaren başlatılan bütün inkılapların hedefi, Türk toplumunu çağdaş medeniyet seviyesinin üzerine çıkarmaktı. Mustafa Kemal'in yurt gezilerinde doğrudan doğruya halka anlatmaya çalıştığı her yenilik gibi giyim kuşamla ilgili konuşmaları da kısa sürede etkisini gösteriyordu. Belediyeler ile vilayet genel meclisleri aldıkları kararlarla, çoğu kez yasaklar getirerek, medeni kıyafetlerin yaygınlaşmasını sağladılar. Eğitim kurumları, basın ve bu dönemin en yaygın cemiyetlerinden biri olan Türk Ocakları toplumda çağdaş düşüncenin benimsenmesinde ve medeni kıyafetlerin kabulünde eğitime öncelik vermişlerdi."³⁸⁷

3.11. Erzurum Kongresi'nin Bolşeviği'nden Gazi'ye Açık Mektup – Mete TUNÇAY³⁸⁸

Mete Tunçay tarafından hazırlanan yazıda, 1925 yılında Takrir-i Sükun Kanunu'na dayanılarak hükümetçe kapatılan ilk gazetelerden biri olan "Kahkaha" adlı mizah gazetesinde yayınlanan Esat Ömer (Fevzi) Bey'in Mustafa Kemal Paşa'ya yazdığı açık mektup tekrar yayınlanmıştır.³⁸⁹ Mektuba geçmeden önce giriş bölümünde Esat Ömer (Fevzi) Bey ile ilgili kısa bir bilgilendirme yapılarak ailesinden ve neden "Bolşevik" lakabını aldığından bahsedilmektedir. 11-13. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı kısımları şunlardır:

"...Şimdi elime geçen bu koleksiyonun beşincisinde, "Erzurum Kongresi'nin Bolşeviği"nden " Gazi Mustafa Kemal Paşa Hazretlerine" bir "Açık Mektup" var (s.3-4). Benim Atatürk'ten ödünç aldığım bir nitelemeyle "Erzurum Kongresi'nin

³⁸⁶ Mesut Çapa, A.g.m., s.25.

³⁸⁷ Mesut Çapa, A.g.m., s.28.

³⁸⁸ Mete Tunçay, "Erzurum Kongresi'nin Bolşeviği'nden Gazi'ye Açık Mektup", Toplumsal Tarih, c.6, sayı 32, İstanbul 1996, s.11.-13

³⁸⁹ Mete Tunçay, A.g.m., s.11.

Bolşeviği” dediğim zat, Eyüboğulları ailesinden (bu ailenin Selahattin Eyyubi soyundan bir kürt boyu olup, kesin bilinmeyen bir tarihte Osmanlı Hükümetince Doğu Karadeniz’e sürülmüş bulunduğu rivayet edilir!) Esat Ömer (Fevzi) Bey’dir. (İşin ilginç yanı, bu yazıda eşraf ve ayarı şiddetle eleştiren Ömer Fevzi Bey’in ailesi (Eyüboğulları) Maçka ayarı idiler!) Adının Bolşeviğe çıkmasının başlıca nedeni, Sürmene delegesi olarak katıldığı Erzurum Kongresi’nde nizami ordunun kaldırılarak yerine milis teşkilatı yapılmasını istemesidir. Fevzi Bey Kongrede Anglo-Amerikan mandasını savunanlar arasında yer almış; M. Kemal Paşa’nın arzusuyla tümen komutanı Deli Halit Bey (Paşa) ve cephe komutanı Karabekir tarafından sıkıştırılınca İstanbul’a kaçmıştır. Sonra Balıkesir’e giderek, orada Yunan işgali altında yayımlanan İrşad gazetesinin başına geçerek Milli Mücadeleye aleyhtarlık etmiştir. Kurtuluştan sonra Fransa’ya gitmiş ve Lausanne ertesinde adı 150’likler listesine konularak Türkiye’ye girmesi yasaklanmıştır...”³⁹⁰

3.12. Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri – Nevin COŞAR ³⁹¹

Nevin Coşar tarafından kaleme alınan yazıda, aşar vergisinin tarihçesinden ve zaman içerisinde toplumda oluşan etkilerinden ayrıntılı olarak bahsedilmiş ve aşarın kaldırılmasına dair mecliste yapılan görüşmeler hakkında bilgi verilmiştir.³⁹² Aşar vergisinin kaldırılmasında etkili olan tarihi, iktisadi, siyasi ve ideolojik etmenler sıralanmış ve aşarın kaldırılmasının halkçılık prensibiyle olan bağlantısından söz edilmiştir. 21-29. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır;

“ ...Aşar Vergisi, geleneksel Osmanlı vergi sisteminin önemli bir parçasıdır. Geleneksel iktisadi ve idari yapı içinde aşar, tımar sistemiyle tahsil edilirdi. Geleneksel yapının bozulmasıyla birlikte, aşar vergisinin toplanma biçiminde büyük değişiklikler meydana geldi. Aşarın toplanmasında iltizam usulü daha geniş bir şekilde kullanılmaya başlandı. İltizam usulünün yaygınlaşmasıyla birlikte köylülerin şikâyetleri arttı. Devlet gelir kaygısıyla uzun bir süre bu konuda duyarsız kaldı. Malikane usulü aşar

³⁹⁰ Mete Tunçay, A.g.m., s.11.

³⁹¹ Nevin Coşar, “Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri” Toplumsal Tarih, c.6, sayı 35, İstanbul 1996, s.21-29.

³⁹² Nevin Coşar, A.g.m., s.21.-23.

konusundaki şikayetleri azaltmak üzere geliştirildi, ancak olumlu bir sonuç alınamadı...³⁹³

...Aşar vergisinin kaldırılmasına ilişkin ilk öneri, İzmir İktisat Kongresi'nde Çiftçi Grubu tarafından yapıldı. Aşarın kaldırılarak Türkiye'de yaşayan tüm halka taksim edilecek bir vergini konulması istendi. Amele grupları hazırlanan tasarıyı desteklerken, ticaret ve sanayi grupları, aşar usulünün kaldırılması ve yerine adil bir usulün konulmasını teklif etti. Kongrede önce aşarın kaldırılmasını istemeyen ticaret ve sanayi grupları daha sonra aşarın kaldırılmasını destekledi; ancak yerine konacak verginin tüm ülkeye yayılmasını istediler. Kongrede aşarın kötü bir usulle toplandığı, sorunları olduğu konusunda bütün çiftçi üyeler ve çeşitli kesimler ittifak halindeydi...³⁹⁴

...20 ekim 1924'te Meclise verilen "Aşarın İlgası Hakkında Kanun Tasarısı" 7 Şubat 1925'te gündeme alındı. Hükümet tasarısı aşar vergisi oranını %10'a indiriyor ve yeni verginin, yalnız nakden ve pazara satış için taşınan tarımsal ürünlerden alınmasını öngörüyordu. Verginin kapsamı daraltılıyor; ortaya çıkacak vergi açığının ise, arazi vergisine sekiz kat zam yapılarak karşılanacağı ifade ediliyordu...

...Sonuç olarak , aşar vergisi 17 Şubat 1925'te kaldırıldı ve yerine daha dar kapsamlı bir vergi olan Mahsulat-ı Arziye vergisi konuldu...³⁹⁵

...Aşarın kaldırılması, dönemin şartları içinde, siyasi amaçlı iktisadi kararlardan en önemlisidir. Aşarın kaldırılmasında elde edilecek sonuçlardan çok, nedenlerin etkili olduğu görülmektedir. Tarihsel, iktisadi, siyasi ve ideolojik nedenler aşar vergisinin kaldırılmasında rol oynamıştır. Aşarın kaldırılması yerinde bir karardır ancak, uzun dönemde yerine bir vergi konmaması, tarım kesiminin dolaysız vergi alanının dışında tutulması büyük bir hatadır. Aşar vergisinin kaldırılması ile, döneminin siyasi ve iktisadi ortamında aşarla ilgili fert grup veya çevrelere kısa dönemli yararlar sağlanmış ancak uzun dönemde tarımı vergileyecek uygun bir verginin konmaması, olumsuz sonuçlar ortaya çıkarmış ve iktisadi gelişmenin niteliğini belirlemiştir. Başlangıçta tarım kesiminin fakirliği, küçük üreticiliğin ve geçimlik üretimin yaygınlığı, bu kesimin vergi alanı dışında tutulmasına yol açmıştır. Ancak tarım kesimindeki büyüme dönemlerinde, aynı siyasi yaklaşım biçimi devam etmiş, tarım gelirleri vergilenememiştir.³⁹⁶

³⁹³ Nevin Coşar, A.g.m., s.21.

³⁹⁴ Nevin Coşar, A.g.m., s.22.

³⁹⁵ Nevin Coşar, A.g.m., s.24.

³⁹⁶ Nevin Coşar, A.g.m., s.28.

Gelişmeyi siyasi varlığının temelini koymuş bir rejimin, aşarın kaldırılmasından kısa bir süre sonra tarım kesimini içine almayan bir finansman politikası uygulaması, önemli siyasi ve iktisadi sonuçlar ortaya çıkarmıştır. Türkiye’de devlet giderlerinin finansmanı sorunu çözülememiştir. Bunun nedeni, aslında sadece aşarın kaldırılmasından sonra tarım kesiminin vergilenmemesi değil, iktisadi gelişme düzeyine uygun tüm kesimleri kapsayan bir vergi yapısının da kurulamamış olmasıdır. Aşarın kaldırılması, sonuçları hesaplanmamış ve bertaraf edilmemiş, vergi yapısını etkileyen önemli bir düzenlemedir. Türkiye vergi konusunu daha sonra çok partili siyasal hayat içinde çözümlenememiştir. Bu durum, aşarın kaldırılmasıyla ortaya çıkan etkileri, iki binli yıllara kadar taşımıştır.”³⁹⁷

3.13. Cumhuriyet Baloları – Doğan DUMAN ³⁹⁸

Doğan Duman tarafından hazırlanan bu yazıda, Türkiye’de 19. yy. ‘ın sonlarından itibaren düzenlenmeye başlayan baloların Cumhuriyet’in kurulmasından sonra resmiyet ve önem kazandığından, sosyal yaşamın önemli bir parçası haline geldiğinden ve bu baloların düzenlenmesinde Türk Ocakları’nın yaptığı katkılardan bahsedilmektedir.³⁹⁹ 44 – 48. sayfalar arasında yer alan yazının, önemli bölümlerinden bazıları şunlardır:

“...Yeni Türk devletinin kurucuları düşündükleri kadın modelini eğitim yoluyla oluşturmaya ağırlık verirken, birtakım sosyal-kültürel çalışmalarla da bu çabalarına katkıda bulunup yol gösterici oldular. Batı toplumlarının bir eğlence ögesi olan balolar da bunlardan biriydi. Kadın ve erkeklerin toplu halde bir arada buldukları; eğlence, sosyal dayanışma, yardım gibi farklı amaçlarla düzenlenen balolar, yeni Türk devletinde kültürel ve sosyal değişimi sağlamak amacıyla adeta ideolojik bir amaç olarak kullanılmıştır...”⁴⁰⁰

...Cumhuriyet’in kurulmasından sonra ilk balo 1925 yılı eylülünde İzmir’de düzenlendi. M. Kemal’in isteği ile sadece Müslüman erkek ve kadınların bulunduğu bu küçük eğlence toplantısı aslında büyük bir devrimdi. Çünkü İslami kuralların geçerli olduğu Türk toplumunda iki ayrı cinsin özgürce arkadaşlık etmeleri ve yabancı bir

³⁹⁷ Nevin Coşar, A.g.m., s.28-29.

³⁹⁸ Doğan Duman, “Cumhuriyet Baloları”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 37, İstanbul 1997, s.44.-48.

³⁹⁹ Doğan Duman, A.g.m., s.45.-46.

⁴⁰⁰ Doğan Duman, A.g.m., s.45.

ortamda birlikte bulunmaları yasaktı. Kurallara göre bir Müslüman kadın yakın akrabası olmayan erkeklerle bir arada bulunamazdı. Aksi durumda büyük günah ve suç işlemiş sayılırdı. Bu nedenle Müslüman toplumlarda kadın ve erkekler birbirlerinden tecrit edilmişler, bu durum ise sosyal yaşama haremlik-selamlık olarak yansımıştır. İki cinsin ayrımı kuralı, bütün Müslüman toplumlarda olduğu gibi Türk toplumunda da tartışılmaz bir ön yargı olarak yerleşmişti. Bu kural ise bir yaşam tarzı, görgü kuralı biçiminde kabul edilmiş, böylece aileden olmayan bir erkekle en küçük temas, özellikle kadın için ağır bir utanç nedeni olarak benimsenmişti. Örneğin alışveriş yapmak, mağazalara girmek, seyahate çıkmak, lokantaya, otele, konsere, tiyatroya gitmek yani sosyal yaşama karışmakla kadın itibardan düşerdi. İşte bu nedenledir ki o dönemde Türkiye’de bir danslı eğlencenin düzenlenmesi; Müslüman kadın ve erkeklerin birlikte eğlenip dans etmeleri, Türkiye’de olduğu kadar İslam dünyasında da önemli bir yer tutmaktadır. Bu davranış cinsiyet ayrılığını oluşturan eskimiş bir kuralın kesin bir şekilde ortadan kalkışını simgelerken, Müslüman Türk toplumunda da Batılı yaşam tarzının giderek etkisini artıracaklarını göstermekteydi. 19. Yüzyılın sonlarından itibaren İstanbul, İzmir gibi Levantenlerin yoğun yaşadıkları büyük merkezlerde düzenlenen balolar, Türk Ocağı’nın kurulmasından sonra bu ocakların kültürel çalışmaları çerçevesinde düzenlenmeye başladı. Cumhuriyetin ilanından sonra da Türk Ocağı’nın geleneksel baloları devam etti...⁴⁰¹

...1925 yılında Cumhuriyet Bayramı kutlamaları nedeniyle düzenlenen resmi balo toplum için bir örnek oluşturdu ve kısa zamanda müzikli, danslı eğlenceler sıklıkla görülmeye başladı. Başta çeşitli kurumlar yararına olmak üzere Türk Ocağı, Hilal-i Ahmer, Himaye-i Etfal ve buna benzer birçok kurum birbiri ardına balolar düzenlediler. Bu balolara yabancı aileler, Batılı yaşam tarzına çok da uzak olmayan zengin ailelerden kadın ve erkekler ile yönetici elitin aileleri büyük ilgi göstermekteydiler. Artan ilgi karşısında özel dans okulları bile kurulup, dans dersleri verilmeye başlandı...”⁴⁰²

⁴⁰¹ Doğan Duman, A.g.m., s.45-46.

⁴⁰² Doğan Duman, A.g.m., s.46.

3.14. Milli İktisat Politikasına Bir Katkı: 1930’larda Yerli Ürün Sergileri – Doğan DUMAN⁴⁰³

Doğan Duman tarafından kaleme alınan bu yazıda, 1929-30 ekonomik krizi sonrasında toplumda tasarruf bilincini uyandırmak ve yerli ürünlerin tüketilmesini özendirmek amacıyla 14 Aralık 1929 da “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”nin kurulduğu bilgisi verilmekte ayrıca bu cemiyetin, halkın yerli ürünlere olan ilgisini artırmak, ülkemizde yetişen ve üretilen yerli ürünler konusunda halkı bilgilendirmek ve toplumun yerli ürünlere yönelik güvensizliğini ortadan kaldırmak amacıyla düzenlediği yerli malları sergileri detaylarıyla anlatılmaktadır.⁴⁰⁴ 18-22. Sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı önemli bölümleri şunlardır:

“...Toplumunu israfla mücadeleyle, hesaplı, tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak; yerli malları tanıtmak, sevdirmek ve kullandırmak; yerli malların sürümünü kolaylaştırmak amacıyla olan cemiyet, aynı zamanda halkın yerli ürünlere olan ilgisini artırmak, ülkemizde yetişen ve üretilen yerli ürünler konusunda halkı bilgilendirmek ve toplumun yerli ürünlere yönelik güvensizliğini ortadan kaldırmak amacıyla yerli malları sergileri düzenlemiştir. İlk yerli malları sergisi, henüz Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti kurulmadan önce, 20 Ağustos-5 Eylül 1929 tarihleri arasında İstanbul’da düzenlendi. Serginin düzenlenmesinde, İstanbul Milli Sanayi Birliği aktif rol oynamış ve sergiyi halka tanıtmak için büyük bir çaba harcamıştır. Bu arada basın da sergiye geniş yer ayırmış ve tanıtımını yapmıştır. Basının propagandası dışında, sergi konusunda halkı bilgilendirmek amacıyla çeşitli afişler bastırılmış ve “teşvik vesikaları” hazırlanmıştır. Yerli ürünlerin halka tanıtılmasına ve tüketiminin sağlanmasına ne denli önem verildiği teşvik vesikalarında görülmektedir...⁴⁰⁵

...20 Ağustos 1929’da Galatasaray Lisesi binasında açılan sergiye 200’ü aşkın firma katıldı. Yapılan propagandanın da etkisiyle serginin açılışında büyük bir kalabalık hazır bulundu. Birinci Yerli Mallar Sergisi halk tarafından ilgi ile karşılanınca bir sonraki yıl tekrarlanmasına karar verildi. Yerli ürünleri halka daha iyi tanıtabilmek ve

⁴⁰³ Doğan Duman, “Milli İktisat Politikasına Bir Katkı: 1930’larda Yerli Ürün Sergileri”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 38, İstanbul 1997, s.18.-22.

⁴⁰⁴ Doğan Duman, A.g.m., s.18.-22.

⁴⁰⁵ Doğan Duman, A.g.m., s.18.

pazar paylarını artırabilmek amacıyla bu sergiler 1938 yılına kadar her yıl aralıksız biçimde devam etti...⁴⁰⁶

...1938 yılında düzenlenen Onuncu Yerli Mallar Sergisi son sergi olmuştur. Bu tarihten sonra “Yerli Mallar Sergisi” adı altında bir daha sergi açılmamıştır. Bunun en önemli nedeni ise, artık bu tür sergilere gerek duyulmamasıdır. İlk yıllarda yerli malları sergilerinin açılması gerekliydi, çünkü yerli ürünler piyasadaki mallar arasında bir istisna oluşturuyordu ve toplumun yerli ürünlerin kalitesi konusunda büyük endişeleri vardı. Oysa yıllar geçtikçe bu durum önemli ölçüde değişti. Yerli ürünler piyasaya çok büyük oranda egemen oldu ve topluma yerli ürünlerin birçok açıdan yabancı ürünleri aratmadığı düşüncesi başarıyla empoze edildi. Dolayısıyla bir daha bu sergilerin düzenlenmesine gerek olmadığı kararına varıldı. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti yerli malları sergileri dışında, önem taşıyan birkaç sergi daha düzenlemiştir. Bu sergiler de Türk sanayisindeki gelişmeleri göstermek, yerli ürünlerin tanıtımını yapmak ve halkı yerli ürünlere yönleltmek açısından büyük önem taşımaktadır...⁴⁰⁷

3.15. 1934’te Basındaki Tartışmalar: Kadınlar Milletvekili Seçilirken... – Ayşen DOYRAN⁴⁰⁸

Ayşen Doyran tarafından hazırlanan yazıda, 1934 yılında kadınlara tanınan seçme ve seçilme hakkının mecliste kabul edilme aşaması ve daha sonra gazetelerde kanun hakkında yapılan yorumlara yer verilmiştir. Yazar, “ Kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkının, otoriter yapısı olan Cumhuriyet rejiminin, çağdaş bir görünüm kazanmasında etkili olduğunu, ulus devletinin oluşumunda sembolik rol oynayan bu reformların, Kemalist tek parti rejimini dönemin faşist diktatörlüklerinden ayırt edici demokratik bir kılıf rolünü üstlendiğini, kadınlara verilen seçme ve seçilme hakkının, Kemalistlerin dış dünyaya demokratik gözükmeye çabasının bir ürünü olmaktan çok, içeride tek parti rejimini kuvvetlendirici ve tam da 1935 kongresi ile şekillenen Kemalist ideolojinin, ilkesel bazda açılımını meşrulaştırıcı bir anlam taşıdığına

⁴⁰⁶ Doğan Duman, A.g.m., s.18.

⁴⁰⁷ Doğan Duman, A.g.m., s.19.

⁴⁰⁸ Ayşen Doyran, “1934’de Basındaki Tartışmalar: Kadınlar Milletvekili Seçilirken...”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 39, İstanbul 1997, s.27.-34.

inandığını” ifade etmektedir.⁴⁰⁹ 27-34. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Seçim kanunu tasarısının mecliste onay bulduğu günlerde, basın çevrelerinde iktidarı destekleyici, olumlu bir tavır sergilenmiştir. Öyle ki CHF'nin yarı resmi yayın organı Hakimiyet-i Milliye ve pek çok diğer gazete Cumhuriyet Halk Fırkası'nı kadınlar lehine “tarihi bir karar” almakla kutlamıştır. Hemen hemen çoğu basın yayın organı baş sayfasında Türk kadınına siyasi haklarının “bilincine” varmaya davet etmiştir...⁴¹⁰

...Türk kadınının siyasi hayata katılması ile birlikte bu sahada başarılı olacağı inancı basında uzun süre vurgulanmıştır. Genellikle bu inanç, kadınının kendisinden beklenen vazifeleri yerine getirmesi şartı ile telaffuz edilmiştir. Ahmet Ağaoğlu'nun da belirttiği gibi, Türk kadınından, Cumhuriyet'e “minnet” ve “şükran” hisleri ile bağlanması ve Cumhuriyet'in kendisine temin ettiği haklara sahip çıkması beklenmiştir. Ahmet Ağaoğlu, Türkiye'deki son gelişmeleri İngiltere'deki kadın hakları mücadelesi ile karşılaştırdığı yazısında, Türk kadınlarının kolaylıkla elde ettiği hakları, İngiliz kadınlarının yıllardır mücadele ederek ancak yeni kazanabildiklerinden söz eder...⁴¹¹

...Basında seçim kanunu değişikliğini takip eden günlerde kadınlar ile ilgili değişik kaygılar yaşanmaya başlanır. Erkek köşe yazarları, siyasi haklarını elde eden Türk kadınının daha ileri gidip feminizmin bayraktarlığını yapacağından korkmaya başlar. Milliyet'teki yazısında Mümtaz Faik, yeni kanun tasarısının kabulü ile, artık kadınla erkek arasında bir farklılık kalmadığını, bu yüzden feminizm gibi garip düşüncelerin Türkiye'de savunulmaması gerektiğinden bahseder...⁴¹²

⁴⁰⁹ Ayşen Doyran, A.g.m., s.27.-34.

⁴¹⁰ Ayşen Doyran, A.g.m., s.28.

⁴¹¹ Ayşen Doyran, A.g.m., s.29.

⁴¹² Ayşen Doyran, A.g.m., s.31.

3.16. 1930’larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları: Yaşasın Yerli Malı, Yaşasın Kumbara – Doğan DUMAN⁴¹³

Doğan Duman tarafından hazırlanan yazıda, 1929-30 ekonomik krizinin Türkiye’de zaten uygulanmakta olan devletin korumacı ekonomi politikasını daha da genişletmesine ve meşrulaştırmasına yol açtığı ve toplumda tasarruf alışkanlığı yaratmayı ve yerli ürünlerin tüketilmesini sağlamayı amaçlayan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti’nin kurularak bu cemiyetin Maarif Vekâleti ile işbirliğine girerek okullarda tasarruf ve yerli malı konusunda çalışmalar yapılması ve öğrencilerin bilgilendirilmesi, tasarruf ve yerli malı haftalarının okullarda kutlanması gibi etkinliklerden bahsedilmektedir.⁴¹⁴ 19-22. sayfalar arasında yer alan yazının önemli bazı noktaları şunlardır:

“...Toplumda tasarruf alışkanlığı yaratmayı ve yerli ürünlerin tüketilmesini sağlamayı amaçlayan Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti de krizin ortaya çıkardığı yarı resmi bir kuruluştu. Cemiyet kurulduktan sonra birçok örgüt ve kurumla işbirliğine girmiş, bu arada Maarif Vekâleti’ne de başvurarak okullarda tasarruf ve yerli malı konusunda gerekli çalışmaların yapılmasını sağlamıştır. Bu girişimler bir süre sonra olumlu sonuçlar doğurmuştur...⁴¹⁵

...Bundan başka Maarif Vekâleti bütün okullara gönderdiği bir emirle, okullarda öğrencilerin yabancı ürünleri kullanmamaları, bütün eşyalarını yerli mallarından sağlamaları, hatta okullarda bulundurulmuş sabunların bile yerli prina yağından üretilmesi gerektiğini belirtirken; öğrencilere tasarrufun anlamı ve önemi konusunda konferanslar verilmesini de kararlaştırmıştır. Yine Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti tarafından okullara gönderilen bir genelgeyle ilköğretim müfettişleri ile öğretmenlerin, cemiyetin amaçlarını nasıl gerçekleştirebilecekleri anlatılmış ve cemiyet nizamnamesi ile yeni üye kaydı için yeteri sayıda “taahhüt varakası” gönderilmiştir...⁴¹⁶

...Tasarruf ve yerli malı haftalarının okullarda da etkin bir şekilde kutlanması için Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti doğrudan Maarif Vekâleti ile diyaloga girmiş ve

⁴¹³ Doğan Duman, “1930’larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları: Yaşasın Yerli Malı, Yaşasın Kumbara”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 40, İstanbul 1997, s.19-22.

⁴¹⁴ Doğan Duman, A.g.m., s.19.-22.

⁴¹⁵ Doğan Duman, A.g.m., s.19.

⁴¹⁶ Doğan Duman, A.g.m., s.19.

hemen her yıl okullarda uygulanmak üzere ortak bir program hazırlanmıştır. Maarif Vekâleti'nin uygulanmasına büyük önem verdiği bu programla ilgili çerçeve içinde verdiğimiz genelgeden de anlaşılacağı gibi vekâlet başta ilkokullar olmak üzere eğitimin her kademesinden yararlanarak yerli ürünleri kullanma alışkanlığını ve tasarruf bilincini geliştirmeyi amaçlamış ve bunu önemli bir eğitim sorunu olarak görmüştür. Bu amaçla konuşma, şiir, yazı, afiş, fotoğraf ve benzeri yollarla haftanın anlamı ve öneminin kavratılmasına özen gösterilirken, böylelikle de özellikle genç kuşakların tutumlu olmaları ve yerli ürünleri kullanmaya alıştıırılarak ulusal kalkınmaya katkıda bulunmaları sağlanmaya çalışılmıştır...⁴¹⁷

...Ayrıca okullarda toplantılar düzenlenerek konferanslar da verilmiştir. Bazı okullarda ise, öğrencilerde tasarruf bilincini uyandırmak ve geliştirmek için “tasarruf sandığı” oluşturulmuştur...⁴¹⁸

3.17. Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları – Doğan DUMAN, Pınar DUMAN⁴¹⁹

Doğan Duman ve Pınar Duman tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyet'in ilanından sonra 1929 yılında düzenlenmeye başlanan güzellik yarışmaları ve seçilen güzeller ile ilgili önemli bilgiler aktarılmakta ayrıca bu düzenlenen güzellik yarışmalarının Türk kadınlarının modernleşmesi, çağdaşlaşması ve toplumsal yaşama katılımı üzerindeki etkileri incelenmektedir.⁴²⁰ 20-26. sayfalar arasında yer alan yazının bazı önemli bölümleri şunlardır:

“...Batı uygarlığı ile bütünleşmeyi vazgeçilmez amaç olarak gören yeni rejim, 1920'ler süresince önce politik alanda sonra da sosyal ve kültürel alanda yapılan her yeniliği bu amaç doğrultusundaki bir adım olarak değerlendirmekteydi. Politik ve ekonomik alanda Batı dünyası ile ilişkiler güçlendirilmeye çalışırken, sosyal ve kültürel yakınlığın kurulmasına da çaba harcanmakta, bu doğrultuda her fırsatın değerlendirilmesine özen gösterilmekteydi. İlk kez 1929 yılında düzenlenen “Güzellik Yarışması” da bu amaç doğrultusunda kullanılan bir araç olmuştur. Cumhuriyet

⁴¹⁷ Doğan Duman, A.g.m., s.19.-20.

⁴¹⁸ Doğan Duman, A.g.m., s.20.

⁴¹⁹ Doğan Duman-Pınar Duman, “Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 42, İstanbul 1997, s.20-26.

⁴²⁰ Doğan Duman-Pınar Duman, A.g.m., s.20-26.

gazetesinin 4 Şubat 1929'da "Türkiye'nin en güzel kadını acaba kimdir?" sorusu ile ilk kez gündeme gelen güzellik yarışmaları, Türk kadınının "kendi milletinin güzelliğini dünyaya göstermesi" amacıyla düzenlenmesine karar verilir...⁴²¹

...Yarışmaya başvuran ve resimleri yayımlanan güzellerden gazete okuyucuları tarafından ön elemelerde seçilen 34 güzel arasında yapılan seçmede, 2 Eylül 1929'da Feriha Tefvik Hanım Türkiye'nin ilk güzellik kraliçesi seçilirken, Semine Hanım ikinci, Mel. Araksi üçüncü oldular. Feriha Hanım'ı kraliçe seçen jüri üyeleri arasında ise o dönemin en seçkin ve tanınmış simaları yer almaktaydı. Bu ilk jüride yer alanlardan bazıları şunlardı: Abdülhak Hamit, Halit Ziya, Cenap Şahabettin, Hüseyin Rahmi, Peyami Safa, Çallı İbrahim, Mesut Cemil, Vasfi Rıza, Bedi Muvahhit, Necmeddin Sadık, Kazım Şinasi, Vala Nurettin, Zekeriya Bey ve Sabiha Zekeriya Hanım...⁴²²

...1929 yılında düzenlenen yarışmanın Batı kamuoyunda da ilgi uyandırması üzerine bundan sonra birinci seçilecek güzelin Avrupa ve dünya güzellik yarışmalarında Türkiye'yi temsil etmesine karar verilmiştir. Yarışmanın düzenlenmesini üstlenen Cumhuriyet gazetesi, Paris'te yapılacak olan 1930 Avrupa Güzellik Yarışması'na gönderilecek güzelin daha fazla aday arasından seçimini gerçekleştirmek ve böylece "Paris'te Türk güzelliğinin bilhakkın temsil edilmesi"ni sağlamak için, İstanbul dışında büyük şehirlerde yayımlanan gazetelerden de yardım isteyerek kendi bölgelerinde seçmeler düzenlemelerini ve dereceye giren genç kızları İstanbul'daki asıl yarışmaya göndermelerini rica etti. "Bugün meçhul bir kız iken yarın meşhur bir şahsiyet olmak fırsatı karşınızda duruyor" sloganı ile genç kızlar yarışmaya çağılırken, bunun aynı zamanda "milli vazife" ve "milli borç" olduğu da vurgulanmıştır. Çünkü bu yarışmaya katılmakla Türkiye'nin propagandası yapılacak, Türkleri tanımayanlara Türk ırkının güzelliği ve asaleti gösterilecekti...⁴²³

⁴²¹ Doğan Duman-Pınar Duman, A.g.m., s.21.

⁴²² Doğan Duman-Pınar Duman, A.g.m., s.22.

⁴²³ Doğan Duman-Pınar Duman, A.g.m., s.23.

3.18. Fikirten Eyleme Türkçe Namaz Meselesi: 1920'lerin Cesur Bir Hocası – Başak Ocak GEZ ⁴²⁴

Başak Ocak Gez tarafından hazırlanan yazıda, Cumhuriyet döneminde de gündemde olan fakat kabul görmeyen Türkçe namaz meselesi işlenmiş, Göztepe Camii İmamı Hoca Cemalettin Efendi'nin 1926 Ramazan'ının birinci ve ikinci haftasının Cuma Namazlarını Göztepe Camii'inde Türkçe olarak kıldırması ve Türkçe hutbe okuması üzerine meydana gelen olumlu ve olumsuz tepkilerden bahsedilerek, basında bu olayın nasıl yer bulduğuna dair bazı örnekler verilmiştir.⁴²⁵ Ayrıca Ahmet Ağaoğlu'nun 11 Nisan 1926' da Milliyet gazetesinde "Türkçe Haram Lisan mıdır?" başlıklı, Hoca Cemallettin Efendi'yi destekleyen yazısının tamamı verilmiştir.⁴²⁶ 15-19. Sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

"...Arapçadan başka bir dille namaz kılmak konusunda, İmam Safi, tercüme edilmiş surelerle asla namaz kılınamayacağı görüşündedir. İmam Ebu Hanife ise bunun tam tersini savunmakta ve Kuran çevirisinin namaz için yeterli olduğunu söylemektedir. Ebu Yusuf ve Muhammed'in görüşleriye Kuran çevirisinin, Arapçasını bilmeyen kimse için yeterli, bilen kimse için yeterli olmadığı şeklindedir. Cumhuriyet döneminde de gündemde olan fakat kabul görmeyen Türkçe namaz meselesi, 1926 yılında İstanbul'un Göztepe Camii İmamı Hoca Cemalettin Efendi tarafından fikirten eyleme dönüştürülmüştü. Cemalettin Efendi 1926 Ramazanının birinci ve ikinci haftasının Cuma namazlarını Göztepe Camii'inde Türkçe olarak kıldırması ve Türkçe hutbe okumuştur..."⁴²⁷

...Vakit gazetesinin belirttiğine göre, Cemalettin Hoca tekbir ve tesbihleri de Türkçe söylemiş, camidekilerin çoğu da hocanın Türkçe okuyuşundan memnun kalmışlardır; ancak "bilinç sahibi her Türk, öz dil ile yapılan bu duayı takdir ederken bazı dar kafalılar hocayı tehdit etmiştir." Bu olay üzerine caminin altüst olduğu gerekçesiyle hoca Diyanet İşleri Başkanlığı'na şikâyet edilmiş ve usule aykırı hareketten dolayı, başkanlıkça belirsiz bir süre için görevden alınmıştır. Ayrıca bu kişiler Üsküdar Müftülüğü'ne de başvurmuşlar, müftülük de Cemalettin Hoca'yı bu tarz

⁴²⁴ Başak Ocak Gez, "Fikirten Eyleme Türkçe Namaz Meselesi:1920'lerin Cesur Bir Hocası", Toplumsal Tarih, c.8, sayı 47, İstanbul 1997, s.15-19.

⁴²⁵ Başak Ocak Gez, A.g.m., s.15-19.

⁴²⁶ Başak Ocak Gez, A.g.m., s.18.

⁴²⁷ Başak Ocak Gez, A.g.m., s.15.

hitabetten men etmiştir. Vakit gazetesi ise, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın yanlış telkinata kapılmayarak hocayı azletmemesi kaydını düşmüştür...⁴²⁸

...Türkçe namaz meselesine son noktayı koyan Diyanet İşleri Başkanı Rifat (Börekçi) Bey olmuştur. Rifat Bey'in 3 Mayıs 1926 tarihinde gazetelerde yer alan beyanatı, namaz meselesinin ayrı olduğu ve Kuran'ın Türkçeye tercümesinden sonra dahi namazın Arapça kılınmak zorunda olduğu doğrultusundadır. Hatta Diyanet İşleri Başkanı, 1927 yılının aralık ayında camilerde Türkçe Kuran okunup okunamayacağı ile ilgili olarak kendisine sorulan bir soruyu, Kuran'ın hem sözden hem de anlamdan oluştuğu gerekçesiyle, camilerde yalnız başına anlam içeren bir Türkçe okunuşun olası olmadığı şeklinde yanıtlamıştır...⁴²⁹

...Türkçe namaz meselesiyle ilgili olarak bir başka gelişme, Diyanet İşleri Başkanlığı'nın, güvenilir bir Kuran tercümesi ve tefsiri işini Muhammed Hamdi Yazır'a devretmesi ile karşımıza çıkmaktadır. Yazır'ın Hak Dini Kuran Dili Yeni Mealli Türkçe Tefsir adında sekiz cilt ve bir fihristten oluşan büyük eserinin önsözüne Kuran'ın Türkçesi ile namaz kılınamayacağını belirten bir şart koyması üzerine, hükümet 1934 yılında İlahiyat Fakültesi profesörlerinden Şerafettin Yaltkaya ve İsmail Hakkı İzmirli'den bu konu hakkında bilimsel bir rapor sunmalarını istemiştir. Bunun üzerine iki profesör 5 Mart 1934 tarihini taşıyan "Kuran'ın Türkçe Tercümesiyle Namazda Okunması" başlığı altında bir rapor hazırlamışlardır. Profesörler, Kuran'ın Türkçesinin namazda okunabileceğini, Ebu Hanife'nin her ulusun kendi dilinde Kuran'ı okuyup namaz kılabilceği görüşüne dayandırmışlar, Kuran'ın sadece sözden değil, aynı zamanda anlamdan oluştuğunu bazı ayetlerden (Zuhruf Suresi 3. Ayet, Şuara Suresi 195. Ayet, Ra'd Suresi 37. Ayet) örnekler vererek ortaya koymuşlardır. Ezan ve Hutbe'nin de Türkçe okunabileceği üzerinde durulan bu raporda, Ebu Hanife'nin söz konusu fikrinden döndüğünün doğru olmadığı da kanıtlanmaya çalışılmıştır. Tüm bu gelişmelere karşın, Türkiye'de Namazın Türkçe kılınması uygulama alanına geçememiş, ibadet dilindeki en büyük değişiklik, 1932-1950 tarihleri arasında ezanın Türkçe olarak okunması ile sınırlı kalmıştır."⁴³⁰

⁴²⁸ Başak Ocak Gez, A.g.m., s.16.

⁴²⁹ Başak Ocak Gez, A.g.m., s.17.

⁴³⁰ Başak Ocak Gez, A.g.m., s.18.-19.

3.19. Basın Özgürlüğü Tartışmaları: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara - İstanbul Çatışması – Hasan TÜRKER⁴³¹

Hasan Türker tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyet'in ilanından sonra başlayan cumhuriyet tartışmalarının basına nasıl yansıdığı hakkında bilgiler verilmekte, hilafetin geleceği konusunda özellikle İstanbul basınının ciddi endişeler taşıdığı buna karşılık Ankara basınının ise tam aksi yönde bir görüşte olduğu ve hilafetin aleyhinde yazılar yayınladığından bahsedilmektedir.⁴³² Tüm bu fikir ayrılıklarının gün geçtikçe İstanbul basını ile Ankara basını arasındaki zıtlaşmayı arttırdığı ve iki şehrin önde gelen gazetelerinde karşılıklı olarak sert yazıların kaleme alındığından söz edilmekte ve bu yazılara örnekler verilmektedir. Takrir-i Sükun kanunu ile başta muhalif İstanbul basını olmak üzere çok sayıda muhalif gazetenin kapatıldığı ve gazeteler arasındaki bu gergin ortamın bu şekilde sonlandırıldığı ifade edilmektedir.⁴³³ 15 – 23. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...1 Kasım 1922 kararlarıyla TBMM, saltanat ve hilafeti birbirinden ayırarak saltanatı kaldırırken, Osmanlı Hanedanlığı'nda kalması koşuluyla Hilafetin varlığını sürdürmesini kabul etti. Bu karardan sonra Hilafet yanlıları 1921 Anayasası'nda devlet başkanlığına ilişkin herhangi bir hükmün bulunmamasından da cesaret alarak, devlet başkanlığı makamının Halife ile doldurulabileceği umudunu taşımaya başladılar. Ancak, cumhuriyetin ilanı bu umudu taşıyanların beklentilerini boşa çıkarttı ve tepki göstermelerine yol açtı. Tepkiler ilk anda cumhuriyetin ilan edilme şekline karşı olarak gösterilmekle birlikte, cumhuriyetin ilanını takip eden günlerdeki gazete yayınlarından da anlaşılmaktadır ki, tepkilerin asıl nedeni hilafetin gelecekteki konumu için duyulan kaygıdan kaynaklanmaktaydı. Daha 2. TBMM'nin çalışmalarına başlamasından bir süre sonra, İstanbul'da çıkan Tevhid-i Efkar, İkdam ve Tanin gibi gazetelerin, hiçbir somut iş üretememekle eleştirdikleri Fethi Bey Hükümeti'ni hedef alan yayınları basında giderek bir Ankara – İstanbul çatışmasına yol açtı. Cumhuriyet tartışmaları ve cumhuriyetin ilanı ile birlikte bu çatışma doruk noktasına ulaştı...⁴³⁴

...Basın üzerinde 1923'ten beri süren tartışmaların artık finaline gelinmişti. Hükümet 6 Mart günü Takrir-i Sükun Kanununun 1. Maddesine dayanarak İstanbul'da

⁴³¹ Hasan Türker, “Basın Özgürlüğü Tartışmaları: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara-İstanbul Çatışması”, Toplumsal Tarih, c.9, sayı 53, İstanbul 1998, s.15-23.

⁴³² Hasan Türker, A.g.m., s.15-17.

⁴³³ Hasan Türker, A.g.m., s.22.-23.

⁴³⁴ Hasan Türker, A.g.m., s.15.

yayımlanan İslamcı Tevhid-i Efkar gazetesi ve Sebil-ür-Reşad dergisi ile birlikte kısa bir süre önce yayın hayatına başlayan Son Telgraf, İstiklal ve sosyalist nitelikli, haftalık yayımlanan Orak Çekiç gazetesiyle, Aydınlık dergisini süresiz kapattı. Yine aynı tarihte Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası yanlısı olarak bilinen ve Adana’da yayımlanan Sayba ve Trabzon’da yayımlanan İstikbal gazeteleri de Hükümet tarafından aynı gerekçelerle kapatıldı...⁴³⁵

...Son kez Mustafa Kemal’in 1924 başında İzmir’de İstanbul gazetecileriyle yaptığı görüşmeler sonunda, Ankara ve İstanbul arasında yaratılan yumuşama ortamı ne var ki fazla uzun sürmedi. Hilafetin kaldırılmasından sonra, Ankara ve İstanbul basını arasında yeniden başlayan tartışma ve çatışmalarla birlikte Tür basın tarihinin en özgür dönemlerinden biri olarak kabul edilen bu devre de son bulmuş oldu...⁴³⁶

3.20. Atatürk’ün Yasakladığı Sosyal Demokrat Fırka – Hasan İLERİ⁴³⁷

Hasan İleri tarafından kaleme alınan bu yazıda, 23 Aralık 1918’de Dr. Hasan Rıza tarafından kurulan Sosyal Demokrat Fırka’nın kuruluş öyküsünden, faaliyetlerinden, kapatılışından ve kapanmasından sonraki süreçten bahsedilmektedir.⁴³⁸ 36-38. sayfalar arasında yer alan yazının bazı önemli noktaları şunlardır:

“ ...30 Ekim 1918 Mondros Mütarekesi ile İttihat ve Terakki’nin 1913-1918 arası sürdürdüğü diktatörlük dönemi bitmiş, bir yönetim boşluğu oluşmuş ve 23 aralık 1918’de Hasan Rıza Sosyal Demokrat Fırka’yı kurmuştur. Kuruluş için padişah Vahdettin’e müracaat edilmiş ve formaliteler gayet çabuk tamamlanmıştır...⁴³⁹

...Hasan Rıza 26 Mayıs 1919’da toplanan Şura-yı Saltanatta partisi adına bir konuşma yapmış, mevcut sıkıntılardan sosyal demokrat saydığı Wilson’un prensiplerinin doğru olarak uygulanmasıyla kurtulunabileceğini belirtmiştir...⁴⁴⁰

...Hasan Rıza 21 Eylül 1336’da (1920) TBMM reisi M. Kemal’e bir mektup yazmış ve bu mektupta “M. Kemal’i Wilson gibi sosyal demokrat kabul ettiğini”

⁴³⁵ Hasan Türker, A.g.m., s.22.-23.

⁴³⁶ Hasan Türker, A.g.m., s.23.

⁴³⁷ Hasan İleri, “Atatürk’ün Yasakladığı Sosyal Demokrat Fırka”, Toplumsal Tarih, c.9, sayı 53, İstanbul 1998, s.36-38.

⁴³⁸ Hasan İleri, A.g.m., s.36-38.

⁴³⁹ Hasan İleri, A.g.m., s.36.

⁴⁴⁰ Hasan İleri, A.g.m., s.36.

belirtmiştir. Yine mektuptaki ifadelerden Hasan Rıza'nın bu mektubunun M. Kemal'e gönderilen ikinci mektup olduğunu anlıyoruz...⁴⁴¹

...Bazı yazarlar SDF'nin 1920 sonunda, bazıları ise 1922 yazında dağıldığını belirtiyor. Ancak Hasan Rıza, çekirdek kadrosuyla faaliyetini sürdürmüş ve SE ile irtibatını kesmemiştir. Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi (0 30 18 1/14 37 16) noda kayıtlı 13 Mayıs 341 (1925) tarihli kararname ile SDF'nin evvelce fesh edildiğini ve yeniden faaliyetinin yasaklandığını öğreniyoruz...⁴⁴²

...Bu 13 Mayıs 341 (1925) tarihli kararname ile alınan yasaklama kararının verilmesine neden olan müracaatın, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın kurulduğu sıralar yapılmış olması mümkündür. Mevcut kaynaklarda Hasan Rıza'nın SDF'sinin kendiliğinden söndüğü belirtiliyorsa da, söz konusu kararnameden SDF'nin yeni yönetimce, yani Atatürk yönetimince fesh edildiğini anlıyoruz...⁴⁴³

3.21. Halk Fırkası Kurulurken... – Nevin Yurdsever ATEŞ⁴⁴⁴

Nevin Yurdsever Ateş tarafından hazırlanan yazıda, Cumhuriyet Halk Partisi'nin kuruluş sürecine ilişkin bilgiler verilmekte ve bu dönemde basındaki tartışmalardan bahsedilerek, İkdam gazetesinde yayımlanan, Ahmed Cevdet'in bir fırka gazetesinin gerekli olup olmadığını irdelediği bir yazı ile yine Ahmed Cevdet'in "Fırka ve Kulüpler" isimli yazısını 12 – 13. sayfalarda Latin harfleriyle verilmiştir.⁴⁴⁵ Yazıda öne çıkan bazı noktalar şunlardır:

"...1 Nisan 1923'te Meclis'in aldığı seçim kararını 8 Nisan'da Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Başkanın Mustafa Kemal imzalı beyanname takip edecektir. Bu beyannamenin giriş kısmında "Halk Fırkası" adı geçerken daha sonra Fırka'nın programı kabul edilen 9 umde yayımlanıyordu.⁴⁴⁶

Bir meclis partisi olarak doğan "Halk Fırkası", Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin bir devamıydı. Fırkanın resmen kuruluşu seçimlerden sonradır. CHP'nin kuruluş tarihi ile ilgili olarak 9 Eylül 1923 tarihi genel kabul gören bir tarihtir.

⁴⁴¹ Hasan İleri, A.g.m., s.37.

⁴⁴² Hasan İleri, A.g.m., s.37.

⁴⁴³ Hasan İleri, A.g.m., s.38

⁴⁴⁴ Nevin Yurdsever Ateş, "Cumhuriyet Fırkası Kurulurken", Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.11-13.

⁴⁴⁵ Nevin Yurdsever Ateş, A.g.m., s.11-13.

⁴⁴⁶ Nevin Yurdsever Ateş, A.g.m., s.11.

Oysa bu tarih, kurulacak yeni partinin tüzüğünün onaylandığı tarihtir. İçişleri Bakanlığı'na Mustafa Kemal imzalı kuruluş dilekçesinin verildiği tarih ise 23 Ekim 1923'tür.⁴⁴⁷

Kuruluşun gerçekleştiği bu dönemde, özellikle ilk birkaç ay içerisinde, basında Halk Fırkası ile ilgili yazıların çokluğu göze çarpmaktadır. Bu gelişme son derece normaldir. Aynı zamanda yeni gelişmeler, geçmiş tecrübelerle kıyaslanarak, kamuoyu önünde açıkça tartışılmaktadır da...⁴⁴⁸

3.22. İlanından Önce Cumhuriyet Tartışmaları – Hasan TÜRKER⁴⁴⁹

Hasan Türker tarafından kaleme alınan bu yazıda, Cumhuriyet'in temellerinin daha ilk Amasya Genelgesi'nde atıldığından daha sonra gelişen olaylar neticesinde aşama aşama ilerleyerek 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılması ile Cumhuriyet'e geçişte önemli bir adımın gerçekleştirildiğinden bahsedilmekte, 22 Eylül'de Atatürk'ün Avusturya "Neue Freie Presse" gazetesinin muhabirine verdiği röportajda rejimin Cumhuriyet olacağını ifade etmesinden sonra basında başlayan yoğun tartışmalardan, lehte ve aleyhte yazılan yazılardan örnekler verilmektedir.⁴⁵⁰ 4-13. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken noktalarından bazıları şunlardır:

"...24 Eylül günü gazeteler, yeni teşkilat-ı Esasiye Kanunu ile ilgili görüşmelerin yakında Halk Fırkası'nda başlayacağını haber verirken, devletin adının da "Türkiye Halk Cumhuriyeti" veya "Türkiye Halk Devleti" olarak belirleneceğini yazıyorlardı. Tanin gazetesi, ayrıca Ankara muhabiri Münir Müeyyed'in henüz doğrulanmadığını belirttiği bir haberine dayanarak Cumhuriyet esasının ve kabine usulünün kabul edileceğini bildiriyordu. Mustafa Kemal'in Neue Freye Prese gazetesine yaptığı açıklamadan sonra, gazetelerde konuyla ilgili yer alan ilk haberlerin ardından, gazetelerin ve gazete yazarlarının görüşlerinin de yavaş yavaş netlik kazanmaya başladığı görülmektedir.⁴⁵¹

⁴⁴⁷ Nevin Yurdsever Ateş, A.g.m., s.11.

⁴⁴⁸ Nevin Yurdsever Ateş, A.g.m., s.11.

⁴⁴⁹ Hasan Türker, "İlanından Önce Cumhuriyet Tartışmaları", Toplumsal Tarih, c.10, sayı 59, İstanbul 1998, s.4-13.

⁴⁵⁰ Hasan Türker, A.g.m., s.4-13.

⁴⁵¹ Hasan Türker, A.g.m., s.5.

İleri gazetesi, 25 Eylül'de Konya mebusu Refik Bey'in "İslamiyet esasen doğrudan doğruya Cumhuriyet esasına müstenittir. Bugünkü idarenin şekli fiiliyat sahasında cumhuri idareden farklı değildir" şeklinde açıklamasını birinci sayfadan verirken, aynı tarihli İkdam gazetesinde Ahmet Cevdet devletin adının konacak ve şeklinin belirlenecek olmasından dolayı duyduğu memnuniyeti dile getiriyordu. Vatan gazetesinde de Ahmet Emin "Bugüne kadar ki mevcut idare şeklimiz zaten cumhuriyet şekliyle ifade edilebilir. Teşkilat-ı Esasiye Kanununda hazırlanan tadilat, tamamıyla yeni bir şeklin kabulü değil, eski şeklin Garptaki numunelerinden birine daha fazla benzetilmesi demektir" derken Cumhuriyet rejiminden yana tavrını koyuyordu...⁴⁵²

...22 Eylül'den sonra İstanbul gazetelerinin birinci sayfalarını hemen her gün cumhuriyetle ilgili haber, tartışma ve yorumlar doldururken, hükümet yanlısı Ankara gazetelerinin bu tartışmalara karışmayarak 30 Eylül'e kadar suskun kaldığı görülmektedir. Yeni Gün başyazarı Yunus Nadi "Hiç Yoktan Bir Mesele" başlıklı yazısı ile 30 Eylülde bu suskunluğu bozarken, Ankara gazetelerinin, İstanbul gazetelerinin cumhuriyet konusunda başlattığı tartışmalar katılmayarak neden suskun kaldığını açıklıyordu...⁴⁵³

...Türkiye 1923 Ekimine cumhuriyet tartışmasıyla girerken, Ankara gazetelerinin sessizliğine karşın, İstanbul gazetelerinde bu konuyla ilgili birtakım meraklı soruların sorulduğu ve bu sorulara yanıt aranmaya çalışıldığı da görülüyordu. İstanbul gazetelerinin özellikle üzerinde durduğu iki temel soru özetle şunlardı: 1. Türkiye yeni Teşkilat-ı Esasiye Kanunuyla madem ki cumhuriyete geçecektir, o halde dünyada en demokratik sistemler olarak kabul edilen Fransız sistemini mi yoksa Amerika Birleşik Devletleri'nin uyguladığı başkanlık sistemini mi kabul edecektir? 2. Cumhurbaşkanı seçilen kişi, aynı zamanda, meclis ve parti başkanı da olabilecekmidir?...⁴⁵⁴

⁴⁵² Hasan Türker, A.g.m., s.5.

⁴⁵³ Hasan Türker, A.g.m., s.6.

⁴⁵⁴ Hasan Türker, A.g.m., s.8.

3.23. İlanından Sonra Cumhuriyet Tartışmaları – Hasan TÜRKER⁴⁵⁵

Hasan Türker tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyetin ilanı öncesinde ortaya çıkan hükümet krizine değinilmiş, daha sonra Cumhuriyetin ilan ediliş süreci hakkında detaylı bilgiler verilerek, Cumhuriyet ilan edildikten sonra özellikle basında yer alan olumlu ve olumsuz tepkilerden örnekler sunulmuştur.⁴⁵⁶ 38 – 45. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı noktaları şunlardır:

“...Halk Fırkası’ndaki kararlar, Çankaya’da belirlenen stratejiye uygun olarak alınmış, herhangi bir engellemeyle karşılaşmamıştı. Halk Fırkası’nda kabul edilen kanun teklifi, aynı gün akşam saatlerinde toplanan meclis genel kurulunda da görüşüldü. Meclis genel kurulu cumhuriyetin ilanını oybirliği ile kabul etti. Cumhuriyeti ilan eden meclis yine oybirliği ile Mustafa Kemal’i cumhurbaşkanı seçti. Cumhuriyetin ilanı Ankara’ya, saat 21’de meclis muhafız bölüğünden bir manga askerin meclis yanındaki bahçede havaya üç kez ateş etmesiyle duyurulurken, karar aynı gece telgraflarla tüm valiliklere iletildi. Türk halkı cumhuriyetin ilanından gece yarısından sonra atılan 101 parelik top atışıyla haberdar oldu. 30 Ekim’de yayımlanan gazetelerin haberlerine göre, tüm ülke cumhuriyetin ilanından dolayı coşkulu kutlamalara sahne olmuştu. İstanbul ve İzmir gibi büyük kentlerde, devlet erkânı kutlamaları kabul ederken, çeşitli semtlerde halkın katılımıyla fener alayı etkinlikleri düzenlenmiş, halk cumhuriyet lehinde gösterilerde bulunmuştu. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal ülkenin çeşitli yerlerinden gönderilen kutlama telgraflarına, 31 Ekim’de yayınladığı bir bildiriyle teşekkür etmişti. Biraz gecikmeyle de olsa Mustafa Kemal’i kutlayanlar arasında Halife Abdülmecid Efendi de vardı.⁴⁵⁷

30 Ekim’de Ankara ve İstanbul’da yayımlanan gazetelerde, cumhuriyetin nasıl ilan edildiği açıklanırken, Halk Fırkası’nda ve TBMM’de yapılan görüşmelere ayrıntılı bir şekilde yer verildiği görülmektedir. Cumhuriyetin ilanı kararının bazı gazetelerde şu başlıklarda yer aldığı görülmektedir: Anadolu’da Yeni Gün: “Büyük Millet Meclisi şekl-i hükümetimizi tespit eden Teşkilat-ı Esasiye tadilatını kabul ve Türkiye Cumhuriyeti’ni ilan eylemiştir.” Tanin: “Türkiye Devleti’nin şekl-i hükümeti

⁴⁵⁵ Hasan Türker, “İlanından Sonra Cumhuriyet Tartışmaları”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 60, İstanbul 1998, s.38-45.

⁴⁵⁶ Hasan Türker, A.g.m., s.38-45.

⁴⁵⁷ Hasan Türker, A.g.m., s.40.

cumhuriyet oldu.” Tevhid-i Efkar: “Buhran-ı vükela pek ani bir surette tebdil-i mahiyet ederek bir şekl-i hükümet ve cumhuriyet meselesi halinde inkılap ediyordu.”...⁴⁵⁸

...İkdam gazetesinde de Ahmed Cevdet, “ Hakimiyet-i Milliye ve Cumhuriyet-Cumhuriyetin Envai” başlıklı yazısında cumhuriyetin ilanıyla dedikoduların sona ereceğini savunurken, BMM’ye karşı ayan meclisinin kurulmamış olmasını bir eksiklik olarak kabul ediyordu. Ahmed Cevdet 31 Ekim’de yayımlanan “Teşkilat-ı Esasiyemiz” başlıklı yazısında da, meclisin 29 Ekim akşamı aldığı kararlarla Teşkilat-ı Esasiye Kanunu’nda belirsiz kalmış bazı “mana ve hükümlere” tam bir açıklık getirildiğini söyledikten sonra, cumhuriyetin saltanatın kaldırıldığı tarihte kurulduğunu savunuyordu...⁴⁵⁹

...Basında cumhuriyet tartışmalarının yapıldığı dönemde, cumhuriyet karşıtı tavrını cesur bir şekilde sergilemiş olan Velid Ebuzziya’nın cumhuriyetin ilanına karşı yine ilk olumsuz tepkiyi gösteren kişi olduğu görülmektedir. Velid Ebuzziya 30 Ekim’de yayımlanan gazetelerde yar alan ve cumhuriyetin ilanını olumlu karşılayan görüşlerin aksine, TBMM’nin aldığı kararı eleştiriyordu. Velid Ebuzziya “Efendiler İstical Ediyorsunuz” başlıklı yazısında, Ali Fethi Bey hükümetinin istifasına, güçlü bir hükümetin kuruluşuna fırsat yaratacağı inancıyla sevindiğini, ancak, cumhuriyetin ilanı kararı karşısında hayrete düştüğünü açıkladıktan sonra, cumhuriyetin ilanından daha çok Ağaoğlu Ahmed ve Celal Nuri’nin sorumlu olduğunu ileri sürüyordu...”⁴⁶⁰

3.24. Cumhuriyetin İlk Yıllarına Ait Bir Beyanname – Hülya BALCI⁴⁶¹

Hülya Balcı tarafından hazırlanan bu yazıda, Kurban Bayramlarında kesilen kurban derilerinin nereye gideceği sorusunun Cumhuriyetin ilk yıllarına kadar uzandığı ve bu yıllarda derilerin Teyyare Cemiyeti’ne verilmesinin dinen uygun olduğunu belirten ve altında Rifat Börekçi’nin imzası olan Cengiz Kahraman arşivinde bulunan beyannamenin içeriği hakkında bilgiler verilmiş ve beyannamenin latin harflerine

⁴⁵⁸ Hasan Türker, A.g.m., s.40.

⁴⁵⁹ Hasan Türker, A.g.m., s.41.

⁴⁶⁰ Hasan Türker, A.g.m., s.42.

⁴⁶¹ Hülya Balcı, “Cumhuriyetin İlk Yıllarına Ait Bir Beyanname”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 64, İstanbul 1999, s.4-5.

çevrilmiş hali ile bir fotoğrafı da yazı içerisinde sunulmuştur.⁴⁶² 4 – 5. sayfalarda yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Belgenin altındaki imza, TBMM birinci dönem mebuslarından, Cumhuriyetin ilk Diyanet İşleri Reisi Rıfat (Börekçi) Efendi’ye (1860-1941) ait. Rıfat Efendi hava kuvvetleri gelişmemiş devletlerin varlıklarını sürdüremeyeceğinden hareketle, tayyare filosu kurmak için kullanmak üzere Müslümanların, zekat, fitre ve kurban derilerini Tayyare Cemiyeti’ne vermelerinin şer’an caiz olduğunu bildiriyor. Bir fetva üslubuyla hazırlanan beyannamenin gerekçe bölümünde 16. Yüzyıl Osmanlı şeyhülislamı (“müfti’s sakaleyn”) Ebusuud Efendi’nin donanmaya ilişkin bir fetvası da aktarılıyor...⁴⁶³

...(Türkiye Cumhuriyeti Tayyare Cemiyeti hükümetçe musaddak bulunmasına ve kuvayı havaiyesi mütefevvik olmayan devletlerin muhafaz-yı mevcudiyet edemeyecekleri muhakkak olmasına binaen Türk millet ve devletinin muhafazası için tayyare filosu teşkiline sarf edilmek üzere ağniya-yı Müsliminin zekat ve sadaka-i fitr ve kurban derilerini mezkur Tayyare Cemiyeti’ne vermeleri şer’an caiz olur mu? el- cevab: Olur.) Diyanet İşleri Reisi Rıfat...⁴⁶⁴

3.25. Tek Parti Döneminde Seçimler – Hakkı UYAR⁴⁶⁵

Hakkı Uyar tarafından hazırlanan yazıda, Osmanlı döneminden başlayarak yapılan seçimler ele alınmış, milli mücadele dönemi ve cumhuriyet dönemi olarak farklı başlıklar altında detaylı ve istatistiksel bilgiler verilerek 1950 seçimlerine kadar incelenmiştir.⁴⁶⁶ 21 - 31. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Tek parti döneminde yapılan seçimler, gerçek anlamda bir seçim değildir. Bunlar seçimden ziyade plebisittir; hatta plebisit olarak tanımlamak bile zordur. Çünkü plebisitte yurttaşın “evet” ya da “hayır” oyu kullanma hakkı vardır. Halbuki tek parti dönemindeki seçimlerde, adayların seçilememesi gibi bir tehlikeyle karşılaşmaları söz konusu değildi. Adaylar –özellikle CHP’li adaylar– “ittifakla” seçiliyorlardı.

⁴⁶² Hülya Balcı, A.gçm., s.4-5.

⁴⁶³ Hülya Balcı, A.gçm., s.4

⁴⁶⁴ Hülya Balcı, A.g.m., s.4.

⁴⁶⁵ Hakkı Uyar, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 64, İstanbul 1999, s.21-31.

⁴⁶⁶ Hakkı Uyar, A.g.m., s.21-31.

“Müttefikler” değil de oy çokluğu ile seçilme, ancak partinin dolaylı desteklediği bağımsız adaylar için söz konusuydu. Birinci seçmenlerin seçtikleri ikinci seçmenlerin CHP’li olmasına özel bir önem veriliyordu. Bağımsız olarak ikinci seçmenliğe adaylığını koymak pek mümkün olmuyordu. CHP’li ikinci seçmenlerde, CHP’li adaylara oy vermek zorundaydı; çünkü CHP’li bir ikinci seçmenin CHP’li bir adaya oy vermemesi parti tüzüğüne göre suçtu. Dolayısıyla, CHP’li ikinci seçmenler “oybirliği” ile CHP’li adayları seçmek zorundaydı. Bu da herhalde –Mete Tunçay’dan naklen- “oybirlikli demokrasi” olarak tanımlanabilir...⁴⁶⁷

...1927 seçimleri; TıCF denemesi, Şeyh Sait isyanı, İstiklal Mahkemeleri ve İzmir suikast girişimi yargılamaları sonrasına rastladı. Bu seçimlere gelinceye kadar, muhalefet büyük ölçüde tasfiye edilmişti ve seçimlerde CHF’nin karşısına çıkacak bir muhalif parti/grup yoktu. Takkir-i Sükun döneminin yarattığı baskı ortamı ve bunun yarattığı tepki, halkın seçimlere katılma oranını da düşürdü ve 1927 seçimleri, Cumhuriyet döneminin en düşük katılımlı (%23) seçimleri olarak tarihe geçti...⁴⁶⁸

...1935 seçimlerinde kadınlara milletvekili seçme ve seçilme hakkı tanındı. Oy kullanma yaşı 18’den 22’ye çıktı. Her 40.000 seçmen için 1 milletvekili seçilmesi esası benimsendi. Her 400 birinci seçmen için 1 ikinci seçmen seçilmesi kabul edildi. Atatürk döneminde yapılan son milletvekili seçimi olan bu seçimlerin bir başka özelliği de azınlıklardan milletvekili seçilmesidir. 1935-1939 döneminde TBMM’de bulunan kadın milletvekili sayısı 18’dir...⁴⁶⁹

...Atatürk’ün ölümünden sonra ve İsmet İnönü’nün cumhurbaşkanlığı döneminde ilk milletvekili seçimleri 1939 yılında yapıldı. Atatürk’ün ölümünden hemen sonra İnönü kendini siyasal yaşamdan silmeye çalışanlarla hesaplaştı. (Şükrü Kaya ve T. Rüştü Aras). Ayrıca Atatürk döneminde başlayan eski muhaliflerle barışma politikasını sürdürdü. (Kazım Karabekir ve Rauf Orbay’ın milletvekili olmaları) ve bunu kendi Milli Şef’liğini pekiştirmede bir araç olarak kullandı...⁴⁷⁰

⁴⁶⁷ Hakkı Uyar, A.g.m., s.22.

⁴⁶⁸ Hakkı Uyar, A.g.m., s.25.

⁴⁶⁹ Hakkı Uyar, A.g.m., s.27.

⁴⁷⁰ Hakkı Uyar, A.g.m., s.28.

3.26. Hilafetin Kaldırılması ve Hanedanın Yurtdışına Çıkarılması – Fahri ÇOKER ⁴⁷¹

Fahri Çoker tarafından hazırlanan bu yazıda, Hilafet kaldırılmadan önce Halife'ye ve hanedan üyelerine ayrılan ödenekler ayrıntılı olarak verilmiş daha sonra Hilafet'in kaldırılması ve hanedanın yurtdışına çıkarılması ile ilgili mecliste yapılan görüşmeler ve konuşmalardan örnekler sunularak teklifin kabul edilmesi ve yasalaşmasından sonra hanedanın yurtdışına çıkış süreci anlatılmıştır.⁴⁷² 4 - 11. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı önemli bölümleri şunlardır:

“...TBMM, Şeyh Saffet Efendi (Urfa) ve 55 arkadaşının 2 Mart 1924'te Başkanlığa sundukları “Hilafetin İlgasına ve Hanedan-ı Osmani'nin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılmasına Dair Kanun” önerisi 3 Mart 1924'te görüşülmeye başlanılmıştır. Önerinin gerekçesinde “Türkiye Cumhuriyetinde bir Hilafet makamının varlığının, Türkiye'yi iç ve dış siyasetinde iki başlı olmaktan kurtaramadığı, bağımsızlığında ve ulusal yaşamında ortak kabul etmeyen Türkiye'nin açıkça ve üstü kapalı ikiliğe tahammülü olmadığını, yüzyıllardan beri Türk milletinin felaketinin sebebi ve sonsuza dek var olacak bir Türk İmparatorluğunun çöküşüne vasıta olan Hanedanın Hilafet giysisi altında Türkiye'nin varlığına daha etkili bir tehlike olacağına sabırla gözlenen deneyimlerle sabit olduğunu, bu hanedanın Türk milletiyle ilişkili her eyleminin ve gücünün ulusal varlığımız için tehlike teşkil ettiğini, esasen hilafet, İslam'ın ilk zamanlarında Hükümet anlam ve görevi ile kurulmuş olduğundan dünya ve ahrete ilişkin bütün görevleri yerine getirmekle yükümlü olan bugünkü İslam Hükümeti'nin yanında ayrıca bir hilafetin varlığının sebebi bulunmadığı, gerçeğin bundan ibaret olup Türk Milletinin birliğe bağlı olan selametinin korunması ve birikmekte olan kargaşanın kesin bir çözüme bağlanması için sunulan kanun önerisinin bugün ivedilikle görüşülerek kanunlaşması” belirtilmektedir...⁴⁷³

...Öneri, aynı gün Genel Kurul'da kabul edilmiş ve 431 sayılı kanun olarak Resmi Gazete'de yayımlanmıştır. Kanun 3 Mart akşamı İçişleri Bakanlığı'nca İstanbul Valiliği'ne tebliğ edilmiş, uygulaması hakkında ayrıntılı bir talimat gönderilmiştir. Bunun üzerine saray ve yöresinde güvenlik önlemleri alınarak Vali Haydar Bey,

⁴⁷¹ Fahri Çoker, “Hilafetin Kaldırılması ve Hanedanın Yurtdışına Çıkarılması”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 66, İstanbul 1999, s.4.-11.

⁴⁷² Fahri Çoker, A.g.m., s.4.-11.

⁴⁷³ Fahri Çoker, A.g.m., s.9.-10.

refakatinde Emniyet Müdürü Sadettin Bey olduğu halde 4 Mart Salı günü akşam saat 22'ye doğru Dolmabahçe Sarayı'na gitmiştir. Kanun hükmü kendilerini kütüphane odasında bekleyen Abdülmecid Efendi'ye bildirilmiş, bu gece sabaha kadar Türkiye'yi terk etmek zorunda olduğu, yanına istediği yakınlarını alabileceği söylenmiştir. 05.00'de yola çıkmaya hazır olunduğunun bildirilmesi üzerine üç otomobil ile saraydan ayrılmıştır. İlk arabada kendisi, eşi Şehsuvar, kızı Dürrişehvar, oğlu Ömer Faruk, ikincisinde diğer eşleri Hayrünnisa, Bihruze ve Attiye Mehisti, üçüncü arabada özel sekreteri Salih Keramet, mabeyncisi Hüseyin Nakip ve özel hekimi Dr. Selahattin bulunmaktadır. Koruma görevlilerinin refakat ettiği katile, öğleden sonra Çatalca'ya varmış, geceyarısı Semplon Ekspresi'ne geçilerek yola devam edilmiştir. 8 Mart Cumartesi akşamı İsviçre'ye varılmış, katile Montreux yakınındaki Territet kentinde Grand Otel'e yerleşmiştir...⁴⁷⁴

3.27. Türk Kadınının Siyasi Haklarını Kazanması ve Türk Kadınlar Birliği – Gürcan BOZKIR⁴⁷⁵

Gürcan Bozkır tarafından hazırlanan bu yazıda, Türk Kadınlar Birliği'nin kuruluşu, faaliyetleri ve kapanışına kadar geçen süreç incelenmiş kadınların siyasi haklarını kazanmadan önceki ve sonraki durumları hakkında önemli bilgiler verilmiştir.⁴⁷⁶ 21 - 26. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bölümlerinden bazıları şunlardır:

“...Kadınların siyasi hakları konusunda ilk önemli adım Nezihe Muhittin ve bir grup arkadaşının 1923 yılında Kadınlar Halk Fırkası'nı kurma girişimidir. Kadınların siyasi ve sosyal haklarını kazanmak için çalışmak üzere kurulması düşünülen bu örgüt hükümetin izin vermemesi nedeniyle başarıya ulaşamamıştır. Nezihe Muhittin ve arkadaşları bu olay sonrasında yeni bir örgütlenmeye girişmişlerdir. İşte bu kuruluş Türk Kadınlar Birliği'dir. Birliğin yönetim kurulu ise şöyle oluşmuştur: Başkan Nezihe Muhittin, “murahhısı mesul” Nimet Reşide, “katib-i umumi” Mediha Mazhar, üyeler Latife Bekir, Faize Atıf, Halit Şükrü, Şadiye Afif, Güzide Osman ve İffet İhsan. Birlik

⁴⁷⁴ Fahri Çoker, A.g.m., s.11.

⁴⁷⁵ Gürcan Bozkır, “Türk Kadınının Siyasi Haklarını Kazanması ve Türk Kadınlar Birliği”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 75, İstanbul 2000, s.21.-26.

⁴⁷⁶ Gürcan Bozkır, A.g.m., s.21-26.

yukarıda belirtilen zorluklar nedeniyle kuruluştaki siyasi haklar meselesinden uzak durmuştur...⁴⁷⁷

...1934 yerel seçimleri sonrasında Türk kadını için en önemli siyasi adım atılmış ve 5 Aralık 1934 tarihinde kadınlara genel seçimlere katılma hakkı verilmiştir. Böylece Türk kadını siyasi alanda kazanabileceği bütün haklarını elde etmiş oluyordu. Kadınlar Birliği, genel seçimlere katılma hakkının verilmesini sevinçle karşılamıştır. Kendilerinin amacı olan bu hakkın verilmesi üzerine bu önemli olayı bir mitingle kutlamayı kararlaştırmışlardır...⁴⁷⁸

...Kadınların belediye seçimlerinden sonra genel seçimlere katılma hakkının tanınmasıyla Kadınlar Birliği'nin görevinin bittiği şeklindeki görüşler kamuoyunda belirmeye başlamıştır. Ancak Kadınlar Birliği'nin kapanmasını Uluslararası Kadınlar Birliği Kongresi 'nin Türkiye'de toplanacak olması geciktirmiştir. 18-24 Nisan 1935'te Kadınlar Birliği'nin ev sahipliğinde gerçekleştirilen Uluslar arası Kadınlar Birliği Kongresi. Birliğin Türk kadınları için gerçekleştirdiği en önemli etkinliklerden birisi olarak tarihe geçmiştir. Uluslararası kongre bittikten sonra Kadınlar Birliği, kamuoyundan gelen baskıların da etkisiyle faaliyetine son vermiştir. Ülke geneline hakim olan kadınlarla erkeklerin siyasi alanda eşitliğinin sağlandığı, bundan dolayı da kadın ayrı erkek ayrı örgütlenme gereğinin ortadan kalktığına ilişkin düşünce bu konuda etkin olmuştur...⁴⁷⁹

3.28. 80. Yıldönümünde Birinci Meclis – Ahmet DEMİREL⁴⁸⁰

Ahmet Demirel tarafından kaleme alınan bu yazıda, birinci meclisin açılışından, yapısından, ilk milletvekillerinin özelliklerinden, o yıllardaki Ankara'nın genel durumundan bahsedilmekte, çarpıcı bilgiler sunulmaktadır.⁴⁸¹ 4 - 12. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Ankara o günlerde viran bir kasaba, ıssız ve fakir bir yayladır. Hamdullah Suphi Tanrıöver, o günlerde yeni bir mücadeleye girişildiğini, karşımızda muzaffer bir dünyanın olduğunu, bizim ise yalnız olup 23 yılda beşinci kez savaşa girdiğimizi belirtir

⁴⁷⁷ Gürçan Bozkır, A.g.m., s.21.

⁴⁷⁸ Gürçan Bozkır, A.g.m., s.25.

⁴⁷⁹ Gürçan Bozkır, A.g.m., s.25.

⁴⁸⁰ Ahmet Demirel, “80. Yıldönümünde Birinci Meclis”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 76, İstanbul 2000, s.4.-12.

⁴⁸¹ Ahmet Demirel, A.g.m., s.4-12.

ve altında barındıkları çatının penceresinden bu düşüncelerle boşluğu seyrettiğini yazar. Altında barınılan çatı TBMM binasıdır. Bu, insan zihninin sadeliğin tanımı konusunda, götürülebileceği en uç ölçüde sade bir bina. İttihat ve Terakki'ye ait bir kulüp binası olarak yapımına başlanmış, ama henüz tamamlanmadan TBMM binasına dönüştürülmüş, üzerinde kiremitleri bile olmayan bir bina. Hakkari mebusu Mazhar Müfit Kansu'nun aktardığına göre, Ankara halkı evlerinin kiremitlerini sökerek getirmiş, binanın üstü böyle örtülebilmisti...⁴⁸²

...Birinci Meclis iki ayrı seçimle gelen mebuslardan oluşuyordu. 1920 yılı içinde bu meclis için yeni seçimler yapılmıştı, ama İstanbul'daki son Osmanlı Meclis-i Mebusanı'nın üyeleri de Ankara'daki meclise doğrudan kabul edilmişlerdi. Toplam olarak 437 mebusa TBMM tarafından birer sicil numarası verilmiştir. Bu sayının içine, seçildiği halde hiçbir toplantıya katılmadan mebusluktan istifa edenler de 1922 yılına kadar uzanan ara seçimler sonucunda seçilenler de dahildir. 437 mebusun 349'u 1920 seçimleri ve daha sonraki yıllarda yapılan ara seçimler sonucu seçilmiştir. 88'i ise Meclis-i Mebusan üyesi olup, yeni bir seçime girmeden doğrudan TBMM'ye kabul edilenlerdir. Meclis'in son toplantısını yaptığı 16 Nisan 1923 günü, mebusluk sıfatı sürmekte olanların sayısı 337'dir...⁴⁸³

3.29. Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne – Oktay GÖKDEMİR⁴⁸⁴

Oktay Gökdemir tarafından hazırlanan bu yazıda, Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nin ortaya çıkış sürecinden ve gelişiminden, TBMM'ye uzanan süreçten, Milli Mücadele içindeki öneminden ve işlevlerinden bahsedilmiş, önemli bilgiler verilmiştir.⁴⁸⁵ 13 - 16. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Ulusların kendi kaderlerini tayin etme hakkı gibi evrensel değerlerden hareket eden Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri, Wilson İlkeleri'nin 12. maddesini kendilerine çıkış yolu olarak uluslar arası hukuk normlarında bağımsızlık yolu

⁴⁸² Ahmet Demirel, A.g.m., s.5.-6.

⁴⁸³ Ahmet Demirel, A.g.m., s.7.

⁴⁸⁴ Oktay Gökdemir, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri'nden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 76, İstanbul 2000, s.13.-16.

⁴⁸⁵ Oktay Gökdemir, A.g.m., s.13-16.

aramışlardır. Demografik açıdan bölgelerindeki çoğunluğun Türklerde olduğunu kanıtlayabilmek için düzenledikleri nüfus istatistikleri, işgallere karşı oluşturulan mitingler, İtilaf Devletleri mümessillerine çekilen protesto telgrafları ve basın yoluyla “efkar-ı umumiyeyi tenvir etmek” ilk kuruluş dönemlerindeki çalışma yöntemlerinden bazılarıydı. Müdaafa-i Hukuk Cemiyetleri’nde yer alan okumuş kentli orta sınıfın Albayrak, İzmir’e Doğru vb. adlarla çıkardığı gazeteler hem kendi bölgelerindeki mücadelenin iletişimini sağlamışlar, hem de Milli Mücadele hareketinin kitleselleşmesinde öncü bir rol oynamışlardır. Başlangıçta silahlı mücadelenin dışında direniş örnekleri sergileyen bu Cemiyetler, İzmir’in 15 Mayıs 1919’da işgalinden sonra silahlı mücadeleye de yönelmişlerdir. Özellikle Güney Cephesi’nde Antep, Urfa ve Maraş’ta bizatihi işgal içerisinde örgütlenerek şehir savaşlarını yönlendirmişlerdir...⁴⁸⁶

...16 Mart 1920 tarihinde İstanbul’un işgali ve 18 Mart’ta son Osmanlı Meclis-i Mebusanı’nın dağılması üzerine Anadolu ve Rumeli Müdaafa-i Hukuk Cemiyeti’nin 4. maddesi uygulamaya geçirilmiş ve cemiyet ülke yönetimini üstlenmişti. Gerçi cemiyet 11 Eylül 1919’dan beri oluşturduğu Heyet-i Temsiliye vasıtasıyla Anadolu’da belirginleşen iktidar boşluğunda de facto bir hükümet konumundaydı. Heyet-i temsiliye adına Mustafa Kemal Paşa, Ankara’da bir kurucu meclisin bir an önce toplanması için yeniden seçimlere gidilmesini ve her livadan 5 üyenin yalnızca liva, il idare ve belediye meclisi üyeleriyle Müdaafa-i Hukuk Heyet-i Merkezileri tarafından seçilerek Ankara’ya gönderilmelerini 19 Mart 1919 tarihinde tüm yurda duyurdu. Böylelikle 23 Nisan 1920 tarihinde Ankara’da toplanacak olan TBMM’nin yolu açılmış oluyordu. Müdaafa-i Hukuk Cemiyetleri, bu uzun ve türlü engellerle dolu sarp yolda, örgütlenme, temsil, toplumsal doku, yasallık, savaş demokrasisi, sivil inisiyatif ve direniş açısından en önemli kilometre taşları oldular.”⁴⁸⁷

3.30. Şapka Devrimi Kafanın Dışına Değil İçine Yönelikti – Orhan KOLOĞLU⁴⁸⁸

Orhan Koloğlu tarafından hazırlanan bu yazıda, Atatürk tarafından gerçekleştirilen şapka devriminin Osmanlıya kadar uzanan tarihçesinden, yapılma şekli

⁴⁸⁶ Oktay Gökdemir, A.g.m., s.14.

⁴⁸⁷ Oktay Gökdemir, A.g.m., s.16.

⁴⁸⁸ Orhan Koloğlu, “Şapka Devrimi Kafanın Dışına Değil İçine Yönelikti”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.21-24.

ve amacından, ayrıca bu devrime karşı oluşan olumlu ve olumsuz tepkilerden bahsedilmiştir.⁴⁸⁹ 21 - 24. sayfaları arasında yer alan yazının dikkat çekici bazı bölümleri şunlardır:

“...Şapka Devrimi’ne tepkiler, döneminde iki gerekçeye dayanmıştı: Dinden ayrılma ve şekilciliğe ya da taklide yönelme. Aslında Cumhuriyet’in ilanı, hilafetin kaldırılması, şeriye mahkemelerinin kapatılması, hıyanet-i vataniye yasasına dinin politikaya alet edilemeyeceğinin eklenmesi gibi girişimler yüzünden kabaran tepkiler şapka olayını bahane edindiler. Bir kez daha “din elden gidiyor” feryatları yükseldi. Bunlara baştan Arap ülkelerinden olmak üzere dışarıdan da destek geldi. Şapka iktisası hakkındaki yasanın meclisteki tartışmaları sırasında karşıt görüşler de açıklandı. Ama asıl tepkiler bütün dünya çapında oldu. Batıda, kafanın dışı değil, içi önemlidir; dolayısıyla şekilci bir girişim diyenler belirdi. Buna karşılık, aşırı tutuculuğa karşı en etkili karar olduğunu belirtenler bir hayliydi...⁴⁹⁰

...Aslında sorunun bir tabuyu yıkmak ve giysinin fikir biçimlendirme amaçlı kullanılmasını önlemek amaçlı olduğunu Atatürk’ün yaşamı sırasında pek az kimse fark edebildi. Gerçek, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, fes bütün İslam dünyasında birden ortadan kalkınca fark edildi. Bağımsızlıklarını kazanan toplumlarda sömürgeci kompleksi ortadan kalkıp modern ordular kurma zorunluluğu belirince güneş siperli şapkanın sakınca taşımadığı kabul edildi. Böylece fes sadece turistler için satılan bir eğlence aracı düzeyine indi. 19. yüzyılın ilk yarısında icat edilen gelenek böylece tarihe karışmış, dolayısıyla Atatürk’ün haklılığı ortaya çıkmış oldu. Bugün Türkiye’de sadece bir kişi, Kadir Mısıroğlu, kitap fuarlarında fesle dolaşarak bağlılığını sürdürüyor. En radikal dincilerin bile itibar etmedikleri görülüyor.⁴⁹¹

İslamcı kesim, böyle bir kozu kaybetmenin doğurduğu boşluğu doldurmak içindir ki türban olayını körükledi. Dindar kadın kesiminin desteğini sağlamak için bu konu ısrarla gündemde tutuluyor, bir gelenek yaratmak çabası sarf ediliyor. Bunun da boşluğu zaman içinde anlaşılacaktır, sadece Türk toplumu gereksiz bir zaman kaybına uğruyor. Başa fes geçirmek gibi başörtüsü kullanmak da bireyin kişisel tercihi olacaktır ama bunlara üniforma niteliği tanımak tutkusu terk edilince.”⁴⁹²

⁴⁸⁹ Orhan Koloğlu, A.g.m., s.21-24.

⁴⁹⁰ Orhan Koloğlu, A.g.m., s.24.

⁴⁹¹ Orhan Koloğlu, A.g.m., s.24.

⁴⁹² Orhan Koloğlu, A.g.m., s.24.

3.31. 72. Yıldönümü Dolayısıyla Yazı Devrimine Doğru – Mustafa DUMAN⁴⁹³

Mustafa Duman tarafından kaleme alınan bu yazıda, Harf Devrimi öncesinde yaşanan gelişmeler ve Harf Devrimi'ne giden süreç hakkında önemli ve aydınlatıcı bilgiler verilmiştir.⁴⁹⁴ 25 - 29. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Türkiye Büyük Millet Meclisi hükümeti kurulduktan sonra 21 Şubat 1923 tarihinde, İzmir’de toplanan Milli İktisat Kongresi’nde işçi delegelerden İzmirli Nazmi ve iki arkadaşı tarafından “Latin harflerinin kabulü” konusunda bir önerge verildi. Bu önerge Latin harflerine karşı olan kongre başkanı Kazım Paşa’nın (Karabekir) gayretiyle gündeme alınmadı. Cumhuriyet kurulduktan sonra da yazı konusu tartışılmaya devam edildi. Abdullah Cevdet, Yunus Nadi (Abalıoğlu), Falih Rıfkı (Atay), Hüseyin Cahit (Yalçın) Latin harflerinin alınması yönünde yazılar yazarken; Avram Galanti, Zeki Velidi Togan, Köprülüzade Mehmet Fuad, İbrahim Alaaddin (Gövsa) gibi yazarlar da Arap harflerinin terk edilmemesi yönünde yayınlar yapıyorlardı. Bu arada 1924 yılında Azerbaycan Latin harflerini almış, 26 Şubat-6 Mart 1926 tarihleri arasında Bakü’de toplanan “Birinci Uluslararası Türkoloji Kongresi” de Sovyetler Birliğindeki Türklerin Latin alfabesine geçmesi 7 olumsuz ve 6 çekimser oya karşı 101 oyla kabul edilmişti. Bu kongrede Arap harflerini savunan Tataristan (Kazan) delegesi Alimcan Şeref Bey’in konuşması tepkiyle karşılanmıştı...⁴⁹⁵

...20 Mayıs 1928 tarihinde Maarif Vekaletinde Latin harfli yeni alfabeyi ve yazım kurallarını saptamak için “Dil Encümeni” kuruldu. Bu encümen şu kişilerden oluşuyordu: Mehmet Emin (Erişirgil), Mehmet İhsan (Sungu), Falih Rıfkı (Atay), Fazıl Ahmet (Aykaç), Ruşen Eşref (Ünaydın), Ragıp Hulusi (Özdem), Ahmet Cevat (Emre), Yakup Kadri (Karaosmanoğlu), İbrahim Osman (Grantay), İbrahim Necmi (Dilmen), Ahmet Rasim, Celal Sahir (Erozan), İsmail Hikmet (Ertaylan), Avni (Başman). Dil Encümeni ilk toplantısını 26 Haziran 1928 tarihinde Gazi Mustafa Kemal’in

⁴⁹³ Mustafa Duman, “72. Yıldönümü Dolayısıyla Yazı Devrimine Doğru”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.25-29.

⁴⁹⁴ Mustafa Duman, A.g.m., s.25-29.

⁴⁹⁵ Mustafa Duman, A.g.m., s.25.-26.

başkanlığında yaptı. Dil Encümeni, “Elifba Raporu”, “Gramer Hakkında Rapor”, gibi çalışmaları yaptı. Türk daktilosunu tespit etti ve İmla Lügati’ni hazırladı...⁴⁹⁶

...Gazi Mustafa 1 Kasım 1928 günü Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin yeni yasama yılı ilk toplantısında yaptığı konuşmada yazı devrimini anlattı. Başvekil İsmet Paşa da aynı konuda konuştuğundan sonra “Türk Harflerinin Kabul ve Tatbiki Hakkındaki Kanun” kabul edildi. 1353 sayılı bu yasa, 3 Kasım 1928 tarihli Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe girdi. Yasanın ekinde Yeni Türk Alfabesi’nin 29 harfini gösteren tablo vardı. Bu yasaya göre 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren devlet dairelerindeki yazışmalar yeni yazıyla yapılacaktır. Gazeteler 1 Aralık 1928 tarihinden itibaren yeni yazıya geçmek zorunda idiler. Okullarda yeni yazı kullanılacaktı. Eski yazı kitaplarla öğrenim yasaklanıyordu.⁴⁹⁷

24 Kasım 1928 tarihinde yayımlanan “Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi” ile okul çağı dışındaki vatandaşlara yeni yazı ile okuyup yazma öğretilmesi amaçlanmış ve 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren açılan Millet Mekteplerinde 7 yılda 2.5 milyon kişi okuyup yazmayı öğrenmiştir. Atatürk devrimlerinin kuşkusuz en önemlisi olan yazı devrimiyle ulusumuz, Türkçeyi yazmada çok yetersiz kalan Arap harflerinin yerine Türkçeye en uygun olan Latin kökenli Türk harflerini alarak çağdaşlaşma yolunda ileri bir adım atmıştır. Dünyada hayranlık uyandıran bu uygulamayı çağdaş uygarlık yolundaki diğer adımlar izlemiştir. Türk Yazı Devrimi’nin 72. yıldönümünde, bu atılımları sağlayanları, başta büyük Atatürk olmak üzere, saygı ve minnetle anıyoruz.”⁴⁹⁸

⁴⁹⁶ Mustafa Duman, A.g.m., s.26.

⁴⁹⁷ Mustafa Duman, A.g.m., s.29.

⁴⁹⁸ Mustafa Duman, A.g.m., s.29.

3.32. 17 Şubat – 4 Mart 1923, İzmir: Türkiye İktisat Kongresi'nin Belgeleri – Murat KORALTÜRK⁴⁹⁹

Murat Koraltürk tarafından hazırlanan bu yazıda 1923 İzmir İktisat Kongresi ile ilgili açıklayıcı bilgiler verilmiş ve Kongre için basılmış bazı belgelerin fotoğrafları yayımlanmıştır.⁵⁰⁰ 23 - 25. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“..Milli Mücadele henüz sona ermişti. Ankara Hükümeti ve bu hareketin önderi Mustafa Kemal, Türkiye'nin topyekün sefalet ve yokluk içindeki hazin durumu karşısında, savaş meydanlarından sonra ekonomide de verilecek ciddi bir mücadele olduğu bilinci ile harekete geçti. Bu hareketin ilk adımı 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi'dir...⁵⁰¹,

...Meslek grupları ve kurumlar adına görüş ve beklentilerin dile getirildiği kongrede Türkiye'nin içinde bulunduğu koşullar ile bağdaşır siyasal ve ekonomik mesajlar ortaya çıktı. Lozan'da barış görüşmelerinin kilitlendiği bir sırada dış dünyaya, çok uzakta olmayan yeni Türkiye'nin barışçı bir dış siyaset izleyeceği ve özellikle Milli Mücadele sırasında Sovyetlerle gerçekleşen yakınlaşma ve işbirliğinden dolayı Bolşevizmi benimseyeceği kanısına varılmaması mesajı verildi...⁵⁰²

... Kongre, Ankara Hükümeti'nin yeni dönemde ekonomide de söz sahibi olma isteğini yüksek sesle dile getirdiği bir platform olmuştur. Kongre süresince İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un İstanbul'dan gelenlere karşı sıcak olmayan tutumu da bunu yansıtmaktadır. Kongrede ileri sürülen, tartışılan ve benimsenen kararların ve görüşlerin bir bölümü 1920'ler boyunca birer birer hayata geçti: 1924'te ticaret kesiminin şiddetle ihtiyaç duyduğu ve üzerinde durduğu bir finans kurumu olarak Türkiye İş Bankası kuruldu; 1925'te çiftçinin belini büken aşar vergisi kaldırıldı; 1926'da kabotaj ile ilgili düzenleme gerçekleştirildi; 1927'de Teşvk-i sanayi Kanunu yeniden düzenlendi.”⁵⁰³

⁴⁹⁹ Murat Koraltürk, “17 Şubat-4 Mart 1923 İzmir: Türkiye İktisat Kongresi'nin Belgeleri”, Toplumsal Tarih, c.15, sayı 86, İstanbul 2001, s.23.-25.

⁵⁰⁰ Murat Koraltürk, A.g.m., s.23-25.

⁵⁰¹ Murat Koraltürk, A.g.m., s.23.

⁵⁰² Murat Koraltürk, A.g.m., s.23.-24.

⁵⁰³ Murat Koraltürk, A.g.m., s.25.

3.33. 1935 Seçimlerinde Kadın: Türk Kadınının Sayısal Konusuna Yaklaşımı – Nil Türker TEKİN⁵⁰⁴

Nil Türker Tekin tarafından hazırlanan bu yazıda, kadınlara seçme ve seçilme hakkının, milletvekili olma hakkının verildiği 1935 seçimleriyle ilgili aydınlatıcı bilgiler ve yabancı ülkelerin bu gelişmeye verdikleri tepkiler aktarılırken, ilk kadın milletvekilleri hakkında ilginç notlar sunulmuş ve ilk kadın milletvekillerinin fikirleri ve düşünceleri hakkında örnekler verilmiştir.⁵⁰⁵ 36 - 40. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“... 317 üyeli TBMM’de İsmet İnönü ve 191 arkadaşı tarafından verilen önerge ile anayasada ve seçim kanununda yapılan değişiklikler oybirliği ile kabul edilmiş, 22 yaşını dolduran her Türk kadınına seçme, 30 yaşını dolduran her Türk kadınına da seçilebilme hakkı tanınmıştır. Kadınlara siyasal hakların Fransa’da 1944’te, İsviçre’de 1971’de, Yunanistan’da 1952’de ve Çin’de 1949’da verildiği dikkate alındığında Türk kadınına verilen bu hak, dünyada yankı uyandırmıştır...⁵⁰⁶

...Bombay Chronicle gazetesi ise TBMM’de çıkan bu kanunun övünçle karşılandığını ve bunun Hint kadınlarına da örnek olacağına inandıklarını belirtirken (Cumhuriyet, 16 İkincikanun 1935, sayı 3833, s.3), Fransa’da Düşes De La Rochefoucauld ile yapılan bir söyleşide, Fransız Düşes Fransız kadınlarının Türk kadınlarına gıpta ettiğini söylemiştir. (Akşam, 9 Kanunusani 1935, sayı: 5828, s.5, Paris Mektupları) Kadınlara verilen bu siyasal hakkın hemen hemen iki ay sonrasında yapılan 1935 milletvekili seçimleri öncesinde gazetelerde, kadınların seçimlere katılımını artırabilme çabaları da görülmektedir...⁵⁰⁷

...Cumhuriyet dönemi, devrimleri ile kimliğini kadın ve erkek yurttaşlarına dayayan yeni ve çağdaş bir yönetim anlayışı getirmiştir. Hukuksal, kültürel, toplumsal ve siyasal alanda kadın teoride erkekle eşit statüye getirilmiştir. Bağımsızlık Savaşı’nı, diğer zor günleri birlikte yaşamış olan Türk toplumunda verilen haklara sahip çıkmak, o dönem için geçerli olan sosyo-psikolojik bir durumdur. 1935 seçimlerinde de kadınların seçimlere oldukça ilgi gösterdiği rakamlarla kanıtlanmıştır. Örneğin

⁵⁰⁴ Nil Türker Tekin, “1935 Seçimlerinde Kadın: Türk Kadınının Sayısal Konusuna Yaklaşımı”, Toplumsal Tarih, c.17, sayı 99, İstanbul 2002, s.36.-40.

⁵⁰⁵ Nil Türker Tekin, A.g.m., s.36-40.

⁵⁰⁶ Nil Türker Tekin, A.g.m., s.37.

⁵⁰⁷ Nil Türker Tekin, A.g.m., s.37.

İstanbul'da 298 bin kişi oy kullanmış olup bunların %52'si erkek, %48'i kadındır. Seçimlerde 18 kadın milletvekili seçilmiştir. Türkiye'de 1935 yılı siyasetin halka yayılması, egemenliğin halka verilmesi söylemlerini doğrular niteliktedir. 1935 ile 1939 arası kadınların parlamentoda temsil oranı %4,5'tir. Bu oran 1939-1946 arasında %3,7'ye, 1946-1950 arası %1,9'a, 1950-1954 arası %0,6'ya düşmüştür. 1987'de ise ancak %1,5 olabilmıştır. Günümüzde bu oranın %4 olduğu düşünülürse Türkiye'de kadının zaman içerisinde siyasetin çok dışında kaldığını, halk egemenliği kavramının genelde amacından ve içeriğinden saptığını ve tam olarak uygulanamadığını söyleyebiliriz.⁵⁰⁸

3.34. 80. Yıldönümünde Lozan Barış Antlaşması – Zafer TOPRAK⁵⁰⁹

Zafer Toprak tarafından hazırlanan bu yazıda, Lozan Barış Antlaşması'nın genel bir analizi yapılmakta, Lozan'da gerçekleşen görüşmelere dair ilginç bilgiler sunulmakta, Lozan'a giden heyetin kimlerden oluştuğu ve özellikleri belirtilerek, antlaşmanın hangi aşamalardan geçerek imzalandığı ve antlaşmanın içeriği hakkında çarpıcı bilgiler sunulmaktadır.⁵¹⁰ 64 - 71. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Sevr Osmanlı'nın egemenliğini yok eden askeri hükümlere yer vermişti. Türkiye'nin bulundurabileceği askeri kuvvet 700 padişah muhafızı, 35.000 jandarma ve 15.000 jandarmayı takviye gücünden oluşmuştu. Jandarma top gibi ağır silahtan mahrum bırakılmış, kendisine ancak makineli tüfek kullanabilme yetkisi verilmişti. Savaş gemisi olarak da Osmanlı donanmasına 600 tonilatodan küçük 13 gambot ve torpido bırakılmıştı. Her türlü uçak kullanımı ve nihayet Osmanlı'nın askeri amaçlı tahkimat yapması da yasaklanmıştı. Milli Mücadele işte Sevr'de imzalanan bir tür idam fermanına bir başkaldırıydı. Ulusal varlık adına, herhangi bir büyük devletin safında yer almaksızın düvel-i muazzamaya bir meydan okuyuştu. Ardından Lozan ile savaş meydanında elde edilen zafer uluslararası alanda tescil edilmişti.⁵¹¹

⁵⁰⁸ Nil Türker Tekin, A.g.m., s.40.

⁵⁰⁹ Zafer Toprak, “80. Yıldönümünde Lozan Barış Antlaşması”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 115, İstanbul 2003, s.64-71.

⁵¹⁰ Zafer Toprak, A.g.m., s.64-71.

⁵¹¹ Zafer Toprak, A.g.m., s.67.

Lozan Barış konferansı görüşmeleri 20 Kasım 1922’de başladı. 4 Şubat 1923 ile 23 Nisan 1923 arası kesintiye uğrayan görüşmeler 24 Temmuz 1923’te Lozan Barış Antlaşması’nın imzalanması ile sonuçlandı. Lozan’da bir tarafta Türkiye, diğer tarafta ise Müttefikler diye bilinen İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya, Sırp-Hırvat-Sloven devletleri (ya da sonraki adıyla Yugoslavya) yer aldı. Bu ülkelerin yanı sıra Türkiye’nin isteği üzerine, Boğazlar’la ilgili meselelerin görüşülmesi sırasında hazır bulunmak üzere Sovyet Rusya, Ukrayna ve Gürcistan davet edildiler. ABD gözlemci sıfatıyla toplantıya katıldı. Bulgaristan’ın Ege Denizi’ne bir mahreci bulunması işi görüşüldüğü zaman temsilci bulundurması uygun görüldü. Türkiye safında ise güçlü bir kimlikle görüşmelere katılmasını sağlamak amacıyla Hariciye Vekili Yusuf Kemal Bey istifa etti; yerine Mudanya Mütarekesi görüşmeleri sırasında başarı sağlamış bir komutan sıfatıyla İsmet Paşa atandı...⁵¹²

...Lozan’la Misak-ı Milli’de saptanan hedefler ana hatlarıyla gerçekleştirildi. Güney hariç Misak-ı Milli’de kabul edilen sınırlar kalıcı bir şekilde belirlendi. Doğuda Ermeni devleti ve batıda, İzmir yöresinde bir Yunan devleti senaryoları çöktürüldü. Kısaca Cihan Harbi yenilgisi kısa sürede yengiyeye dönüştürüldü; Müttefiklere herhangi bir savaş tazminatı ödenmedi...⁵¹³

3.35. Cumhuriyet’in Kilit Taşı: Harf Devrimi – Zafer TOPRAK⁵¹⁴

Zafer Toprak tarafından hazırlanan bu yazıda, Harf Devrimi’nin öncesinde ve sonrasında yaşanan gelişmeler ele alınmış, bu devrimin Cumhuriyet için önemi incelenmiş, Millet Mektepleri’nin kuruluşu ve işlevleri hakkında aydınlatıcı bilgiler verilmiştir.⁵¹⁵ 68- 71. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Harf devrimi Cumhuriyet’in gündeme getirdiği temel devrimlerden biriydi. Harf devriminin pratik yönleri vardı. Arap harfleri sözcükteki yerine göre farklı şekillerde ifade ediliyordu. Buna karşılık büyük ve küçük harf ayrımı yoktu. Arap

⁵¹² Zafer Toprak, A.g.m., s.67.

⁵¹³ Zafer Toprak, A.g.m., s.71.

⁵¹⁴ Zafer Toprak, “Cumhuriyet’in Kilit Taşı: Harf Devrimi”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 118, İstanbul 2003, s.68.-71.

⁵¹⁵ Zafer Toprak, A.g.m., s.68-71.

alfabesi için matbaalarda, tertip kasaların 612 şekli vardı. Bu denli çeşni, yazı dizme işlemini zorlaştırıyordu. Oysa Türk harfleriyle miniskül, majiskül ve rakamlarla birlikte 70 hurufat yeterliydi. En büyük eleştirilerden biri Arap harflerinin öğrenilmesindeki zorluktu. Birçok aydın Arap harflerinin Türk dilinin bünyesine uygun olmadığını iddia ediyordu.⁵¹⁶

Harf devrimi pratik yönlerinin yanı sıra sembolik açıdan anlamlıydı. Tüm devrimlerde olduğu gibi Türk devrimi de geçmişle bağları bir anlamda koparma gereği duyuyordu. Hilafet ve saltanatı kaldırmak siyasal anlamda dönüşümler için gerekiyordu. Ancak geçmişin zihniyeti kültür normlarının derinliklerinde saklıydı. Alfabe, dil, tarih ve benzeri öğeler yüzyılların birikimi sonucu toplumda yer etmiş ve bu tür kültür normları kaldığı sürece de geçmişi sorgulamak o denli güç bir uğraşa dönüşmüştü. Harf devrimi bu anlamda bir kopuşu, bir kırılma noktasını simgeliyordu...⁵¹⁷

...Harf devrimi 5-6 aya sığdırılmış bir devrimdi. Bu açıdan aslında onu son derece başarılı bir devrim olarak addetmek gerekir. Kimi çevrelerde harf devriminin kültürel kopukluğa neden olduğu, bireyin geçmişle bağının koparıldığı ve böylece bir boşluk yaratıldığı ileri sürüldü. Türkiye’de o sırada okur yazarlık oranı yüzde 5 ile 7 arasındaydı. Cumhuriyet’in ilk yıllarında Türkiye’de insan büyük ölçüde zamandan arındırılmıştı. Süreklilikten, zaman derinliğinden söz etmek güçtü. Okur yazar olmayan kişinin geçmişle bağı da son derece sınırlıydı. Yazılı kültür açısından bakıldığında 1924’e kadar eski Türkçe çıkmış kitap sayısı 30 bin civarındaydı. Mütferrika baskılarından, yani 1729 ile 1929 arasında iki yüzyıllık bir süre içerisinde 30 bin civarında kitap basılmıştı. Bu okur yazar toplumlar açısından çok düşük bir sayıydı. Harf devrimi ertesinde Büyük Buhran’ın tüm engellerine karşın, 15 yıl içerisinde basılan kitap sayısı 31 bine ulaşmıştı. Kısacası iki yüz yılda basılan kitap sayısı, harf devrimiyle birlikte on beş yılda aşılmıştı...⁵¹⁸

...Türkiye’de millet mektepleriyle birlikte ele alındığında harf devrimi kültür devrimi için gerekli dönüşümleri gerçekleştirmişti. Nitekim bu tür dönüşümler ertesinde, 1930’lu yıllarda gene kültür devriminin devamı sayılabilecek Türk Dil Kurumu, Türk Tarih Kurumu gibi yapılanmalarla dil ve tarih alanında yepyeni açılımlar gerçekleştirildi. Harf devrimi başlangıçta pratik sonuçları amaçlayan “teknik” bir

⁵¹⁶ Zafer Toprak, A.g.m., s.69.

⁵¹⁷ Zafer Toprak, A.g.m., s.69.

⁵¹⁸ Zafer Toprak, A.g.m., s.73.

devrim olarak görüldü; ancak daha sonraki kültürel değişimler için bir zemin hazırladı. Harf devrimi, geçmişle olan bir kırılma noktasıydı, modernitenin Türkiye'ye özgü bir ifade biçimiymi. ”⁵¹⁹

3.36. CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü İle Yazışmaları: Durmamalım Düşeriz! – Hakkı UYAR ⁵²⁰

Hakkı Uyar tarafından hazırlanan bu yazıda, kitap haline getirilen ve toplamı 22 ciltten oluşan, 1931-1945 arası dönemde CHP Genel Sekreterliği'nin parti örgütüne gönderdiği yazılardan 1931-1938 arası dönemde olanların genel bir incelemesi yapılmış, çeşitli konu başlıkları ile ele alınmıştır.⁵²¹ 80 - 83. sayfalar arasında olan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Recep Peker, 18 Ocak 1933 tarihinde parti örgütlerine gönderdiği yazıda bazı illerde özellikle Türkçe Ezan ve Türkçe Kuran aleyhinde, dolayısıyla irticai nitelikte propagandaların yapıldığının haber alındığını belirtmekte ve “cehalet ve fena fikirlerin mahsulü olan böyle propagandalar” karşısında parti örgütünün halkın aydınlatmasını ve “mahalli hükümet rüesası” ile birlikte hareket ederek “basit ruhlu halkın aldatılmasının önüne geçilmesini” istemektedir.⁵²²

Bu tarihten iki hafta sonra Bursa'da Türkçe Ezan'a tepki gösterenlerin çıkardığı olaylar karşısında parti örgütü, halkevleri, çeşitli dernekler, ve kişilerden gelen kınama telgraflarından söz ettiği bir yazısında (9 Şubat 1933) Peker, bu telgrafların “cehalet ve fesat fikirlerine karşı milli ruhta kaynaklı hislerini” gösterdiğine dikkat çekmekte ve parti örgütünden “milli birlik ve inkılap fikirlerinin iyi anlaşılması için” halkın aydınlatılmasını rica etmekteydi...⁵²³

...CHP'nin 1930'lu yıllarda kadınları toplumsal yaşama katma çabalarını yoğunlaştırdığını görmekteyiz. Söz konusu çaba harcanırken kadınların çarşaf ve peçeden kurtarılarak –modernleşme projesinin bir parçası olarak– “kadın kıyafetini

⁵¹⁹ Zafer Toprak, A.g.m., s.73.

⁵²⁰ Hakkı Uyar, “CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü İle Yazışmaları: Durmamalım Düşeriz!”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 118, İstanbul 2003, s.80-83.

⁵²¹ Hakkı Uyar, A.g.m., s.80-83

⁵²² Hakkı Uyar, A.g.m., s.82.

⁵²³ Hakkı Uyar, A.g.m., s.82.-83.

asrileştirmek” için konferanslar verilmesi ve kadınların halkevlerine üye olmalarının teşvik edilmesi isteniyordu (1933).⁵²⁴

5 Aralık 1934 tarihinde kadınların milletvekili seçme ve seçilme hakkı elde etmesi üzerine CHP Genel Sekreterliği buna paralel olarak parti örgütünden bazı isteklerde bulundu. Peker, 19 Aralık 1934 tarihli yazısında kadınların parti yönetim kurullarına alınması ve delege seçilmesini istedi. Bir gün sonraki yazısında (20 Aralık) belediye meclislerinde ve köy ihtiyar heyetlerinde kadın oranının %20'nin altında kalmamasına dikkat edilmesini bildirdi. Yine aynı tarihli bir başka yazıda Peker, ikinci seçmen ve bağımsız milletvekili seçimlerinde “çok uyanık” olunması gerektiğini belirtmekte, “halkı iğfal edecek muhalif veya komünistler” karşısında CHP’li başkanlardan (il, ilçe) hazırlıklı olunmasını dilemekteydi.”⁵²⁵

3.37. Bir Milli Mücadele Muhalifi: 150’liklerden Sait Molla – Mehmet DEMİRYÜREK ⁵²⁶

Mehmet Demiryürek tarafından hazırlanan bu yazıda, Milli Mücadele karşıtlığı ve İngiliz taraftarlığı ile bilinen “Türkçe İstanbul” gazetesinin sahibi Sait Molla’nın hayat hikâyesinden bahsedilerek, Türkiye’den çıkarılışı ve yurtdışında yaptığı faaliyetler hakkında bilgiler sunulmuştur.⁵²⁷ 54 - 61. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Sait Molla başlangıcından itibaren Anadolu’daki milli harekete karşı olmuştur. Onun İngiliz Muhipler Cemiyeti’nin önde gelen kurucuları arasında yer alması, Türkçe İstanbul gazetesindeki yazıları, Rahip Frew’e yazdığı mektuplar, çeşitli gazetelerde yayımlanan demeçleri hep bu yöndedir...”⁵²⁸

...İtilaf Devletleri Lozan görüşmeleri sırasında, mütareke döneminde kendileriyle işbirliği yapanların durumunu görüşme masasına getirmeyi unutmuyarak, kapsamlı bir af çıkarılmasını istemişlerdir. Yapılan görüşmeler sonucunda adları TBMM hükümetince belirlenecek 150 kişi dışındakilerin affedilmesi kararlaştırılmıştır.

⁵²⁴ Hakkı Uyar, A.g.m., s.83.

⁵²⁵ Hakkı Uyar, A.g.m., s.83.

⁵²⁶ Mehmet Demiryürek, “Bir Milli Mücadele Muhalifi: 150’liklerden Sait Molla”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 129, İstanbul 2004, s.54.-61.

⁵²⁷ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.54-61.

⁵²⁸ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.55.

TBMM hükümeti konuyu gizli oturumda meclis'te görüşmüş ve 1924'te, 150 kişilik listeye kimlerin girip kimlerin girmeyeceği belirlenmiştir. İşte bu 150 kişiden birisi de Sait Molla'dır ve konu TBMM'nde görüşülürken bazı isimler üzerinde tartışmalar olmuş, ama dönemin İçişleri Bakanı Ferit Bey "Türkçe İstanbul Gazetesi sahibi Sait Molla" dediği zaman hiçbir itiraz sesi gelmemiştir, onun işbirlikçi olduğundan kimsenin kuşkusu yoktur.⁵²⁹

Türkiye'den ayrılan Sait Molla muhtemelen Fransa'ya gitmiş, oradan da 1924'te İtalya'ya geçmiştir. İtalya'dayken Muhataplara Hitabım adıyla yayımladığı kitapçığın Türkiye'ye girmesi yasaklanmıştır. İtalya'dan Romanya'ya geçen Sait Molla, burada Bükreş'teki Türkiye Maslahatgüzarına hakaret eden bir risale yayınlamış ve Türkiye Maslahatgüzarı durumu Romen yetkililere bildirerek olaya müdahale etmelerini istemiştir. Durumu görüşen Romanya Bakanlar Kurulu, Sait Molla'nın Romanya dışına çıkarılmasına karar vermiştir. Sait Molla'nın bundan sonraki durağı Mısır olmuştur. Mısır'a gittiğini kendisi inkâr etse de Kahire'den yazdığı iki mektup ve Kıbrıs'ta bulunduğu sırada, Kıbrıs Türk basınında çıkan haberler, onun Mısır'a gittiğini doğrulamaktadır...⁵³⁰

...Kıbrıs'ta aradığını bulamayan, İngilizlerden istediği desteği göremeyen, hitap ettiği topluma uygun gelebilecek imzalar kullanan, açtığı davalarda haksız duruma düşen ve hapse mahkûm edilen Sait Molla, hayal kırıklığı içinde adadan ayrılmıştır. Sait Molla bütün çaba ve gayretlerine rağmen Kıbrıs'ta başarılı olamamıştır. Kıbrıs Türklerinin ve Türkiye'nin çıkarları doğrultusunda yayın yapan gazeteler yayımlanmaya devam etmiş ve Türkiye'deki devrimler (örneğin şapka ve Latin harflerinin kabulü) Kıbrıs'ta da aynı yıllarda yaşama geçirilmiştir. Sait Molla'nın Kıbrıs Macerası yaklaşık 5 yıl sürmüştür. Haziran 1930 başlarında Kıbrıs'tan ayrılarak Yunanistan'a gitmiştir. Atina'ya uğradıktan sonra Batı Trakya'ya geçmiş, ancak önemli bir faaliyet göstermeden Temmuz 1930'da ölmüştür."⁵³¹

⁵²⁹ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.56.-57.

⁵³⁰ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.57.

⁵³¹ Mehmet Demiryürek, A.g.m., s.61.

3.38. Milli Mücadelenin En Uzun Yılı: Saltanatın Kaldırılması – Ayşe HÜR⁵³²

Ayşe Hür tarafından kaleme alınan bu yazıda, Hilafet ve Saltanatın birbirinden ayrılması, Saltanatın kaldırılması, Vahdettin'in ülkeden kaçıışı ve yani halifenin seçilmesi ile ilgili önemli ve açıklayıcı bilgiler verilmektedir.⁵³³ 44 - 49. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...31 Ekim günü meclis çalışmaz, 1 Kasım'da, saat 6.45'de tekrar toplandığında sinirler iyice gerilmiştir. İlk önce önergeye Hüseyin Avni Bey ve 25 arkadaşının Saltanatın ilgasından sonra Hilafetin korunması yolundaki ifadeleri eklenir, çünkü Rıza Nur'un teklifinde bu konu açık değildir. Saltanatın kaldırılmasında hemfikir olduğu halde Halifelik konusunda kafaların karışık olduğunu gören Mustafa Kemal kürsüye çıkar ve Halifeliğin ve Sultanlığın tarihine ilişkin gece yarısına dek sürecek uzun bir konuşmaya başlar. Konuşmanın ardından Kırşehir mebusu Hoca Müfid Efendi'nin başkanlığında toplanan 23 kişinin üç saat süren dini tartışmalar sonunda hala önergeye son halini verememesi bardağı taşıran son damla olacaktır. İşte tam bu sırada iki gündür mutlak akşam yemeklerini kaçıran Mustafa Kemal'in sabrını kaybettiği ve bir sıranın üstüne çıkarak “...Aksi takdirde yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir” diye biten meşhur konuşmayı yaptığını biliyoruz. (Bunun üzerine, Ankara mebusu Hoca Mustafa Efendi'nin “Efendim biz meseleyi başka nokta-i nazardan mütalaa ediyorduk. İzahatınızdan tenevvür ettik (aydınlandık)” demesi ironik bir not olarak kaydedilmeyi hak eder.) Böylece 2 Kasım gecesi saat 03:00'da toplanan Meclis Rıza Nur'un kaleme aldığı, Hüseyin Avni Bey'in tadil ettiği önergeyi, Birinci Grup adına Mustafa Kemal'in, İkinci Grup adına Hüseyin Avni Bey'in lehte konuşmalarını takiben “gök gürültüsünü andıran alkışlar arasında” ve Rize mebusu Ziya Hurşit Bey'in karşı oyuna karşılık “oybirliği” ile karara bağlar. Müfid Efendi'nin okuduğu Türkçe Dua ile yasa onanır ve tören tamamlanmış olur...⁵³⁴

...Birkaç gün sonra İstanbul'daki İşgal Kuvvetleri Komutanı General Charles Harrington'a “İstanbul'da hayatımı tehlikede gördüğümden İngiltere Devlet fahimesine iltica ve Bir an evvel İstanbul'dan mahalli ahare naklimi talep ederim efendim” şeklinde

⁵³² Ayşe Hür, “Milli Mücadele'nin En Uzun Yılı: Saltanatın Kaldırılması”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 147, İstanbul 2006, s.44.-49

⁵³³ Ayşe Hür, A.g.m., s.44-49.

⁵³⁴ Ayşe Hür, A.g.m., s.46.

bir mektup yazan Vahdettin (mektubu Halife-i Müslümin diye imzalamıştır) maiyetindeki 9 kişi birlikte 17 Kasım sabahı saat 6.00'da iki İngiliz Kızılhaç Ambulansı ile önce Tophane rıhtımına, oradan da İngilizlerin HMS Malaya gemisine götürülür. Ankara hükümetinin temsilcisi olarak 18 Ekim'den beri İstanbul'da bulunan Refet (Bele) Paşa, Vahdettin'in "Sarayburnu'ndan gaybubet eylediğini" Ankara'ya haber verir. Bu kaçışın rahatça gerçekleşmesi Ankara'nın buna engel olmak istemediğini düşündürür. Vahdettin önce Malta'ya götürülür ama kısa süre içinde Britanya Harp, Deniz ve Sömürge Bakanlığı'na masrafları ağır gelmeye başlayınca, eski Mekke Şerifi, yeni Hicaz Kralı Hüseyin'in daveti üzerine Cidde'ye gider. Bölge halkının ilgisizliğine ve ağır iklim koşullarına dayanamayan Vahdettin Hayfa üzerinden önce Kıbrıs'a, oradan da hayatının sonuna kadar yaşayacağı San Remo'ya gidecektir..."⁵³⁵

3.39. Kemalist Devrimin Zor Dönemeci: Hilafetin Kaldırılması – Ayşe HÜR⁵³⁶

Ayşe Hür tarafından hazırlanan bu yazıda Halifeliğin tarihçesinden başlayarak Osmanlı'ya gelişi hakkında bilgiler verilmiş daha sonra Hilafet'in kaldırılma süreci detaylarıyla anlatılarak, içeride ve dışarıda Hilafetin kaldırılmasına yönelik olumlu ve olumsuz tepkiler hakkında önemli bilgiler verilmiştir.⁵³⁷ 14 - 23. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

"...Afyonkarahisar Mebusu İzzet Bey, "Biz özgürlüğe, Cumhuriyete, halkçılığa, milyonlarca insan kanı pahasına kavuştuk. Hala bu kürsüden, halifeliğin kaldırılmasına karşı çıkanları gördükçe hayret ediyorum. Eğer biz, Cumhuriyeti ilan ettikten sonra halifeliği bırakacak olursak, bir gün mutlaka saltanat geri gelecektir. Çünkü tarihte, hükümeteşiz halife yoktur. Onun için bu yasa çok yerindedir. Hatta zamanı bile geçmiştir" diye haykırırken, Kastamonu Mebusu Dadaylı Miralay Halid Bey, "Kurtuluş Savaşı'nda 'Halifelik makamını bütün vatanla birlikte kurtaracağız' dedik. Halk, halifelik makamı olmadan Cuma namazını kılamayacağı inancındadır" diyerek cılız da olsa halifeliği savunmaya çalışır. TBMM Gizli Celse Zabıtları'na göre bu konuşmaları İzmir Mebusu ve Adalet Bakanı Seyyid Bey'in "İslam tarihinde önemli bir başarıya

⁵³⁵ Ayşe Hür, A.g.m., s.47.

⁵³⁶ Ayşe Hür, "Kemalist Devrimin Zor Dönemeci: Hilafetin Kaldırılması", Toplumsal Tarih, c.22, sayı 148, İstanbul 2006, s.14.-23.

⁵³⁷ Ayşe Hür, A.g.m., s.14-23.

imza atmak üzereyiz” diye başlayan uzun konuşması izler ve oylamaya geçilir. Seyyid Bey’in “Hilafetin dini değil siyasi ve tarihi bir kurum olduğu” yolundaki konuşması meclisin muhafazakâr üyelerini de etkilemiş olmalıdır ki, Hilafetin ilgasına ve Hanedan-ı Osmaninin Türkiye Cumhuriyeti Memaliki Haricine Çıkarılması Hakkındaki (431 Sayılı) Kanun, oturuma katılan 158 üyenin 157’sinin oyuyla kabul edilir. Miralay Halid Bey halifelik lehine konuşmakla birlikte, hilafetin ilgasında mahsur görmediğini söyleyerek lehte oy vermiştir. Aynı oturumda daha önce Şer’iye ve Evkaf ve Erkanı Harbiye-i Umumiye Vekaletinin İlgasına Dair Kanun ile Tevhid-i Tedrisat Kanunu da kabul edilmiştir. İronik biçimde, halifeliğin kaldırılması Şeyh Saffet Efendi ve arkadaşları gibi sarıklılara, halifeliği savunmak ise Zeki Bey Halid Bey gibi dini eğitim almamış sivil ve asker iki kişiye düşmüştür...⁵³⁸

...Durumu Halife Efendi’ye bildirme işi İstanbul Valisi Haydar Bey’e ve Polis Müdürü Sadettin Bey’e kalmıştır. İddialara göre, Abdülmecid Efendi ilk anda karara inanmak istemez ve heyeti saraydan kovmaya kalkışır. Sarayın çevresinin sarıldığını ve telefon bağlantısının kesildiğini anlayınca sakinleşir ancak onu ülkeden ayrılmaya razı etmek için vali beyin, Ankara’dan gelmiş olduğunu iddia ettiği hayali bir telgrafi okur gibi yapması gerekecektir. Ertesi sabah saat 5.00’da, halife ve ailesi halkın galeyana gelmesini önlemek için gizlice Çatalca İstasyonu’na götürülür ve Simplon Ekspresi’ne (eski Şark Ekspresi) bindirilir. Abdülmecid Efendi’nin istasyona gitmek üzere otomobile binerken, “Mademki milletin ve memleketin saadet ve selameti için çalışıyorsunuz. Allah muvaffak etsin” dediği, trende kendisine ulaşmayı başaran gazetecilere ise, “Bütün düşüncem milletin kararı karşısında mütabaat etmektir. Millete duacıyım. Şimdilik İsviçre’ye gidiyoruz. Yabancı ihtiraslara alet olmayacağım” der. Tren Bulgaristan sınırlarına girer girmez, İstanbul basını haberi genel olarak olumlu bir dille duyurmaya başlar...⁵³⁹

⁵³⁸ Ayşe Hür, A.g.m., s.21.

⁵³⁹ Ayşe Hür, A.g.m., s.22.

3.40. Ümmetin Kaimesinden Milletın Lirasına Geçişte Türk Parası – Önder KAYA⁵⁴⁰

Önder Kaya tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyet'in ilanından sonra basılan yeni kâğıt paraların ortaya çıkış hikâyesinden ve üstlendikleri politik ve kültürel misyondan bahsedilmektedir.⁵⁴¹ 40 - 43. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Yeni Türk Devleti'nin ilk kağıt paraları 5 Aralık 1927 günü tedavüle girmişti. “Birinci emisyon paraları” diye de adlandırılan bu paralar doğal olarak Harf İnkılabı öncesine rastladığı için Arap harfliydi. Osmanlı dönemi banknotlarına ise önce 6 aylık bir tedavülden kalkma süresi tanınmış, ancak duyulan lüzum üzerine bu süre 3 ay daha uzatılmıştı...”⁵⁴²

...Yeni kâğıt paraların bir diğer önemi de eski rejimi çağrıştıran Osmanlı dönemi kâğıt paralarının yerini alacak olmalarıydı. Bilindiği üzere, tarihimizde para basmak eski zamanlardan beri bağımsızlık alameti olarak kabul edilmekteydi. Fakat ilginçtir ki Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk kurulduğu yıllarda tedavülde dolaşan paralar Osmanlı Devleti'ne aitti. Yukarıdaki anlayış çerçevesinde, bu durum yeni kurulan devletin egemenlik haklarını zedeliyordu. Konuyla ilgili en yetkin kişilerden biri olan Cüneyt Ölçerin yerinde benzetmesiyle, “Türkiye Cumhuriyeti'nin hutbesi 29 Ekim 1923'te okunmuş, ancak sikkesi 1927'de bastırılabilmişti”.⁵⁴³

Yeni liralara gazetelerde de yeni bir devrin müjdecisi olarak selamlanıyordu. Nitekim Cumhuriyet gazetesinde yayınlanan bir haber bu durumu gayet canlı bir biçimde gözler önüne serer: “Çökmüş olan Osmanlı saltanatının armasını taşıyan ve çok uzun zamandır kullanılmaktan lime lime hale gelen ve bir mikrop yuvası şeklini alan eski paraların yepyeni ve zarif Cumhuriyet kağıt paraları ile değiştirilmesi istisnasız herkesi sevindirmiştir. Dün birçok kimseler bankalardan, mali müesseselerden aldıkları Cumhuriyet kağıt paralarını birbirlerine gösteriyorlardı.” Yeni paralar daha piyasaya çıkmadan nasıl ve ne şekilde kullanılmaları gerektiği ile ilgili teklifler ortaya atılıyor,

⁵⁴⁰ Önder Kaya, “Ümmetin Kaimesinden Milletın Lirasına Geçişte Türk Parası”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 148, İstanbul 2006, s.40-43.

⁵⁴¹ Önder Kaya, A.g.m., s.40-43.

⁵⁴² Önder Kaya, A.g.m., s.41

⁵⁴³ Önder Kaya, A.g.m., s.41

gereken hürmeti göstermeyenlerin bir şekilde bunun sonuçlarına katlanmaları gerektiği dillendiriliyordu...⁵⁴⁴

...Bir liralıkların ön yüzünde yer alan ve arkasını TBMM'ye vermiş iki öküzü ile tarlasını süren Türk köylüsü, yeni Türk devletinin halkçılık anlayışına güçlü bir gönderme yapıyordu. Öte yandan, burada Türk köylüsünün sırtını, üyelerini kendisinin belirlediği meclise dayaması da egemenliğin kullanım merkezinin değişimine işaret ediyordu. Meclisin arkasında yükselen Ankara Kalesi ise, genç Cumhuriyetin sağlamlığının ve kitlelere vermek istediği güven duygusunun bir belirtisiydi. Paranın arka yüzünde yer alan Maliye Vekâleti'nin görkemli ve sağlam binası, ekonomik bağımsızlık ve gücün kitlelere yansıtılması olarak görülebilir. Diğer yandan 5 liralıklarda ise daha çok milliyetçi öğeler göze çarpıyordu. Paranın ön yüzündeki bozkurt ve ay yıldız Türk tarihine vurgu yapıyordu. Bu dönemde bozkurt pek çok yerde kullanılıyor ve Türklerin köklü tarihsel bağlarına vurgu vazifesi görüyordu. Bozkurtun arkasında da Türk milletinin yeni başkenti Ankara'nın kalesi yükselmekteydi...⁵⁴⁵

3.41. 1933 Üniversite Reformu: Einstein ve Propaganda – Ali Y. BALTACIOĞLU⁵⁴⁶

Ali Y. Baltacıoğlu tarafından hazırlanan bu yazıda, 1933 Üniversite Reformu incelenmiş bu süreç içerisinde yurtdışından gelen üniversite hocalarının geliş nedenlerine değinilmiş, bu dönemde basında yer alan Einstein'in belli zamanlarda İstanbul Üniversitesine gelerek konferanslar vereceğine dair haberlerden söz edilmiştir.⁵⁴⁷ 32 - 35. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...1933 Üniversite Reformu sürecinde Profesör Einstein'in üniversitemizle ilgileneceği ve yılın belli zamanlarında İstanbul'a gelerek konferanslar vereceği basında yer almıştır. Bunun yanı sıra bilim ve fen alanında dünyaca tanınmış kimi bilginler de İstanbul ve Ankara'ya gelerek konferanslar vereceklerdir. İstanbul Üniversitesi'ne (İÜ) getirilecek Alman profesörlerin tanıtımına konu olan ölçüt ve anlatımlar, bu kişilerin

⁵⁴⁴ Önder Kaya, A.g.m., s.41.-42.

⁵⁴⁵ Önder Kaya, A.g.m., s.43.

⁵⁴⁶ Ali Y. Baltacıoğlu, “1933 Üniversite Reformu: Einstein ve Propaganda”, Toplumsal Tarih, c.23, sayı 162, İstanbul 2007, s.32.-35

⁵⁴⁷ . Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.32-35.

bilim adamı olarak mı, yoksa propaganda aracı olarak mı getirildikleri konusunda kuşku uyandırmıştır. Prof. (Ferdinand) Sauerbruch'un (1875-1951) tanıtımında kullanılan öykü, propaganda amaçlı ithalatın belgesi olmuştur. "Prof. Sauerbruch yarın şehrimize gelecektir. Aynı şöhreti haiz Profesör Nissen daha evvel gelmiştir ve İstanbul'dadır. Bu iki Profesör, İngiliz Kralı Jorj Hazretlerinin hastalığı esnasında hususi surette tayyare ile Londra'ya celp edilmişler ve kralın tedavisini deruhte ederek hayatını kurtarmaya muvaffak olmuşlardır." ...⁵⁴⁸

...1933 Üniversite reformu ile birlikte Darülfünun artık üniversiteye dönüşecektir. Böylece bilim ve teknoloji (fen) siyasi erkin hizmetine girerek övünç ve prestij kaynağı olacaktır. Siyasi erk, bilim ve teknolojiye verir görüldüğü olağanüstü önemle, ayırdığı ödeneklerle, yabancı profesörlere ödediği yüksek ücretlerle üniversiteyi metafizik bir düzleme oturtacaktır. Üniversite imgesi, rejimin ihtiyaç duyduğu zamanlarda gerektiği gibi tüketilecektir. Nitekim üniversitenin bu gizemli yapısı, tazelenen yabancı profesör sözleşmeleriyle 1960'lara dek sürecektir. Yabancı profesör isteminin sürmesi bu gizemli yapının korunmasıyla ve sağladığı avantajların gerektiğinde tüketilebilir olmasıyla ilgilidir. Bu yönüyle 1933, bilimin, bilimsel özerkliğin, akademik öğretimin tohumlarının atıldığı ve hele hele üniversite devriminin yapıldığı yıl olmaktan uzaktır...⁵⁴⁹

3.42. Cumhuriyet Devrinde "Askere Din Dersleri": İyi Asker İyi Müslüman, İyi Müslüman İyi Asker Olur – İsmail KARA⁵⁵⁰

İsmail Kara tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyet'in ilanından sonra askeri okullarda ve diğer ordu mensuplarına verilen dini eğitim incelenmiş, hangi kitapların okutulduğuna değinilerek bu konuda önemli bilgiler aktarılmıştır.⁵⁵¹ 48 - 53. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

"...Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan bir yıl sonra devrin Genelkurmay Başkanı (Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Reisi) Fevzi Çakmak'ın Diyanet İşleri Başkanlığına

⁵⁴⁸ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.32.

⁵⁴⁹ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.34.

⁵⁵⁰ İsmail Kara, "Cumhuriyet Devrinde "Askere Din Dersleri": İyi Asker İyi Müslüman, İyi Müslüman İyi Asker Olur", Toplumsal Tarih, c.23, sayı 166, İstanbul 2007, s.48-53.

⁵⁵¹ İsmail Kara, A.g.m., s.48-53.

yazdığı resmi yazı başka hususlara olduğu kadar bu tür kitaplar konusundaki devamlılığa ve ihtiyaca da işaret ediyor...⁵⁵²

...Mareşal, bu vadede yazılmış ve basılmış eserlerin mufassal ve dillerinin ağır olmasını gerekçe göstererek askerler için daha kısa ve dili sade bir eser, bir ilmihal yazılmasını istemektedir. Aslında geçmişte basılmış eserlere yönelik bu tespit ve tenkitlerin ikisinin de doğru olmadığı, atıfta bulunulan –ve tabii olarak mareşalin de çok iyi bildiği– eserler mukayeseli olarak tetkik edildiğinde görülecektir. Esas problem, önceki kitapların padişah-halife merkezli ve daha yoğun dini bilgi/dini ahlak (maneviyat) kazandırmayı hedefleyen bir siyaset ve muhteva ile yazılmış-basılmış olmalarıdır. Yeni idare, tahmin edilebilecek sebeplerden ötürü bu siyaset ve muhtevadan kurtulmak ve uzaklaşmak istemektedir. Metinde dikkatli bir dil kullanılarak askeri talebelerden ve subaylardan ziyade aratın (efrad) ve daha genel bir ifade ile “ordu”nun maneviyat ve dini bilgi ihtiyacından bahsedilmiştir. Dönemin şartları hesaba katıldığında bu “nezaket”i anlamak zor olmasa gerektir. Diyanet İşleri Başkanlığı, Genelkurmay’ın bu talebinin yerine getirilmesi görevini Aksekili Ahmet Hamdi Efendi’ye tevdi etmiştir. Niçin Aksekili? Bu sorunun muhtemel cevapları bulunabilir:1. Her şeyden önce Aksekili -yukarda da ifade edildiği üzere- “din dersi” kitabı yazmış ve bu hususta başarılı olmuş, ayrıca kolay yazan bir isimdir; 2. Bahriye Mektebi’nde din dersi hocalığı yapmış bir isim olarak Diyanet teşkilatında askeriyenin ihtiyaçları ve hassasiyetleri konusunda tecrübeye dayalı fikir sahibi olan belki de tek kişidir; 3. Müşavere Heyeti azası olarak Diyanet teşkilatında başkandan sonraki en önemli ve etkili isimdir. Aksekili Ahmet Efendi’nin 3 - 4 ay gibi kısa bir zaman zarfında hazırladığı ‘Askere Din Dersleri’ tetkik için Genelkurmay Başkanlığına gönderildi. Genelkurmay’ın kitabın basılması ve askeri kıtalara dağıtılmasının münasip olacağını Diyanet’e bildiren yazısı 17 Ağustos 1341 (1925) tarihlidir...⁵⁵³

...Erkan-ı Harbiye-i Umumiye Riyaseti 1925 yılındaki ilk teşebbüsünden birkaç yıl sonra askerler için biri “Milli Tarih Dersleri”, diğeri de “Askeri Din Dersleri” olmak üzere iki kitap yazılması için müsabaka açmış ve birincilik kazanacak kitap müelliflerine mükâfat vadedmişti. Aslında Erkan-ı Harbiye’nin elinin altında kendi talebi üzerine hazırlanmış Aksekili’nin kitabı mevcuttu ve başarılı bulunmuş bu kitabın yeni siyasi ve kültürel şartlara uyarlanmış, yeni taleplere göre tadil ve tashih edilmiş bir

⁵⁵² İsmail Kara, A.g.m., s.49.

⁵⁵³ İsmail Kara, A.g.m., s.49.50.

versiyonu istenebilir ve baskısı yapılabilirdi. Fakat her nedense yeni bir yarışma yolu tercih edilmiştir. Bu yarışmaya katılan ve o sırada İstanbul Erkek Lisesi'nde tarih, coğrafya muallimliği yanında din dersi hocalığı da yapan Muallim Cevdet'in (İnançalp, 1883-1935) 'Orduda Din Dersleri' adını koyduğu eseri birincilik kazanmış ve kendisine 188 lira mükâfat ödenmiştir...⁵⁵⁴

3.43. Cumhuriyet, Demiryolu ve Laiklik: Bir 'Modernite' Metaforu – Zafer TOPRAK⁵⁵⁵

Zafer Toprak tarafından hazırlanan bu yazıda, Cumhuriyet'in ilanından sonra yönetimin hız verdiği ve kısa sürede önemli aşamalar kaydettiği demiryolu politikasının siyasal, sosyal, ekonomik, askeri ve kültürel açıdan Türkiye için taşıdığı önem hakkında yararlı bilgiler sunulmuştur.⁵⁵⁶ 26 - 31. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Cumhuriyet Türkiye'sinin demiryollarına önem verişinin değişik nedenleri vardı. Kuşkusuz askeri strateji başta geliyordu. Üniter bir devlet ancak, ülkenin dört bir yanının ulaşılabilir olmasıyla bağlantılıydı. Doğu Anadolu demiryolundan yoksundu. Daha doğrusu dış siyasal dengeler nedeniyle Osmanlı döneminde bu yörelere demiryolu döşenmesi önlenmişti. 19. yüzyıldan beri ordu sevkiyatı demiryoluyla yapılıyordu. Rusya güney sınırlarını güvence altına almak için Osmanlı'nın Doğu Anadolu'da demiryolu döşemesini önlemişti. Demiryolu uzun yıllar “düvel-i muazzama” arasında çatışma gerekçesi oldu. Son yıllarda birçok araştırmacı, Almaların döşediği Bağdat Demiryolu'nu ve Amerikalıların Doğu ve Güneydoğu Anadolu için düşündükleri Chester Projesi'ni siyasal boyutlarıyla enikonu tartıştı...⁵⁵⁷

...Stratejik kaygıların ötesinde, ülke ekonomisinin kalkınması için de demiryolları öncelikli ulaşım aracıydı. Demiryolu iç pazarın ana arterlerini oluşturacaktı. Demiryolu sayesinde ülkenin dört bir yanıla bağlantı kurulabilir, iç pazar bütünlenebilirdi. İki dünya savaşı arasında ekonomik nedenlerle içe kapanan çoğu ülke kendi yağıyla kavrulmaktan başka çare bulamamıştı. Türkiye de bundan böyle

⁵⁵⁴ İsmail Kara, A.g.m., s.51.-52.

⁵⁵⁵ Zafer Toprak, “Cumhuriyet, Demiryolu ve Laiklik: Bir 'Modernite' Metaforu”, Toplumsal Tarih, c.23, sayı 168, İstanbul 2007, s.26-31.

⁵⁵⁶ Zafer Toprak, A.g.m., s.26-31.

⁵⁵⁷ Zafer Toprak, A.g.m., s.26.

ihtiyaçlarını, dışa muhtaç olmaksızın yerel kaynaklarından karşılamak zorundaydı. Buğdayını, şekerini, pamuğunu kendi üretecek, ülkeyi en azından “üç beyaz”da dışa muhtaç bırakmayacaktı...⁵⁵⁸

...Ancak tüm bu gerekliliklerin ötesinde, demiryolunun bir de simgesel önemi vardı. Demiryolunun gittiği yöreye “cumhuriyet” ve “devlet” de gidiyor, Ankara’nın iktidarı ulaşmış oluyordu. Her yeni istasyon cumhuriyetçi söylemin güçlenmesine vesile oldu. Cumhuriyet, demiryolu ile görünür oldu, kitlelere ulaştı. Demiryolu bir anlamda o gün için “modernite”ydi. Geleneksel toplumsal dokuları çözüyor, “uhrevilik”ten “dünyevi”liğe geçişi simgeliyordu. Demiryolu birçok yönüyle çağdaş değerleri ifade ediyordu, nitekim Türkiye’de zaman ve mekân anlayışını kökten dönüşüme uğrattı. “Ezani vakit” diye bilinen, günü beş namaz vaktiyle algılayan ve günbatımını saat 12 diye belleyen zaman kavramı demiryolu tarifeleriyle geri plana itildi. Alafranga saate, güneşin tam tepe noktada olduğu anı 12 olarak gören “zevali vakit”e demiryolları ile geçildi. Tren kalkış ve varışlarındaki dakiklik, demiryolunun ulaştığı coğrafyalarda günü yirmi dört saate bölen ve hava kararması ve aydınlanmasıyla ilişkisi olmayan bir zaman anlayışını zorunlu kıldı...⁵⁵⁹

3.44. Darülfünun’dan Üniversiteye (I) 1933 Reformuna Doğru – Ali Y. BALTACIOĞLU⁵⁶⁰

Ali Y. Baltacıoğlu tarafından hazırlanan bu yazıda, Darülfünun’un tarihçesinden bahsedilmiş, Cumhuriyet döneminin ilk yıllarından başlayarak Darülfünun’da yapılan değişiklikler ele alınmış ve 1933’e giden süreç incelenmiştir.⁵⁶¹ 78 - 85. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Bugünkü İstanbul Üniversitesi’nin (İÜ) çekirdeğini oluşturan dördüncü DRF (Darülfünun) Cağaloğlu’nda, yakın zamana kadar İstanbul Kız Lisesi’ne hizmet veren binada edebiyat, yüksek din, matematik ve doğa bilimleri bölümlerini içeren Darülfünun-i Şahane adıyla açılır (1900). Dokuz yıl sonra buradan, bugün İÜ Fen ve Edebiyat Fakülteleri’nin bulunduğu alanda kurulu olan Zeynep Hanım Konağı’na

⁵⁵⁸ Zafer Toprak, A.g.m., s.26.-27.

⁵⁵⁹ Zafer Toprak, A.g.m., s.27.

⁵⁶⁰ Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun’dan Üniversite’ye (I) 1933 Reformuna Doğru”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 175, İstanbul 2008, s.78.-85.

⁵⁶¹ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.78-85.

taşınır. Daha sonra 1923'te varlığı ortadan kaldırılmış Harbiye Nezareti'nin yerleşik olduğu bina (bugün İÜ merkez binası) da DRF'ye verilir...⁵⁶²

...Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndan başlayarak Osmanlı'nın yönetim yapısı, kurumları Ankara kentine taşınmış, anlam ve simge olarak Osmanlı'yı anımsatan, çağrıştıran her şey silinmiş, kamuya ilişkin ibarelerin önce TBMM, daha sonra TC tamlayanı yerleştirilmiştir. DRF kuruluşu, işleyişi, kadroları açısından bir Osmanlı kurumuydu. Bu kurum 1900-1925 yılları arasında zamanın siyasal, toplumsal ve düşünsel yapısının önünde, geleceğe koşan bir konumdadır. Kadroların eylemleri, yayınları, söylevleri, demeçleri ulusal devletin yapılanmasında, sağlamaşmasında önemli rol oynayacaktır. Devrimlerde izlenen yönetime bilimsel icazet vererek ilkelerin hayata geçirilmesinde öncülük yapacaktır. DRF, araştırma ve öğretim yükümlülüğünün yanı sıra İstanbul halkı için imgesel düzeyde, cumhuriyet yönetimi için düşünsel, eylemsel ve işlevsel alanda yaşayan son Osmanlı kurumudur...⁵⁶³

... “Ümmetten ulusa” yükseliş sürecinin düşünselliğini, kurumsallığını üreten DRF kadroları ile, kendine özgü bir devrim süreci ve hızı saptayan cumhuriyet yönetimi arasında önemli bir tedirginlik söz konusudur. 1923-25 yılları bilimsel, yönetsel ve akçalı özerkliği bulunan DRF ile cumhuriyet yönetiminin birbirlerini sınıadıkları bir dönem olmuştur. Bir yanda DRF, simgeselden işlevsele doğru gelişen bir çizgide devrimlerin kişilerle özdeşleştirilmeden, ilkesel ve kurumsal bütünlükleriyle hayata geçirilmesini istemektedir. Diğer yanda Cumhuriyet yönetimi kendi tanımladığı, sınırladığı, yönlendirdiği, hızını ve kapsamını denetlediği yönetim biçimine DRF'nin ne ölçüde uyabileceğini saptamaya çalışmaktadır. Değişik bir söylemle bu dönem, DRF'nin kadrolarıyla, kurumsal yapısıyla ve toplumsal imgesiyle devletleştirilmesi sürecinin ilk aşamasıdır...⁵⁶⁴

⁵⁶² Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.79.

⁵⁶³ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.80.

⁵⁶⁴ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.80.

3.45. Darülfünun'dan Üniversiteye (II) 1933 Üniversite Reformu – Ali Y. BALTACIOĞLU ⁵⁶⁵

Ali Y. Baltacıoğlu tarafından hazırlanan bu yazı, derginin 175. sayısında yer alan yazının ikinci bölümü niteliğinde olup, yazar bu bölümde üniversite reformunun dinamikleri üzerinde durmuş, daha sonra reformun gerçekleştirilmesiyle birlikte yaşanan “tasfiye” süreci hakkında bilgiler aktarırken çeşitli kişisel yorumlarda bulunmuştur.⁵⁶⁶ 40 - 47. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“Kemalizm’in en keskin ideoloğu Şevket Süreyya’dır. Kadro hareketi, eksiğiyle fazlasıyla kurumsallaşmaya başlamış DRF olgusunun budanmasına araç olmuştur. Başka bir deyişle Kadro hareketi, kadrolarıyla, yayın organıyla “Kemalizm’in Darülfünun’u” olmuştur. Kadro, çağdaşlaşma sürecinin denetlenebilir ve yönlendirilebilir bir aşamada dondurulması eyleminde üzerine düşeni yerine getirmiş ve daha sonra da kapanmıştır. Kadro bu görevi yerine getirirken nesnellik, bilim, bilimsel yöntem gibi öğeleri ideolojisinde araç olarak kullanmıştır. Kadrocular birikimlerini cumhuriyetin yapısına uyarlamak için olağanüstü çaba harcadılar. Cumhuriyetin devraldığı ulusal kazanımlar, doğal gelişim süreçleri budanarak denetim altına alındı. Devrim ırmağının hızı, yönü ve debisi, devlet yöneticilerinin iktidarlarını sürdürülebilirlikleriyle sınırlandırıldı. Bu bağlamda Kadro, hep özeli aradı. Dolayısıyla inkılâbı toplumbilimin çerçevesine oturtmak istemedi. Toplumbilimi inkılâbın içine yerleştirmeye çalıştı. Bilimin yasalarına karşı çıktığı anda da inkılâbı dondurdu. Restorasyon döneminin dinamikleri edebiyatta, tarihte, iktisatta, hukukta, sosyoloji ve pedagojide yaşama geçirildi. Bu operasyon sırasında özenle üzerinde durulan ve araştırılması, hatta yaratılması istenen ayrıntılar İnkılâbın Özgürlüğü, İnkılâbın Özel Koşulları, İnkılâbın Özel Yöntemlerle İncelenmesi, İnkılâbın Yüceltilmesi başlıkları altında toplandı...⁵⁶⁷

...Kadro'nun kısa süren yayın hayatında iki önemli işlevi oldu. Bunlardan birincisi DRF'nin yıkılması, ikincisi ekonomik, kültürel ve siyasi alanda devletçiliğin

⁵⁶⁵ Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun'dan Üniversite'ye (II) 1933 Üniversite Reformu”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 176, İstanbul 2008, s.40-47.

⁵⁶⁶ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.40-47.

⁵⁶⁷ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.40.

oturtulmasıdır. Böylece İnkılâpçılık adı altında süre giden devrim denetim altına alınarak dondurulmuş, devletçi uygulamalarla da bu denetim dozu ayarlanmıştır...⁵⁶⁸

...İDRF’de (İstanbul Darülfünun’da) reform konusunda incelemelerde bulunmak ve buna bağlı bir rapor hazırlamak üzere 1931 yılında Cenevre Üniversitesi’nden Prof. Albert Malche ülkemize çağrıldı. Malche 1932 Ocak’ında ülkemize geldi. 19 Mayıs 1932’de raporunu vermesinin ardından ülkesine döndü. İkinci gelişi, Mayıs 1933 -İlkbahar 1934 dönemini kapsar...⁵⁶⁹

...Aslında DRF’den üniversiteye geçişin bilimsel ve ulusal hayatımızda neden olduğu dalgalanmalar, yabancı bilim adamlarının neyi yapmaya çalıştıklarının, neyi yapamadıklarının bilinmesiyle koşuttur. Farklı bir ifadeyle, yabancı bilim adamlarının üniversitenin ulusallaşması sürecini nasıl etkilediklerinin ortaya konulması gerekmektedir. Sarsıntılı bir tasfiyenin ardından başlayan yeni üniversite yapılanması ile, her alanda ulusallaşma sürecine giren Türk devrimi, bütünlük ve koşutluk açısından karşılaştırılmalıdır. 1933’te görev alan yabancı profesörler bilimle teknolojiyi, üniversiteyle okulu, konforla lüksü ustaca harmanlamışlardır. Bilimin yöntemlerinin üretilmesi ve aktarılmasıyla sorumlu olmaları gereken bu profesörler, çoğunlukla ithal ettikleri yöntem ve bilgileri aktarmakla yetinmişlerdir...⁵⁷⁰

3.46. Darülfünun’dan Üniversiteye (III) 1933 Üniversite Reformu’nun Sonrası – Ali Y. BALTACIOĞLU⁵⁷¹

Daha önceki sayılarda 1. ve 2. bölümü yayımlanan, Ali Y. Baltacıoğlu tarafından hazırlanan yazının bu bölümünde, 1933 Üniversite reformunun sonrasında yaşanan gelişmeler ele alınmış, tasfiye edilen profesörler hakkında ve yeni gelen yabancı profesörler hakkında önemli bilgiler aktarılmıştır.⁵⁷² 34 - 43. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“Aralarında Hamdi Suat [Aknar (1873-1936)], Hüsnü Hamit [Sayman (1890-1975)], Fatih [Gökmen (1877-1955)], Cevat Mazhar (1873-1934), Mustafa Hakkı

⁵⁶⁸ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.41.

⁵⁶⁹ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.41.

⁵⁷⁰ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.44.

⁵⁷¹ Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun’dan Üniversite’ye (III) 1933 Üniversite Reformu’nun Sonrası”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 177, İstanbul 2008, s.34-43.

⁵⁷² Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.34-43.

[Nalçacı (1881-1953)], Ömer Şevket [Öncel (1880-1950)], Mustafa Zühtü [İnhan (1881-1970)], Ahmet [Ağaoğlu (1868-1939)], İsmayıl Hakkı [Baltacıoğlu (1887-1978)] ve Halil Nimetullah'ın [Öztürk (1880-1957)] bulunduğu birçok bilimci, kadro dışı bırakıldı. Tasfiyeden sonra çıkarılan 29 Mayıs 1934 gün ve 2470 sayılı yasa; 1933 tasfiyesinde açığa alınan öğretim üyelerinin, yasal koşulları taşımaları durumunda ve DRF'de çalıştıkları sırada oturtuldukları akçalı dereceden bir derece eksik maaşla, ortaöğretim kurumlarında öğretmen olarak çalışabileceklerini bildirmektedir. Böyle yapay bir olanağın yaratılması girişiminin, mağduriyetlerin onarılması izlenimi vermesine karşın, doğal ve birincil ortamlarından uzaklaştırılmış müderrislerin sisteme uyarlanmasına yönelik olduğu açıktır. Bunu sezen Baltacıoğlu, bütün olumsuz akçalı durumuna karşın, ortaöğretim öğretmenliği veya bir başka kamu hizmeti için bakanlığa başvurmaz. Çaresiz kalanlar bu yasadaki faydalanarak öğretmenliğe geçerler...⁵⁷³

...Alman profesörler konumları, bilgileri, deneyimleri ve uzmanlıklarıyla, ulusallaşma sürecine girmiş bir cumhuriyetin üniversitesinden çok, askeri yenilgilerden kurtulmak düşüncesiyle Batılılaşmaya çalışan II. Mahmud'un, Abdülmecid'in Tophanesi'ne, Tersanesine yakışabilirlerdi. İkinci kuşak Alman profesörler, Osmanlı'nın yenilgilerine yama yapmak amacıyla ithal ettiği "yabancı uzman" geleneğinin altmış yıl gecikmiş bir kümesidir. Yabancı profesör akımı 1933 reformuyla sınırlı kalmamış, izleyen yıllarda katlanarak sürmüştür. Profesör, okutman, öğretmen, asistan, ilmi yardımcı adı altında başta Almanya olmak üzere Avusturya, Polonya ve Macaristan'dan bini aşkın kişi 1960'lara değin yurdumuza gelmiştir...⁵⁷⁴

3.47. Ulusal Kimlik İnşasında Soyadı Kanunu: Devrek Örneği – Tarık DAKAL⁵⁷⁵

Tarık Dakal tarafından hazırlanan bu yazıda, soyadı kanunu ile ilgili bilgiler verilerek, kanununun çıkmasından sonra ülkede başlayan soyadı alma faaliyetleri Zonguldak'ın Devrek ilçesi örneğinden yola çıkarak anlatılmış, Devrek'te alınan

⁵⁷³ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.33.

⁵⁷⁴ Ali Y. Baltacıoğlu, A.g.m., s.39.

⁵⁷⁵ Tarık Dakal, "Ulusal Kimlik İnşasında Soyadı Kanunu: Devrek Örneği", Toplumsal Tarih, c.24, sayı 177, İstanbul 2008, s.62.-67.

soyadlarından ve soyadlarının alınış hikâyelerinden bahsedilmiştir.⁵⁷⁶ 62 - 67. sayfalar arasında yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Çalışmalarına 10 Aralık 1928’de başlanan Soyadı Kanunu, 11 Mart 1933’te TBMM’ye sunulmasının ardından 21 Haziran 1934 tarihinde kabul edildi. Yayınlanan nizamnameye göre, kanun 2 Ocak 1935 tarihinde yürürlüğe girecekti. Soyadı almak için de halka belli bir süre tanınmıştı. Bu süre 2 Temmuz 1936’da sona erecekti. Soyadı Kanunu çıktıktan sonra Anadolu’nun birçok köşesinde çeşitli olaylar yaşanmıştı. Bazı yerlerde muhtar, bazı yerlerde nüfus memuru vermişti soyadlarını. Kimi yerde aynı soyadını almak isteyenler çıkmıştı, kimi yerde kanuna aykırı soyadı almak isteyenler. Zonguldak’ın Devrek ilçesinde ise kanunun uygulanışı sakin geçmişti. Haber kendilerine ulaştığında, halkın önemli bir bölümü vatandaşlık görevini yerine getirmişti. Şehir merkezinde soyadı alacaklar için bir büro açılmış, şehir merkezindekiler buraya başvurarak o gün içerisinde hemen soyadlarını almışlardı. Bazı köylere nüfus memurları gitmişti soyadlarını yazmak için, bazılarında ise muhtarlar yazmıştı soyadlarını. Neticede birbirinden ilginç soyadları ve öyküleri ortaya çıktı...⁵⁷⁷

...Herkes çeşit çeşit farklı yöntemlerle soyadı alırken, kimi de babasının, dedesinin mesleğini soyadı olarak almaktaydı. Bazısı da soyadı olarak kendi mesleğini almıştı, bunu bazen de nüfus memuru vermişti. Devrek’te de mesleklerden alınan soyadları vardır: Karahatipoğlu sülalesinin Demirci soyadı, Yüzbaşıoğlu sülalesinin Yüzbaşı soyadı, Madencioğlu sülalesinin Madenci soyadı, Değirmencioğlu sülalesinin Değirmenci soyadı, Köseoğlu sülalesinin Onbaşı soyadı, Halil Sipahioğlu sülalesinden Memiş Efendi’nin Saklıharar soyadı örneklerinde olduğu gibi...⁵⁷⁸

...Soyadı Kanunu’nun amacı sadece hukuk alanında insanlara daha açık kimlikler vermek değildi. En büyük hedeflerinden biri de bir ulus yaratmak için, halkın bir kimlik belirten soyadı almasını sağlamaktı. Bu ulus Türk ulusu olacağına göre, adlar da öz Türkçe alınmalıydı. Dil Devrimi ile de birçok yeni sözcük türetilmişti. Dil Devrimi, devrim sözcüklerine yayılma alanı bulurken, Soyadı Devrimi de hedefine giden yolda pusulasını bulmuştu. İkisi de ortak bir amaca hizmet etmekteydi. Soyadı Kanunu öz Türkçecilik hareketini geliştirmişti. Devrek nüfus müdürlüğü soy kütüklerinde geçen öz Türkçe soyadlarından bazıları şunlardır: Türkün, Türkbay,

⁵⁷⁶ Tarık Dakal, A.g.m., s.62-67.

⁵⁷⁷ Tarık Dakal, A.g.m., s.62.

⁵⁷⁸ Tarık Dakal, A.g.m., s.63.

Türkalp, Bozkurt, Altunok, Öztürk, Göktürk, Türkan, Yavuzalp, Çağlartürk, Türkarıslan, Korkut, Alptekin...⁵⁷⁹

...Sonuç olarak Anadolu'nun her köşesinde sülale adı, meslek adı ve etnik kökeni belirten adlar ve basın yayında çıkan öz Türkçe adlar soyadı olarak alınmaktaydı. Nüfus memurunun ve muhtarın etkisi her yerde görülüyordu. Yılmazlar, Kayalar, Demirler her yerdeydi. Özetle, Soyadı Kanunu ve uygulaması, Türk ulusal kimliğini inşa etmenin önemli parçalarından biriydi.”⁵⁸⁰

3.48. Tek Partili Dönemde İlk Kitap Sergileri – Gökhan AKÇURA⁵⁸¹

Gökhan Akçura tarafından hazırlanan bu yazıda, cumhuriyetin ilk yıllarında ve tek partili dönemde yurtiçinde ve yurtdışında açılan kitap sergileri hakkında önemli bilgiler aktarılmıştır.⁵⁸² 62 - 67. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

“...Bildiğimiz kadarıyla Türkiye’de düzenlenen ilk kitap sergisi, 1929’da Türk Ocağı tarafından açılan “Türk Matbaacılığının İkiyüzüncü Yıldönümü Sergisi”dir. Serginin düzenleyicisi (ve kitap sergileri konusunda Türkiye’nin en önemli uzmanı) Selim Nüzhet Gerçek, 1941’de kendisiyle yapılan bir konuşmada sergiyi çok zor hazırladığını, çünkü Türk Ocakları’nın başlangıçta konuya hiç ilgi göstermediğini anlatır. Ama ocağın başında olan Hamdullah Suphi Tanrıöver, yapmak istediklerini öğrenince hemen ilgilileri uyarılmış ve Matbuat Cemiyeti’nin de işin içine katılmasını sağlamıştır...⁵⁸³

...Selim Nüzhet Gerçek, 1931 yılında da Matbuat Cemiyeti adına, “Gazeteliğimizin Yüzüncü Yıldönümü” için Galatasaray Lisesi salonlarında bir sergi daha açar. Ama kitap sergileri açısından en önemli adımı, 1932 yılında İstanbul Halkevi adına 30 Ağustos tarihinde bir “Kitap Panayırı” açarak atar. İstanbul Darülfünunu (Üniversitesi) meydanında açılan sergi yirmi pavyondan oluşmaktadır. Bu pavyonların

⁵⁷⁹ Tarık Dakal, A.g.m., s.65.

⁵⁸⁰ Tarık Dakal, A.g.m., s.66.

⁵⁸¹ Gökhan Akçura, “Tek Partili Dönemde İlk Kitap Sergileri”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 180, İstanbul 2008, s.62-67.

⁵⁸² Gökhan Akçura, A.g.m., s.62-67.

⁵⁸³ Gökhan Akçura, A.g.m., s.62.

biri Halkevi'ne, biri Cumhuriyet gazetesine, diğerkleri de kitapçılara aittir. Dört gün sürecek olan kitap sergisinde yayınlar yüzde on indirimle satılır. Sergi dolayısıyla yapılacak etkinlikler Cumhuriyet gazetesinde şöyle aktarılır: “Darülfünun meydanının münasip yerinde Karagöz ve ortaoyunu partileri tertip edilmiştir. Bu oyunların mevzularını yeni Türk alfabesi, yeni yazı ve diğerk neşriyat hakkında eğlenceli fıkralar teşkil edecektir. Kitap panayırından en küçük bir kitap, bir mecmua satın alanlar bu oyunları meccanen (ücretsiz) seyredeceklerdir.”...⁵⁸⁴

...Kitap sergiciliği alanında bir ilk olarak, Türkiye Cumhuriyeti 1937 yılında Atina'da açılan kitap sergisine de katılmıştır. Yine bu çalışmaya imza atan Selim Nüzhet Gerçek anlatıyor: “İptida (önce) Atina, sonra Belgrad'da tertip edilen Türk resim ve Neşriyat Sergisi'nin neşriyat kısmını tanzime memur edilmişim. Sayın Salah Cimcoz heyetimizin başkanıydı, gösterdiği gayret ve yakın alaka sayesinde her iki sergi de çok rağbet kazanmıştı. (...) Bu sergilerde tuttuğum yol dünü ve bugünü ettirebilmek için teşhir edilen basmaların ilkinin ve sonuncusunu birlikte göstermekti. İlk kitapları bugünün kitapları ile, ilk gazeteleri bugünün gazeteleri ile mukayese, aradaki devir farkını hesaba katmak şartile de, meraklılar için çok cazip oluyordu. Serginin ehemmiyeti ve gördüğü rağbet hakkında kısaca bir fikir verebilmek üzere küşat (açılış) merasimini bizzat kıralın yaptığını, müteveffa Metaksas'ın bir saate yakın bir zamanını sergiyi ziyarete hasrettiğini söylemek kifayet eder.”...⁵⁸⁵

3.49. Milli İktisat, Ekonominin Türkleştirilmesi: İzmir İktisat Kongresi – Murat KORALTÜRK⁵⁸⁶

Murat Koraltürk tarafından hazırlanan bu yazıda, İzmir İktisat Kongresi incelenmiş, özellikle Kongre'nin milli yönü vurgulanmış, görüşülen konular ve alınan kararlardaki ekonominin millileştirilmesine yönelik önlemler anlatılmış⁵⁸⁷ ve açıklayıcı bilgiler sunulmuştur. 36 - 40. sayfalar arasında yer alan yazının öne çıkan bazı bölümleri şunlardır:

⁵⁸⁴ Gökhan Akçura, A.g.m., s.62.-63.

⁵⁸⁵ Gökhan Akçura, A.g.m., s.66.

⁵⁸⁶ Murat Koraltürk, “Milli İktisat, Ekonominin Türkleştirilmesi: İzmir İktisat Kongresi”, Toplumsal Tarih, c.25, sayı 182, İstanbul 2009, s.36-40.

⁵⁸⁷ Murat Koraltürk, A.g.m. s.36-40.

“...Lozan görüşmelerinin kesintiye uğradığı bir sırada, 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan Türkiye İktisat Kongresi 4 Mart 1923'te sona erdi. Toplam 1135 kişinin katıldığı kongrede her ilçeyi, mesleki temsil anlayışına göre bir tüccar, sanayici, zanaatkâr, amele, şirket, banka ve üç çiftçi temsilcisi olmak üzere toplam sekiz kişiden oluşan heyetler temsil etti. Bazı dernek ve meslek örgütleri de kongreye temsilci gönderdiler. Bunların başında Milli Türk Ticaret Birliği, İstanbul Esnaf Cemiyetleri, İstanbul Hamallar Cemiyeti, Umum Terziler Cemiyeti, Darülfünun Hukuk Mektebi, İstanbul Ticaret Mekteb-i Âlisi, Çiftçiler Derneği, Fransa Darülfünun Mezunları Cemiyeti ile Macaristan Türk Mezunları Cemiyeti yer aldı. Meslek grupları ve kurumlar adına görüş ve beklentilerin dile getirildiği kongrenin sonunda on iki maddeden oluşan, üzerinde bütün kesimlerin mutabık kaldığı ve “Misak-ı İktisadi” başlığı altında yayınlanan bir bildiri kamuoyuna duyuruldu...⁵⁸⁸

...İzmir İktisat Kongresi 1920'lerde izlenen iktisat politikaları açısından Osmanlı Devleti'nden Türkiye Cumhuriyeti'ne geçişte bir kopuşun değil devamlılığın olduğunu, yani milli iktisadın 1920'lerde de sürdüğünü gösteren bir olgu olarak öne çıkar. Bu kapsamda İzmir İktisat Kongresi'ni bu dönemde gerçekleştirilen, ekonomiyi Türkleştirme girişimleri açısından da değerlendirmek gerekir. Kongrede yabancı sermayeye karşı bir tutum sergilenmez, ancak ihtiyatlı bir yaklaşım egemendir. Bunu, Mustafa Kemal Paşa kongrenin açılışında yaptığı konuşmasında, “Çok say ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza riayet şartıyla ecnebi sermayelerine lazım gelen teminatı vermeğe her zaman hazırız,” ifadesiyle ortaya koyar...⁵⁸⁹

...1920'lerde egemen olan iktisadi milliyetçiliğin doğrultusu, dolayısıyla ekonomiyi Türkleştirme girişimlerinin amacı sermaye birikiminin çok sınırlı olduğu Türkiye ekonomisindeki yabancı unsurları tasfiye etmek değil, bu unsurlardan milli kaygıları daha çok gözeterek yararlanmak, buna bağlı olarak gayrimüslimlerin etkinliklerini Müslüman-Türk unsur lehine azaltmak olarak ifade edilebilir. Bu doğrultuda kongrede bir dizi görüş dile getirilir. Milli Türk Ticaret Birliği'nin yabancı sermayeye ilişkin hükümete sunduğu öneri paketi içinde hangi işlerin yalnızca yerli sermayeye bırakılacağı, bu işlere araçlarla da olsa yabancı sermayenin girmesinin engellenmesi, yabancı şirketlere imtiyaz ve özel izin verilmemesi, bunların Türk tebaa ve şirketlerine ait ayrıcalıklardan istifade etmemeleri, yabancı şirketlerin hükümetin

⁵⁸⁸ Murat Koraltürk, A.g.m. s.37.

⁵⁸⁹ Murat Koraltürk, A.g.m. s.39.

düzenlediği azaltma ve artırmalara katılamamaları ve hükümetle sözleşme imzalamamaları öngörülür...”⁵⁹⁰

3.50. Türkiye’de Devletçi - Milliyetçi Tarih Yazımı – Serap IŞIKÇIUS⁵⁹¹

Serap Işıkçius tarafından hazırlanan bu yazıda, Beyoğlu’nda bulunan Kara Kedi Kültür Merkezi’nde, Sabancı Üniversitesi’nden Prof. Dr. Cemil Koçak’ın, Türkiye’de “Devletçi-Milliyetçi Tarih Yazımı” başlıklı verdiği konferanstan bazı alıntılar yapılarak Cemil Koçak’ın bu konudaki fikirlerinin neler olduğu aktarılmaya çalışılmıştır.⁵⁹² 16. sayfada yer alan yazının dikkat çeken bazı bölümleri şunlardır:

“...Koçak, tarihi yalnızca bizim bildiklerimiz olarak algılamaktan sıyrılıp, edindiğimiz bilgide eksik kısımlar var mıdır, sorusunu sormak ve eğer varsa bunu nasıl anlayacağımıza dair yol göstermek gerektiğini söyleyerek, elimize geçen tarihsel bilgilerin büyük kısmının iktidarlar tarafından bırakıldığını ve doğası gereği her meseleye subjektif yaklaşan iktidarın kaydettiği gerçeklerin eksik bırakılmış veya çarpıtılmış olduğunu hatırlattı: “Örneğin Roma’da köle isyanlarını araştıran bir tarihçinin bulabileceği çok bilgi vardır. Ama bizler bu ayaklanmalar hakkındaki bilgileri ancak Roma iktidarının gözlüğünden görebiliriz. Bilgiyi yazıp muhafaza edebilen gruplar iktidar sahipleridir. Kölelerin ise bize bıraktığı hiçbir şey yoktur. Dolayısıyla Roma’daki köle isyanlarına ne kadar objektif yaklaşsanız yaklaşın, hangi siyasi patikadan değerlendirirseniz değerlendirin, bilgi kaynaklarımız sınırlı kalır.”⁵⁹³

İktidarın kendi mekanizması içinde kirlettiği bilgiyi, alanı itibariyle kaynağa bağımlı olan tarihçinin doğru kabul etmesini tarihçilik olarak kabul etmeyen Koçak, tarihçiliği, pek çok kaynaktan yararlanarak geçmişini yeniden kuran, o öyküyü yeniden yazarak bir kurgu yapan ama bu kurgunun omurgasını oluştururken neden – sonuç ilişkileri kuran bir dal olarak tanımlayıp, bu neden – sonuç ilişkisinin net ve ispatlanabilir olmadığını, her tarihçinin gözünden farklı aktarılabilceğini ve herhangi bir konuda son sözü söylemenin imkânsız olduğunu, her yeni bilginin bu neden – sonuç

⁵⁹⁰ Murat Koraltürk, A.g.m. s.39.

⁵⁹¹ Serap Işıkçius, “Türkiye’de Devletçi-Milliyetçi Tarih Yazımı”, Toplumsal Tarih, c.25, sayı 186, İstanbul 2009, s.16.

⁵⁹² Serap Işıkçius, A.g.m., s.16.

⁵⁹³ Serap Işıkçius, A.g.m., s.16.

ilişkinini gözden geçirmeye sebep olabileceğini, dolayısıyla tarihçiliğin sonu gelmeyen bir süreç olduğunu söyledi: “Özellikle Türkiye’de tarihçilikten beklenen, devletin hizmetinde ve gözetiminde olması. Fakat devletin fikriyatı değiştikçe geçmişe bakışı da değişir. Asıl problem, geçmişe bakışımızı tayin edenin bugün olması.”...⁵⁹⁴

...Cemil Koçak kendi deyimiyle “uyduruk tarihçiliği” de şöyle anlatıyor: “Aslında hiç gerçekleşmemiş bir olayı yazmak ve sık sık tekrar ederek doğru kabul etmeye ve ettirmeye başlamak. İşte bu sayede hepimiz rahata eriyoruz.” Prof. Dr. Cemil Koçak’ın bu düşünceleri ışığında kaleme aldığı eseri ‘Geçmişiniz İtinayla Temizlenir’de, erken cumhuriyet olarak adlandırılan dönem boyunca Atatürk, İsmet İnönü ve tek parti hakkında “gerçek” olarak sunulan bilgi, belge, anı, eser ve gazeteler aracılığıyla yeniden inceleniyor. Tarihi yazanların, tarihi yapanları nasıl tahrif ettiğini gösterirken, geçmişin temizlenmesi değil, bilinmesi gerektiğini belirtiyor...”⁵⁹⁵

3.51. Değerlendirme

Toplumsal Tarih dergisinin (1994 – 2010) yılları arasındaki toplam iki yüz dört sayısı taranmış ve 3. bölümde “Toplumsal Tarih Dergisinde İnkılâp Tarihi” başlığı altında ele alınabilecek elli makale tespit edilmiştir. Makaleler seçilirken, İnkılap Tarihini doğrudan ya da dolaylı olarak konu edinen ve özellikle Atatürk’ün ölümüne kadar olan dönemde yaşanan İnkılapların içeride ve dışarıda oluşturduğu etkileri inceleyen özellikte olmasına dikkat edilmiştir. Bazı istisnalar hariç olmak kaydıyla incelenen makalelerin büyük bölümünde gözle görülür derecede hissedilen subjektif yorumlara ve kanıtsız iddialara rastlanmamıştır. Makalelerin çoğunluğunun bilimsel kurallar çerçevesinde dikkatle ve özenle hazırlandığı tespit edilmiştir. İncelenen makalelerde bahsedilen dönemle ilgili gazetelerin yoğun olarak kullanıldığı, ortaya atılan iddiaların büyük bölümünün orijinal belgelere ve ciddi kanıtlara dayandırıldığı gözlemlenmiştir.

Derginin 175. sayısında yer alan ve Ali Y. Baltacıoğlu tarafından hazırlanan “Darülfünun’dan Üniversiteye (I) 1933 Reformuna Doğru” başlıklı makalede yazar, DRF’nin kapatılmasıyla ilgili ciddi bir iddiada bulunmaktadır: “...DRF’nin kapatılması konusundaki: “Darülfünun, Kemalist Eğilimlere uzak durduğu için, Kemalist Rejimi,

⁵⁹⁴ Serap Işıkcıus, A.g.m., s.16.

⁵⁹⁵ Serap Işıkcıus, A.g.m., s.16.

tıpkı Alemdar Mustafa Paşa yönetimi türünden geçici saydığı için, Darülfünun müderrisleri Meşrutiyet Dönemi'nin dağınık ufkunu içerdikleri için kapatılıyor,” biçimindeki yaygın kanı temelsizdir. DRF ulusallaşmaya, Türk devrimine uzak durduğu için değil, devrimin kişiselleşmesine, içine kapanmasına ve belki de yozlaşmasına karşı durduğu için kapatıldı...”⁵⁹⁶ Yazar burada Darülfünun'un, devrimin kişiselleşmesine, içine kapanmasına ve belki de yozlaşmasına karşı durduğu için kapatıldığını ifade ederek, kapatma işlemini gerçekleştiren o dönemdeki siyasi iradeyi töhmet altında bırakmaktadır. Fakat yazar bu iddiasını bilimsel olarak kanıtlayacak varsa eğer, delilleri ve somut belgeleri yazının içerisinde sunamamakta ve böylece de ortaya atılan iddia, subjektif bir değerlendirme olmaktan öteye gidememiştir.

Derginin 176. sayısında yer alan ve daha önce 175. sayıda yayımlanan Ali Y. Baltacıoğlu'nun kaleme aldığı yazının devamı niteliğinde olan “Darülfünun'dan Üniversiteye (II) 1933 Üniversite Reformu” başlıklı makalede yazar, ‘Kadro’ hareketiyle ve dergisiyle ilgili yine çarpıcı bir iddiada bulunmaktadır: “...Kadro'nun kısa süren yayın hayatında iki önemli işlevi oldu. Bunlardan birincisi DRF'nin yıkılması, ikincisi ekonomik, kültürel ve siyasi alanda devletçiliğin oturtulmasıdır. Böylece İnkılâpçılık adı altında süre giden devrim denetim altına alınarak dondurulmuş, devletçi uygulamalarla da bu denetim dozu ayarlanmıştır...”⁵⁹⁷ Yazar burada ‘Kadro’ dergisinin en önemli iki işlevinden bir tanesinin DRF'nin yıkılması olduğunu iddia etmekte fakat bu iddiasını hangi temellere ve hangi bilimsel kanıtlara dayandırıldığını ne yazık ki belirtmemektedir. Bu kadar ciddi bir iddianın bilimsel temelden yoksun bırakılması ve somut verilere dayandırılmaması, ortaya atılan iddianın objektif olmadığı sonucunu güçlendirmekte ve yazarın subjektif bir görüşü olarak karşımıza çıkmaktadır.

Dergide yer alan makalelerin birçoğunda önemli bilgiler verilmekte ve objektif değerlendirmeler yapılarak, ortaya atılan iddialara somut deliller sunulmaktadır. Böylece kaleme alınan yazının bilimsel açıdan değerli hale gelmesi sağlanmaktadır. Bunlara birkaç tane örnek vermek gerekirse; Derginin 76. sayısında yer alan ve Ahmet Demirel tarafından hazırlanan “ 80. Yıldönümünde Birinci Meclis” başlıklı makalede

⁵⁹⁶ Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun'dan Üniversite'ye (I) 1933 Reformuna Doğru”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 175, İstanbul 2008, s.80.

⁵⁹⁷ Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun'dan Üniversite'ye (II) 1933 Üniversite Reformu”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 176, İstanbul 2008, s.41.

TBMM'nin nasıl şartlar içinde ve nasıl büyük zorluklara rağmen açıldığına yönelik çok önemli bilgiler aktarılmıştır: "...Ankara o günlerde viran bir kasaba, ıssız ve fakir bir yayladır. Hamdullah Suphi Tanrıöver, o günlerde yeni bir mücadeleye girişildiğini, karşımızda muzaffer bir dünyanın olduğunu, bizim ise yalnız olup 23 yılda beşinci kez savaşa girdiğimizi belirtir ve altında barındıkları çatının penceresinden bu düşüncelerle boşluğu seyrettiğini yazar. Altında barınulan çatı TBMM binasıdır. Bu, insan zihninin sadeliğin tanımı konusunda, götürülebileceği en uç ölçüde sade bir bina. İttihat ve Terakki'ye ait bir kulüp binası olarak yapımına başlanmış, ama henüz tamamlanmadan TBMM binasına dönüştürülmüş, üzerinde kiremitleri bile olmayan bir bina. Hakkari mebusu Mazhar Müfit Kansu'nun aktardığına göre, Ankara halkı evlerinin kiremitlerini sökerek getirmiş, binanın üstü böyle örtülebilmisti..."⁵⁹⁸ Bu ifadelerden meclisin kurulduğu sırada ne kadar büyük ekonomik zorlukların yaşandığını, fakat buna rağmen Ankara halkının evlerinin üzerindeki kiremitleri söküp getirecek kadar bilinçli, fedakar ve kurtuluşu gerçekten isteyen bir yapıda olduğunu anlamaktayız.

Derginin 83. Sayısında yer alan ve Orhan Koloğlu tarafından hazırlanan "Şapka Devrimi Kafanın Dışına Değil İçine Yönelikti" başlıklı makalesinde de Atatürk devrimleri içerisinde belki de en önemlilerinden olan şapka devriminin esas amaçlarına ve toplum üzerindeki etkisine yönelik çok çarpıcı tespitler yapılmıştır: "...Aslında sorunun bir tabuyu yıkmak ve giysinin fikir biçimlendirme amaçlı kullanılmasını önlemek amaçlı olduğunu Atatürk'ün yaşamı sırasında pek az kimse fark edebildi. Gerçek, İkinci Dünya Savaşı sonrasında, fes bütün İslam dünyasında birden ortadan kalkınca fark edildi. Bağımsızlıklarını kazanan toplumlarda sömürgeci kompleksi ortadan kalkıp modern ordular kurma zorunluluğu belirince güneş siperli şapkanın sakınca taşımadığı kabul edildi. Böylece fes sadece turistler için satılan bir eğlence aracı düzeyine indi. 19. yüzyılın ilk yarısında icat edilen gelenek böylece tarihe karışmış, dolayısıyla Atatürk'ün haklılığı ortaya çıkmış oldu..."⁵⁹⁹ Burada yazar şapka devriminin amacının bir tabuyu yıkmak olduğunu ve giysinin fikir biçimlendirme amaçlı olarak kullanılmasını önlemek amaçlı olduğunu fakat bunu Atatürk'ün sağlığında çok az kişinin anladığını fakat daha sonradan Atatürk'ün haklılığının ortaya çıktığını dünyadan örnekler vererek ifade etmektedir.

⁵⁹⁸ Ahmet Demirel, "80. Yıldönümünde Birinci Meclis", Toplumsal Tarih, c.13, sayı 76, İstanbul 2000, s.5.-6.

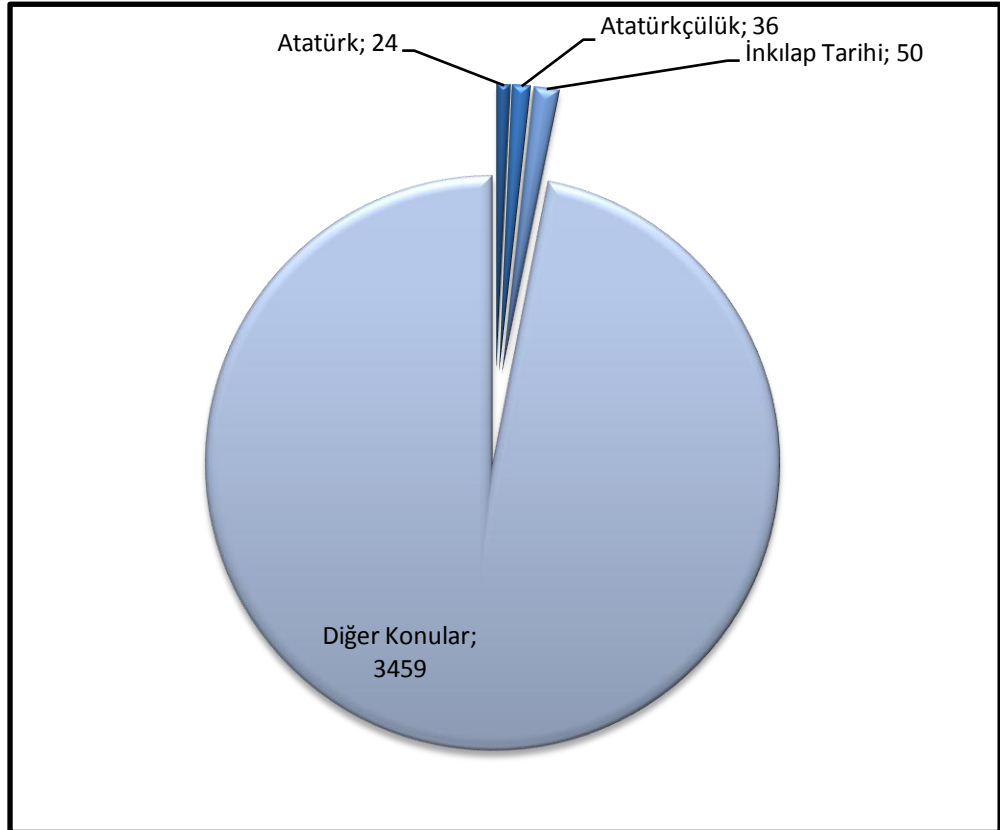
⁵⁹⁹ Orhan Koloğlu, "Şapka Devrimi Kafanın Dışına Değil İçine Yönelikti", Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.24.

Derginin yine 83. sayısında yer alan ve Mustafa Duman tarafından hazırlanan “72. Yıldönümü Dolayısıyla Yazı devrimine Doğru” başlıklı makalede yazı devrimi ile ilgili çok fazla bilinmeyen ya da göz ardı edilen önemli bilgiler aktarılmış ve devrimin sonunda ülkenin okuma yazma alanında kat ettiği mesafe rakamlar verilerek açıklanmıştır: “...24 Kasım 1928 tarihinde yayımlanan “Millet Mektebi Teşkilatı Talimatnamesi” ile okul çağı dışındaki vatandaşlara yeni yazı ile okuyup yazma öğretilmesi amaçlanmış ve 1 Ocak 1929 tarihinden itibaren açılan Millet Mekteplerinde 7 yılda 2.5 milyon kişi okuyup yazmayı öğrenmiştir. Atatürk devrimlerinin kuşkusuz en önemlisi olan yazı devrimiyle ulusumuz, Türkçeyi yazmada çok yetersiz kalan Arap harflerinin yerine Türkçeye en uygun olan Latin kökenli Türk harflerini alarak çağdaşlaşma yolunda ileri bir adım atmıştır. Dünyada hayranlık uyandıran bu uygulamayı çağdaş uygarlık yolundaki diğer adımlar izlemiştir. Türk Yazı Devrimi’nin 72. yıldönümünde, bu atılımları sağlayanları, başta büyük Atatürk olmak üzere, saygı ve minnetle anıyoruz.”⁶⁰⁰ Yazarın burada ifade ettiği gibi sadece millet mekteplerinde yani normal okulların dışında yetişkin halk için açılan millet mekteplerinde 7 yılda 2.5 milyon kişinin okuma yazma öğrenmesi o zamanki Türkiye nüfusu ve ülkenin içinde bulunduğu şartlar düşünüldüğünde muhteşem bir başarıdır. Ayrıca Latin harflerine geçilerek milletin cehalete ve karanlığa boğulduğunu iddia eden çevrelere de güzel bir yanıt niteliğindedir.

⁶⁰⁰ Mustafa Duman, “72. Yıldönümü Dolayısıyla Yazı Devrimine Doğru”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.29.

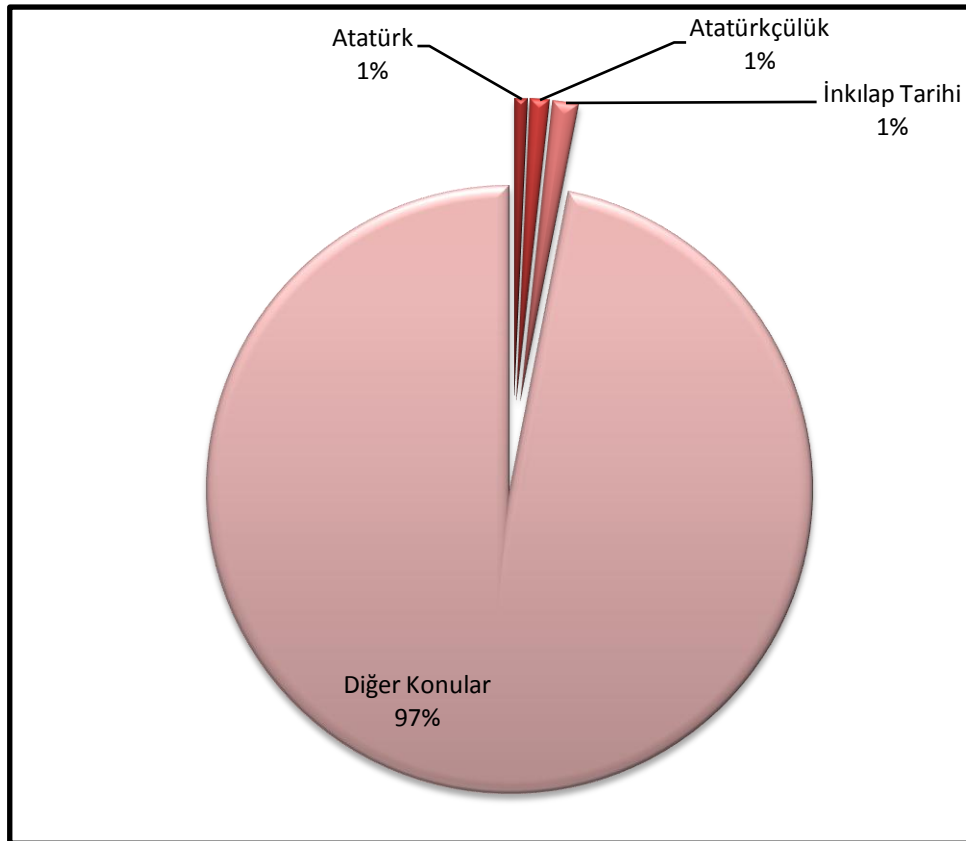
SONUÇ

Tarih Dergiciliği ülkemizde çok da eski olmayan bir başlangıç tarihine (1910) sahiptir. Günümüze kadar geçen bir asırlık zaman dilimi içerisinde çok farklı dergilerin yayın hayatına başladığını fakat bunların pek azının uzun süreli olabildiğini söyleyebiliriz. *Toplumsal Tarih Dergisi* 1994 yılında başladığı yayın hayatına günümüzde halen devam etmektedir. Bu çalışmada *Toplumsal Tarih Dergisi'nin* (1994 – 2010) yılları arasındaki 204 sayısı içerisinde “Atatürk, Atatürkçülük ve İnkılâp Tarihi” hakkında yazılan makaleler belirlenerek incelenmiş, üç bölüm halinde ulaşılan sonuçlar aktarılmıştır. Aşağıdaki grafikte de görüleceği üzere toplamda 3569 makale içerisinde “Atatürk” ile ilgili olan 24 makale tespit edilmiş olup bunlar birinci bölüm içerisinde incelenmiştir. “Atatürkçülük” ile ilgili olan 36 makale tespit edilmiş ve ikinci bölüm içerisinde incelenmiştir. “İnkılâp Tarihi” ile ilgili olan 50 makale tespit edilmiş ve bu makaleler de üçüncü bölümde incelenmiştir.



Grafik 1: Atatürk, Atatürkçülük, İnkılâp Tarihi Konularının Rakamsal Olarak Dağılımı (1994-2010)

Konuların yüzdelerle dağılımlarına baktığımızda ise, alttaki Grafik 2 de görüldüğü gibi “Atatürk, Atatürkçülük ve İnkılap Tarihi” ile ilgili makalelerin toplamının, dergideki toplam makale sayısının ancak % 3 ünü oluşturduğu görülmektedir. Oranın bu kadar düşük olmasının elbette farklı sebepleri bulunmaktadır. Toplumsal Tarih dergisindeki konu çeşitliliğinin oldukça fazla olması önemli bir etken olarak karşımıza çıkmaktadır. Ayrıca Demokrat Parti döneminde çıkarılan ve günümüzde halen yürürlükte olan “Atatürk’ü Koruma Kanunu”nun da etkisi olduğunu tahmin etmekteyiz. Çünkü Toplumsal Tarih ele aldığı konulara eleştirel bir gözle bakmayı temel bir kural olarak benimsemiştir. Atatürk’le ilgili veya Atatürk dönemi ve inkılaplarla ilgili eleştirel yazı yazmanın yazarlar ve araştırmacılar üzerinde bir psikolojik baskı oluşturduğunu ve bu nedenle de bahsettiğimiz konularda makale yazma hususunda üretkenliğin azaldığını söyleyebiliriz.



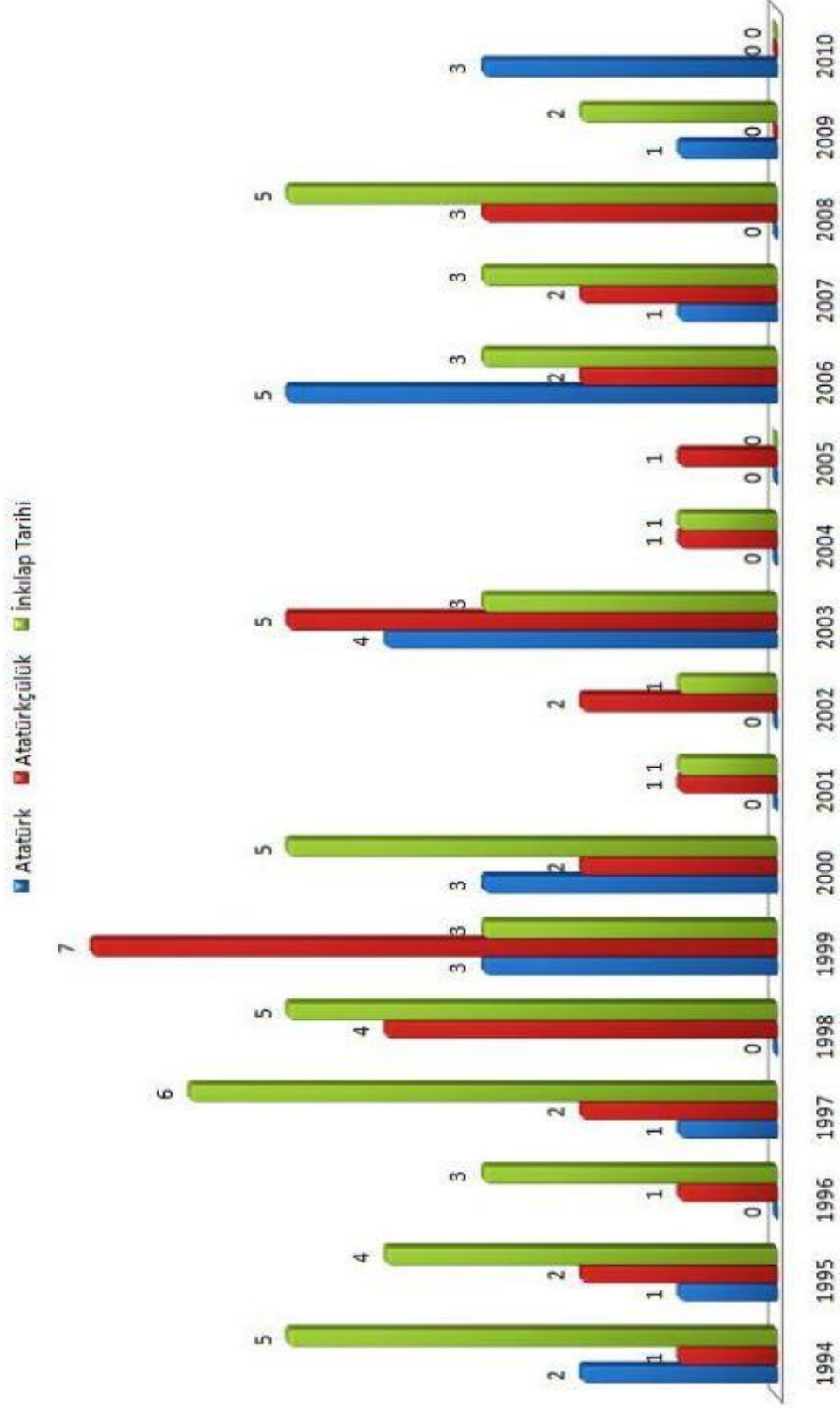
Grafik 2: Atatürk, Atatürkçülük, İnkılap Tarihi Konularının Yüzde Olarak Dağılımı (1994-2010)

Aslında konuya farklı bir açıdan bakarsak, “Atatürk’ü Koruma Kanunu” Atatürk’ün eleştirilmesini yasaklamıyor, Atatürk’ün eleştirilmesine herhangi bir ceza hükmü de getirmiyor. Yasa ile sadece “Atatürk’ün hatırasına alenen hakaret eden ve söven kimseler ile, Atatürk’ü temsil eden heykel, büst, abideleri veya Atatürk’ün kabrini tahrip eden, bozan, kıran ve kirleten kimselere” ceza hükmü getiriliyor. Yani terbiye sınırları içerisinde hakaret etmeden eleştiri yapanların çekinmeleri veya korkmaları için hiçbir neden bulunmamakta. Belki de yazarların veya bu konuda eleştirel yazı yazmaktan bu kanun dolayısıyla çekinen araştırmacıların birçoğu kanunun içeriğini tam olarak bilmemekte ve sanki Atatürk için yapılacak her eleştirinin mutlaka bu kanun kapsamında cezalandırılacağını düşündükleri için bu konuda eleştirel yazı yazmakta çekingen davranmaktadırlar.

Arka sayfada Grafik 3 de “Atatürk, Atatürkçülük, ve İnkılap Tarihi” konularındaki makalelerin yıllara göre dağılımı gösterilmiştir. Buradaki grafiği incelediğimizde Atatürk ile ilgili makalelerin (5) makale ile en fazla 2006 yılında olduğu görülmektedir. Atatürkçülük ile ilgili makalelerin ise (7) makale ile en fazla 1999 yılında olduğu görülmekte, ayrıca İnkılap Tarihi ile ilgili makaleler (6) makale ile en fazla 1997 yılında olduğu görülmektedir. Yine grafik incelendiğinde Atatürk ile ilgili makalelerin 1996, 1998, 2001, 2002, 2004, 2005, 2008 yıllarında hiç olmadığı, Atatürkçülük ile ilgili makalelerin sadece 2009 ve 2010 yıllarında hiç olmadığı görülmektedir. İnkılap Tarihi ile ilgili makalelerin ise, 2005 ve 2010 yıllarında hiç olmadığı görülmektedir.

Dergideki makaleler incelendiğinde Atatürk ile ilgili (büyük, önder, ulu, yüce vb.) gibi sıfatların mümkün mertebe kullanılmadığını tespit etmiş bulunmaktayız. Atatürk, Atatürkçülük ve İnkılap Tarihi’ne yönelik yazılan makalelerin büyük çoğunluğunda bilimsel çerçeveler içerisinde eleştiri yapıldığını veya tespitlerde bulunulduğunu söyleyebiliriz. Tabi ki maalesef bazı istisnaların da olduğunu ifade etmeliyiz. Fakat bu negatif olarak değerlendirdiğimiz yani bilimsellikten uzak, sadece subjektif yargılarla kaleme alınmış makalelerin diğerlerinin içinde çok küçük bir yer işgal ettiğini ifade edebiliriz.

Toplumsal Tarih Dergisi (1994 - 2010)



Grafik 3: Atatürk, Atatürkçülük, İnkılap Tarihi Konularının Yıllara Göre Dağılımı (1994-2010)

BİBLİYOGRAFYA

(Alfabetik)

Ahmet Demirel, “80. Yıldönümünde Birinci Meclis”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 76, İstanbul 2000, s.4.-12.

Ahmet Demirel, “Tek Parti Meclisleri Üzerine Bazı Sayısal Veriler”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 118, İstanbul 2003, s.84.-87.

Ali Y. Baltacıoğlu, “1933 Üniversite Reformu: Einstein ve Propaganda”, Toplumsal Tarih, c.23, sayı 162, İstanbul 2007, s.32.-35.

Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun’dan Üniversite’ye (I) 1933 Reformuna Doğru”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 175, İstanbul 2008, s.78.-85.

Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun’dan Üniversite’ye (II) 1933 Üniversite Reformu”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 176, İstanbul 2008, s.40.-47.

Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun’dan Üniversite’ye (III) 1933 Üniversite Reformu’nun Sonrası”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 177, İstanbul 2008, s.34.-43.

Arsen Avagyan, “Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler: Kurtuluş Savaşı’nda Ankara Sovyet İlişkileri”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 159, İstanbul 2007, s.14.-23.

Arsen Avagyan, “Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler-II: Mustafa Kemal’e Karşı Enver Kartı (1920-1922)”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 160, İstanbul 2007, s.38.-47.

Ayşe Hür, “Dersimiz: Atatürk Korkar mı?”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 153, İstanbul 2006, s.8.-9.

Ayşe Hür, “Kemalist Devrimin Zor Dönemeci: Hilafetin Kaldırılması”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 148, İstanbul 2006, s.14.-23.

Ayşe Hür, “Milli Mücadele’nin En Uzun Yılı: Saltanatın Kaldırılması”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 147, İstanbul 2006, s.44.-49.

Ayşe Hür, “Mustafa Kemal-İttihatçılık İlişkisi Üzerine: ‘Bir İttihatçı İyi Dosttur, İki İttihatçı’dan Korkulur...’”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 152, İstanbul 2006, s.56.-61.

Ayşen Doyran, “1934’de Basındaki Tartışmalar: Kadınlar Milletvekili Seçilirken...”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 39, İstanbul 1997, s.27-28.

Aytül Tamer, “Türk Ulusçuluğuna ‘Gayrimüslim’ Katkı: Avram Galanti’nin ‘Küçük Türk Tetebbular’ı”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 149, İstanbul 2006, s.44.-47.

Başak Ocak Gez, “Fikirden Eyleme Türkçe Namaz Meselesi:1920’lerin Cesur Bir Hocası”, Toplumsal Tarih, c.8, sayı 47, İstanbul 1997, s.15.-16.

Bilmez Bülent Can, “Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı (1918-1923), Toplumsal Tarih, c.16, sayı 92, İstanbul 2001, s.18.-25.

Cemil Koçak, “Atatürk Hakkında Bazı Belgeler: Ali Rıza Bey, Anıtkabir, MacArthur ile Mülakat”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 119, İstanbul 2003, s.22.-27.

Cemil Koçak, “Bir Ermeni Atatürk’ün Biyografisini Yazabilir mi?”, Toplumsal Tarih, c.26, sayı 195, İstanbul 2010, s.9.

Cemil Koçak, “Genç Türkler, Milli Mücadele, Kemalizm, Türk Devrimi ve İslam Dünyası” Toplumsal Tarih, c.4, sayı 19, İstanbul 1995, s.53.

Doğan Duman, “1930’larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları: Yaşasın Yerli Malı, Yaşasın Kumbara”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 40, İstanbul 1997, s.19-20.

Doğan Duman, “Cumhuriyet Baloları”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 37, İstanbul 1997, s.45-46.

Doğan Duman, “Milli İktisat Politikasına Bir Katkı: 1930’larda Yerli Ürün Sergileri”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 38, İstanbul 1997, s.18.

Doğan Duman-Pınar Duman, “Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 42, İstanbul 1997, s.20-21.

Engin Berber, “75’ten 700’e Anma Etkinlikleri ve Unutulan Atatürk”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 65, İstanbul 1999, s.39-42.

Eren Akçiçek, “Atatürk’ün Ölümünden Sonra... Mulajı, Tahniti ve Otopsi Tartışması”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 131, İstanbul 2003, s.18.-21.

Erkan Serçe-Sabri Yetkin, “Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları-1”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 68, İstanbul 1999, s.24.-29.

Erkan Serçe-Sabri Yetkin, “Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları-2”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 69, İstanbul 1999, s.40.-45.

Fahri Çoker, “Hilafetin Kaldırılması ve Hanedanın Yurtdışına Çıkarılması”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 66, İstanbul 1999, s.4.-11.

Füsun Öksüzöğlü, “Cumhuriyet’in İlanından Sonra Yurtdışında Öğretmen Yetiştirme Çalışmaları”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 109, İstanbul 2003, s.28.-34.

Gökhan Akçura, “Tek Partili Dönemde İlk Kitap Sergileri”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 180, İstanbul 2008, s.62.-67.

Günay Göksu Özdoğan, “Türk Ulusçuluğunda Irkçı Temalar: 1930 ve 1940’ların Türkçü Akımı”, Toplumsal Tarih, c.5, sayı 29, İstanbul 1996, s.19.

Güneş Vural, “İttihat ve Terakki ve Genç Cumhuriyet”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.63

Gürcan Bozkır, “Türk Kadınının Siyasi Haklarını Kazanması ve Türk Kadınlar Birliği”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 75, İstanbul 2000, s.21.-26.

Hakan Özoğlu, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Amerika’ya Mektubu”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 150, İstanbul 2006, s.59.-61.

Hakkı Uyar, “1930’larda Türkiye Basınında Liberal Muhalefet: Ağaoğlu Ahmet’in Akın Gazetesi”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 41, İstanbul 1997, s.43-44.

Hakkı Uyar, “CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü İle Yazışmaları: Durmayalım Düşeriz!”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 118, İstanbul 2003, s.80.-83.

Hakkı Uyar, “CHP’nin İkinci Seçmenlerinden Hareketle Tek Parti İktidarının Toplumsal Kökenleri”, Toplumsal Tarih, c.18, sayı 106, İstanbul 2002, s.54.-57.

Hakkı Uyar, “Tarihe Nasıl Bakmak? Türk Devrimi, İkinci Grup ve Hüseyin Avni Ulaş Örneği”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 18, İstanbul 1995, s.58.

Hakkı Uyar, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 64, İstanbul 1999, s.21-31.

Hakkı Uyar, “Tek Parti Yönetimi’nde Halka Yönelik Propaganda: İnkılâp ve İstiklal Konferansları”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 17, İstanbul 1995, s.52.

Hasan Ersel, “Atatürk ve Ulusal Müzik”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 74, İstanbul 2000, s.4.-12.

Hasan İleri, “Atatürk’ün Yasakladığı Sosyal Demokrat Fırka”, Toplumsal Tarih, c.9, sayı 53, İstanbul 1998, s.36-38.

Hasan Rıza Soyak, “Hasan Rıza Soyak’ın Anılarında... Atatürk’ün Son Günleri”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 131, İstanbul 2003, s.12.-17.

Hasan Türker, “Basın Özgürlüğü Tartışmaları: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara-İstanbul Çatışması”, Toplumsal Tarih, c.9, sayı 53, İstanbul 1998, s.15.-17.

Hasan Türker, “İlanından Önce Cumhuriyet Tartışmaları”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 59, İstanbul 1998, s.4-12.

Hasan Türker, “İlanından Sonra Cumhuriyet Tartışmaları”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 60, İstanbul 1998, s.38-42

Hayrullah Gök-Mesut Uyar, “Yeni Bulunan Belgeler Işığında Mustafa Kemal’in Harp Okulu Öğrencilik Dönemi’ne Katkı”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 78, İstanbul 2000, s.23.-28.

Hayrullah Gök-Mesut Uyar, “Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk’ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 71, İstanbul 1999, s.8.-15.

Hülya Balcı, “Cumhuriyetin İlk Yıllarına Ait Bir Beyanname”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 64, İstanbul 1999, s.4

Ilgaz Zorlu, “ Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi Hakkında Bilinmeyen Birkaç Nokta” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 1, İstanbul 1994, s. 59.

İlhan Tekeli: Çoğulcu Bir Tarih Anlayışıyla Mustafa Kemal’i Kuşatmalıyız, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 180, İstanbul 2008, s.8.

İpek Çalışlar, “Mustafa Kemal Boşanırken Ter Dökmüştü”, Toplumsal Tarih, c.25, sayı 192, İstanbul 2009, s.52.-55.

İsmail Kara, “Cumhuriyet Devrinde “Askere Din Dersleri”: İyi Asker İyi Müslüman, İyi Müslüman İyi Asker Olur”, Toplumsal Tarih, c.23, sayı 166, İstanbul 2007, s.48.-53.

Jean-Louis Mattei, “Enver ve Mustafa Kemal Libya’da”, Toplumsal Tarih, c.8, sayı 43, İstanbul 1997, s.27.

Kemal Arı, “9 Eylül Günü İzmir’e İlk Giren Türk Subayı: Yüzbaşı Şerafettin ve İzmir’in Kurtuluşu Üzerine Notları”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 77, İstanbul 2000, s.20.-24.

Kemal Arı, “Cumhuriyet’in Nüfus Politikası”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 119, İstanbul 2003, s.28.-31.

Mehmet Altun, “Kuvayı Milliyecilerin Gizli Sığınağı ve Ardındaki Bilinmeyenler: Özbekler Tekkesi”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 112, İstanbul 2003, s.18.-23.

Mehmet Demiryürek, “Bir Milli Mücadele Muhalifi: 150’liklerden Sait Molla”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 129, İstanbul 2004, s.54.-61.

Mehmet Demiryürek, “Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-1” Toplumsal Tarih, c.2, sayı 11, İstanbul 1994, s.49.-54.

Mehmet Demiryürek, “Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-2” Toplumsal Tarih, c.2, sayı 12, İstanbul 1994, s.45.-50.

Mehmet Demiryürek, “Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-3” Toplumsal Tarih, c.3, sayı 13, İstanbul 1995, s.57.-64.

Mehmet Emin Elmacı, “Osmanlı Başkentinde Cumhuriyet’in İlk Yıldönümü”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.14-17.

Mehmet Ö. Alkan, “Atatürk’ün Sesleri: Az Zamanda Büyük İşler Başardık...”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 131, İstanbul 2003, s.104.-109.

Mehmet Ö. Alkan, “En Doğru Bildiğimizden Şüphelenmek-1: Atatürk Ne Zaman Doğdu?”, Toplumsal Tarih, c.26, sayı 203, İstanbul 2010, s.50.-60.

Mehmet Ö. Alkan, “En Doğru Bildiğimizden Şüphelenmek-2: Mustafa’dan Kamal’a Atatürk’ün İsimleri”, Toplumsal Tarih, c.26, sayı 204, İstanbul 2010, s.56.-64.

Mesut Çapa, “Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği”, Toplumsal Tarih, c.5, sayı 30, İstanbul 1996, s.22.

Mesut Çapa, “Mustafa Kemal Paşa’ya Halifelik Önerisi” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 1, İstanbul 1994, s.14

Mesut Çapa, “Türkiye’de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 129, İstanbul 2004, s.80.-87.

Mete Tunçay, “Erzurum Kongresi’nin Bolşevigi’nden Gazi’ye Açık Mektup”, Toplumsal Tarih, c.6, sayı 32, İstanbul 1996, s.11.

Mete Tunçay, “O Zaman Öyle Mi Gerekiyordu?” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 1, İstanbul 1994, s.63.

Metin Ayışığı, “Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 6, İstanbul 1994, s.12.-18.

Metin Ayışığı, “Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler-2” Toplumsal Tarih, c. 2, sayı 7, İstanbul 1994, s.18.-23.

Mevlüt Çelebi, “Manisa’da Cumhuriyetin 10. Yılı Kutlamaları”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 70, İstanbul 1999, s.44.-47.

Murat Koraltürk, “17 Şubat-4 Mart 1923 İzmir: Türkiye İktisat Kongresi’nin Belgeleri”, Toplumsal Tarih, c.15, sayı 86, İstanbul 2001, s.23.-25.

Murat Koraltürk, “Milli İktisat, Ekonominin Türkleştirilmesi: İzmir İktisat Kongresi”, Toplumsal Tarih, c.25, sayı 182, İstanbul 2009, s.36.-40.

Mustafa Duman, “72. Yıldönümü Dolayısıyla Yazı Devrimine Doğru”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.25.-29.

Mustafa Duman, “Açılışının 71. Yıldönümü Dolayısıyla Millet Mektepleri”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 73, İstanbul 2000, s.4.-7.

Mustafa Duman, “Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Bastırıp Dağıttığı 10. Yıl Destanları”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 70, İstanbul 1999, s.40.-43.

Mustafa Oral, “Şeyh Senusi’nin Kemalist Misyonu”, Toplumsal Tarih, c.21, sayı 140, İstanbul 2005, s.68.-75.

Nalan Çiçekçi, “Yeni 8. Sınıf TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 178, İstanbul 2008, s.11.

Necdet Sakaoğlu, “Cumhuriyeti Kuran Kadrodan: Operatör Hüseyin Hüsnü Paşa (1883-1930): Atatürk’ün Yanındaki Doktor”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.23.-31.

Necdet Sakaoğlu, “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’nın Tarihinden”, Toplumsal Tarih, c.9, sayı 52, İstanbul 1998, s.4-6.

Nevin Coşar, “Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri” Toplumsal Tarih, c.6, sayı 35, İstanbul 1996, s.21-23.

Nevin Yurdsever Ateş, “Cumhuriyet Fırkası Kurulurken”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.11.

Nevin Yurdsever Ateş, “Resmen Bayram Olmadan Önceki 19 Mayıs Kutlamaları: 19 Mayıs Nasıl Bayram Oldu”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 113, İstanbul 2003, s.34.-37.

Nil Türker Tekin, “1935 Seçimlerinde Kadın: Türk Kadınının Sayısal Konusuna Yaklaşımı”, Toplumsal Tarih, c.17, sayı 99, İstanbul 2002, s.36.-40.

Oktay Gökdemir, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nden Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 76, İstanbul 2000, s.13.-16.

Orhan Koloğlu, “Şapka Devrimi Kafanın Dışına Değil İçine Yönelikti”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.21.-24.

Orhangazi Ertekin, “Şah Rıza Pehlevi’nin Türkiye Ziyareti: Ortadoğu’da Kurt’la Aslan’ın Dansı”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 150, İstanbul 2006, s.52.-58.

Osman Köker, “Kürt İsyanlarının Liderleri Nasıl Yargılandı, Nasıl Asıldı?”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 67, İstanbul 1999, s.4.-8.

Önder Kaya, “Ümmetin Kaimesinden Milletın Lirasına Geçişte Türk Parası”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 148, İstanbul 2006, s.40.-43.

Pınar Dost, “Fransa’da Atatürk İmajı: Kurtarıcıyı Beklerken”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 145, İstanbul 2006, s.52.-55.

Rıfat N. Bali, “Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherrill’in Raporu: Atatürk’ün Dine Bakışı”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 153, İstanbul 2006, s.14.-19.

Rıfat N. Bali, “İkinci Evliliği ve Yarattığı Tepkiler: Atatürk’ün Manevi Kızı Ülkü”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 176, İstanbul 2008, s.66.-68.

Salih M. Kuyaş, “Atatürk Portreli Posta Pullarımız”, Toplumsal Tarih, c.4, sayı 24, İstanbul 1995, s.32.

Selami Kılıç, “II. Meşrutiyet Devri Aydınlarının Atatürk Üzerindeki Etkileri”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.16.-20.

Serap Işıkcıus, “Türkiye’de Devletçi-Milliyetçi Tarih Yazımı”, Toplumsal Tarih, c.25, sayı 186, İstanbul 2009, s.16.

Serap Tabak, “Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinden Önce İzmir’de Cumhuriyet Halk Fırkası (1928-1930)”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 16, İstanbul 1995, s.42

Solmaz Rüstemova-Tohidi, “Bir Belgenin Işığında... Mustafa Kemal Paşa ve Komintern”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 72, İstanbul 1999, s.16.-21.

Süleyman Beyoğlu, “Osmanlı Hükümeti’nin Kuva-yı Milliye’ye Yardımlarına Dair”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 15, İstanbul 1995, s.46

Şefik Hüsnü, “Kemalist Türkiye Nereye Gidiyor?”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 41, İstanbul 1997, s.17.

Tarık Dakal, “Ulusal Kimlik İnşasında Soyadı Kanunu: Devrek Örneği”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 177, İstanbul 2008, s.62.-67.

Tunç Boran, “68 Yıl Önceki Çekişme: Anıtkabir İçin Rasattepe Doğru Yer mi?”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 157, İstanbul 2007, s.64.-69.

Yumiko Kihara, “Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları-1”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 71, İstanbul 1999, s.18.-25.

Yumiko Kihara, “Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları-2”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 72, İstanbul 1999, s.48.-57.

Yücel Demirel, “İlanı Ertesinde Cumhuriyet Tartışması” Toplumsal Tarih, c.2, sayı 10, İstanbul 1994, s.7

Zafer Toprak, “80. Yıldönümünde Lozan Barış Antlaşması”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 115, İstanbul 2003, s.64.-71.

Zafer Toprak, “Cumhuriyet, Demiryolu ve Laiklik: Bir ‘Modernite’ Metaforu”, Toplumsal Tarih, c.23, sayı 168, İstanbul 2007, s.26.-31.

Zafer Toprak, “Cumhuriyet’in Kilit Taşı: Harf Devrimi”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 118, İstanbul 2003, s.68.-71.

Zafer Toprak, “Radikal-Sosyalist Enternasyonal ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi”, Toplumsal Tarih, c.18, sayı 106, İstanbul 2002, s.42.-49.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye'de_yayımlanmış_tarih_dergileri
(erişim tarihi 28.09.2011 saat 20:35)

BİBLİYOGRAFYA

(Kronolojik)

Mesut Çapa, “Mustafa Kemal Paşa’ya Halifelik Önerisi” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 1, İstanbul 1994, s.14

İlgaz Zorlu, “ Atatürk’ün İlk Öğretmeni Şemsi Efendi Hakkında Bilinmeyen Birkaç Nokta” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 1, İstanbul 1994, s. 59.

Salih M. Kuyaş, “Atatürk Portreli Posta Pullarımız”, Toplumsal Tarih, c.4, sayı 24, İstanbul 1995, s.32.

Jean-Louis Mattei, “Enver ve Mustafa Kemal Libya’da”, Toplumsal Tarih, c.8, sayı 43, İstanbul 1997, s.27.

Engin Berber, “75’ten 700’e Anma Etkinlikleri ve Unutulan Atatürk”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 65, İstanbul 1999, s.39-42.

Hayrullah Gök-Mesut Uyar, “Yeni Bulunan İki Belgenin Işığında M. Kemal Atatürk’ün Harp Akademisi Öğrencilik Dönemi”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 71, İstanbul 1999, s.8.-15.

Solmaz Rüstemoval-Tohidi, “Bir Belgenin Işığında... Mustafa Kemal Paşa ve Komintern”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 72, İstanbul 1999, s.16.-21.

Hasan Ersel, “Atatürk ve Ulusal Müzik”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 74, İstanbul 2000, s.4.-12.

Hayrullah Gök-Mesut Uyar, “Yeni Bulunan Belgeler Işığında Mustafa Kemal’in Harp Okulu Öğrencilik Dönemi’ne Katkı”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 78, İstanbul 2000, s.23.-28.

Selami Kılıç, “II. Meşrutiyet Devri Aydınlarının Atatürk Üzerindeki Etkileri”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.16.-20.

Cemil Koçak, “Atatürk Hakkında Bazı Belgeler: Ali Rıza Bey, Anıtkabir, MacArthur ile Mülakat”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 119, İstanbul 2003, s.22.-27.

Hasan Rıza Soyak, “Hasan Rıza Soyak’ın Anılarında... Atatürk’ün Son Günleri”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 131, İstanbul 2003, s.12.-17.

Eren Akçiçek, “Atatürk’ün Ölümünden Sonra... Mulajı, Tahniti ve Otopsi Tartışması”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 131, İstanbul 2003, s.18.-21.

Mehmet Ö. Alkan, “Atatürk’ün Sesleri: Az Zamanda Büyük İşler Başardık...”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 131, İstanbul 2003, s.104.-109.

Pınar Dost, “Fransa’da Atatürk İmajı: Kurtarıcıyı Beklerken”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 145, İstanbul 2006, s.52.-55.

Hakan Özoglu, “Mustafa Kemal Atatürk’ün Amerika’ya Mektubu”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 150, İstanbul 2006, s.59.-61.

Ayşe Hür, “Mustafa Kemal-İttihatçılık İlişkisi Üzerine: ‘Bir İttihatçı İyi Dosttur, İki İttihatçı’dan Korkulur...’”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 152, İstanbul 2006, s.56.-61.

Ayşe Hür, “Dersimiz: Atatürk Korkar mı?”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 153, İstanbul 2006, s.8.-9.

Rıfat N. Bali, “Amerikan Büyükelçisi Charles H. Sherrill’in Raporu: Atatürk’ün Dine Bakışı”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 153, İstanbul 2006, s.14.-19.

Tunç Boran, “68 Yıl Önceki Çekişme: Anıtkabir İçin Rasattepe Doğru Yer mi?”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 157, İstanbul 2007, s.64.-69.

İpek Çalışlar, “Mustafa Kemal Boşanırken Ter Dökmüştü”, Toplumsal Tarih, c.25, sayı 192, İstanbul 2009, s.52.-55.

Cemil Koçak, “Bir Ermeni Atatürk’ün Biyografisini Yazabilir mi?”, Toplumsal Tarih, c.26, sayı 195, İstanbul 2010, s.9.

Mehmet Ö. Alkan, “En Doğru Bildiğimizden Şüphelenmek-1: Atatürk Ne Zaman Doğdu?”, Toplumsal Tarih, c.26, sayı 203, İstanbul 2010, s.50.-60.

Mehmet Ö. Alkan, “En Doğru Bildiğimizden Şüphelenmek-2: Mustafa’dan Kamal’a Atatürk’ün İsimleri”, Toplumsal Tarih, c.26, sayı 204, İstanbul 2010, s.56.-64.

Mete Tunçay, “O Zaman Öyle Mi Gerekliyordu?” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 1, İstanbul 1994, s.63.

Hakkı Uyar, “Tek Parti Yönetimi’nde Halka Yönelik Propaganda: İnkılâp ve İstiklal Konferansları”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 17, İstanbul 1995, s.52.

Cemil Koçak, “Genç Türkler, Milli Mücadele, Kemalizm, Türk Devrimi ve İslam Dünyası” Toplumsal Tarih, c.4, sayı 19, İstanbul 1995, s.53.

Günay Göksu Özdoğan, “Türk Ulusçuluğunda Irkçı Temalar: 1930 ve 1940’ların Türkçü Akımı”, Toplumsal Tarih, c.5, sayı 29, İstanbul 1996, s.19.

Şefik Hüsnü, “Kemalist Türkiye Nereye Gidiyor?”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 41, İstanbul 1997, s.17.

Hakkı Uyar, “1930’larda Türkiye Basınında Liberal Muhalefet: Ağaoğlu Ahmet’in Akın Gazetesi”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 41, İstanbul 1997, s.43-44.

Necdet Sakaoğlu, “Ulusal Egemenlik ve Çocuk Bayramı’nın Tarihinden”, Toplumsal Tarih, c.9, sayı 52, İstanbul 1998, s.4-6.

Mehmet Emin Elmacı, “Osmanlı Başkentinde Cumhuriyet’in İlk Yıldönümü”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.14-17.

Necdet Sakaoğlu, “Cumhuriyeti Kuran Kadrodan: Operatör Hüseyin Hüsnü Paşa (1883-1930): Atatürk’ün Yanındaki Doktor”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.23.-31.

Güneş Vural, “İttihat ve Terakki ve Genç Cumhuriyet”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.63

Osman Köker, “Kürt İsyanlarının Liderleri Nasıl Yargılandı, Nasıl Asıldı?”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 67, İstanbul 1999, s.4.-8.

Erkan Serçe-Sabri Yetkin, “Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları-1”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 68, İstanbul 1999, s.24.-29.

Erkan Serçe-Sabri Yetkin, “Ege Bölgesinde İktisadi Hayatı Millileştirme Çabaları-2”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 69, İstanbul 1999, s.40.-45.

Mustafa Duman, “Cumhuriyet Halk Fırkası’nın Bastırıp Dağıttığı 10. Yıl Destanları”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 70, İstanbul 1999, s.40.-43.

Mevlüt Çelebi, “Manisa’da Cumhuriyetin 10. Yılı Kutlamaları”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 70, İstanbul 1999, s.44.-47.

Yumiko Kihara, “Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları-1”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 71, İstanbul 1999, s.18.-25.

Yumiko Kihara, “Türk Devrimi ve Meiji Devrimi Örnekleri: Türk ve Japon Çağdaşlaşmasında Din Politikaları-2”, Toplumsal Tarih, c.12, sayı 72, İstanbul 1999, s.48.-57.

Mustafa Duman, “Açılışının 71. Yıldönümü Dolayısıyla Millet Mektepleri”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 73, İstanbul 2000, s.4.-7.

Kemal Arı, “9 Eylül Günü İzmir’e İlk Giren Türk Subayı: Yüzbaşı Şerafettin ve İzmir’in Kurtuluşu Üzerine Notları”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 77, İstanbul 2000, s.20.-24.

Bilmez Bülent Can, “Amerikan Basınında Türk Kurtuluş Savaşı (1918-1923), Toplumsal Tarih, c.16, sayı 92, İstanbul 2001, s.18.-25.

Zafer Toprak, “Radikal-Sosyalist Enternasyonal ve Cumhuriyet Halk Fırkası 1927 Kongresi”, Toplumsal Tarih, c.18, sayı 106, İstanbul 2002, s.42.-49.

Hakkı Uyar, “CHP’nin İkinci Seçmenlerinden Hareketle Tek Parti İktidarının Toplumsal Kökenleri”, Toplumsal Tarih, c.18, sayı 106, İstanbul 2002, s.54.-57.

Fusun Öksüzöğlü, “Cumhuriyet’in İlanından Sonra Yurtdışında Öğretmen Yetiştirme Çalışmaları”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 109, İstanbul 2003, s.28.-34.

Mehmet Altun, “Kuvayı Milliyecilerin Gizli Sığınağı ve Ardındaki Bilinmeyenler: Özbekler Tekkesi”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 112, İstanbul 2003, s.18.-23.

Nevin Yurdsever Ateş, “Resmen Bayram Olmadan Önceki 19 Mayıs Kutlamaları: 19 Mayıs Nasıl Bayram Oldu”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 113, İstanbul 2003, s.34.-37.

Ahmet Demirel, “Tek Parti Meclisleri Üzerine Bazı Sayısal Veriler”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 118, İstanbul 2003, s.84.-87.

Kemal Arı, “Cumhuriyet’in Nüfus Politikası”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 119, İstanbul 2003, s.28.-31.

Mesut Çapa, “Türkiye’de 1930 Öncesi Tarih Öğretimi”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 129, İstanbul 2004, s.80.-87.

Mustafa Oral, “Şeyh Senusi’nin Kemalist Misyonu”, Toplumsal Tarih, c.21, sayı 140, İstanbul 2005, s.68.-75.

Aytül Tamer, “Türk Ulusçuluğuna ‘Gayrimüslim’ Katkı: Avram Galanti’nin ‘Küçük Türk Tetebbular’ı”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 149, İstanbul 2006, s.44.-47.

Orhangazi Ertekin, “Şah Rıza Pehlevi’nin Türkiye Ziyareti: Ortadoğu’da Kurt’la Aslan’ın Dansı”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 150, İstanbul 2006, s.52.-58.

Arsen Avagyan, “Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler: Kurtuluş Savaşı’nda Ankara Sovyet İlişkileri”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 159, İstanbul 2007, s.14.-23.

Arsen Avagyan, “Kemalistler, İttihatçılar ve Bolşevikler-II: Mustafa Kemal’e Karşı Enver Kartı (1920-1922)”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 160, İstanbul 2007, s.38.-47.

Rıfat N. Bali, “İkinci Evliliği ve Yarattığı Tepkiler: Atatürk’ün Manevi Kızı Ülkü”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 176, İstanbul 2008, s.66.-68.

Nalan Çiçekçi, “Yeni 8. Sınıf TC. İnkılap Tarihi ve Atatürkçülük Dersi”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 178, İstanbul 2008, s.11.

“**İlhan Tekeli**: Çoğulcu Bir Tarih Anlayışıyla Mustafa Kemal’i Kuşatmalıyız”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 180, İstanbul 2008, s.8.

Metin Ayışığı, “Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler” Toplumsal Tarih, c. 1, sayı 6, İstanbul 1994, s.12.-18.

Metin Ayışığı, “Son Osmanlı Hükümeti İle Ankara Hükümeti Arasındaki Münasebetler-2” Toplumsal Tarih, c. 2, sayı 7, İstanbul 1994, s.18.-23.

Yücel Demirel, “İlanı Ertesinde Cumhuriyet Tartışması” Toplumsal Tarih, c.2, sayı 10, İstanbul 1994, s.7

Mehmet Demiryürek, “Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-1” Toplumsal Tarih, c.2, sayı 11, İstanbul 1994, s.49.-54.

Mehmet Demiryürek, “Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-2” Toplumsal Tarih, c.2, sayı 12, İstanbul 1994, s.45.-50.

Mehmet Demiryürek, “Hilafetin Kaldırılmasının Türk Basınındaki Yankıları-3” Toplumsal Tarih, c.3, sayı 13, İstanbul 1995, s.57.-64.

Süleyman Beyoğlu, “Osmanlı Hükümeti’nin Kuva-yı Milliyye’ye Yardımlarına Dair”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 15, İstanbul 1995, s.46

Serap Tabak, “Serbest Cumhuriyet Fırkası Denemesinden Önce İzmir’de Cumhuriyet Halk Fırkası (1928-1930)”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 16, İstanbul 1995, s.42

Hakkı Uyar, “Tarihe Nasıl Bakmak? Türk Devrimi, İkinci Grup ve Hüseyin Avni Ulaş Örneği”, Toplumsal Tarih, c.3, sayı 18, İstanbul 1995, s.58.

Mesut Çapa, “Giyim Kuşamda Medeni Kıyafetlerin Benimsenmesi ve Trabzon Örneği”, Toplumsal Tarih, c.5, sayı 30, İstanbul 1996, s.22.

Mete Tunçay, “Erzurum Kongresi’nin Bolşevigi’nden Gazi’ye Açık Mektup”, Toplumsal Tarih, c.6, sayı 32, İstanbul 1996, s.11.

Nevin Coşar, “Aşar Vergisinin Kaldırılma Nedenleri” Toplumsal Tarih, c.6, sayı 35, İstanbul 1996, s.21-23.

Doğan Duman, “Cumhuriyet Baloları”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 37, İstanbul 1997, s.45-46.

Doğan Duman, “Milli İktisat Politikasına Bir Katkı: 1930’larda Yerli Ürün Sergileri”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 38, İstanbul 1997, s.18.

Ayşen Doyran, “1934’de Basındaki Tartışmalar: Kadınlar Milletvekili Seçilirken...”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 39, İstanbul 1997, s.27-28.

Doğan Duman, “1930’larda Ekonomideki Korumacılık Politikasının Okullardaki Yansımaları: Yaşasın Yerli Malı, Yaşasın Kumbara”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 40, İstanbul 1997, s.19-20.

Doğan Duman-Pınar Duman, “Kültürel Bir Değişim Aracı Olarak Güzellik Yarışmaları”, Toplumsal Tarih, c.7, sayı 42, İstanbul 1997, s.20-21.

Başak Ocak Gez, “Fikirden Eyleme Türkçe Namaz Meselesi:1920’lerin Cesur Bir Hocası”, Toplumsal Tarih, c.8, sayı 47, İstanbul 1997, s.15.-16.

Hasan Türker, “Basın Özgürlüğü Tartışmaları: Cumhuriyetin İlk Yıllarında Ankara-İstanbul Çatışması”, Toplumsal Tarih, c.9, sayı 53, İstanbul 1998, s.15.-17.

Hasan İleri, “Atatürk’ün Yasakladığı Sosyal Demokrat Fırka”, Toplumsal Tarih, c.9, sayı 53, İstanbul 1998, s.36-38.

Nevin Yurdsever Ateş, “Cumhuriyet Fırkası Kurulurken”, Toplumsal Tarih, c.10, sayı 58, İstanbul 1998, s.11.

Hasan Türker, “İlanından Önce Cumhuriyet Tartışmaları”,Toplumsal Tarih, c.10, sayı 59, İstanbul 1998, s.4-12.

Hasan Türker, “İlanından Sonra Cumhuriyet Tartışmaları”,Toplumsal Tarih, c.10, sayı 60, İstanbul 1998, s.38-42

Hülya Balcı, “Cumhuriyetin İlk Yıllarına Ait Bir Beyanname”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 64, İstanbul 1999, s.4

Hakkı Uyar, “Tek Parti Döneminde Seçimler”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 64, İstanbul 1999, s.21-31.

Fahri Çoker, “Hilafetin Kaldırılması ve Hanedanın Yurtdışına Çıkarılması”, Toplumsal Tarih, c.11, sayı 66, İstanbul 1999, s.4.-11.

Gürcan Bozkır, “Türk Kadınının Siyasi Haklarını Kazanması ve Türk Kadınlar Birliği”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 75, İstanbul 2000, s.21.-26.

Ahmet Demirel, “80. Yıldönümünde Birinci Meclis”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 76, İstanbul 2000, s.4.-12.

Oktay Gökdemir, “Müdafaa-i Hukuk Cemiyetleri’nden Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne”, Toplumsal Tarih, c.13, sayı 76, İstanbul 2000, s.13.-16.

Orhan Koloğlu, “Şapka Devrimi Kafanın Dışına Değil İçine Yönelikti”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.21.-24.

Mustafa Duman, “72. Yıldönümü Dolayısıyla Yazı Devrimine Doğru”, Toplumsal Tarih, c.14, sayı 83, İstanbul 2000, s.25.-29.

Murat Koraltürk, “17 Şubat-4 Mart 1923 İzmir: Türkiye İktisat Kongresi’nin Belgeleri”, Toplumsal Tarih, c.15, sayı 86, İstanbul 2001, s.23.-25.

Nil Türker Tekin, “1935 Seçimlerinde Kadın: Türk Kadınının Sayısal Konusuna Yaklaşımı”, Toplumsal Tarih, c.17, sayı 99, İstanbul 2002, s.36.-40.

Zafer Toprak, “80. Yıldönümünde Lozan Barış Antlaşması”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 115, İstanbul 2003, s.64.-71.

Zafer Toprak, “Cumhuriyet’in Kilit Taşı: Harf Devrimi”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 118, İstanbul 2003, s.68.-71.

Hakkı Uyar, “CHP Genel Sekreterliğinin Parti Örgütü İle Yazışmaları: Durmayalım Düşeriz!”, Toplumsal Tarih, c.19, sayı 118, İstanbul 2003, s.80.-83.

Mehmet Demiryürek, “Bir Milli Mücadele Muhalifi: 150’liklerden Sait Molla”, Toplumsal Tarih, c.20, sayı 129, İstanbul 2004, s.54.-61.

Ayşe Hür, “Milli Mücadele’nin En Uzun Yılı: Saltanatın Kaldırılması”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 147, İstanbul 2006, s.44.-49.

Ayşe Hür, “Kemalist Devrimin Zor Dönemeci: Hilafetin Kaldırılması”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 148, İstanbul 2006, s.14.-23.

Önder Kaya, “Ümmetin Kaimesinden Milletin Lirasına Geçişte Türk Parası”, Toplumsal Tarih, c.22, sayı 148, İstanbul 2006, s.40.-43.

Ali Y. Baltacıoğlu, “1933 Üniversite Reformu: Einstein ve Propaganda”, Toplumsal Tarih, c.23, sayı 162, İstanbul 2007, s.32.-35.

İsmail Kara, “Cumhuriyet Devrinde “Askere Din Dersleri”: İyi Asker İyi Müslüman, İyi Müslüman İyi Asker Olur”, Toplumsal Tarih, c.23, sayı 166, İstanbul 2007, s.48.-53.

Zafer Toprak, “Cumhuriyet, Demiryolu ve Laiklik: Bir ‘Modernite’ Metaforu”, Toplumsal Tarih, c.23, sayı 168, İstanbul 2007, s.26.-31.

Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun’dan Üniversite’ye (I) 1933 Reformuna Doğru”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 175, İstanbul 2008, s.78.-85.

Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun’dan Üniversite’ye (II) 1933 Üniversite Reformu”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 176, İstanbul 2008, s.40.-47.

Ali Y. Baltacıoğlu, “Darülfünun’dan Üniversite’ye (III) 1933 Üniversite Reformu’nun Sonrası”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 177, İstanbul 2008, s.34.-43.

Tarık Dakal, “Ulusal Kimlik İnşasında Soyadı Kanunu: Devrek Örneği”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 177, İstanbul 2008, s.62.-67.

Gökhan Akçura, “Tek Partili Dönemde İlk Kitap Sergileri”, Toplumsal Tarih, c.24, sayı 180, İstanbul 2008, s.62.-67.

Murat Koraltürk, “Milli İktisat, Ekonominin Türkleştirilmesi: İzmir İktisat Kongresi”, Toplumsal Tarih, c.25, sayı 182, İstanbul 2009, s.36.-40.

Serap Işıkcıus, “Türkiye’de Devletçi-Milliyetçi Tarih Yazımı”, Toplumsal Tarih, c.25, sayı 186, İstanbul 2009, s.16.

http://tr.wikipedia.org/wiki/Türkiye’de_yayımlanmış_tarih_dergileri

(erişim tarihi 28.09.2011 saat 20:35)

EKLER

TOPLUMSAL

Tarih

153
EYLÜL
2006

EK HARİTA
18. YI'IN İLK YARISI
İSTANBUL

Başka dillere ve
kültürlere açık bir
tarikât
Cizvitler
Ayşe Çavdar

Gemiler, İsimler
"Hatıramdan
hayalini
istesen de
silemezsin"
Murat Koraltürk

Mısır'daki
Osmanlı Esirleri
I. Dünya Savaşı'nda
tıbbi oryantalizm ve
İngiliz doktorlar
Yücel Yanıkdağ

TOPLUMSAL TARİH | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | FİYATI: 5,00 YTL. (KDV DAHİL) | İSSN: 1300-7025



AMERİKAN BÜYÜKELÇİSİ SHERRILL'IN RAPORU

Atatürk'ün Dine Bakışı

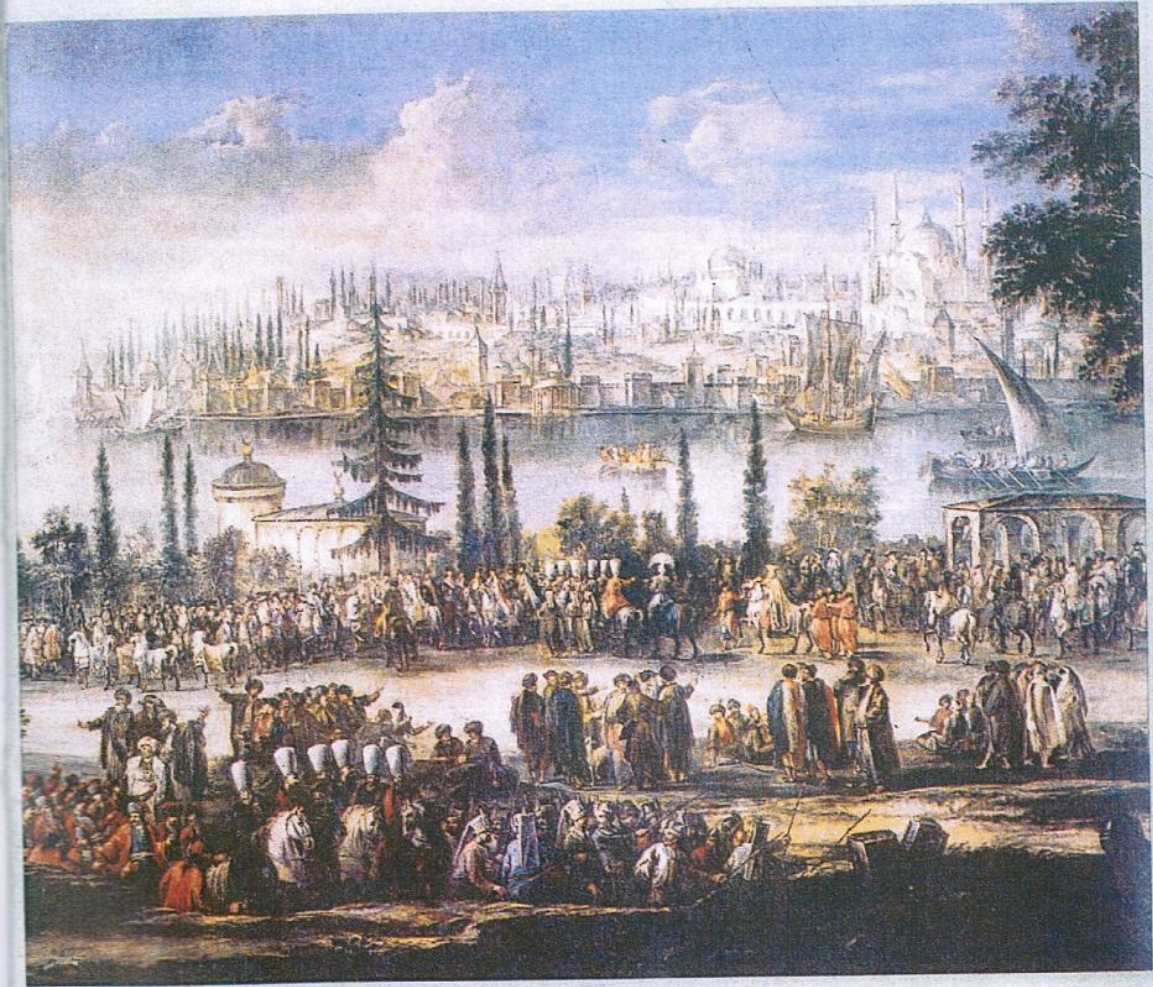
Atatürk'ün kendi ağzından dinle ilgili görüşlerini içeren,
daha önce yayımlanmamış bir belge... Rifat N. Bali'nin yazısı 14. sayfada.

Ek-1

TOPLUMSAL TARİH

1 Ocak 1994

FIYATI: 40.000 TL. (KDV DAHİL)



*Dünyanın En Eski
Haritalarında Türkiye*

*Şinasi Tekin'in
Kelime Cerrahisi*

Rus Anıt-Kilisesi Nasıl Yıkıldı?

Venedik ve Türkler

*Ceza Sömürgeliğinden
Olimpiyat Başkentliğine:
Sydney*

Atatürk'ün Halifeliği ve İlk Hocası

Ek-2

SUNUŞ

Bundan tam on yıl önce, İletişim Yayınları'nda *Tarih ve Toplum* adıyla aylık bir yarı-popüler, yarı-akademik dergi çıkarmaya başladım. Değerli araştırmacı arkadaşlarımızın katkı ve yardımlarıyla, düzenli olarak 120 sayı (20 cilt) yayımlandıktan sonra, şimdi, kurucularından olduğum ve başından beri yönetim kurulunda yer aldığım Tarih Vakfı yapısı içinde yeni bir dergi çıkarmaya girişiyorum. Dilerim, bu kere eskisinin başarısını aşarız.

Amacımız ve ilklerimiz değişmedi, ama gelişti. O zaman, adını örnek aldığımız *History and Society* gibi, yine sosyal tarih yapmak istiyoruz. Tarih deyince ağırlıklı siyasi tarihin anlaşıldığı ülkemizde, toplum tarihi çalışmalarının hem sayıca çoğalmasını, hem de nitelikçe yükselmesini amaçlıyoruz.

Toplumsal tarih, tarihçilerle sosyologların buluşma alanı. Birbirlerine karşı geleneksel önyargıları devam etmekle birlikte, artık bizde de zaman ve değişim boyutlarını göz önüne alan toplumbilimciler ve (bazen farkında bile olmadıkları ideolojilerle) sıradan olay-anlatma sınırlarını aşmak, bunların üstüne kuramsal açıklamalar, çözümlerler oturtmak çabasında olan tarihçiler yetişiyor.

Konumuz, kültür, sanat ve edebiyattan, dine, bilime, siyasete, iktisada, coğrafyaya ve uluslararası ilişkilere kadar yayılan geniş bir yelpazede geçmişin günümüze aktarımı. On yıllık deneyimimizde, Türkiye tarihiyle bir hayli sınırlı kaldık. Bu kere, *Toplumsal Tarih* dünyaya daha çok açılacak.

Türkiye'de tarihçilik, oldum olası milliyetçi veya mümin kişilerin tekelindeydi. *Tarih ve Toplum* deneyimiz, toplumsal ve siyasi bakımlardan değişme ve ilerleme yanlısı kimselerin de geçmişle ilgilenmelerinin zorunlu olduğunu gösterdi, bu tekelin kırılmasında payı oldu.

İlkelerimizin başında çoğulluk ve çeşitlilik geliyordu. Yine öyle. Biz bir siyasi parti değiliz. Türlü türlü görüşlerdeki insanların çalışmaları dergimizde yer alacak. Belli bir niteliksel düzeyde oldukça, yazıların içeriğine ve diline karışmayacağız. Yalnız, dürüst olarak yazılamayacak konulara girmeyeceğiz. Bugün on yıl öncesinin koşullarına oranla, tabular oldukça azaldı; ama ne yazık ki, hâlâ büsbütün ortadan kalkmadı. Yakın bir gelecekte yeniden çoğalabilir de.

Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı'nı iki buçuk yıl önce, işadamlarından siyasetçilere ve bilim adamlarından gazetecilere kadar hemen hemen her türlü uğraştan, ileri gelen 264 kişi kurdu. Her yıl üye

sayımızı, mevcudun yüzde onu kadar artırıyoruz. Bizimki En-Ci-O (Non Governmental Organization) denilen tipik bir "sivil toplum" örgütü. Temel amacı, bir arşiv ve araştırma kütüphanesi içeren Bilgi-Belge Merkezimizi geliştirmek. Çeşitli tarih konularında herkese açık toplantılar düzenliyoruz. Ayrıca, üç aylık *İstanbul* dergisini ve haftalık fasiküllerle yayımlanan *İstanbul Ansiklopedisi*'ni çıkarmaktayız. Devraldığımız *Yurt Yayınları*'nda da yeni kitaplar basıyoruz. Bunların arasında, dergimizle eklemlenen özel bir dizi de yer alacak.

Vakfımızın üye ve dostlarına gönderdiği aylık bir *Haberler* bülteni vardı. Bu bülten, artık *Toplumsal Tarih*'in ayrı bir bölümü olacak. Vakıf çerçevesinde yapılması planlanan ve gerçekleşen etkinliklerle ilgili bilgileri her sayıda sayfalarımızdan izleyebileceksiniz.

Gelelim, elimizdeki ilk sayının içeriğine. Harvard'dan Prof. Dr. Şinasi Tekin, "iştikak" dediği etimolojik cerrahi işlemlerine devam ediyor. Bir başka Harvard'lı (doktorası oradan!) arkadaşımız, Fatma Mansur Coşar, bize altı sayı boyunca, İtalyanların birkaç yıl önce yayımladıkları *Venedik ve Türkler* adlı büyük derlemeyi bölüm bölüm aktaracak. (Bu kitap hakkında, yanılmıyorsam, Prof. Dr. Mahmut Şakiroğlu'nun T. Tarih Kurumu *Belleteri*'nde kısa bir tanıtma yazısı vardı.)

Harita tarihi merakımız, eski tarih dergimizin ilk sayısında başlamıştı. Şimdi biraz daha iyi öğrendik. Bu kere, en eski birtakım haritalarda Türkiye coğrafyasını gösteren bazı örnekler sunuyoruz. İleride de zaman zaman böyle haritalar yayımlayacağız.

1993 yılı içinde, İstanbul şehri ve bütün Türkiye, birkaç yıl önce Atina'nın yaşadığı bir hayal kırıklığını kendi nefsinde tattı. 2000 yılı olimpiyatlarını İstanbul'da örgütleme girişimimizden söz ediyorum. Atina da, 1896'da orada düzenlenen ilk modern olimpiyatın yüzüncü yıldönümünde bu şerefi tekrar yaşamak (ve ekonomik nimetlerinden yararlanmak) umuduna kapılmıştı. Yunan halkını neredeyse bir kitle histeryası sardı. Dileklerini dağa-taşa yazdılar, kurda-kuşa ilân ettiler. Beklentileri hüsrarla sonuçlandı. Birkaç ay önce, benzer bir akibete biz de duçar olduk. 2000 Olimpiyatı için başkent seçilme yarışında, Avustralya'nın Sydney şehri İstanbul'un yanısıra Beijing'i (Pekin) ve Manchester'ı de eleyerek ipi göğüsledi. Oysa, Sydney dünyanın en yeni şehirlerinden biri. Daha iki yüzyıl önce, İngiltere'nin bir ceza sömürgesi olarak kurulmuştu. Nasıl olup da, böyle muazzam bir gelişme gösterdiğinin öyküsünü, çevirdiğimiz inceleme yazısından öğrenebilirsiniz.

EDİTÖRDEN

Roni Margulies arkadaşımızın ilginç kartpostallarla süslediği, 1914 sonlarında Yeşilköy'deki (93 Harbi yenilgimizden kalma) Rus anıt-kilisesinin yıkılma olayı üstüne yazısı, bize birçok yeni bilgi getirirken, kafamızda yeni birtakım soruların doğmasına da yol açıyor. (Zaten, her alanda araştırma süreçleri böyle olur!)

Dr. Zare Karakaş'ın koleksiyonunda bir örneğine rastladığımız, sancak Kur'anları gibi, gümüş bir mahfaza içine yerleştirilmiş, çok küçük boyda, 32 sayfalık "Beyanname-i Cihad" kitapçığı da, yine aynı günlerin ürünü.

Bu sayıda, Atatürk'e ilişkin iki inceleme yayımlıyoruz. Biri, onun Selânik'teki ilk öğretmeni, Şemsi Efendi hakkında. (İlgaz Zorlu arkadaşımız gelecek sayılarımızda da, Sabetaycılar üstüne araştırmalarını sürdürecektir.) Diğeri ise, Trabzon'dan Mesut Çapa'nın hazırladığı, Mustafa Kemal Paşa'ya yapılan halifelik önerisine dair belgesel bir katkı. Benim, Ahmet Taner Kışlalı'nın kitabı hakkındaki eleştiri denemem ise, doğrudan doğruya Atatürk'le değil, onun izinden gitmek iddiasında bulunanlarla ilgili.

İzmir'den Hakkı Uyar ve Türkan Çetin'in anlattıkları, 60 yıl öncesinin *Yurt* gazetesi öyküsünü merakla okuyacağınızı umuyorum. CHP'nin halkı "devrimler"e ısındırmak ve rejim propagandası yapmak amacıyla, köylülere parasız dağıtmak üzere, Cumhuriyet'in ilânının onuncu yıldönümü gününde yayımlamaya başladığı bu on beş günlük gazeteden dört buçuk yıl önce, Türk Tayyare Cemiyeti de, 10 Şubat 1929'dan itibaren, daha özgül bir amaçla, yine parasız dağıtılması için her ayın 10'unda ve 25'inde *Köylünün Gazetesi* diye bir süreli yayın çıkarmıştı.

Millî İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin başındayken, 1930'lu yılların ilk yarısında *Kadro* dergisinin kuruluşuna katılan Vedat Nedim Tör (1897-1985), daha sonra Matbuat Umum Müdürü olmuş, İkinci Dünya Savaşı yıllarında da Ankara Radyosu'nu yönetmişti. Sonra uzun süre Yapı (ve) Kredi Bankası'nın kültür ve sanat danışmanlığında bulunmuştu. Bütün bunlardan önce, Vedat Nedim "Türk Spartakistleri"ndendi ve TKP'nin önde gelenleri

arasında yer almış, hatta 1925-27 döneminde bu yeraltı partisinin genel sekreterliğini yapmıştı. Yücel Demirel arkadaşımızın bulduğu ve yeni harflere çevirerek sunduğu *Son Telgraf* başyazısı, onun sonradan kesin bir dönüş yaptığı komünistlik yıllarındaki görüşlerini yansıtıyor. Anımsayalım ki, Şeyh Said Ayaklanması öncesinde, ülkede Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adını taşıyan bir muhalefet partisi vardı. Ama Vedat Nedim Bey, bunu yeterli görmüyor, halkın gereksinimlerini dile getirecek yeni bir partinin kurulmasını savunuyordu.

Tarih Vakfımızın kurucularından Abidin Dino'nun aralık ayındaki ölümü, kültür ve sanat dünyamız için gerçek bir kayıp oldu. Paris'ten getirilen naaşı, görkemli bir törenle Boğaz'daki Aşıyan'da bulunan aile kabristanına gömüldü. Yakın akrabası Rasih Nuri İleri'nin onun hakkındaki makalesi, sıradan bir nekrolojinin çok ötesinde. Ayrıca, Haberler bölümümüzde de, Dino'nun Vakıfla ilişkilerine dair anılar bulacaksınız.

Eski *Tarih ve Toplum* okuyucularının, "Geçmiş Zaman Olur ki..." başlığı altında yazdığı şirin incelemelerini hatırlayacakları, edebiyat tarihçisi arkadaşım Halil Erdoğan Cengiz geçen ekim ayının sonunda vefat etti. Merhumla, bundan neredeyse kırk yıl önce, Ankara'daki öğrencilik günlerimizden tanıştık. Ortak dostumuz Aydın Sami Güneşçâl'in onun için hazırladığı anı yazısını iç burukluğuyla sunuyoruz. Halil Erdoğan'ı hep özleyeceğiz.

Koleksiyoncunun Dağarcığından köşemizde, Birinci Dünya Savaşı sonunda, İtalyan işgali altındaki Rodos adasında bir Türk lisesinin verdiği diploma örneği var. Yüz yıl önce bu ayın bir Osmanlı gazetesinden Ayşe Şen arkadaşımızın hazırladığı seçmeler, yeni dergimizde de sürüyor. Yayımlanmaya değer okuyucu mektupları geldikçe, onlara da yer vereceğiz. Değerli tarihçi arkadaşlarımızın katkılarını bekliyoruz.

Gelecek ay yeniden buluşma umuduyla hepimize saygı ve sevgiler sunuyorum.

Yeni Yılınz Kutlu Olsun.

Mete Tunçay

KAPAK

Ressamı bilinmeyen bir İstanbul panoramasından ayrıntı: Galata sirtlarından tarihî yarımada'nın görünüşü. (Venedik, Pallazo Mocenigo)



TOPLUMSAL TARİH Aylık Dergi

Sayı: 1 Ocak 1994

Sahibi: Türkiye Ekonomik ve Toplumsal Tarih Vakfı adına

İlhan Tekeli

Sorumlu Yazışları Müdürü ve Yayın Yönetmeni:

Mete Tunçay

Danışma Kurulu:

Nuri Akbayan, Ayşen Anadol, Edhem Eldem, Ekrem Işın,

Çağlar Keyder, Necdet Sakaoğlu, Zafer Toprak

Teknik Yönetmen: *Tamer Kayaş*

Dizgi, Sayfa Düzeni: Tarih Vakfı

Baskı: Altan Matbaası

4-5

OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY:
TARİK GAZETESİ'NİN OCAK 1894 SAYILARINDAN SEÇMELER *Ayşe Şen*

6-8

BEYANNAME-İ CİHAD *Çevrimyazı: Necdet Sakaoğlu*

10-11

ABİDİN DİNO - BİR KRONOLOJİ DENEMESİ *Rasih Nuri İleri*

12-13

HALİL ERDOĞAN CENGİZ'İN ARDINDAN *Aydın Sami Güneyçal*

14-17

MUSTAFA KEMAL PAŞA'YA HALİFELİK ÖNERİSİ *Mesut Çapa*

18-23

İstikakçının Köşesi:

DÖRT KELİMENİN NEREDEN GELDİĞİ HAKKINDA *Şinasi Tekin*

24-31

CEZA SÖMÜRGELİĞİ'NDEN OLİMPİYAT BAŞKENTLİĞİNE: SYDNEY

32-39

EN ESKİ HARİTALARDA TÜRKİYE

St. Sever Yazması - Hereford Mappamundi'si - Peutinger Yol Haritası -

St. Denis Kroniği - Kaşgarlı Mahmud'un Türk Dünyası -

Louis Renard'ın 17. Yüzyılda Avrupa Kıyılan

40-42

RUS KİLİSE ABİDESİ NASIL YIKILDI? *Roni Margulies*

43

LENİN PORTRESİ *Abidin Dino*

44-49

VENEDİK VE TÜRKLER *Derleyen: Fatma Mansur Coşar*

50

BEKLEDİĞİMİZ FIRKA *Vedat Nedim (Tör)*

51-58

TEK PARTİ DÖNEMİNDE YURT GAZETESİ *Hakkı Uyar - Türkan Çetin*

59-60

ATATÜRK'ÜN İLK ÖĞRETMENİ ŞEMSİ EFENDİ *İlgaz Zorlu*

61-62

Koleksiyoncunun Dağarcığından:

BİR İDADİ DİPLOMASI *Çevrimyazı: Dr. Nuran Yıldırım*

62-64

Kitap Eleştirisi:

O ZAMAN ÖYLE [Mİ] GEREKİYORDU [?] *Metin Tunçay*

65-72

TARİH VAKFI'NDAN HABERLER

Abone Koşulları:

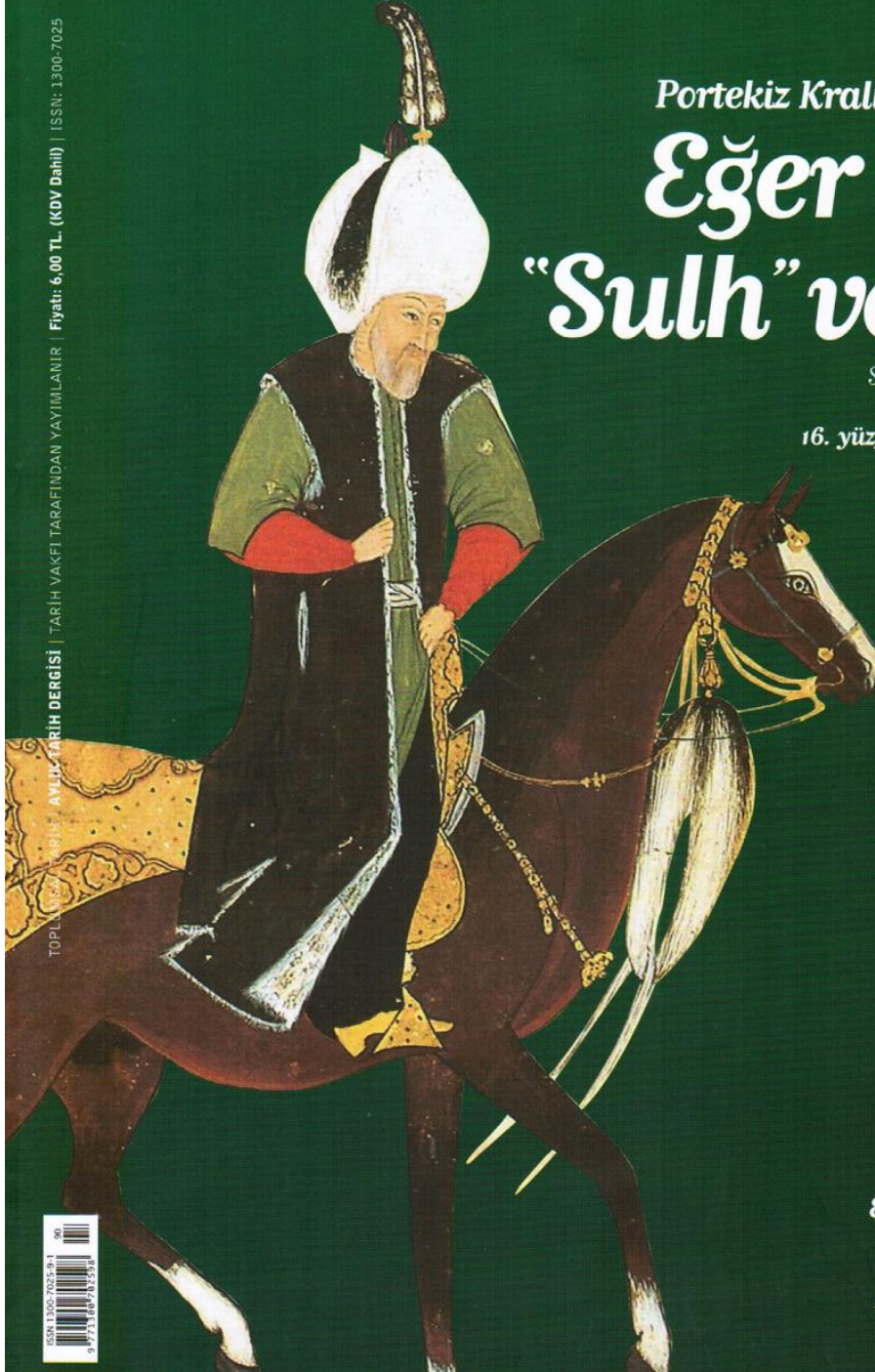
Yıllık (12 Sayı): 400.000 TL, Altı Aylık: 225.000 TL

TOPLUMSAL Tarih

204
ARALIK
2010

Akşin Somel ile söyleşi
**Osmanlı'da
Eğitimin
Modernleşmesi**
(1839-1908)
Ahmet Akşit

TOPLUMSAL DERGİSİ | AYLIK TARİH DERGİSİ | TARİH VAKFI TARAFINDAN YAYIMLANIR | Fiyatı: 6.00 TL. (KDV Dahil) | ISSN: 1300-7025



Osmanlı Sultanı'ndan
Portekiz Kralına "Nâme-i Hümayun"

Eğer istersen "Sulh" ve "Salâh"

Salih Özbaran, Kral Dom Sebastião ile
Kanuni'nin yazışmaları üzerinden
16. yüzyılda, denizlerdeki Portekiz-Osmanlı
rekabetini ele alıyor. *sayfa 18*

En doğru bildiğimizden
kuşkulunmak-2
**Mustafa'dan Kamâl'e
Atatürk'ün Adları**
Mehmet Ö. Alkan

Hamit Bozarslan
ile söyleşi
**Ortadoğu'nun
Tarihini Yazmak**
Serra Torun

Erken Cumhuriyet döneminde
Türkiye'de Fizik
Antropoloji'nin Doğuşu
Zafer Toprak

204. SAYIMIZLA MERHABA,

2010'un Aralık sayısında Salih Özbaran'ın 'Eğer İstersen "Sulh" ve "Salâh"!' başlıklı makalesini kapağa taşıdık. Arkeoloji yazılarında yaptığımız kapağlar bir yana, uzun zamandır 18. yüzyıl öncesini ele alan bir tarih makalesini kapağa taşımamıştık. Özbaran'ın yoğunlaştığı Osmanlı klasik dönemini çalışmak zordur. Sonraki dönemlerle kıyaslandığında araştırmacıları sıkıntıya sokan belge kıtlığı bir yana 16. yüzyılda kaleme alınmış fermanları, yazıları doğru okumak tarihçiliğin diğer meşakkatli işlerinin yanı sıra ayrıca göğüs gerilmesi gereken bir zorluktur. Özbaran, yazısını Türkçede daha evvelden yayınlanmamış Kanuni Sultan Süleyman'ın iki nâme-i hümayûnuna ve bu alanda tarihçilerin bildiği birikimine dayandırıyor.

Zafer Toprak erken Cumhuriyet döneminde sosyal bilimlerin evrimini ele alan, dil, tarih ve arkeoloji alanlarına uzanan bir yazı dizisine başlıyor. Bu dizinin ilk yazısı bu sayıda bastığımız "Türkiye'de Fizik Antropolojinin Doğuşu" başlıklı yazı. Bu yazıda ve sonraki aylarda devam edecek olan dizide ortaya konacak olan belge ve görüşlerin Cumhuriyet elitini anlamak açısından önemli olduğunu düşünüyorum.

Mehmet Ö. Alkan'ın da yazısı erken Cumhuriyet döneminde, Zafer Toprak'ın sözünü ettiği sosyal bilimlerdeki, bu konu özelinde dil alanında değişen anlayışın neticeleriyle ilgili. Alkan Atatürk'ün ilk önce Kemal olan ikinci isminin nüfus cüzdanında, dergi kapaklarında ve başka yerlerde nasıl "Kamâl", "Kamâlîste" olarak değiştirildiğini anlatıyor. Yazıdan Atatürk'ün de bir süre heyecanla kullandığı bu ismin yerini, 1937 ortalarından itibaren tekrar "Kemal"e bıraktığını anlıyoruz.

Toplumsal Tarih'te üç aydır iki söyleşiye yer veriyoruz, bu ay da kuralı bozmadık. Paris'te Serra Torun'un Hamit Bozarıslan ile yaptığı söyleşi Bozarıslan'ın yeni çıkan *Ortadoğu: Bir Şiddet Tarihi* adlı kitabı üzerine olmasına rağmen, onunla sınırlı değil. Söyleşinin önemli kısmı Kürt sorununun yakın tarihi üzerinden devam ediyor. Selçuk Akşin Somel ile yaptığımız söyleşi ise genel olarak Somel'in *Osmanlı'da Eğitimin Modernleşmesi (1839-1908)* adlı kitabıyla sınırlı. Kitaptan ve bu sayıda gerçekleştirdiğimiz söyleşiden, eğitim alanını modernleştirmeye gayret eden Osmanlı elitinin ne tür zorluklar içinde olduğunu ve nasıl bir modernleşme amaçladığını gayet iyi anlıyoruz. 2011'de görüşmek umuduyula.

Ahmet Akşit

04 OSMANLI BASININDA YÜZ YIL ÖNCE BU AY

Hazırlayan: Emel Seyhan

06 L'ILLUSTRATION'DAN SEÇMELER

Hazırlayan: Edhem Eldem

08 RUHLAR KONAĞI

Vahe Tachjian

11 EĞİTİM SÜRECİNDE KİMLİK, ÇATIŞMA VE BARIŞA DAİR ALGI VE DENEYİMLER

Bahar Bilgen

12 HRANT DİNK DAVASI UTANMA VE REHİNE LAYIK GÖRÜLEN ADALET

Talin Suciyan

14 XI. ULUSLARARASI TRAKOLOJİ KONGRESİ

Mustafa H. Sayar

16 SOSYALİZM VE DEMOKRASİ MÜCADELESİNE ADANMIŞ BİR ÖMÜR NİHAT SARGIN

Abdurrahman Atalay

18 OSMANLI SULTANINDAN PORTEKİZ KRALINA "NÂME-İ HÜMÂYÜN" EĞER İSTERSEN "SULH" VE "SALÂH"!

Salih Özbaran

26 ERKEN CUMHURİYET'İN BİLİMİ: ANTROPOLOJİ TÜRKİYE'DE FİZİK ANTROPOLOJİNİN DOĞUŞU

Zafer Toprak

34 MUNİS TEKİNALP (MOİZ KOHEN)'İN ERKEN DÖNEM BİYOGRAFİSİNE VE BİBLİYOGRAFİYASINA KATKI

I. Arda Odabaşı

46 HAMİT BOZARSLAN İLE SÖYLEŞİ ORTADOĞU'NUN TARİHİNİ YAZMAK

Serra Torun

56 EN DOĞRU BİLDİĞİMİZDEN KUŞKULANMAK-2 MUSTAFA'DAN KAMÂL'A ATATÜRK'ÜN İSİMLERİ

Mehmet Ö. Alkan

66 MATEMATİKSEL DÜŞÜNCENİN EVRİMİ-M1 MATEMATİK KEŞİF Mİ, YOKSA İCAT MI?

Beno Kuryel

74 SELÇUK AKŞİN SOMEL İLE SÖYLEŞİ OSMANLI'DA EĞİTİMİN MODERNLEŞMESİ (1839-1908) ÜZERİNE

Ahmet Akşit

82 İZMİR'İN İŞGAL YILLARI SOPALI VALİ STERGİADİS

Yavuz Özmakas

86 CEMİL KOÇAK'IN İKİNCİ PARTİ'Sİ TARİHYAZIMINA AÇILAN YENİ PENCERELER

Cangül Örneç

90 TUŞPA-VAN KALESİ HÖYÜĞÜ YENİ DÖNEM KAZILARI

İsmail Ayman

94 ADRIENNE MAYOR'DAN ZEHİR KRAL MİTHRATES'İN HAYATI

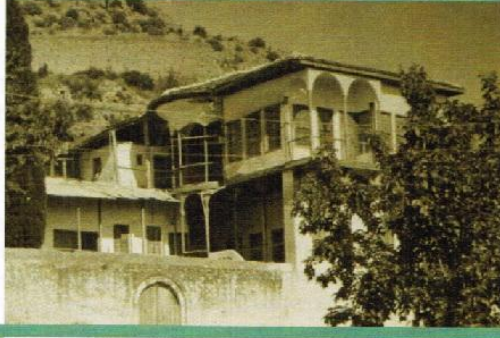
Hüseyin Köker

Düzeltiler:

Dergimizin 203. sayısında, 15. sayfanın 3. paragrafında Sacit Kutlu'nun bildirisi ile ilgili bir hata yapılmıştır. Söz konusu paragrafın 8. satırında başlayan "Bulgaristan'ın Bosna Hersek'i işgalinde alınan boykot kararı Bulgaristan'ın tazminat ödemesini sağlamış [...]" ifadesinin yerine kullanılacak doğru ifade, "Avusturya'nın Bosna Hersek'i ilhakı ve Bulgaristan'ın bağımsızlık ilanı üzerine alınan boykot kararı Avusturya ve Bulgaristan'ın tazminat ödemesini sağlamış [...]" şeklinde düzeltilmelidir. Bu hatadan dolayı okuyucularımızdan özür dileriz.

08 YAVERİN KONAĞI

Vahe Tachjian, büyük dedesi Krikor Merkryan'ın öldürülmesini, ailesinin Sis-Kozan'daki konağı terk ederek Beyrut'a göçünü ve yıllar sonra Krikor Efendi'nin konağının restorasyonu üzerine duygu ve düşüncelerini aktarıyor.



33 MUNİS TEKİNALP (MOİZ KOHEN)

Arda Odabaşı, yazısında Türk düşünce tarihinin önemli ama ihmal edilmiş simalarından Munis Tekinalp'in biyografisine ve bibliyografyasına önemli bir katkı sunuyor.

66 MATEMATİK KEŞİF Mİ, YOKSA İCAT MI?

Beno Kuryel, matematiksel düşünceyi, matematiğin simgelerinde değil, düşüncelerde yatan entelektüel içeriğini, matematiksel bilginin üretim ve öğretim paradigmasını tartışıyor.



86 TARİHZİMİNİN AÇILAN YENİ PENCERELER

Canşül Örnek, Cemil Koçak'ın bu yıl yayınlanan "Türkiye'de İki Partili Siyasal Sistemin Kuruluş Yılları (1945-1950)" dizisinin 1945 yılını kapsayan ilk cildini, İkinci Parti'yi değerlendiriyor.

90 TUŞPA- VAN KALESİ HÖYÜĞÜ

İsmail Ayman, Urartu Krallığı'nın Tuşpa yani Van Kalesi'nin kuzeyinde bulunan Van Kalesi Höyüğü'nde başlayan arkeolojik çalışmalara yer veriyor.

TOPLUMSAL TARİH
Aylık Tarih Dergisi
Sayı: 204, Aralık 2010

TARİH VAKFI
ADINA SAHİBİ
Halim Bulutoğlu

TARİH VAKFI

Zindankapı Değirmen
Sokak No: 15
Eminönü 34134 İstanbul
(0212) 522 02 02

www.tarihvakfi.org.tr

YAYIN KURULU

Mehmet Ö. Alkan, Murat Belge, Fatmagül Berktaş, Bülent Bilmez, Aydan Çelik, Esra Danacıoğlu, Edhem Eldem, Hakan Erdem, Nürşen Gürboğa, Mural Güvenç, Mehmet Ilıcalsalhoğlu, Ayşe Hür, Yavuz Selim Karakışla, Mural Koralıturk, Elçin Macar, Mutlu Öztürk, Mustafa H. Şayar, İrvin Cemil Schick, Selçuk Akşin Sömel, Canay Şahin, Oğuz Tekin, Taner Timur, Mete Tunçay, Nuran Yıldırım

YAYIN KOORDİNATÖRÜ

Rauf Kösemen

S. YAZIŞLARI MÜDÜRÜ VE YAYIN YÖNETMENİ

Ahmet Akşit

YAYIN YÖNETMENİ

YARDIMCISI

Çansu Kılıncarslan

REDAKSİYON VE DÜZELTİ

Eyüp Yıldırım

DERGİ VE

KAPAK TASARIMI

Rauf Kösemen

KAPAK UYGULAMA

Harun Yılmaz (Myra)

SAYFA TASARIM/ UYGULAMA

Aysel Kazıcı

İLETİŞİM

(0212) 513 52 35

(Dahili 11)

(0212) 513 54 00 (Faks)

aaksit@tarihvakfi.org.tr

cansuka@tarihvakfi.org.tr

BASKI

G.M. Matbaacılık ve Ticaret A.Ş.
100. Yıl Mah. MAS-SIT
1. Cadde No: 88 Bağcılar
34204 İSTANBUL
Tel: +90 212 629 00 24

BASKI TARİHİ

Kasım 2010

YAYIN TÜRÜ

Yerel Süreli Yayın

ANKARA TEMSİLCİLİĞİ

(0312) 424 05 10

(0312) 424 00 50

ABONELİK

Tarih Vakfı

(0212) 522 02 02 (35)
(0212) 513 54 00 (fax)

BİR YILLIK ABONE

BEDELİ

70.00 TL

©

Toplumsal Tarih Yazı İşleri'nden ve ilgili yazardan izin alınmaksızın alıntı yapılamaz. İzin çerçevesinde yapılacak alıntılarda Toplumsal Tarih'in ilgili sayısını ve yazar ismini belirtmek zorunludur.